Liana Maria Gomboşiu

VALERIA Dr. PINTEA

Un roman familial

Coperta 1 – Valeria Chiriţa în 1912, la Lugoj

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GOMBOŞIU, LIANA MARIA
Valeria Dr. Pintea : un roman familial / Liana Maria Gomboşiu. - Timişoara : Editura Marineasa, 2013
ISBN 978-973-631-717-0

821.135.1-94

ISBN 978-973-631-717-0

Liana Maria Gomboşiu

VALERIA Dr. PINTEA

Un roman familial

Editura Marineasa
Timişoara, 2013

Multă vreme, familia a fost numeroasă şi răspândită prin diverse aşezări ale Banatului şi Transilvaniei. Ani de-a rândul, câte patru generaţii au vieţuit în acelaşi timp, străbunicii ajungând chiar să-şi vadă strănepoţii ieşiţi din copilărie. Legăturile dintre cei de aceeaşi vârstă sau dintre cei din generaţii diferite au fost fireşti, fără excese, mai degrabă de afecţiune şi de îngăduinţă decât de dispreţ sau indiferenţă. A fost o familie aşezată, preocupată de o prosperitate lentă, dar sigură şi care a permis celor tineri să studieze, să-şi lărgească orizontul în limitele considerate potrivite vremurilor, respectându-se concepţiile rigide ale micii burghezii de sfârşit de secol XIX, dintr-o provincie de la marginea imperiului austro-ungar. Un respect care a dăinuit, poate, mai mult decât ar fi trebuit.

Treptat, mulţi din familie s-au stins fără urmaşi, iar descendenţii au fost tot mai puţini, s-au răsfirat prin lume.

Astăzi, un bărbat trecut de şaptezeci de ani, care a copilărit la malurile Timişului şi ale Begăi, cântă, uneori, la vioara bunicului său, într-o casă din Canada. Pentru un inginer timişorean, „acasă” a devenit Suedia, iar fiul său călătoreşte de ani prin India şi alte ţări îndepărtate, o femeie singuratică s-a stabilit la Roma.

Câteva femei bătrâne, rămase în România, uită încetişor trecutul, în încăperi pline de obiecte vechi, care le spun tot mai puţin.

Din ce să mai refac istoria acestei familii, cu nimic deosebită, care are preţ doar în ochii mei? Fotografiile vechi, scrisorile, micile documente de care sunt pline sertarele conturează imaginea când mai ştearsă, când mai clară a unora dintre înaintaşi. Mai importante ar fi fost poveştile bunicii mele, auzite, unele dintre ele, de zeci de ori pe parcursul a aproape cincizeci de ani şi pe care le-am ascultat mereu fără a le da prea mare importanţă, fără a mă gândi că mi-ar putea folosi cândva şi că aveam să regret indiferenţa mea de atunci.

Bunica mea a fost o mare povestitoare, dotată cu o memorie remarcabilă, dar şi cu fantezie, astfel încât, dacă nu îşi aducea prea bine aminte de ceva sau de cineva, nu se sfia să inventeze puţin pentru ca istorisirea să iasă din impas. De acelaşi mic păcat, oarecum nevinovat, a suferit şi fiul ei, căruia îi plăcea la fel de mult să „povestească”. De aceea nu pot fi absolut sigură nici pe cele relatate de el. Dar ce înseamnă micile lor înflorituri care dau continuitate în firul povestirii şi explică, în mod credibil, anumite destine?

Valeria Dr. Pintea, bunica mea, a fost, de departe, cea mai interesantă figură a familiei, din câte am cunoscut, cu o personalitate puternică şi căreia timpul n-a făcut decât să-i sporească în amintirea puţinilor ei urmaşi calităţile, farmecul şi generozitatea. Povestirea ce urmează o va avea pe ea în centru.

Dinspre partea maternă, Valeria nu ştia cine fusese înainte de bunicul ei Gheorghe Coşariu, născut prin 1820. Acesta a fost brigadier silvic şi trăise aproape întreaga viaţă în mijlocul naturii, într-o casă încăpătoare, cu multe acareturi şi grajduri care au adăpostit vite şi vreo şaizeci de cai de care era foarte mândru. Soţia sa, Ana, mai tânără cu mult decât el, fusese o frumuseţe şi nimeni n-a înţeles de ce ea alesese să trăiască în mijlocul pădurii de la Pişchia, într-o pustietate greu de îndurat, mai ales iarna. Ana a adus pe lume 11 copii, din care au supravieţuit doar trei fete, toţi ceilalţi murind foarte mici. Femeia a murit şi ea, destul de tânără şi după moartea ei, văduvul nu s-a mai simţit în largul său în gospodăria cea mare din inima pădurii şi a renunţat, treptat, la animale, la îndeletnicirea de pădurar, la casă. Într-un târziu, s-a mutat la Lugoj, la fiica cea mai mare, măritată acolo, dar nu a mai trăit decât câţiva ani.

Eufemia, cea mai mare dintre supravieţuitoare, s-a născut în 1860 şi s-a căsătorit cu un preot Grădinariu. Surorile Eufemiei l-au numit pe cumnatul mai vârstnic „şogorul Ioşca” şi i-au arătat preotului tot respectul. În anul 1884, în timpul marii epidemii de crup difteric, Eufemia şi soţul ei şi-au înmormântat într-o singură săptămână doi băieţi de vârstă fragedă. Le-au rămas în viaţă alţi doi fii, născuţi mai târziu: Coriolan (1888-1966) şi Emil (1894-1944), despre care voi

vorbi mai târziu. „Şogorul Ioşca” a încetat din viaţă destul de în etate, după ce ajunsese protopop de Belinţ. Eufemia, „ţaţa Fema” pentru surorile ei şi ceilalţi din familie, şi-a petrecut ultimii ani din viaţă la Timişoara, în casa fiului Emil, căruia i-a supravieţuit. Acolo am cunoscut-o şi eu. Era micuţă de stat, foarte grasă şi vorbea în grai bănăţenesc autentic. Avea un chip plin de riduri mărunte, dar adânci, date de bătrâneţe. A murit în ziua în care a împlinit 90 de ani.

Cea de a doua fiică a pădurarului Gheorghe Coşariu, Irena, s-a născut în 1862 şi s-a măritat cu preotul Lucian Şepeţean (1860-1910). Acesta era fiul lui Trifu Şepeţean, tot preot, cel care înfiinţase în anul 1857 primul cor românesc al plugarilor din Chizătău, fapt cu care localitatea se mai mândreşte şi azi. Cântecele religioase, laice şi patriotice ale corului de ţărani au răsunat cu o fascinaţie exaltantă în tinereţea Irenei şi au fost singurele evenimente ale anilor în care ea a adus pe lume mai mulţi copii, din care doar cinci au rămas în viaţă: Ioniţă (l886-1970), Silvia, alintată Siba (1888-1944), Viorica (1890-1975), Emil (1892-1943), Sever (1893-1965). Şi despre aceştia voi aminti mai târziu.

Am ajuns acum la cea mai tânără fiică a pădurarului, la cea care a fost străbunica mea Olga, atât de mult iubită de toţi cei care au cunoscut-o şi care a devenit „Buna”, pentru nepoţii şi strănepoţii ei. Se pare că, dintre cele trei fete, Olga a avut o oarecare asemănare cu mama lor, căci a fost singura cu ochi de un albastru limpede şi păr castaniu deschis, aproape blond. Aşa cum mi-o amintesc eu, era scundă şi firavă, dar în fotografiile din tinereţe apare de înălţime potrivită, foarte subţire şi cu o frumoasă ţinută dreaptă pe care şi-a păstrat-o şi după ce n-a mai fost moda corsetelor cu balene.

Pe vremea în care lucra la „ştafirul” ei, Olgăi i-a spus o ghicitoare că avea să se mărite cu un bărbat subţire ca un plop, cu păr negru ca pana corbului şi bun ca pâinea caldă. Acest portret al celui ce avea să-i fie soţ a mulţumit-o deplin pe tânăra fată şi a dat seninătăţii ei înnăscute o nuanţă de speranţă zâmbitoare.

Într-o vară, fiind în vizită la sora ei Irena, preoteasă în Chizătău, Olga a participat la o mare serbare în aer liber a vestitului cor din sat. Poate că nu fusese chemată de sora ei întâmplător, dar legenda spune

doar că domnişoara Olga i-a cerut „domnului Chiriţa”, care se afla lângă ea, să-i împrumute o clipă programul serbării… De aici s-a legat o foarte cuviincioasă discuţie despre marele cor din Chizătău între tânăra fată şi vecinul ei. Acesta, după ce absolvise liceul german al Piariştilor din Timişoara, urmase doi ani de şcoală superioară şi devenise notar. Părerile schimbate despre cântările ascultate au fost punctul de plecare al unei căsnicii care a durat din 1886 până în 1927. Isidor Chiriţa a fost subţire în tinereţe, dar nu chiar ca un plop. Părul i-a fost foarte negru, ca pana corbului, într-adevăr, dar s-a dovedit a fi al unei peruci, căci, copil fiind, băiatul fusese opărit pe creştet din nebăgarea de seamă a unei slujnice şi rămăsese fără păr. Nu au fost multe prilejuri în care el să se arate bun ca pâinea caldă, dar Olga a socotit că ghicitoarea spusese totul foarte corect. Au avut o căsnicie bună, în orice caz mai bună decât cele ale Eufemiei şi Irenei, care au îndurat multe din partea unor soţi cu firi dificile. Buna nu s-a plâns niciodată de Isidor, l-a acceptat cu o resemnare înţeleaptă, aşa cum a acceptat absolut tot ceea ce i-a adus îndelungata ei viaţă, fără ca privirile ei albastre să se fi întunecat vreodată.

Isidor Chiriţa a fost fiul unui preot ortodox din Remetea Mare, care, şi el, era fiu de preot. Şirul de slujitori ai bisericii mergea cu mult în urmă. Au fost tot felul de întâmplări cu acei preoţi, considerate „necurate” şi de aceea mai trecute sub tăcere. Un bunic sau străbunic al lui Isidor a murit după ce băuse din vinul de împărtăşanie în care cineva - rămas nedescoperit - pusese otravă. Tatăl lui Isidor a murit şi, în timp ce familia şi satul îl jeleau, după o zi de doliu, el s-a ridicat cam nedumerit din coşciug, întrebând ce se petrecuse şi cerând de mâncare. După această moarte aparentă a mai trăit vreo zece ani, slujind biserica cu credinţă. Când a murit de-a binelea, a fost ţinut aproape o săptămână neîngropat, aşteptându-se din clipă în clipă o posibilă trezire.

Mama lui Isidor a fost sârboaică din Banat, sau numai pe jumătate sârboaică, şi a răspuns la frumosul nume de Mileva. A fost aprigă şi prefăcută, iscoditoare şi profitoare, dar nu a reuşit să tulbure cu nimic căsnicia Olgăi sau răbdarea ei. Buna povestea calmă şi fără resentimente, ca pe un fapt divers, cum soacra Mileva se prezenta în

vizită, Duminica dimineaţa şi nora o aştepta cu cafea cu lapte şi cozonac. La bătrâneţe, sârboaica devenise lacomă şi după prima ceaşcă şi prima felie, îi mai cerea Olgăi „puţină cafă”, deoarece îi rămăsese „gugluf ” (Gugelhupf - cozonac). Apoi avea un rest de „cafă” la care mai cerea puţin „gugluf”. Olga accepta cu zâmbetul pe buze această comedie din fiecare duminică şi o mai povestea şi după zeci de ani, din care se putea deduce că fusese, totuşi, afectată. Isidor îşi dovedise o singură dată ascendenţa sârbă. Citindu-şi „novelele” într-o dimineaţă a anului 1919 şi aflând că trupele sârbeşti se îndreptau spre partea de vest a Banatului, el a exclamat: „Olga, vin ai noştri!”. Şocată şi rănită în sentimentele ei naţionale, Olga şi-a privit întrebătoare soţul şi n-a zis nimic. În afară de acest incident, Olga nu şi-a amintit ca soţul să fi avut alte păreri decât ea.

Isidor Chiriţa a avut un frate, Dumitru, preot (fidel tradiţiei familiei) în Bucovăţ, dar cu care n-a fost în relaţii bune, o reconciliere având totuşi loc înainte de decesul lui „uica Mita”. A existat şi un fiu al lui Dumitru, Gheni (Eugen), care a încetat din viaţă după o tuberculoză galopantă, probabil nu mult după anul 1900, când abia terminase primul sau al doilea an de Politehnică, la Budapesta.

A mai existat şi o soră a lui Isidor, căsătorită Micu, care a murit de tânără, de ftizie, urmată imediat de soţul ei, de asemenea ftizic. Ei au lăsat în urma lor un băieţel de câţiva ani doar, pe care Isidor Chiriţa l-a luat sub tutelă şi micuţul Arsen a crescut alături de copiii săi şi ai Olgăi, ca alt fiu. Arsen le-a rămas mereu recunoscător şi n-a avut altă familie decât a lor.

Viaţa de zi cu zi a familiei a decurs lin, întâi la Chizătău unde Isidor a fost notar comunal, apoi la Lugoj, unde a ajuns şeful Serviciului Financiar al Primăriei, calitate care l-a îndreptăţit să se numere printre „poganii” oraşului. Tip al funcţionarului public, cu orizont limitat, dar mereu demn şi serios, Isidor a fost conştient de saltul important pe care îl făcuse din liniştitul sat Chizătău în Lugoj, capitală a judeţului Caraş-Severin, oraş cu un tribunal, prefectură, inspectorat şcolar, administraţie financiară şi alte instituţii în care lucrau laolaltă mulţi funcţionari români şi maghiari.

Peste un veac de la vremea în care Olga şi Isidor împreună cu

copiii lor şi cu orfanul Arsen au locuit la nr. 3 al străzii Udrea, aflându-mă într-o scurtă trecere prin Lugoj, nimeni n-a ştiut să-mi spună unde se afla acea stradă. Denumirile se schimbaseră desigur de mult şi poate chiar de mai multe ori. O doamnă în vârstă mi-a indicat, nesigură şi ea, o străduţă unde, la numărul 3, se afla o casă scundă cu patru ferestre mari în faţadă şi având deasupra lor nişte ornamente pretenţioase din stucatură. O poartă mare, din lemn sculptat (adevărată „porte cochère”), ducea spre un gang în care se afla intrarea în casă şi dincolo de care era o grădină. Într-un fel, această casă corespundea descrierilor bunicii şi mamei mele. Casa din povestirile lor avusese mai multe încăperi, printre care şi un salon în care, după amiaza, Buna croşeta, iar Isidor îşi citea ziarul înainte de a aţipi în scaunul-balansoar. Cei doi nu aveau multe subiecte de discuţie. Copiii nu le dădeau probleme, nimic nu se schimba în zilele care începeau, fiecare, cu cererea imperativă a lui Isidor: „Olga, *fruştucul*!”(Frühstück - micul dejun). Olga transmitea lui Mári Neni dorinţa stăpânului ca micul dejun să fie servit. Ora prânzului era fixă şi respectată de întreaga familie. În serile de vară, cina era servită în „filigoria” din grădina din spatele casei. Acolo se mai afla şi un spaţiu rural, îngrădit, cu mai multe coteţe pentru găini şi gâşte, bine ascunse de arbuşti de zmeură. În jurul „filigoriei” erau tufe înalte de săpunariţă şi straturi joase de rezeda, flori modeste şi în culori şterse pe care Buna le iubea. De câteva ori pe an, la date bine stabilite, Buna îi dădea lui Isidor o listă cu ceea ce trebuia cumpărat pentru casă: alimente mai importante, mai ales coloniale. Din fiecare articol, Isidor trebuia să cumpere exact cantitatea şi sortimentul specificate pe lista Bunei, cum a fost, spre exemplu, celebrul „*Caroliner Reis*” la care ea ţinea în mod special. Sumele alocate pentru hrană, lemne, şcoala copiilor, casă erau respectate cu stricteţe. Ori de câte ori era nevoie de o sumă în plus, survenea o cheltuială neprevăzută, Olga nu avea decât să-i ceară soţului ei banii necesari, sigură că acesta avea să dispună de suma respectivă şi i-o va da. În acest ritm egal şi liniştit, Buna a străbătut mulţi ani din viaţa ei şi chiar după ce nu a fost scutită de suferinţe şi de lipsuri, ea a păstrat o demnitate resemnată şi chipul nu i-a fost urâţit de necruţătorii ani ai bătrâneţii.

Primul născut al Olgăi a fost Victor, fiul dorit de tată, mândria, dar şi amărăciunea lui de mai târziu. Lui Victor i-a urmat, după şase ani, o fată, care a fost bunica mea. Pentru a putea povesti nestingherită despre ea, voi vorbi acum despre fratele ei mai mare, căci drumurile lor nu s-au prea intersectat şi ei nu au trăit o apropiere caldă, neîntreruptă.

Victor şi-a făcut studiile, din primele clase şi până la cele universitare încheiate la Budapesta, alături de vărul său Arsen, care l-a depăşit mereu ca rezultate şcolare. Înalt, frumos, superficial şi dornic de petreceri, Victor era în cel mai frapant contrast cu mărunţelul şi suferindul Arsen. Acesta, inteligent, conştiincios şi responsabil, dorea să-l ţină neîncetat pe calea cea bună pe cel pe care îl considera frate. I-a acoperit toate aventurile şi eşecurile şcolare faţă de tată şi i-a oferit de multe ori bani pentru petreceri şi excursii vesele. Arsen dispunea de o anumită avere pe care i-o administra unchiul Isidor, care le pusese la dispoziţie sume egale pentru studii celor doi băieţi. Tot ce economisea Arsen, în modestia sa, era risipit de Victor.

Cu toţi anii lui mai uşuratici de studii, Victor a făcut o carieră frumoasă de notar public la Aradul Nou, câştigând mai mult decât bine. S-a căsătorit cu Viorica Furdui, o femeie înaltă şi masivă, distantă şi orgolioasă, care şi-a organizat viaţa exact după gustul ei, convingându-şi soţul că acela era şi gustul lui. S-au înţeles perfect, Victor devenind tot mai preocupat de propria familie şi desprinzându-se tot mai mult de părinţi şi de celelalte rude. Ajunsese rigid şi retras, cu totul asemănător Vioricăi. „Poate că s-au iubit mult”, i-am zis bunicii ascultându-i odată poveştile despre plăcerile pe care nu şi le-au refuzat niciodată cei doi şi pe care prea rareori s-au gândit să le împartă fie şi cu cei mai apropiaţi din familie. După un moment de tăcere, bunica a răspuns sentenţios: „Asta n-aş putea spune cu certitudine”.

Tânăra familie Chiriţa a avut o casă mare şi încăpătoare, la Aradul Nou, cu grădină şi un garaj deasupra căruia se afla locuinţa şoferului şi a soţiei sale, care îndeplinea funcţia de bucătăreasă. Victor a avut mereu maşini scumpe, impecabil întreţinute. Viorica, ale cărei pretenţii creşteau odată cu averea soţului, a comandat tapet de mătase în culori diferite pentru fiecare încăpere, mobilă stil de la Viena şi parchetul

era acoperit aproape în întregime cu covoare „persiane”. În casa notarului a existat şi un gramofon căruia i-a luat locul, mai târziu, un patefon şi toate plăcile cu Caruso, ariile de operă ale tenorului fiind muzica preferată a celor doi soţi. Aveau şi câteva fotografii ale tenorului legendar, fotografii sepia, frumos înrămate şi înşirate pe perete. I-am imaginat stând de o parte şi de alta a gramofonului, în salonaşul cu tapet caramel, drepţi şi nemişcaţi, ca în fotoliile de la Operă, în timp ce vocea catifelată a napolitanului îi captiva mai ales cu ariile din operele lui Puccini. Să fi schimbat între ei păreri avizate de melomani? Să-i fi bucurat cu adevărat muzica? Bunica mea avea rezerve şi asupra acestui capitol din viaţa fratelui ei.

Viorica era abonată la două reviste din Budapesta, care o ţineau la curent cu viaţa actorilor vremii şi cu moda timpului. De două ori pe an, croitoreasa Böji se muta într-o cameră de serviciu a casei de la Aradul Nou şi preţ de o lună împrospăta garderoba Viorică. Cele două discutau îndelung despre modele şi materiale, alegeau, încercau, renunţau. Bunica mea spunea cu o abia detectabilă nuanţă de dispreţ în glas: „Viorica trecea drept foarte elegantă, dar după mine… era prea ostentativă… iar pălăriile ei…” La rândul ei, cumnata spunea ori de câte ori avea prilejul: „În ceea ce priveşte felul în care se îmbracă biata Valeria…” Cu toată dragostea pe care i-am purtat-o bunicii mele, înclin să cred că dreptatea era de partea Viorică în acest război ascuns.

Bolnav de plămâni, dar îngrijindu-se atent, Victor călătorea de două ori pe an în străinătate: o dată iarna, singur, la Davos sau în altă staţiune de munte din Elveţia sau Austria, şi a doua oară, vara, împreună cu Viorica, la Veneţia sau la Viena. Neavând copii, de vreo două ori au luat-o cu ei şi pe mama, care era singura lor nepoată - dar despre aceste călătorii voi aminti mai târziu. Călătoreau şi locuiau în cele mai bune condiţii, dar nu ştiu cât vedeau şi cât se bucurau de locurile în care se aflau. Au fost nişte oameni bogaţi şi destul de lipsiţi de fantezie, ca să nu zic mărginiţi. Când se întorceau de la Veneţia, Viorica se odihnea o săptămână, fără a se da jos din pat. „118 insule, 160 de canale, 400 de poduri…”, îi spunea cumnatei ei, venită în vizită şi plină de curiozitate. Dar mai mult, se pare că nu reţinuse despre oraşul dogilor.

Când biroul notarial al lui Victor a început să meargă foarte bine, tatăl său s-a gândit să se mute alături de fiu şi să lucreze împreună - dar a fost refuzat net, fără nicio explicaţie. Bătrânul a suferit în mândria şi iubirea sa paternă şi s-a mutat la Timişoara, unde locuia, la acea dată, Valeria împreună cu familia ei. Nepoţii şi-l aminteau din acea vreme, îngândurat şi tăcut, mereu gata să plaseze câte o locuţiune în limba latină. Mama, în pragul celor nouăzeci de ani, îşi mai amintea cum bunicul o învăţase să pronunţe corect, înainte ca ea să fi învăţat latina la şcoală: *„Quid quis agis prudenter agas et respice finem”*.

Isidor Chiriţa a mai primit o lovitură după refuzul fiului de a lucra cu el. Trecând şase luni de la data pensionării şi neprimind încă pensia cuvenită, fostul credincios slujbaş al primăriei din Lugoj s-a dus într-o audienţă la ministru, la Bucureşti, cu acea naivă dorinţă de corectitudine a bănăţeanului care îşi cunoaşte drepturile şi nu înţelege ca cineva să nu i le respecte. După Unirea pentru care şi fiica sa luptase, Isidor Chiriţa, ca şi mulţi alţii din Banat şi Transilvania, a dezaprobat uşurătatea balcanică a regăţenilor şi nu a înţeles niciodată politica alunecoasă a ţării de după 1918. La data primei şi ultimei sale descinderi în capitală, ministrul l-a primit pe bătrânul provincial al cărui discurs presărat cu citate latine şi trimiteri la legislaţie l-a lăsat perplex. A încercat să-l facă să înţeleagă că, dacă la capătul unei vieţi de lucru în domeniul finanţelor, el aştepta şi avea nevoie de o pensie care întârziase doar şase luni - atunci îşi merita soarta. Străbunicul meu nu a avut nicio replică şi a plecat, umilit.

Isidor Chiriţa a murit la începutul anului 1927, plâns cu moderaţie de toţi cei din familie. „Sunt atât de puţine amintirile mele despre Tata-Mare – a scris fratele mamei, într-o scrisoare – o mustaţă bine răsucită, o pălărie de pai «à la Giradi» şi o perucă pe care o ajusta săptămânal. Erizipelul care l-a răpus la numai 67 de ani a pornit de la o infecţie produsă tocmai de peruca atât de îngrijită”.

Buna i-a supravieţuit 28 de ani, locuind singură într-o casă mărişoară din Timişoara, apoi mutându-se la fiica ei Valeria, după ce şi aceasta rămăsese văduvă, în anul 1940.

Moartea la doar 49 de ani a lui Victor, în urma unei congestii pulmonare, a fost pentru Buna o durere cu adevărat imensă şi ea a

îndurat-o cu umilinţă şi în tăcere. Din anul 1936, anul morţii fiului ei, Buna nu s-a mai îmbrăcat decât în negru şi zâmbetul de pe faţa ei tot mai ridată părea tot mai bun, mai înţelegător, mai îndepărtat. Aplecată asupra dantelelor pe care le-a croşetat cu plăcere şi talent întreaga viaţă, ea nu mai aştepta decât moartea. Când în toamna târzie a anului 1937, mama a anunţat-o că va avea un copil, a rugat-o să încerce să fie bucuroasă în aşteptarea strănepotului. Atunci, Buna a cumpărat o bucată mare de pânză albă foarte fină şi a rugat-o pe mama să deseneze un model pentru o faţă de masă pe care avea s-o brodeze. Mama a fost puţin contrariată de dorinţa Bunei de a lucra o faţă de masă, cadou mai potrivit pentru o fată decât pentru băiatul pe care şi-l dorea, dar n-a zis nimic. Până în vara anului 1938, Buna a lucrat cu migală o adevărată capodoperă a genului şi ori de câte ori privesc şi acum faţa de masă aproape ireală ca perfecţiune a îndemânării manuale, mă cuprinde emoţia pentru iubirea pe care i-am purtat-o cu toţii acelei femei delicate, modeste, tăcute şi care a stat mereu la o parte.

Când veneam vara în vacanţă la Timişoara, simţeam o mare plăcere de a mă afla în apropierea Bunei. În jurul ei era mereu un halou de pace şi de lumină. Vorbea extrem de puţin şi vocea îi era joasă, dulce. A fost una din cele mai discrete persoane pe care mi-a fost dat să le întâlnesc. Era mereu impecabil îmbrăcată şi pieptenată, cu o grijă deosebită pentru pantofii sau botinele fine şi pentru jabourile din dantelă. Până la adânci bătrâneţi a cusut, a croşetat, a brodat, a tricotat pentru ea, pentru noi toţi. În decursul celor 40 de sezoane de cură la băile de la Buziaş, pe care le-a făcut cu toată convingerea în efectul lor benefic, Buna a adunat o sumedenie de modele de dantele căpătate de la alte doamne, venite ca şi ea în staţiune. În timp ce ele beau apele şi se plimbau pe aleile parcului, se legau între ele mici prietenii de vară, care se completau prin confidenţe prudente şi un schimb de reţete şi de modele de dantele sau broderii. Toate acele eşantioane de dimensiuni mici, „millieu-urile" nefinisate, bucăţile de „entre-deux-uri", modelele de manşete şi de gulere, monogramele complicate brodate pe capete de pânze felurite, toate acestea erau păstrate de Buna într-un sac de şifon, căruia noi i-am zis „sacul cu *ci miri*", pentru că, întrebată la ce foloseau toate acele modele disparate,

Buna răspundea într-o bănăţenească autentică: „foloseau la *ci miri ce*”. O parte din acel sac a ajuns la mine după moartea bunicii mele. Când şi când mai scotocesc în el - tot mai rareori - pentru a găsi o mică garnitură, ceva de aplicat pe o rufă sau pe o bluză şi mereu mă mir de splendorile din sac, aproape de necrezut că au fost lucrate de o mână de femeie, într-o după amiază de vară a sfârşitului de secol XIX, pe o bancă din Buziaş. Şi tot într-o vară, de la începutul veacului XXI, fiica mea a ales din sacul de „*ci miri*” al Bunei, o mulţime de căpeţele de dantelă, dreptunghiulare sau rotunde, în colţuri, mai simple sau mai complicate, cu motive geometrice şi florale, din aţe albe sau crem şi a plecat la Brăila. Acolo, la sute de kilometri de Buziaş, într-o grădină plină de petunii, împreună cu o prietenă, ea a cusut danteluţele Bunei pe o pânză destul de groasă, realizând o perdea de o originalitate şi un bun gust desăvârşite.

Mi-o amintesc pe Buna cum, în fiecare zi, după ce îşi făcea siesta, se îmbrăca din nou frumos, se pieptăna şi, cu o înfăţişare impecabilă, cu o mare linişte pe faţa ei frumoasă, lua loc în fotoliul din dreptul geamului şi privea afară. După masa lucra rareori. Îşi lăsa privirile albastre să se îndrepte spre piaţa Küttl, unde locuise fiica ei înainte, spre biserica ortodoxă, care se ridicase peste drum.

Uneori mă aşezam şi eu lângă Buna, în tăcere. Ea mă intimida întrucâtva şi nu ştiam ce să-i spun. Din când în când, ea îşi întorcea capul spre mine, îmi zâmbea cu mare bunătate şi mă mângâia pe creştet. Atingerea mâinii ei mici şi tremurătoare mă tulbura.

Buna a murit de bătrâneţe, în februarie 1955, la câteva zile după ce împlinise 89 de ani.

După ce ea n-a mai fost şi eu mă duceam în continuare în vacanţă la Timişoara, nu uitam să mă aşez, în câte o după-amiază, în fotoliul de la geam al Bunei, care devenise al bunicii şi să privesc spre masiva biserică ortodoxă din Iosefin, spre clopotniţa înaltă şi sveltă. Soarele ce cobora colora în galben închis zidurile, dădea sclipiri stinse cupolelor. Pe cer mai treceau nori albi, iar arborii înalţi de lângă biserică păreau şi mai întunecaţi. Pe stradă treceau oameni, maşini, tramvaie, totul era la fel ca în după-amiezile în care stăteam lângă Buna, în acel loc. La ce se gândise ea, oare, în acele momente în care

se mulţumea să-mi zâmbească şi să-şi aşeze mâna pe capul meu, cu un gest blând, protector?

Aceştia au fost Isidor şi Olga Chiriţa, părinţii bunicii mele, care s-a născut în 27 februarie 1893, la Chizătău, şi a primit numele de Valeria Mileva, cel de-al doilea nume fiind cu totul neglijat şi rămânând doar ca un semn de respect faţă de bunica paternă în clipa declarării fetiţei nou născute.

Întreaga afecţiune a tatălui era deja concentrată asupra primului născut, fiul Victor, care - după cum am amintit - nu avea să răspundă niciodată pe măsura iubirii primite. Valeria a fost nevoită ca, de foarte mică, drăgălaşă şi perseverentă, să cucerească un loc în inima tatălui, ceea ce a reuşit cu greu. În ceea ce o privea pe Olga, bunătatea şi iubirea ei s-au distribuit mereu egal între cei doi copii.

Copilăria Valeriei a fost calmă şi senină, la Chizătău şi apoi la Lugoj. Singura umbră au fost durerile de cap de care fetiţa s-a plâns aproape zilnic, încă de la vreo doi-trei anişori. Plângea de durere, se ascundea în camera ei şi stătea culcată, cu comprese de apă rece pe frunte. Consultat, medicul familiei a declarat că era un răsfăţ şi, pentru a demonstra aceasta, i-a dat fetiţei puţină apă îndulcită, anunţând-o că era un medicament sigur şi cu efect rapid. I-a mai promis şi un premiu, după înghiţirea paharului cu apă cu zahăr, dar Valeria a mai stat culcată peste o oră, gemând încetişor de durere. Aceasta l-a pus pe gânduri pe modestul medic lugojan. Durerile de cap ale bunicii mele nu au avut un diagnostic plauzibil niciodată şi ea le-a îndurat cu stoicism peste 90 de ani, luând zilnic un număr incredibil de calmante, care îşi făceau un efect trecător.

În primii ei ani, Valeria fiind mereu într-o competiţie secretă cu fratele mai mare, şi-a început exerciţiile de luptătoare. A fost o copilă sinceră şi curajoasă, cu „opinii” pe care nu le-a ascuns. A fost proverbial răspunsul pe care l-a dat în primul an de şcoală primară, când învăţătorul maghiar, arătând copiilor harta imperiului austro-ungar, i-a întrebat dacă îşi iubeau patria. Micuţa Valeria s-a ridicat în picioare, s-a apropiat de hartă şi a exclamat: *„O, ez csúnya!”* („Vai, ce urâtă e!”). Funcţionarul primăriei din Lugoj, Isidor Chiriţa, a fost

chemat la şcoală şi întrebat în ce fel îşi educa fata. Răspunsul său a fost evaziv şi incidentul uitat de direcţia şcolii. În mai puţin de douăzeci de ani, Valeria avea să fie la Alba Iulia, dar acest lucru era încă greu de anticipat, pornind de la remarca unei mici românce care se uita la harta unui imperiu din care o parte avea să se alipească la „ţara mumă".

Dacă ar fi putut urma Şcoala Normală Superioară pentru fete, aşa cum şi-ar fi dorit, Valeria Chiriţa ar fi avut, desigur, un alt fel de viaţă, ar fi dobândit vederi mai largi, ambiţia ei ar fi fost susţinută şi ar fi împins-o mai departe. Dar după absolvirea a şase clase gimnaziale, Valeria n-a mai urmat decât un an o şcoală în limba română din Sibiu. Acesta fusese îndemnul fruntaşului patriot Branişte, care i-a convins pe mulţi lugojeni că fetele lor trebuiau să înveţe bine limba română literară, să scape de dialectul bănăţenesc care le trăda provincialismul. La şcoala de la Sibiu, Valeria a legat prietenii cu fete din „Regat", dar mai ales a învăţat o serie de lucruri utile pentru o viitoare stăpână a unei case şi pentru o viitoare mamă. Singurul an petrecut la Sibiu a făcut-o pe bunica mea să vorbească o română corectă, cu prea puţine regionalisme, dar n-a făcut-o să uite niciodată dialectul în care copilărise şi care i-a fost mereu foarte drag.

Ca mai toate domnişoarele din Lugoj, după terminarea şcolii, Valeria a luat lecţii particulare de menaj, lucru de mână, desen, limbi străine şi de clavir. În timpul liber avea voie să se plimbe prin oraş, cu una sau mai multe prietene, pe strada mare, până la gară şi înapoi. La biserică mergea cu familia duminicile şi de sărbători şi tot cu familia făcea plimbările tradiţionale ale lugojenilor, în lungul Timişului sau pe Dealul Viilor. Când a mai crescut puţin, s-a întrebat adeseori, privind în jurul ei, de ce toţi tinerii candidaţi la însurătoare ţineau neapărat ca viitoarele lor soţii să ştie desen, pian şi franceză, în timp ce majoritatea lor habar nu avea de pictură şi de muzică, iar fetele, odată măritate, nu mai aveau să picteze sau să cânte la pian niciodată? Această întrebare a nedumerit-o pe blânda şi supusa Buna, care se străduia să-i ofere fiicei ei cea mai bună educaţie şi nu se aştepta la niciun comentariu privind cele învăţate.

Valeria a fost una din cele mai bune eleve ale Domnişoarei Rose, care preda franceza şi germana. Mama mea îşi amintea de acea

Domnişoară Rose, mult îmbătrânită, care îşi petrecea verile la Buziaş, stând adeseori pe aceeaşi bancă cu Buna, fără să croşeteze însă. Rămăsese înaltă şi subţire, cu ceva presupus parizian în înfăţişare, deşi Rose fusese mai degrabă vieneză decât franţuzoaică. Valeria a învăţat de la profesoara celibatară din Lugoj „Marseilleza”, dar şi rugăciuni pe care le-a păstrat frumos caligrafiate, zeci de ani: „Seigneur, faites de moi un instrument de votre PAIX”. Probabil, tot la îndemnul domnişoarei Rose, Valeria a cerut să i se cumpere operele complete ale lui Goethe, Schiller şi Heine, trei volume cu peste o mie de pagini fiecare, scrise în gotice, pe două coloane, tipărite la Stuttgart şi Leipzig, în 1898. Anumite versuri subliniate cu un creion a cărui urmă abia se mai vede dovedesc preferinţele Valeriei:

“Kennst du das Land wo die Zitronen blühn…”

sau,

“Es war ein König in Thule
Gar treu bis an das Grab….”

Bunica mea a fost o mare cititoare de poezie şi o mare amatoare de călătorii şi aceste două „pasiuni“ - pentru ca să le numesc astfel - se pare că i-au fost insuflate foarte de timpuriu de către o fiinţă originală şi ciudată, Laura Vlad, soră a poetului în grai bănăţean Victor Vlad Delamarina, a cărui scurtă şi romantică viaţă a înflăcărat imaginaţia mai multor tinere lugojence de la începutul veacului al XX-lea. Laura Vlad - rămasă în poveştile despre ea sub numele de „Tante Lala“ - a fost pictoriţă, violoncelistă amatoare (moştenise de la mama ei, compozitoarea Sofia Vlad-Radulescu, gustul muzicii şi o cunoaştere serioasă a cântecului popular din Banat), o personalitate fantască, ursuză sau cuceritoare, după stările prin care trecea. Deşi diferenţa de vârstă nu era prea mare, tante Lala a fost o confidentă şi un fel de îndrumătoare a câtorva tinere lugojence din generaţia Valeriei, care veneau la ea cu micile lor secrete şi întrebări. Ea le-a introdus şi în salonul muzical-literar pe care îl ţinea Sofia Vlad şi unde se întâlneau multe spirite înalte ale locului şi ale vremii, dar şi în casa ei de mai târziu, plină de o atmosferă fascinantă. Căci Valeria o mai vizita pe Laura Vlad şi pe când aceasta se retrăsese la Chizătău, unde avea să-

şi sfârşească existenţa, pe la mijlocul veacului trecut, înconjurată de mobile vechi, de pianul iubit, tablouri din care portrete şi autoportrete ale ei, nenumărate cărţi, partituri, scrisori, manuscrise şi obiecte mai neobişnuite ca masca mortuară a lui Beethoven sau rare ca acel flacon de parfum despre care ea spunea că ar fi aparţinut împărătesei Charlotte a Mexicului. Bunica dorea să regăseacă pe lângă cea care o impresionase în tinereţe farmecul poveştilor despre fratele dispărut, acel tânăr dintr-un tablou atârnat într-una din camerele Laurei, o pictură de mari dimensiuni din care poetul se oferea privirilor, înalt, drept, subţire, în uniformă de locotenent de marină. Ţinea o mână în şold, alta pe sabie. Avea ochi trişti, fermecători. Laura Vlad îi arătase Valeriei, uneori, schiţele de călătorie ale fratelui iubit, care, între 1891 şi 1894, călătorise cu bricul „Mircea", apoi cu crucişătorul „Elisabeta", pe întinderile de apă evocate cu dragoste. Acuarelele lui Victor erau sensibile şi evocatoare, cuvintele pe care el i le scrisese Laurei din Veneţia („La regina del mar") păreau să deschidă zări nebănuite: „Ce privelişte, Doamne! De unde să începi să-ţi saturi ochii? Ce nu e frumos în acest loc al farmecului?"

Alături de prietenele ei, Valeria zăbovise în lungul Timişului, privise spre micile insule nisipoase din mijlocul apei şi visase la Veneţia din acuarelele poetului.

Dar Victor Vlad Delamarina, care nu a apucat să trăiască nici 30 de ani, cu toate călătoriile sale splendide pe mare, s-a arătat legat de meleagurile natale şi a scris, emoţionant:

" Pă largu pământului,
În bătaia vântului,
Firie dulşie omeniască
Graiu blând şi cumpătat
Ca în dulşiele Banat
Nu mai cred să se găsiască".

Cu această convingere au crescut mai toate fetele din Lugoj, oricâte nostalgii şi visuri de călătorie s-au adăugat…

Valeria a mai crescut şi cu versurile lui Goga, poezia sa despre Biserica din Albac şi multe altele au fost transcrise îngrijit pe hârtii,

acum de mult îngălbenite şi devenite sfărămicioase, pe care le ţinea în sertarul de la noptiera ei şi le mai recitea cu emoţie, până în ultimii ei ani:

„Tu eşti al vremurilor semn,
Tot bietul nostru plâns sărac
E'nchis în trupul tău de lemn."

Lugojul fiind un centru foarte animat de cultură şi mişcarea teatrală de amatori cunoscând un impuls cu totul deosebit, Valeria Chiriţa a fost antrenată în vârtejul spectacolelor şi a iubit scena pe care a repurtat succese care i-au adus bucurie, dar nicidecum vanitate. A jucat în 18 sau 20 de piese, având în mai toate rolul principal şi fiind mereu foarte lăudată în presa locală. Rolul ei de mare succes a fost cel al Kathei din „Heidelbergul de altădată". L-a jucat prin 1912, la vârsta de 19 ani, şi în acest rol a văzut-o pentru prima dată doctorul Vasile Pintea, fiind imediat cucerit de farmecul fetei care avea să-i devină soţie la sfârşitul anului 1913. Dar până atunci, mai sunt multe de spus despre tânăra plină de viaţă şi de speranţe.

Înaltă, frumoasă, cu un păr bogat împletit într-o coadă groasă, cunoscută din apariţiile ei pe scenă, Valeria a apărut de câteva ori şi în corul lui Vidu, dar numai din considerente decorative, când înlocuia pe câte o absentă. Complet afonă, ea mima doar, celebrul dirijor interzicându-i categoric să scoată vreun sunet. Admiraţia Valeriei faţă de corurile săteşti din zonă a fost enormă, le ascultase pe mai toate (cele din Balinţ, Topolovaţ, Visag, pentru a enumera doar câteva), le cunoştea întregul repertoriu fără a putea reproduce corect nici măcar o frântură de melodie! Nu avea nicio importanţă, convingerea ei declarată era: „Mândră ţară e Banatul, că la noi cântă tot natul!" În răstimpurile petrecute la Chizătău, era nelipsită de la repetiţiile corului, pentru plăcerea de a asculta şi din mândria de a se înrudi cu Trifu Şepeţean, iniţiatorul corului din Chizătău.

Corul lui Vidu, însă, le întrecea pe toate şi bine a zis Grigore Bugarin într-o poezie în grai bănăţean :

„Urechea dăşchidu
La coru lu'Vidu,

Parcă înjerii cântă
Sufletu'ncântă."

Amintirea corului lui Vidu, aşa cum a fost la începutul veacului trecut, a lui Vidu însuşi, a urmărit-o pe bunica mea întreaga ei viaţă.

„Reuniunea Doamnelor Române din Lugoj", care fiinţa din anul 1863, avea o activitate foarte susţinută, printre care era şi organizarea de baluri mereu foarte reuşite, unde toată lumea petrecea şi nu se isca niciun conflict. La aceste baluri, doamnele românce veneau îmbrăcate în costume naţionale splendide, iar doamnele minoritare veneau în adevărate rochii de bal, de o eleganţă căutată - după cum s-a consemnat în ziarele vremii. Valeria a frecventat balurile cu asiduitate, fireşte cu părinţii. Aceştia considerau că era de datoria lor să fie prezenţi la astfel de evenimente atât ei, cât şi fiica lor, neavând părerea unui protopop din Lugoj, tată a patru fete cărora le interzicea să iasă din casă altundeva decât la biserică, socotind că balurile erau locuri de pierzanie unde tinerele erau vânate pentru zestrea lor. Convingerea cam rurală a protopopului era că „vaca bună din grajd se vinde" şi era şocantă în gura unei feţe bisericeşti. Cele patru fete, prietene cu Valeria, nu aflau decât de la aceasta despre balurile Lugojului şi o ascultau cu aviditate, cerând zeci de amănunte. Cred că pentru a le face o plăcere acestor biete victime ale intransigenţei paterne, Valeria şi-a început exerciţiile de povestitoare, calitate pentru care a fost foarte apreciată mai târziu. Pentru a nu se lăsa impresia că zicala protopopului aplicată la propriile sale fiice a fost adevărată, putem spune că cele patru fete s-au măritat greu şi foarte târziu, iar căsătoriile lor au fost toate nefericite.

Balurile începeau cu un program care ţinea de obicei o oră, de la opt la nouă. În ce consta programul rezultă dintr-o filă îngălbenită rămasă printre hârtiile Valeriei şi pe care o transcriu întocmai:

1. *Menuett de la cour (din vremea regelui Lajos al XIV-lea)*
2. *Baba-tàncz (dansul păpuşii, dintr-o operetă)*
3. *Trotzköpfchen („Încăpăţânatul", dans din vechea Germanie)*
4. *Cace walk (Dans englezesc)*
5. *Legyezö tancz din opereta „Mikado"*

6. *Tarantella, dans italian*
7. *Matroz tancz, dansul marinarilor*
8. *Gentry-boston*
9. *Apotheosis („Tableau vivant” şi luminaţie)*

Dans - până în zori.

Pe verso-ul programului, versuri de amor sunt scrise cu un creion atât de slab şi probabil cu atâta sfială, încât timpul le-a şters aproape complet:

“Te rog plângând,
O, nu m-abandona
Amorul meu atât de ideal şi clar…”

Să fi păstrat programul de bal tocmai pentru aceste versuri? După criteriile severe ale vremii, tânăra Valeria Chiriţa a avut o comportare ireproşabilă, aşa cum a avut-o ca soţie a doctorului Vasile Pintea şi apoi ca văduvă a sa. Dar în tinereţea ei a avut un număr mare de admiratori şi adoratori cuviincioşi şi care s-au „declarat” cu teamă fiindcă Valeria nu i-a încurajat niciodată, nu le-a făcut promisiuni. S-a mulţumit să constate că era curtată, înconjurată şi că tinerii se învârteau în jurul ei. Punea aceasta pe seama succeselor ei de artistă amatoare, pe seama firii ei comunicative, i se părea firesc să fie admirată şi nu s-a arătat vanitoasă nicio clipă. Nu s-a lăsat pradă visărilor romantice atât de răspândite printre fetele de aceeaşi vârstă cu ea - era prea dornică să afle, să vadă, să citească, să cunoască lume, pentru a înţelege cât mai mult din ceea ce se petrecea în jurul ei şi chiar mai departe. Spre deosebire de majoritatea prietenelor ei, nu avea nicio grabă să se mărite şi dorea să trăiască mai mult şi pentru ea, înainte de a deveni soţie şi mamă, înainte de a continua o viaţă pe care nu şi-o imagina altfel decât discretă şi devotată ca aceea a propriei ei mame.

În timpul tinereţii Valeriei era la modă „Weltkorrespondenz”, despre care ea mi-a vorbit mult ca despre o experienţă importantă din acei ani pentru ea, dar despre care eu am uitat tot, după cum am uitat atâtea din cele povestite de ea…Nu ştiu de unde intrau doritorii în posesia de adrese, cert este că Valeria a întreţinut un schimb susţinut

de ilustrate cu fete şi băieţi din multe ţări ale Europei. Au ajutat-o atât faptul că scria corect în germană, maghiară şi franceză, ceea ce sporea posibilitatea de a coresponda cu multe persoane, cât şi o sinceritate şi un interes nedisimulat pentru cei cărora le scria. Din toate ilustratele primite de la necunoscuţi de care îşi mai amintea şi după trei sferturi de veac cu o uimitoare claritate, nu a păstrat decât una. Reprezintă, într-un colorit palid, o „Panorama di Paluzza" şi este scrisă în limba germană, ceremonios şi reţinut („Hochverehrtes Fraulein"…. „Mit den besten Ferngrüssen"), iar scrisul caligrafiat cu măiestrie pare de manuscris preţios. Ilustrata este adresată „à Mademoiselle Valérie Chiriţa, Luges, Udria Ga. 3, Ungheria-Ungarn" şi este semnată de Dr. Gustavo Marocchia din Triest (Oesterreich), Via del Ronco, 6.I. Ilustrata a fost expediată în august 1913, cu puţin înainte de căsătoria Valeriei şi faptul că ea a mai continuat această „Weltkorrespondenz" şi după ce s-a măritat arată că pentru ea nu au fost decât exerciţii de texte, bucurii mărunte de a oferi şi de a primi fie doar o ilustrată…Era dornică să trimită unor tineri de departe imagini şi veşti din micul ei oraş de la marginea imperiului, şi să primească un răspuns de la ei, cu fraze de simpatie şi ecouri ale altor feluri de viaţă.

Pe vremea când eram copil, una din plăcerile mele în casa bunicii a fost şi aceea de a-i scotoci nestingherită prin sertare, mai ales prin vraful de cărţi postale şi ilustrate păstrate într-un mic coş din rafie, cu capac şi o încuietoare aurie. Curiozitatea mea avea acceptul bunicii, aşa că niciodată nu am avut sentimentul de a fi indiscretă. Am foit ilustratele acelea neobosită, fără să mă intereseze ceea ce era scris pe verso sau cine le expediase. Mă fascina vechimea lor, culorile spălăcite ale unora, diversitatea peisajelor pe care le reprezentau, sau figurile de mari compozitori ai simfonismului clasic şi de actori uitaţi, grupam cartonaşele după „Teme" - era un joc de care nu mă plictiseam. După moartea bunicii, când coşuleţul din rafie şi conţinutul lui de cartoline de la începutul secolului trecut a intrat în posesia mea, am mai parcurs cu emoţie ilustratele, de data aceasta citind şi textele de pe verso, încercând o identificare a semnatarilor. Nu mai era decât o curiozitate lipsită de impietate şi un interes căruia să-i spun că ar fi fost literar. Şi

după cum făcusem în copilărie, am grupat în plicuri diferite, după criteriile mele de atunci, cartonaşele mai îngălbenite, mai decolorate şi mai îndoite la colţuri decât le ştiam.

Am acordat o mare atenţie „suitei” de ilustrate solemne şi impunătoare, care, pe un fond negru, îi reprezentau pe marii compozitori ai lumii, în chip de busturi-portret de un alb cenuşiu al pietrei sculptate. Era un număr destul de mare de cartoline şi, luate împreună, aveau ceva intimidant. Am constatat că erau datate 1911-1912, expediate din Viena şi semnate de un Ioani sau de un simplu I. Rezulta că expeditorul studia pianul, se pregătea pentru concerte cu minuţiozitate, avusese un recital, se gândea la o carieră concertistică europeană, dar cu prea multă teamă. Cerea încurajări din partea „drăgălaşei Domnişoare Valerica”, se arăta interesat de succesele pieselor de teatru în care juca aceasta şi despre care, se înţelegea că ea îi scrisese, cât şi despre părerile ei despre artă. M-am întrebat ce astfel de păreri ar fi putut avea bunica mea, educată de o melancolică domnişoară Rose şi de ciudata Laura Vlad? Desigur, Lugojul era, în acel început de veac, un important centru de cultură şi mai ales de efervescenţă culturală, dar Valeria abia intrase în cercul familiilor Branişte, Brediceanu, Dobrin, unde era doar o ascultătoare şi unde femeile încă nu participau prea activ la dezbateri. Răspunsul se află, poate, în acele uriaşe albume de artă aflate în casa de pe strada Udrea, tipărite la Leipzig în ultima decadă a veacului al XIX-lea: o istorie a artelor cu mari reproduceri alb-negru („Kunstgeschichte in Bildern”) şi mai ales un impunător volum intitulat: „Systematische Darstellung der Entwickelung der Bildenden Kunst von Klassischen Altertum bis zum Ende des 18 Jahrhunderts”. O fâşiuţă de carton devenit friabil este pusă în dreptul unei reproduceri după un tablou de Ed. Fischer: „Abenddämmerung in der Lagunen” mă face să mă gândesc că, poate, Valeria comparase acea imagine a Veneţiei cu acuarelele veneţiene ale lui Victor Vlad Delamarina, şi că orizontul ei nu a fost atât de îngust pe cât l-aş fi apreciat cu superficialitate, având în minte chipul ei de bunică tricotând de zor. De asemenea în Lugojul „Banatului în care cânta tot natul”, se aflau în fiecare casă cât de puţin înstărită un pian şi un vraf de partituri, iar Valeria nu cântase doar „Für Elise” şi

rondoul „Alla turca” - repertoriul de forţă al tuturor domnişoarelor care au luat lecţii de clavir, începând cu secolul 18. Ea îl ascultase în 1910 pe Pablo Casals concertând în sala „Dacia” din Lugoj, mai târziu îl ascultase pe Enescu, recunoştea încă la bătrâneţe o lucrare de Händel, Mozart sau Brahms, dar şi-a arătat mereu slăbiciunea pentru concertele de pian. Aceasta mă face să mă întorc la necunoscutul Ioani, pianistul care, de la o vreme, nu a mai adresat ilustratele „Stimatei” sau „Drăgălaşei” Valerica Chiriţa, ci „Adoratei” Vally. Literele erau caligrafiate cu o grijă extremă. Supirantul cerea cu insistenţă tot mai mare să i se răspundă mai mult şi mai „degrabă” la misivele sale, cerea să i se explice care i-ar fi vina pentru care era pedepsit prin tăcere. Frazele cuminţi şi într-un fel de aşteptare nerostită de la începutul corespondenţei au devenit nerăbdătoare. În timp ce mă întrebam de ce, oare, Valeria a încetat să-i mai scrie pianistului şi tot învârteam pozele cu busturile severe ale compozitorilor, una din ilustrate mi-a scăpat din mână şi a alunecat sub o mobilă. Atunci când am recuperat-o şi am şters-o de praf, timbrul s-a desprins şi am constatat, cu uluire, că sub acesta era caligrafiată în tuş, cu litere minuscule, o tandră declaraţie de iubire. Am desprins cu grijă, dar şi cu nerăbdare, fiecare timbru. Sub fiecare se ascundea câte o mărturisire pasionată…

Oare, fusese aceasta o modă a vremii? Să-ţi ascunzi sentimentele prea înflăcărate sub timbru? Fetele cunoşteau aceasta şi, înainte de a citi textul ilustratei, se grăbeau să dezlipească timbrul? Valeria a ştiut ce se afla sub fiecare timbru verde al poştei austriece? Descoperisem un secret după trei sferturi de veac sau nu făcusem decât să desprind pentru a doua oară timbrele pe care bunica mea le relipise la începutul veacului? Cine fusese Ioani? Ajunsese un pianist de vază, se întorsese în Lugoj? Îl mai întâlnise Valeria? Să fi fost o poveste de iubire şi din partea Valeriei, nemărturisită vreodată? Îmi pot imagina orice.

Având un frate mai mare, pentru Valeria era uşor să cunoască, prin el, diverşi tineri, prieteni sau colegi de-ai săi care erau primiţi în casa Chiriţa. Spre deosebire de sora sa, Victor nu a fost deosebit de sociabil, nu a căutat prietenii altele decât cele trecătoare, superficiale,

de petreceri şi de jocuri de cărţi. Excepţie a făcut Coriolan Peştean, tot lugojan, agreat de familie şi oaspete aproape permanent în casă. Rămas orfan de timpuriu şi posesor al unei averi rotunjoare - asemenea copilului Arsen -, dar lipsit de vreun tutore afectuos, Coriolan nu a cunoscut decât internatele şi gazdele până ce a terminat studii strălucite de inginerie la Berlin. Inteligent, cu o minte scrutătoare, de o mare curiozitate, dornic de perfecţiune, Coriolan şi-a continuat studiile la München şi Zürich, a străbătut întreaga Europă, lucrând la firme importante din centre renumite ale continentului. Oriunde s-a aflat, a păstrat legătura cu bănăţenii plecaţi din ţară, fără a neglija legarea de prietenii cu profesorii şi colegii săi de politehnică. De Victor a fost legat mai ales datorită Bunei, care a văzut în Coriolan un bun sfătuitor pentru fiul ei, cu o mai mare autoritate decât blândul Arsen. Buna îi primea la ea în timpul vacanţelor, pe Coriolan şi pe Arsen, oferindu-le întreaga ei dragoste grijulie şi discretă. Cu toţii au văzut în Coriolan un fel de aventurier chibzuit, oricât de şocantă ar părea expresia. Tânărul nu ocolea necunoscutul, dar nu se azvârlea în el cu nesăbuinţă, ci îşi gândea şi plănuia cu grijă călătoriile, experimentele care li se păreau originale celorlalţi şi manifestări ale unui om inteligent, cu dare de mână, dar lipsit de rude apropiate care să-l îndrume (adică să-l oprească de la ceea ce lugojenilor li se păreau extravaganţe). Dacă lui Coriolan nu i-ar fi lipsit ambiţia, el ar fi putut deveni un mare inginer, un inventator, o mare personalitate activă în domenii practice atât în ţară cât şi peste hotare, unde era mai bine cunoscut. A avut discernământ şi ceea ce azi s-ar numi o adevărată vocaţie europeană. Dar Coriolan a considerat tot ceea ce a început pe la întreprinderile germane de prestigiu ca pe nişte investigaţii interesante în care reuşea mereu şi pe care nu se mai obosea să le finalizeze. A condus proiecte în care nu s-a implicat decât până ce le-a văzut demarate. A privit mereu de la o anumită înălţime, fără orgoliu şi cu un fatalism care nu-i dădea nicio nelinişte.

Îl amintesc pe Coriolan Peştean cu o anume insistenţă, căci l-am cunoscut şi eu. El a fost prezent timp de mai bine de jumătate de veac la toate evenimentele familiei noastre, a fost alături la sărbători, apărea în mod miraculos atunci când era nevoie de el. A venit, ca prieten al

lui Victor, în casa din Lugoj, de pe strada Udrea, i-a urmat la Timişoara pe Olga şi pe Isidor, apoi pe Valeria, căsătorită cu doctorul Pintea, a apărut la Bucureşti, în casa noastră de pe strada Petre Creţu. Aceasta a fost prin anii ’50, când l-am cunoscut şi eu. Era destul de corpolent, înalt, cu înfăţişarea cam demodată a unui domn de la începutul veacului. Cred că fusese mereu afabil, reţinut în gesturi şi vorbea mult doar dacă era solicitat. Prezenţa sa a fost mereu considerată firească, rolul său din umbră a fost uneori de prim plan, fără ca cineva să fi observat. În anii tinereţii sale, era atât de serios, atotştiutor în meserie, avut şi independent încât nimeni nu s-a gândit vreodată să-i pună întrebări despre viaţa sa, gândurile sale, dorinţele şi proiectele sale de viitor. S-a ştiut despre studiile, călătoriile sale, brevetele de invenţii căpătate în Germania şi nimeni nu s-a întrebat care ar fi fost motivul disponibilităţii sale necondiţionate faţă de familia noastră. A trebuit să treacă aproape un veac de la primele sale vizite în casa Chiriţa din Lugoj, pentru ca, având în faţă maldărul de ilustrate pe care el i le-a trimis Valeriei şi, privind în urmă, să înţeleg că tânărul Coriolan Peştean a iubit-o pe bunica mea în tăcere, nu s-a căsătorit niciodată şi i-a stat aproape întreaga sa viaţă. Dacă s-ar fi declarat, ar fi fost, oare, acceptat, sau Valeria îl considera prea mult ca pe un prieten devotat?

Coriolan obişnuia să ne spună în anii întunecaţi ai începutului „democraţiei populare”, pe când el nu mai era decât un obscur slujbaş de la o cooperativă de reparat aparate de radio, că cine nu a trăit în Europa de dinaintea primului război mondial, nu poate înţelege cu adevărat ce înseamnă a trăi. Poate că tocmai acea viaţă pe care el a gustat-o din plin până în vara anului 1914, când venirile şi plecările sale din Lugoj se succedau în ritm aproape incredibil pentru locuitorii aşezaţi ai urbei, ar fi fost o piedică pentru Valeria care, pe atunci, îşi gândea viitorul nu atât de conservator şi încremenit ca prietenele ei, dar nici atât de liber şi de deschis spre o cu totul altă lume, cum se presupune că l-ar fi dorit Coriolan.

Timp de trei ani (1911-1913), el trimite ilustrate peste ilustrate, precizând, din când în când, că ar fi „pentru albumul” Valericăi. Tonul este cel al unui frate mai mare şi în încheiere nu lipsesc bunele urări

pentru părinţi şi Victor. Recitite peste atâtea decenii, scurtele texte mai vibrează încă de nemărturisita dorinţă a pseudo-aventurierului Coriolan de a o smulge pe Valeria din lentoarea vieţii lugojene, de a încuraja micile ei gesturi de emancipare dovedite prin urcarea atât de frecventă pe scena teatrului de amatori. Prin misivele sale, Coriolan se dorea prezent neîntrerupt în existenţa tinerei care îi putea urmări itinerariile capricioase. Rezultă, de asemenea, că ea îi şi răspundea negreşit, ori de câte ori el îi dădea adresa unui loc unde zăbovea mai mult.

Vederile sunt din München, Viena, Berlin, Heidelberg (nu întâmplător şi singurele imagini care au ajutat-o pe Valeria să-şi imagineze oraşul de pe malurile Neckarului, cu Universitatea şi castelul vechi, adevăratul decor al acţiunii piesei de teatru în care ea repurtase marele ei succes), Stuttgart, Wiesbaden („acest Herculane al Germaniei”), Görlitz, Stettin, Königsberg, Zoppot, Danzig, Elbing, Copenhaga, Malmö, Budapesta - enumerarea este incompletă, dar riscă să devină plictisitoare. Uneori scria din tren şi ilustrata reprezenta câte un elegant „Speiswagen” dincolo de ferestrele căruia apărea „das Posener Schloss” sau alt mare obiectiv turistic. Adeseori, Coriolan strecura scurte referiri la evenimente istorice, date precise asupra oraşelor şi extrem de rareori observaţii mai personale. „Este o bucurie pentru mine, acest complex de fiorduri singuratice, tăcute”, scria el prin 1912, de la Stonehedinge. În 1913, îşi amintea de „ceasurile petrecute toţi dimpreună (se referea şi la Victor) în tempi passati”, ilustratele fiind aproape săptămânale. În 15 octombrie 1913, Coriolan i-a trimis din Berlin o ultimă ilustrată Valericăi, bătută la maşină cu panglică roşie: „Te felicitez şi doresc din inimă împlinirea tuturor dorinţelor Tale. Vechi, sincer, Coriolan”. Peste o lună Valeria avea să se căsătorească, dar Coriolan avea să rămână, după cum am spus, mereu prezent alături de tânăra familie, cu prilejul sărbătorilor, în restul timpului aflându-se mai mult prin străinătate.

Încă puţine cuvinte despre Coriolan Peştean, cu tristul gând că acestea sunt singurele care să-l mai evoce pe un inginer de o formaţie specială şi solidă, pe un om original şi devenit înţelept la bătrâneţe. În timpul studiilor în Germania, Coriolan a locuit un timp cu ardeleanul

Aurel Vlaicu, de care l-a legat o prietenie agitată, căci un timp i-a fost un fel de mentor şi l-a menţinut într-un echilibru iluzoriu. Din povestirile lui Peştean, auzite chiar de mine, Vlaicu a fost inventatorul prin excelenţă şi experimentatorul neobosit, lipsit adeseori de discernământ. Locuind ei doi, o vreme, în acelaşi imobil din München, Vlaicu şi-a amenajat, la subsol, un atelier secret în care, printre altele, a tipărit nişte bancnote absolut identice cu cele în curs. I le-a arătat, triumfător, prietenului lugojan, care nu a ştiut cum să distrugă mai repede atât presa cât şi banii falşi, fără a întâmpina vreo rezistenţă din partea lui Vlaicu, mulţumit doar că „reuşise şi asta!". De altfel, se lansa în tot felul de activităţi care puteau fi interpretate în defavoarea sa şi Coriolan l-a stăpânit cu greu, îndreptându-l spre adevărata şi singura lui menire: aviaţia.

I-a fost alături în vara anului 1909, când la Binţinţi, satul natal al lui Vlaicu, acesta a efectuat primele sale zboruri cu planorul „A.VLAICU - 1909" la care lucrase împreună cu fratele său Ion şi ale cărui planuri fuseseră discutate şi cu Coriolan. După cele spuse în treacăt, cu aproape jumătate de veac mai târziu, Coriolan Peştean fusese artizanul din umbră al invitării lui Vlaicu de către un prieten comun şi fost coleg de studii, inginerul Oskar Ursinus, la concursul internaţional de aviaţie de la Aspern, de lângă Viena. Coriolan a fost prezent la Aspern în iunie 1912 şi a fost martorul succesului aviatorului român, l-a sărbătorit împreună cu entuziasta colonie română din Viena, dar, mai ales, a susţinut, tot din umbră, după cum îi era obiceiul, intenţiile firmei Marconi de a-i comanda lui Vlaicu un prototip de avion.

Când Vlaicu s-a prăbuşit şi l-a plâns tot Banatul, desigur că Valeria i-a scris lui Coriolan care lipsea din ţară şi a comentat acest eveniment tragic, ceea ce l-a făcut pe tânăr să răspundă astfel: „De mortuis nil nisi bonum - de ce îl consideraţi pe sărmanul Vlaicu un erou? Noi pentru altceva l-am iubit. Românii, care pierd cumpătul în bine şi în rău, pun piedică intrării României în rând cu popoarele Europei… Germania are peste 500 de piloţi şi 20 de tipuri de aeroplane probate - fără a socoti piloţii militari". Se simte o minimalizare a meritelor lui Vlaicu, sau era doar supărarea prietenului său pentru un eşec pe care

îl ştia datorat beţiei înălţimilor, a zborului şi nu în ultimul rând alcoolului pe care pilotul nu îl neglija?

Între Aurel Vlaicu şi Coriolan Peştean, tineri studenţi în Germania, a existat o surdă concurenţă, în vremea în care primul visa la un avion care să zboare şi cel de al doilea experimenta primele tuburi de iluminat cu neon. Cei doi munceau cu înverşunare, dar gândirea lor inginerească era diferită. Vlaicu îi reproşa lui Peştean rigoarea şi gândirea rece, îl acuza de incapacitate de a simţi, de a fi măcar câteva clipe poet. Coriolan s-a simţit nedreptăţit, a luat această ultimă afirmaţie a prietenului său ca pe o provocare - cum am zice azi - şi în câteva nopţi febrile, lăsând la o parte calculele inginereşti şi speculaţiile teoretice, a aşternut pe hârtie, o scriere ciudată, intitulată „Noul Satana”. Erau versuri grăbite, conturând o epopee, o revoltă cu accente clare sau ambigui, un strigăt şi o tăcere. Manuscrisul s-a tipărit de îndată la Lugoj, într-un număr restrâns de exemplare şi pe spezele autorului. Cei câţiva care au primit cartea nu au prea înţeles mesajul de dincolo de titlul şocant pentru orice adevărat lugojan. Cartea, cu coperţi galbene, care era în biblioteca tatălui meu şi pe care am răsfoit-o în copilărie, prea de timpuriu pentru a o descifra - s-a pierdut la diverse mutări. „A fost doar un pariu”, obişnuia să spună Coriolan despre singura sa carte.

În anii săi berlinezi dintre cele două războaie, Coriolan a lucrat mult, şi-a făcut prieteni germani şi de alte naţionalităţi, dar a fost, în acelaşi timp, un frecventator asiduu al „Casinei Române”, unde cânta faimosul Georges Boulanger, care nu era altul decât românul Gheorghe Pantazi din Tulcea. El îşi cucerise auditoriul cu serenada „Avant de mourir”, compusă de el, într-o încercare de a prelungi atmosfera de la începutul secolului, când lumea fusese atât de fericită…

Dacă prin 1926, Coriolan văzuse cum zidurile Berlinului fuseseră tapetate cu afişe: „Nie wieder Krieg”, în 1933 el a fost de faţă la defilarea de 1 mai a cămăşilor brune. El şi-a tras repede concluziile asupra nazismului în ascensiune, a asistat la câteva cuvântări ale lui Hitler, după care a fost printre primii care au părăsit Germania. A avut şi o intuiţie clară a destinului României, după începerea celui de al doilea război mondial.

Bun cunoscător al ideilor vehiculate în Europa, bun cunoscător al istoriei, el a fost mereu consultat şi ascultat cu atenţie de cei din jurul său. El era omul care explica, dar nu dădea nicio soluţie, niciun sfat. De ce, atâta vreme cât s-ar mai fi putut, el nu a plecat, în Statele Unite, spre exemplu, unde emigraseră atâtea minţi luminate în mijlocul cărora trăise anii săi rodnici ca inginer cu mari perspective?

Coriolan a rămas în ţară, pendulând între Lugoj şi Timişoara, mereu aproape de familia noastră, reazim din umbră al Valeriei, care se sfătuia mai mult cu el decât cu un soţ devotat bolnavilor săi de dimineaţa până seara. Cu el se mai consulta şi Victor, iar Coriolan a fost printre cei foarte rari musafiri ai casei notarului din Aradul Nou.

După ce a venit în Bucureşti, pentru ca să i se piardă urma de inginer cu studii în Germania şi cu ani îndelungaţi petrecuţi dincolo de hotarele ţării, a fost oaspetele nostru la prânzurile duminicale modeste din anii ’50. Inventa mereu feluri acceptabile de mâncare din te miri ce şi i le comunica mamei, făcea tot felul de adaptări faimoaselor „crătiţi minune” şi confecţiona cuptoraşe din tablă, pentru lămpile cu petrol la care se gătea. Dar dincolo de mizeria cotidiană, ne vorbea despre oamenii de mare valoare ai Lugojului, despre felul în care ei înţeleseseră starea de revoluţie latentă a imperiului austro-ungar la începutul secolului şi despre renunţarea lor la mitul „bunului împărat” care ar fi fost arhiducele Franz Ferdinand, nepotul şi succesorul lui Franz Iosif. Aceste poveşti se asemănau cu cele ale bunicii mele şi mi se păreau mai adevărate decât descrierea spectacolelor Wagner pe care le văzuse Coriolan la Bayreuth. Bătrânul domn aducea în casa noastră atmosfera unui Banat de odinioară în care Valeria şi toţi apropiaţii ei îşi avuseseră un loc bine stabilit. Ştia totul despre familia noastră - păcat că nici pe el nu l-am ascultat cu toată atenţia, deoarece aveam vârsta la care nu puteam bănui că aveam să mă aplec, cândva, cu atâta nostalgie asupra trecutului.

Coriolan a locuit în Bucureşti pe strada cu încântătorul nume de „Bunătatea Samariteană” într-o cămăruţă mizeră a unei case, azi demolată. Trăia acolo ca într-un atelier de instalaţii electrice, cu totul mecanizat şi semnalizat, într-o îngrămădeală de aparate şi cabluri. Camera era puternic luminată cu becuri alb-albăstrui, poate chiar

inventase becurile cu neon… Într-un vraf de cărţi puse direct pe podea - mobilier aproape nu exista în încăpere - se afla ascuns dosarul cu brevetele, adeverinţele de la mari uzine din Germania şi Austria, recomandările elogioase ale unor directori de firme importante, ale unor oameni de ştiinţă, dosarul menit să-l recomande pentru funcţii de vârf în orice ţară. În anii ’50, inginerul lugojan râdea de acel dosar care îl putea duce mai degrabă în puşcărie decât în altă slujbă decât cea anonimă de la cooperativa de reparat aparate de radio.

După ce s-a pensionat, Coriolan a devenit ciudat şi nu mai ieşea decât rareori prin oraş. Am înţeles că nici Valeriei nu-i mai scria. A murit la spital, neştiut de nimeni, şi corpul neînsufleţit a ajuns, probabil, la Facultatea de Medicină, pentru disecţii, după cum ne spusese adeseori că ar fi ultima sa dorinţă.

Istoricii sunt de acord că, primul pătrar al veacului XX, Lugojul a fost cel mai important centru cultural al Banatului. Valeria Chiriţa s-a încadrat firesc în atmosfera de efervescenţă artistică şi de entuziasm pentru cauza nobilă la care aspira întreaga intelectualitate locală. Tânăra fată s-a format în anturajul Bredicenilor, Dobrinilor, a familiilor lui Valeriu Branişte, Ion Vidu, Filaret Barbu, Cassian Munteanu şi a atâtora care au făcut fala şi faima oraşului. Valeria a iubit mult Lugojul, cu clădirile lui vechi, bisericile, hotelul „Drei Rosen”, grădinile cu stânjenei primăvara, malurile pline de sălcii ale Timişului şi insulele nisipoase care apăreau la apele joase ale râului. A gustat poezia Dealului Viilor şi a petrecut multe zile de vară în vestita vie a Bredicenilor, împreună cu prietena mai tânără, Cornelia, cea care avea să se căsătorească cu Lucian Blaga. În zilele de târg i-a plăcut să se amestece printre pielarii, opincarii, olarii şi ceilalţi meşteşugari din zonă. S-a bucurat în zilele de rugă din satele vecine, laolaltă cu ţărăncile împodobite cu ceapse şi salbe din galbeni şi arginţi.

Când a început să frecventeze şezătorile Reuniunii Femeilor Române, a tradus din limba germană scenete care s-au şi jucat. Din poveştile de mult mai târziu ale bunicii mele, mi s-a părut că acele seri de şezători, vizitele în casele fruntaşilor oraşului, au fost scăldate într-un entuziasm romantic. Alături de celelalte fete de vârsta ei, Valeria

a trăit în admiraţia fraţilor mai mari, a părinţilor, a „poganilor” oraşului, a discuţiilor tot mai aprinse despre o viitoare şi mult dorită Românie Mare. Figurile mai impunătoare ale urbei începeau să devină legende vii, iar bunica mea, ajunsă la o vârstă respectabilă, mai repeta cu o mândrie înduioşătoare:

“Nu-i român ca bănăţanu,
Bănăţan ca lugojanu,
Lugojan ca Brediceanu!”

În acei ani, Lugojul fremăta de mândrie proprie, de înălţătoare sentimente patriotice, dar şovinismul era absent în minţile luminate.

În vara anului 1912 a avut loc un mic eveniment surprinzător şi neaşteptat, căruia Valeria nu i-a dat importanţă. L-a trăit cu un interes mirat şi nu s-a abătut de la „linia vieţii ei”, aşa cum i se părea că era orânduită.

Câteva familii din Lugoj - iar Coriolan nu a lipsit din mijlocul lor - au făcut o excursie în lungul Dunării, până la Orşova. Valeria, care se simţea extrem de atrasă de călătoriile încă nefăcute, s-a pregătit consultând „Le guide du voyageur de Séverin à la Mer Noire”, scris de maiorul dr. Pappazoglu, în anul 1862. Pe parcursul drumului a fost nemulţumită de puţinătatea informaţiilor oferite de ghid, dar a primit desluşirile dorite din partea lui Coriolan.

Punctul de maxim interes al excursiei a fost insula Ada-Kaleh şi în timp ce se apropiau de aceasta cu o şalupă, Coriolan a încântat întreaga societate cu poveştile sale despre moschei şi seraiuri care ascundeau haremuri, despre felul în care turcii puseseră capăt imperiului bizantin şi, sărind peste aproape un secol de la căderea Constantinopolului, despre înfrângerea oastei maghiare de către Soleiman Magnificul, la Mohàcs, în 1526. Data era bine cunoscută de toţi lugojenii prezenţi, care s-au grăbit să amintească şi anul 1718 al păcii de la Passarovitz, după care Banatul a încetat să mai fie paşalâc turcesc. Doctul Coriolan a subliniat faptul că atunci Principele Eugen de Savoia a dispus construirea pe insulă de forturi la capetele ei, legate prin canale subterane. Insula a fost cunoscută sub denumirile succesive de Cyraunis, Porizza, Carolina şi în final Ada-Kaleh, după revenirea

ei sub stăpânire otomană. Într-o plăcută atmosferă de excursionişti interesaţi de exotismul insulei, lugojenii au coborât la debarcaderul mic de la Ada-Kaleh şi au inspirat aerul cald de vară cu parfum de smochine coapte. Le-a ieşit în cale însuşi guvernatorul turc al insulei, un bărbat politicos şi îndatoritor care şi-a poftit vizitatorii la o cafea făcută la nisip, în micuţe ibrice de alamă. I-a salutat pe fiecare în parte, cu o plecăciune afabilă. Ajuns în faţa Valeriei, care rămăsese în urma grupului, zăbovind la debarcader pentru a privi spre apele Dunării care se avântau grăbite spre locul numit Cazane, guvernatorul s-a oprit, ca fulgerat, incapabil de a rosti un cuvânt, pradă unei emoţii pe care nu şi-a putut-o ascunde. A fost o dragoste la prima vedere, un „coup de foudre" ca în romane.

„Purtam o fustă bleumarine, de călătorie - povestea bunica, ce nu a ascuns întâmplarea - o bluză albă cu picouri albastre şi, din întâmplare, umbreluţa de soare era tot albă cu picouri albastre. Fiindcă era foarte cald, îmi lăsasem părul împletit în coadă pe spate şi nu învârtit în jurul capului, ca de obicei. Nu ştiu ce l-a impresionat atât de tare pe turc… A fost ceva… nefiresc…"

Guvernatorul s-a ţinut după Valeria în timpul plimbării grupului pe insulă şi părea că nu-i dădea explicaţii decât ei. La plecare, i-a invitat din nou pe insulă pe părinţii fetei şi le-a cerut permisiunea de a-i vizita la Lugoj. Isidor Chiriţa a fost surprins, iar Olga, care înţelesese, ca orice femeie, despre ce putea fi vorba, a simţit un fior neplăcut („un păgân, Doamne!").

Pe drumul de întoarcere, Coriolan n-a mai fost la fel de volubil ca la ducere şi s-a mărginit la a spune câte ceva despre şiretenia şi făţărnicia turcilor, despre cruzimea lor în războaie şi nu numai. A râs de silueta guvernatorului, rămas la debarcader şi fluturând patetic o batistă albă…

La câtăva vreme a sosit pe strada Udrea nr. 3 un mesager de la Ada-Kaleh cu un coşuleţ plin de cutiuţe de rahat-lokum şi de fistic, borcănaşe de dulceaţă de smochine şi pachete din cel mai fin tutun de pipă. Printre aceste bunătăţi se afla şi o scrisoare din partea sorei guvernatorului, care îşi exprima dorinţa de a o cunoaşte pe cea care spera să-i devină, într-o zi, cumnată…

Relatările bunicii s-au oprit aici. De la mama ştiu că în salonaşul locuinţei lor din Timişoara, o măsuţă rotundă era acoperită cu o faţă de masă-decor, cu o preţioasă broderie în mătase şi fir de aur. Era cadoul pe care turcul din Ada-Kaleh i-l trimisese Valeriei drept cadou de nuntă, însoţit de un bileţel cu urarea de a fi atât de fericită pe cât ar fi vrut el s-o facă. Povestea începută ca într-un roman cuviincios al epocii se încheia la fel.

(Când am vizitat eu insula Ada-Kaleh, tot vara, trecuseră peste 50 de ani de la vizita bunicii acolo. Eram şi eu într-un grup, dar de ingineri care lucram la şantierul barajului de la Porţile de Fier. Locuitorii insulei care urma să rămână pe fundul lacului de acumulare începuseră să plece.

Am rămas şi eu în urma colegilor mei şi mi-am imaginat-o pe Valeria, tânără, cu umbreluţa ei albă cu picouri albastre, oprită la debarcaderul din piatră cenuşie, privind spre Dunăre şi spre dealurile înalte de pe malul din faţă, acoperite de păduri. Apoi am trecut printre casele mici, respirând aerul cu parfum de smochine şi m-am gândit că pe acolo îşi plimbase iubirea şi regretele un bărbat îndrăgostit de bunica mea. Povestea era veche şi uitată, iar locurile în care ea luase contur aveau să dispară şi ele, nu peste mult.

La plecare, am cumpărat de la debarcader, de la un turc bătrân şi trist, un borcănel de dulceaţă de smochine şi ultima ilustrată reprezentând insula Ada-Kaleh pe care el mi-a întins-o cu lacrimi în ochi.)

Excursia care a cuprins şi popasul la Ada-Kaleh s-a transformat repede în amintire pentru Valeria, tot mai prinsă de viaţa Lugojului.

După cum am mai spus, succesele ei de la Teatrul Orăşenesc, subliniate în presa locală („…româncele noastre drăguţe din Lugoj şi-au luat şi de data aceasta partea leului din laurii seceraţi pe scenă. D-şoara V. Chiriţa şi A. Orbonaş… prin recitaţiunea corectă, mimica şi gesturile lor fine, au captivat publicul”), au culminat cu frumosul rol al Kàthei din „Heidelbergul de altădată”, rol care l-a făcut pe doctorul Vasile Pintea să se îndrăgostească de Valeria şi să se grăbească

s-o ceară în căsătorie. S-a spus că a doua zi după spectacol, doctorul aflase deja, informându-se eficient, că tatăl actriţei era Isidor Chiriţa, şeful serviciului financiar al primăriei oraşului, unul din „poganii" Lugojului, proprietarul unei case de pe strada centrală Udrea. De asemenea, aflase că domnişoara Valerica avea o dotă deloc de neglijat pentru un medic tânăr. Toate aceste informaţii justificau - sentimental şi material - o grăbită cerere în căsătorie. Olga şi Isidor au fost de acord, după ce s-au interesat şi ei despre tânărul pretendent atât de hotărât. Valeria l-a acceptat fără a şovăi, firesc, ca şi când tocmai pe el l-ar fi aşteptat de mult. Doctorul Pintea era un bărbat destul de înalt, robust fără a fi gras, cu studiile de medicină făcute la Budapesta, politicos, destul de spontan în conversaţie şi direct, sincer. Părea bun şi serios, un om pregătit să întemeieze o familie de care să aibă grijă şi căreia să-i ofere un trai îmbelşugat. Că doctorul se îndrăgostise - era evident; dar Valeria? Ea s-a gândit că avea vârsta pentru a se mărita, ştafirul îi era pregătit, educaţia ei era potrivită soţiei unui doctor, îşi trăise o notorietate pe scena teatrului şi purtarea îi fusese mereu ireproşabilă. Doctorul i-a făcut o curte după toate regulile vremii, discret şi atent. Valeria nu a putut avea nimic împotriva acestui pretendent.

Înainte de a începe descrierea vieţii duse de bunica mea după căsătorie, să povestesc ceea ce ştiu despre doctorul Pintea şi familia din care provenea. „Atestarea documentară" a familiei începe cu diploma emisă de penultimul principe al Transilvaniei şi comitele secuilor, Apafy Mihály, „NOS MICHAEL APAFY", după cum scrie la partea de sus a „pieii de câine". Documentul este de înnobilare la rangul de nemeş a lui George (Gheorghe) Pintea şi datează de la sfârşitul secolului XVII, din 3 decembrie 1679. Este descris blazonul noului nemeş: La partea de sus ramuri de laur, deasupra unui coif şi a unui scut cu o panglică pe care scrie *Utroque clarescere pulchrum* (Luminează frumos în toate părţile). Dedesubt, în câmpuri: un braţ înarmat cu un pumnal, un porumbel cu ramura de măslin în cioc, o mână cu o pană. Diploma s-a transmis din tată în fiu de-a lungul

timpului, mergând în linie dreaptă, şi posesorul ei de azi, având doi fii, înseamnă că drumul ei continuă după tradiţie.

Cunoştinţele mele destul de vagi de istorie mă făceau să-mi imaginez, în anii copilăriei mele, când documentul, înrămat şi sub sticlă se afla pe un perete din camera mare a Valeriei Pintea, că un principe impozant din urmă cu două veacuri, recunoscând meritele unui Georgius Pintye, plin de vitejie şi de demnitate, îl înnobilase. Dar abia recent, răsfoind cartea din 1945 a Marinei Lupaş-Vlasiu, am aflat despre „neputincioasa cârmuire transilvană a lui Mihail Apafy", care n-a făcut în lunga lui domnie (1662-1690) decât să pregătească declinul Principatului transilvan, independent de Regatul ungar. „Mihail Apafy, beţiv şi nepăsător faţă de problemele de stat, a lăsat întreaga grijă a conducerii în mâinile cancelarului său Mihail Teleki". Poate că la îndemnul acestui cancelar presupus de nădejde sau al altor sfătuitori înţelepţi ai săi, principele a semnat actul de înnobilare al lui Gheorghe Pintea. Ar fi o variantă mai bună…

Într-un început de consemnare a „istoriei familiei", unchiul meu, Valeriu Pintea recunoaşte că între Gheorghe Pintea şi Ioan Pintea, primul despre care avem oarece date, se află o succesiune neîntreruptă de taţi şi fii rămaşi necunoscuţi.

Transcriu însemnările unchiului meu:

„Ioan Pintea – născut, probabil, cu puţin înainte de 1830 - a fost Kurschmidt (felcer veterinar) în armată, de unde şi-a dat demisia, revenind în Remetea Chioarului natală, unde dispunea de câteva livezi de arbori fructiferi, destul de întinse.

A devenit primarul comunei, funcţie deţinută peste 40 de ani. Celor care l-au slujit în munca sa de gospodărire a comunei le-a dăruit câte un petec de grădină.

Biserica greco-catolică din Remetea Chioarului, cea din lemn, a fost construită de un Ion Ursu, zis şi Hona, aşa după cum rezultă dintr-o inscripţie săpată cu tesla în tindă (dacă nu greşesc, 1776). Stilul este tipic maramureşan. În faţa bisericii, pe două rânduri, se înşirau lespezi de piatră de mărimi descrescătoare, după „rangul" familiei. Aici se sfinţeau „Paştile", coşurile cu cozonaci şi ouă vopsite, friptura

de miel, după slujba de Înviere, de către preotul satului. Pe una din lespezi îşi avea locul şi familia Pintea.

Prin anii ’30, mai exista casa bătrânească din lemn a lui Ioan Pintea. Într-o depresiune a livezii era şi mormântul singuratic al fostului primar.

Se pare că Ioan rămăsese văduv de foarte tânăr, cu un singur fiu, Simion, născut la 3 mai 1855, în Remetea Chioarului. Când Ioan a închis ochii, la o vârstă destul de înaintată, Simion era deja de multă vreme preot într-o parohie din judeţul Sălaj. N-a mai moştenit decât o ultimă grădină, căci primarul, de-a lungul îndelungatei sale văduvii, tot „donase” porţiuni de livadă unor tinere care locuiseră cu el.

Fiul primarului a urmat cursurile liceului din Baia Mare, în condiţii destul de grele. Legenda spune că, adeseori, era obligat să înveţe la lumina felinarelor publice. După liceu, Simion s-a înscris la Teologia din Gherla şi a devenit preot. (Despre felul în care tânărul şi-a descoperit vocaţia, despre gândurile sau frământările sale ca student la Teologie, unchiul meu, singurul dintre nepoţii preotului care i-a fost mai apropiat, nu scrie nimic, căci era prea mic pe vremea în care îşi petrecea vacanţele în casa bunicului.)

Preotul Simion Pintea s-a căsătorit cu Ecaterina Cotoţiu, una din fiicele unui proprietar înstărit din comuna Arieşul de Pădure. La data căsătoriei, Ecaterina era abia intrată în adolescenţă şi l-a născut pe primul ei fiu la abia cincisprezece ani şi câteva luni. Ea a avut şase copii, din care nu au rămas în viaţă decât patru băieţi. Un băiat şi o fată au murit ca nou-născuţi.”

Însemnările unchiului meu se opresc aici. Mai târziu, a început o „Mică cronică a familiei” care îi privea doar pe fiii preotului Simion, dar nici pe aceasta nu a încheiat-o. Cele câteva pagini rămase reprezintă, totuşi, o mare parte din datele despre Vasile Pintea. La aceste pagini se mai adaugă unele din scrisorile de la sfârşitul vieţii sale, când unchiul meu se apleca cu plăcere asupra trecutului, subliniind mai mult aspecte anecdotice din viaţa familiei, ceea ce nu completează prea bine „cronica”, evenimentele mai importante fiind abia amintite.

Nu mai există nimeni din familie care să mai poată spune ceva -

din poveşti auzite direct - despre atmosfera de la sfârşitul veacului XIX şi începutul veacului XX, în satul prăfuit de luncă numit la acea vreme Hosufalău (Satulung pe Someş).

Ştim că preotul Pintea nu a locuit la casa parohială de lângă biserică, ci în cea pe care şi-o cumpărase de la un nobil maghiar scăpătat. A fost o casă mare, greoaie, cu un fel de „peron” pietruit în faţa intrării şi la care nu a tras niciodată nicio trăsură. Despre această construcţie ciudată s-ar fi scris într-un ziar din Franţa (?) sub denumirea de „Le château de Kovar Hoszufalu”. O peluză cu mici ronduri de flori, mai ales lăcrămioarele pe care le iubea părintele, se întindea până la gardul de la „strada mare”. În spatele casei erau acareturi ca în orice gospodărie ţărănească, animale mici şi mari, păsări de toate felurile. O mare livadă de meri cobora spre un mărunt afluent al Someşului, un pârâu mai totdeauna secat vara. În depărtare se vedeau dealurile, munţii…

Satele din jur aveau nume poetice ca Hideaga, Mogoşeşti şi erau pline de neamuri mai apropiate sau mai îndepărtate, cât şi de nenumăraţi fini şi fine ai preotesei, care botezase atâţia copii, încât nici nu le mai ştia numărul.

Ecaterina Pintea, numită de toţi ai familiei „mámica”, a devenit după cele şase naşteri succesive o femeie mai plină, cu înfăţişarea calmă şi înţeleaptă a tuturor preoteselor din Ardeal.

Cel dintâi născut al Ecaterinei şi al lui Simion Pintea a văzut lumina zilei în anul 1886 şi a primit numele de Augustin. Ajuns om matur, acesta glumea cu mama sa, mai vârstnică decât el cu doar 15 ani, pretextând că nu-i putea recunoaşte nicio autoritate asupra lui, la o atât de mică diferenţă de ani între ei! Augustin - alintat Gusti - a fost mereu „fratele mai mare”, cu cel mai mare şi bine subliniat prestigiu, cu cea mai marcată ţinută şi cu cea mai mare avere dintre cei patru fraţi Pintea.

Cel de al doilea fiu a fost Vasile, soţul de mai târziu al Valeriei şi bunicul meu. S-a născut în 21 februarie 1889, în satul Arieşul de Pădure. Referindu-se la anul naşterii sale, acelaşi cu anul morţii lui Eminescu, Vasile spunea cu o ironie amuzată: „O stea a apus, o alta a răsărit! ”

Al treilea frate Pintea s-a născut la 1 septembrie 1890 şi a devenit un preot greco-catolic exemplar, spre marea mulţumire a părintelui său.

Cel din urmă fiu, Romulus (Romi), s-a născut în 1893 şi a fost cel mai vesel şi afectuos dintre copii, fiind răsfăţatul mamei.

Vorbind despre viaţa bunicului meu, voi aminti şi de parcursurile celorlalţi fraţi Pintea, în măsura în care amintirile mele au reţinut ceva din chipul şi din poveştile despre ei.

Cei patru băieţi au plecat la studii rând pe rând, şi vara se regăseau cu toţii împreună, în vacanţă, lângă părinţi, în casa ciudată a familiei. Li se alăturau verişori şi prieteni din satele vecine. Tinerii stăteau de vorbă, cântau „Românie, mamă dulce” şi „Că aşa-i românul”. Preotul şi preoteasa îi priveau cu bunătate…

Simion Pintea a fost, fără îndoială, un preot destoinic şi devotat satului. După moartea sa, a fost găsit „Registrul exhibiţional al parohiei greco-catolice române din Hosufalău (Satulung)”, ţinut de preotul Simion Pintea, paroh-protopop onorar (din anul 1923), cu începere din ziua de 14 mai 1914, până în 20 noiembrie 1930. În acest registru au fost consemnate actele primite şi trimise de parohie şi unele evenimente pe care parohul le considerase importante pentru sat sau propria sa familie. Simion notase în anii războiului despre confiscarea clopotelor, despre interdicţia pelerinajului la Sfânta Mânăstire de la Nicula… Protopopul a fost preşedintele organizaţiei Partidului Naţional Român din plasa Şimleul Silvaniei, calitate în care a militat pentru frecvenţa de 100% a românilor la alegerile din 1906. Strădaniile sale l-ar fi adus în Parlament pe Victor Deleu, deputatul maghiar Ungor Gabor fiind astfel îndepărtat.

Preoteasa a murit la doar 59 de ani, la 17 ianuarie 1929, în urma unei pneumonii contractate aşteptând autobuzul spre Mezieşul de Aur, unde se afla Romi, ultimul ei născut şi atât de mult iubit. Mama grijulie îi ducea fiului şi familiei acestuia „mâncare”, adică tot felul de prăjituri şi dulceţuri.

Rămas văduv, bătrânul paroh s-a însingurat. Era văzut cum, adeseori seara, se plimba prin grădina casei cu aspect de castel-conac, şi cu vârful bastonului său din lemn de cireş ridica crengile joase ale

tufelor de alun pentru a goni aricii ascunşi acolo şi care invadaseră locul. Nu i-a supravieţuit cu mult soţiei. Amândoi au fost înmormântaţi în curtea bisericii din Satulung pe Someş, numit pe atunci, după cum am spus, Hosufalău. Dintr-o nuieluşă de salcie pe care cel de-al doilea fiu, Vasile, bunicul meu, a înfipt-o în pământul reavăn al mormântului părintelui său, imediat după înmormântare, fără intenţia ca ea să se prindă - gestul a fost maşinal - a crescut o salcie care a devenit imensă, în timp, şi care a vegheat multă vreme somnul celor doi.

Cum a fost viaţa lui Vasile Pintea până la întâlnirea cu drăgălaşa domnişoară Valeria Chiriţa?

S-a născut la 21 februarie 1889, după cum am spus, în satul Arieşul de Pădure. Nici nu împlinise şase ani, când, în vara anului 1894, a fost trimis să urmeze cursurile şcolii primare din Şimleul Silvaniei. La acea dată, părintele Simion era preot la Guimelciş (azi Plopiş). Şimleul era cea mai apropiată localitate, având şi liceu. Micuţul Lóţica (diminutivul de la Vasile - Loţi - cum îl desmierda mámica), necunoscând niciun cuvinţel în limba maghiară, a fost „dat în gazdă" în familia unui pantofar ungur. Vasile nu a prea povestit despre acei ani în care micuţa lui făptură (era micuţ de statură, în primii săi ani) a fost dusă între străini. Poate că pantofarul şi familia sa au fost oameni cu dragoste faţă de copii, dar îmi închipui că a fost o familie modestă, cu o casă destul de incomodă.

Având de la natură o inteligenţă peste medie, micuţul „olah" a deprins repede limba maghiară şi n-a avut dificultăţi la şcoala primară, aşa cum a fost ea la finele veacului XIX. De la vârsta de 8-10 ani, Vasile a îndeplinit rolul de „ministraş" la biserica greco-catolică din Şimleu şi fiind fiu de preot se poate bănui că băiatul a beneficiat de oarecari sfaturi din partea preoţilor de la biserică.

Cei opt ani s-au scurs, că toate trec:

„durere sau noroc,
nimic nu ţine viaţa-n loc".

De la Şimleu, Vasile şi-a continuat studiile la liceul greco-catolic român din Beiuş, înfiinţat de Samuil Vulcan, pe la 1828. Acesta a fost unul din cele patru licee cu predare în limba română, pe lângă cele

din Bistriţa, Braşov şi Blaj („Mica Romă”), pentru populaţia majoritară a Ardealului, Crişanei, Banatului şi Maramureşului.

Dacă Ministerul instrucţiei imperiale a fost iniţial de acord ca „deoarece gimnaziul acesta (din Beiuş) este naţional românesc, limba instrucţiunii trebuie să fie cea română”, în urma unui incident din 1888, s-a impus limba maghiară ca limbă de propunere în ultimele clase de liceu. „Iar dacă - scrie protopopul Beiuşului Petru E. Papp în cartea sa «Din trecutul Beiuşului» – mulţi elevi n-au avut darul să-şi însuşească pe deplin limba maternă, în fond, sufletul lor a rămas intact, animat de iubirea de neam şi lege”.

Din anii de la Beiuş, Vasile Pintea a povestit copiilor săi mai multe, limba elină şi matematica fiind disciplinele sale favorite. Matematica o preda directorul şcolii, preotul greco-catolic român Farkaş (desigur la origine Lupu). La examenul de bacalaureat din 1906, tema de la matematici oral, pe care o primise colegul Petrinjel, care făcuse armata şi avea vreo 27 de ani, i-a fost scrisă pe manşeta scrobită de către mai tânărul cu zece ani, Pintea Vasile, sub privirile înţelegătoare ale directorului.

Pasiunea lui Vasile pentru limba elină s-a menţinut în memorarea fără greş a declinării şi a multor locuţiuni şi versuri pe care le debita copiilor săi uluiţi, pe nerăsuflate. Favorite erau primele versuri din Iliada, recitate cu patos şi fără greş…

„Eram elev în clasa a şaptea - scrie unchiul meu în Mica Cronică de familie - şi mă cufundasem în lectura «Istoriei Literaturii Române» a lui Gheorghe Adamescu, din «Biblioteca pentru toţi». La vederea volumului, cu inconfundabila copertă de hârtie roz a colecţiei, tata - care rareori întreba amănunte şcolare - a părut adânc emoţionat. A povestit atunci cum colegul său de clasă, Văcărescu, venit din Ţară, a adus pentru băieţii din clasa lor şase exemplare din cartea lui Adamescu, ce au circulat de la unul la altul, ca banul cel bun.”

În toţi anii de la Beiuş, fratele Valentin a fost şi cel mai apropiat prieten al lui Vasile (sau Văsălie, cum îi mai spuneau părinţii şi fraţii). O întâmplare dintr-o vacanţă, avându-i ca eroi pe cei doi fraţi a rămas în analele familiei. Pentru a-şi rotunji veniturile, Simion Pintea, pe atunci preot la Giumelciş, creştea în gospodăria sa diverse animale,

cu scopul de a le vinde. Într-o zi de vară, părintele a încredinţat celor doi fii o scroafă cu 12 purcei, pe care urma să-i ducă peste deal, la Borod, unde se ţinea un târg. Preţul recomandat a fi cerut a fost de 100 de coroane. (În anul 1936, fiind câteva zile la Borod, la o îndepărtată verişoară a tatii, presbitera văduvă Cornelia Mărcuş, am identificat drumul cu adevărat pitoresc şi trans-silvan Borod-Giumelciş.) Neprimind în târg suma cerută, cei doi fraţi au revenit seara acasă, frânţi de oboseală şi ei, şi animalele. În zilele ce au urmat, jumătate din purceluşi s-au şi prăpădit”.

Prieten cu cei doi fraţi Pintea, în anii Beiuşului, a fost şi numitul Mihai Pop, zis Mihai Ciul. Lăcomia sa a fost proverbială şi în zilele de miercuri şi de vineri, în care la cantina internatului se mânca fasole albă gătită la cazan, băiatul înfuleca cu atâta dăruire, până ce nu mai putea respira, boabele de fasole ajungându-i până la nivelul faringelui. De câte ori cineva din familia noastră dorea să confirme un prânz la superlativul superlativului, spunea că a ajuns „Mihai Ciul”! (Aşa mai spunem şi azi, după un veac…). Pentru a nu fi nedrepţi cu amintirea sa, trebuie spus că în viaţa sa post-liceală, Mihai Pop, zis Ciul, a ajuns un respectabil protopop, renumit pentru cumpătarea sa în toate…

În anul 1906, clasa a opta din Liceul greco-catolic din Beiuş şi-a luat ca motto înscris pe tabloul de absolvire: „Un dor pe toţi ne leagă”. Era un vers din Goga şi dorul era acela al Unirii cu Ţara Mumă. Revederea după zece ani a tinerilor, în 1916, a fost în plin război, când Regatul României declarase război Austro-Ungariei:

„Treceţi batalioane române Carpaţii,
La arme cu frunze şi flori
Ne-aşteaptă izbânda, ne-aşteaptă şi fraţii
Cu inima la trecători…”

În toamna anului 1906, bacalaureatul Vasile Pintea s-a înscris la Şcoala Superioară de Medicină Veterinară din Budapesta, primind o bursă din partea Mitropoliei şi Arhiepiscopiei Blajului. După două semestre, fără ca indexul studentului Vazul Pintea să ne arate că s-ar fi dezinteresat de învăţătură, el părăseşte Medicina Veterinară şi se înscrie atât în anul I la Facultatea de Medicină Umană cât şi la

Facultatea de „iură” (drept). A doua opţiune a fost la îndemnul fratelui mai mare, Augustin. La drept nu se prea cerea frecvenţă şi, angajându-te „scrib” într-un birou avocaţial, te puteai întreţine oarecumva.

Vasile, însă, şi-a văzut serios de studiile de medicină. Studiile de drept s-au încheiat înainte de a fi începute.

În anul 1910 s-a petrecut un „crah” în biografia şcolară a studentului medicinist: în index se află menţiunea „eliminat” pentru un semestru şi mai apoi decizia de reînmatriculare. Despre această întâmplare, de care Vasile Pintea nu a amintit niciodată, au rămas detalii de la Valentin, bunul frate. Ce s-a petrecut în 1910?

La Universitatea regală de la Budapesta exista o catedră extraordinară de limba şi literatura română. Prin tradiţie şi din ambiţie, toţi studenţii români din centrul universitar budapestan se înscriau la cursurile acestei catedre. Plata profesorului se făcea după numărul de studenţi înscrişi. Acesta fiind destul de mare, profesorul avea un salariu care a stârnit invidia colegilor săi. Până în 1910, profesorul de limba română a fost Iosif Popovici, fratele protopopului Gheorghe Popovici al Lugojului. Iosif Popovici, care era şi un bun slavist, a fost chemat ca „profesor ordinarius” de slavistică la Universitatea din Viena şi a acceptat postul. În locul său a fost numit, desigur ca răsplată pentru „simpatia arătată ungurilor”, un oarecare Magyari (Marinescu sau ceva apropiat, după numele său românesc). La lecţia de deschidere, în faţa asistenţei care umplea amfiteatrul, studenţii Vasile Pintea şi vărul său primar Vasile Coza, de la „iură”, au păşit în faţa alaiului oficial care îl însoţea pe noul profesor şi i-au strigat: „Să-ţi fie ruşine, ţi-ai vândut neamul!”. Mai iute la acţiune, Vasile Pintea l-ar fi şi scuipat în faţă pe Magyari. Întâmplarea a fost comentată super-elogios la Societatea studenţilor români „Petru Maior” din Budapesta, care l-au purtat pe braţe, în triumf, pe erou.

Prin raportul întocmit însă imediat de Rector, s-a cerut exmatricularea urgentă a studentului medicinist.

Anunţat telegrafic, Simion Pintea, „tática”, s-a deplasat la Budapesta şi l-a contactat - pe cine? - pe Ungor Gabor. Pe linie personală, cei doi erau în relaţii bune, deşi erau adversari politici - după cum am spus mai sus. Fostul deputat de Şimleu, învins, a declarat

că îi este prieten lui Simion Pintea, al cărui caracter ferm îl aprecia şi că fuseseră adversari corecţi, fără agitare demagogică. Această explicaţie a fost dată pentru a justifica diligenţele întreprinse. Dar publicarea ordinului de exmatriculare în „Buletinul Oficial” producându-se, niciun ministru n-ar fi încercat să publice anularea exmatriculării unui „Büdös olah” în buletinul următor. Tânărul medicinist a fost înţeles pentru revolta sa, dar nu şi pentru modul în care şi-o exteriorizase. I s-a sugerat să facă serviciul militar ca voluntar, promiţându-i-se reînmatricularea după şase luni. Voluntarul şi-a manifestat opţiunea pentru „Gebirge Jager” (partea pur austriacă a K und K-ului i.e. *Kaiserlich und Königlich*), deşi i s-a sugerat opţiunea pentru „Honvezi” (partea ungurească a K und K-ului). Despre lunile de voluntariat la vânătorii de munte din Stiria, Vasile Pintea pomenea cu oarecare duioasă nostalgie. Se pare că a existat un mic roman de dragoste despre care a aflat şi soţia Valeria, care a cunoscut-o, peste ani, pe frumuşica stiriană, atunci când amândouă erau demne mame de familie. Se pare că s-au şi plăcut! În afara episodului sentimental, stagiul la vânătorii de munte a însemnat pentru Vasile Pintea şi o foarte bună deprindere a limbii germane pe care a avut prilejul să o folosească mult în anii viitori.

Reprimit în facultate, Vasile şi-a încheiat studiile fără alte incidente.

Student cu puţine resurse financiare şi care nici nu soseau întotdeauna la timp, medicinistul Pintea nu cunoştea micul dejun şi se mulţumea cu un pahar de apă şi o ţigară marca *Hölgyi*. Astăzi este cunoscut faptul că fumatul pe stomacul gol provoacă o creştere moderată a glicemiei şi dă o senzaţie de saţietate. Pentru prânz, studentul apela la cantinele ieftine. La aceste cantine, farfuriile erau prinse de masă cu un cui, iar tacâmurile erau legate, tot de masă, cu un lanţ. Supa se servea cu „şpriţul”, o seringă metalică mare şi dacă nu puneai banii alături de farfurie - trei creţari -, ospătarul aspira pe loc supa din blid. Felul doi era, de cele mai multe ori, o tocană lividă de cartofi, absolut insipidă.

Din anii de studenţie, Vasile Pintea rămăsese cu convingerea că o boală a bătrâneţii era cancerul, cazurile de îmbolnăvire sub cincizeci

de ani fiind rarisime în cazuistica vremii. Tratamentul preconizat era morfina. Avea să constate, în prea scurtă vreme, că realitatea putea fi alta…

Din diploma de absolvire - splendid pergament de dimensiuni impresionante, cu numeroase fioriturі în jurul primelor rânduri: *„Nos Rector/ et alma ac celeberrima/ Regia Scientiarum Universitas Hungarica”*, eliberat pe numele de Basilius Pintea, la data de *„vigenima sexte mensis aprilis a D. millesimo nongentenimo decimo tertio”* - rezultă că absolventul de Medicină a avut profesori de talie europeană. La fizică, în anul I, profesor a fost baronul Otvö Lorand, cel care a identificat „forţa” Koriolis ca factor morfogenetic microlitosferic. La Histologie şi Embriologie l-a avut pe Lenhosék, unchi al biochimistului Szent Gyorgy. Tandler Ferenc, proiectantul unei complicate aparaturi pentru studiul metabolismului energetic, preda şi un curs despre „Procesele metabolice”. La început de secol XX, instalaţia lui Tandler rivaliza cu cea a lui Benedict şi Rosa, din Berlin. Un alt profesor cu renume era Krompecher, care, ca şi Tandler, a predat materii de „avangardă”. Această veritabilă „uzină” ştiinţifică era instalată la parterul Institutului de Fiziologie al Academiei de Ştiinţe, de pe Kitaybel Pàl utca 25. (În 1956, cu prilejul unei călătorii la Budapesta, unchiul meu, profesor de fiziologie la acea dată, a vizitat clădirea şi a cules informaţiile de mai sus despre profesorii din urmă cu o jumătate de veac ai tatălui său, explicându-şi astfel renumele de care s-a bucurat doctorul Pintea.)

Se pare că profesorul cel mai iubit al tânărului Pintea a fost cel de Patologie medicală şi de Chirurgie, specialitatea care l-a atras în mod deosebit. Raţionamentul de bază al profesorului, bine însuşit de student, a fost: boala diagnosticată deseori doar după nişte simptome se confirmă pe masa de operaţie, în special pentru cazurile limită.

După spusele de mai târziu ale doctorului Aurel Cândea, chirurg-şef din Timişoara anilor ’30, toţi pacienţii trimişi lui de doctorul Vasile Pintea aveau diagnosticul confirmat la operaţie. (Afirmaţia chirurgului: „eu tai fără nicio îndoială după cele spuse de Vasile” mai circula în familie, în timpul copilăriei mele, când bunicul meu nu mai era printre

noi.) Remarcabile au fost diagnosticele clinice de pancreatită acută pe care Vasile Pintea le punea fără greş.

La terminarea studiilor, tânărul medic pare să fi fost destul de sigur pe el şi pe ceea ce învăţase. Era departe de cei cărora - potrivit anecdotei - li se recomandă să devină medici balneologi, considerându-se că prescrierea unui pahar de apă minerală în plus sau a unui număr de băi în minus nu pune în primejdie viaţa bolnavului. După absolvirea facultăţii, i s-ar fi oferit din partea unui fost coleg de an să activeze în clinica particulară pe care acesta o avea în coproprietate, urmând a asigura partea medicală. Legenda spune că tânărul a refuzat oferta, din „făloşenie" ardelenească, nedorind să fie subalternul unui ungur şi nici să profeseze în Budapesta.

În primăvara anului 1913, Vasile Pintea a fost numit medic secundar la Spitalul din Lugoj. Recent construit, după sistemul pavilionar, spitalul din Lugoj conta la acea vreme printre cele mai bune din provincie.

Venind din Budapesta la Lugoj, tânărul medic nu s-a simţit câtuşi de puţin condamnat la un trai modest de provincie. În definitiv, aceasta îi fusese alegerea. S-a simţit foarte în largul său în orăşelul forfotind de exaltări şi proiecte, fiind acceptat de elita lugojenilor care ştia să aprecieze o fire deschisă şi optimistă, un om devotat profesiunii. Astfel, doctorul Pintea a devenit repede un nelipsit (în limitele timpului său liber, desigur) al conferinţelor şi reuniunilor organizate de „fruncea oraşului" în saloanele vestitului hotel „Drei Rosen", înfiinţat în 1835 şi care avea să devină, după 1918, hotelul „Dacia".

Acesta a fost doctorul Vasile Pintea la vremea la care a sosit în Lugoj, sau, mai bine zis, astfel bănuim că a fost în primăvara târzie când în sala arhiplină a teatrului orăşenesc a văzut-o în piesa lui Forster „Heidelbergul de altădată", pe „domnişoara Valerica Chiriţa, o actriţă tânără cu joc nuanţat şi cu câteva succese interpretative anterioare", aşa cum era consemnat în program.

Isidor Chiriţa, fiu şi frate de preoţi ortodocşi, nu se prea împăca cu calitatea de fiu şi de frate de preoţi greco-catolici a viitorului ginere.

El mai suferise o contrazicere confesională destul de recent, când Arsen, orfanul crescut de Olga şi de el, se însurase cu Lucreţia Nistor, fiica protopopului greco-catolic din Alba-Iulia.

Primind din partea lui Vasile asigurarea că nunta Valeriei cu el avea să aibă loc la istorica biserică ortodoxă din Lugoj şi că orice copil de sex feminin rezultat din căsătorie avea să fie tot ortodox - fanaticul ortodox s-a îmbunat. Mai târziu, tensiunile inter-confesionale dintre socru şi ginere au avut doar un caracter anecdotic.

Logodna a precedat cu abia câteva zile căsătoria şi anunţurile au apărut în toate ziarele din Lugoj.

În „Drapelul” s-a scris: *„Sâmbătă seara a avut loc logodna bisericească a drăgălaşei domnişoare Valeria Chiriţa, fiica şefului de dare din Lugoj, d-l Isidor Chiriţa, cu prietenul nostru d-l Dr. Vasile Pintea, medic la spitalul comitatens. Adresăm tinerilor logodiţi sincerele şi călduroasele noastre felicitări! Ca răscumpărare a anunţurilor de logodnă ne-au transmis mirii 10 coroane pentru Cantina şcolară şi 10 coroane pentru fondul ziariştilor. Primească mulţumita ambelor instituţiuni”.*

Anunţul din ziarul de limbă germană suna: *„Der Spitalarzt Dr. Vazul Pintea hat sich am 11, d. mit Frl. Valerie Kiriza, der anmutigen und überaus gebildeten Tochter des Shefs des Stàdt. Steueramtes Iszo Kiriza verlobt”.*

Nici anunţurile căsătoriei nu au lipsit din aceleaşi ziare ale oraşului şi în forma pitorească a vremii: *„Hymen. Joi în 7/20 Novembre c. va avea loc în biserica gr.or. română din Lugoj, la ora 3 p.m., cununia d-lui Dr. Vasile Pintea, medic la spitalul comitatens din Lugoj, originar din Giumelciş, cu gentila d-şoară Valeria Chiriţa, fiica şefului oficiului de dare orăşenesc, d-l Isidor Chiriţa din Lugoj. Primească simpaticii tineri cele mai cordiale felicitări!”*

S-a mai păstrat şi un faire-part, deosebit de distins şi de elegant ca formă, scris şi delicată ornamentaţie. Un faire-part sobru şi de bun gust, care şi astăzi ar fi apreciat. Nu importă dacă modelul a fost ales de Olga sau de Valeria, ci faptul că într-un orăşel ca Lugojul oferta de faire-part-uri vădea o sobrietate şi o decenţă central-europene.

Este de presupus că întreaga ceremonie s-a desfăşurat cu stil şi seriozitatea cerută de importanţa momentului.

Prin căsătorie, bunica mea a devenit doamna Valeria Dr. Pintea, nume la care a ţinut cu mândrie, pe care îl folosea în toate actele, sub care se prezenta şi cu care dorea să i se adreseze persoanele care nu-i erau apropiate.

Majoritatea fetelor înstărite din Lugoj alegeau pentru luna lor de miere Băile Herculane, Aradul, Timişoara; cele mai „ocoşe” se îndreptau spre Budapesta sau Viena. Valeria a ales itinerarul Veneţia - Florenţa - Coasta de Azur, spre surpriza tuturor, începând cu cea a tânărului ei soţ. Din anii petrecuţi la studii, Budapesta îi era bine cunoscută, de asemenea şi Viena, iar aceste oraşe îi evocau mai degrabă amintiri despre o viaţă destul de liberă şi de plină de acele plăceri despre care, la acea vreme, nu se vorbea. Nu erau locuri pe care să fi vrut să le revadă neapărat cu soţia sa, astfel încât nu a avut nimic de obiectat.

În mod ciudat, prin căsătorie, Valeria s-a simţit mai liberă decât înainte, mai stăpână pe dorinţele ei, şi acea primă hotărâre a ei, ca femeie măritată, de a pleca cât mai departe de oraşul ei, în lumea de dincolo de frontierele apusene ale Imperiului, a fost ca o trezire a ei în idealuri de viaţă peste universul în care trăise până atunci.

Doctorul a admirat priceperea cu care tânăra sa soţie a luat toate informaţiile despre trenuri şi gări, ore de plecare şi de sosire, despre hotele şi trasee turistice şi, nu în ultimul rând, despre preţuri. Bagajele le-a făcut tot ea, chibzuind îndelung şi sfătuindu-se cu câteva doamne lugojene care ajunseseră până la Paris şi au lămurit-o despre hainele pe care trebuia să le aibă pentru diverse locuri şi împrejurări. În sacoşa ei de voiaj, pe lângă obiectele strict necesare, a îndesat ghiduri de călătorie şi hărţi, nelipsitul de la acea vreme voluminos Baedeker.

În privinţa itinerarului ales, mă gândesc că Veneţia, prima oprire, era inspirată din fermecătoarele acuarele pe care Victor Vlad Delamarina le făcuse în lagună şi pe care Valeria le văzuse în mapele pe care Laura Vlad le arăta rareori.

Coşuleţul de rafie cu ilustratele primite şi păstrate de Valeria, despre care am amintit destul de pe larg, a mai adăpostit şi câteva poezioare de amor ale unui îndrăgostit rămas nouă necunoscut, atât de ridicole încât nu se poate ca adresanta să nu le fi dispreţuit, chiar dacă în epocă erau agreate şi cele mai lacrimogene versuri. Le-a păstrat, totuşi… Acelaşi supirant a copiat sau a compilat, pe sferturi de coli de hârtie, o istorie a familiei de Medici, încercând poate să înduplece pe cea „cu ochii mândri având o vie sclipire” şi prin cultura sa istorică, nu numai prin arta poetică. Ajuns la Ioan Gaston, cu care se stinge cel din urmă membru al familiei florentine, după ştiinţa sensibilului lugojan, acesta lasă o ultimă dorinţă, scrisă cu o mână nesigură: „Ascultă cum suspină o voce tristă, lină… Nu mă uita…”.

Mă întreb dacă nu tocmai acele file aşternute conştiincios, cu creionul chimic, îi stârniseră Valeriei dorinţa de a vizita Florenţa familiei Medici? Astfel, a fost şi un fel, doar de ea ştiut, de a nu-l uita pe îndrăgostitul necunoscut nouă…

Cât despre Coasta de Azur, acolo se afla un fel de paradis, după descrierile nostalgice ale profesoarei de franceză, melancolica domnişoară Rose, vieneza rătăcită şi rămasă în Lugoj. Pe lângă limba franceză, ea le-a insuflat elevelor ei şi curiozitatea pentru lumi diferite de a lor.

Valeria a fost copleşită de Italia şi, cu Baedekerul în mână, l-a târât în urma ei, neobosită, pe doctorul Pintea, fire mai sedentară şi călător mai dornic de popasuri dese la câte un local cu atmosferă şi unde putea savura câte o specialitate locală. Valeria, însă, l-a convins că trebuiau să facă tot ceea ce fac turiştii serioşi. Prin urmare, s-au plimbat cu gondola, au hrănit porumbeii din Piaţa San Marco, au vizitat Palatul Ducal şi au privit de pe puntea suspinelor spre campanila de la San Giorgio, au fost la Lido şi la Murano…Valeria a cumpărat, ca suvenir, o mică gondolă din bronz, care se află astăzi ca piesă de decor într-o casă din Suedia…

Florenţa i-a pricinuit doctorului uimirea de a constata cât de multe ştia Valeria despre palatele cetăţii, despre tablourile de la Uffizi. În faţa fiecărei pânze, ea avea câte ceva de spus şi doctorul o aproba fără a comenta în vreun fel. Nu s-a opus la numărul mare de ilustrate

cumpărate de Valeria, nici la achiziţionarea unei statuete de nici 15 centimetri înălţime, care îl reprezenta pe gânditorul Lorenzo de Medici, o copie de serie a bine cunoscutei statui a lui Michelangelo.

Valeria a plecat din Italia cu sentimentul stânjenitor de a nu fi putut comunica cu nimeni, căci nu ştia italiana. În afară de câteva fraze prinse din zbor sau deprinse dintr-un ghid sumar de conversaţie - „Cameriera, prego anche i giornali!”, „Bene, grazie”, „Vorrei una tazza di café”, „Ecco i dinari” - nu a putut avea un schimb de impresii cu un locuitor al Veneţiei sau Florenţei, aşa cum ar fi simţit nevoia, pentru a afla mai multe despre oraşe, clădiri, muzee şi nu în ultimul rând despre oameni. Peste câţiva ani, în vederea unor călătorii în Italia, care nu au mai avut loc, Valeria s-a dotat cu un „Kleine Italienische Sprachlehre”, editat în 1915, la Heidelberg (!), din care şi-a extras zeci de fraze uzuale, cuvinte necesare, şi-a extras chiar un tabel cu conjugări ale verbului „amare”. (Nicio interpretare posibilă: verbul nu a fost ales de Valeria, ci a fost cel dat ca „Beispiel” în manual.)

Tânăra pereche a ajuns la Nisa la începutul lunii decembrie 1913 şi Valeria s-a simţit imediat în largul ei, putându-se înţelege cu uşurinţă cu toţi cei cu care intra în legătură, franceza ei fiind corectă, cu tot accentul ei răsăritean. Doctorului începuse să-i piară uimirea pentru felul dezinvolt în care se mişca tânăra sa soţie printre străini, a lăsat-o să preia toate iniţiativele organizatorice şi turistice, fiind scutit astfel de a face eforturi pentru a fi înţeles de oameni a căror limbă nu o cunoştea.

De la o zi la alta, lui Vasile Pintea, Valeria i se părea tot mai diferită de eroina din „Heidelbergul de altădată”, aşa cum îi apăruse lui pe scena teatrului din Lugoj. Era plină de viaţă, nu mai juca niciun rol, era ea însăşi, dornică de nou, făcea tot felul de planuri pentru viitor. Chiar dacă n-a fost decât o spectatoare a vilelor, hotelurilor, cazinourilor, palatelor cu arhitectură extravagantă, a grădinilor dinspre care veneau parfumuri grele de flori exotice, chiar dacă n-a făcut decât să bănuiască de la distanţă pasiunile de care era stăpânit oraşul care trăia unele din momentele cele mai ameţitoare din acel sfârşit de „Belle Epoque”, entuziasmul ei l-a neliniştit pe doctor. Valeria a încercat să-l antreneze în vârtejul plimbărilor cu trăsura, al balurilor, al concertelor

care se ţineau lanţ, dar el a rămas retras, cu teama că tânăra sa soţie s-ar putea să-i schimbe proiectele sale de viaţă tihnită, aşezată.

Se pare că iarna din acel an a fost nespus de blândă şi de însorită la Nisa. Într-o zi, plecând la plimbare, Valeria a luat cu ea o poşetă destul de voluminoasă. Era subţire îmbrăcată şi în contrast cu doctorul, strâns în jiletcă şi redingotă, cu pălărie înaltă pe cap şi baston în mână. Când au ajuns într-un loc mai îndepărtat al promenadei, Valeria s-a oprit şi, sprijinindu-se de braţul soţului ei, a privit spre Mediterana cu valuri imperceptibile şi sclipiri argintii. Vreo doi temerari alergau pe ţărm şi apoi s-au azvârlit în mare.

„Mă duc să fac şi eu o baie”, a zis Valeria.

Şi-a scos pălăria cu panglici lungi, şi-a strâns umbreluţa de soare cu dantele aplicate, le-a dat doctorului ca să le ţină şi s-a îndreptat spre plajă.

„Valeria…”, este cu putinţă să fi strigat bunicul meu în urma ei - sau poate nu a zis nimic.

Tânăra a ajuns la malul Mediteranei, s-a dezbrăcat, a rămas în costum de baie şi, cu o plăcere fără seamăn, a intrat în apa rece. Fiind o bună înotătoare, a alunecat printre valurile mici şi a încercat să-i ajungă pe ceilalţi doi îndrăzneţi.

Rămas pe promenada aproape pustie la acea oră a prânzului, ţinând în mâini pălăria şi umbreluţa din tafta albastră, doctorul Pintea simţea cum adieri plăcute şi călduţe îl învăluiau. Privea spre marea strălucind în lumina soarelui uneori ascuns de o perdea subţire de nori. Atunci - sunt sigură - el şi-a dat seama cu certitudine şi fără a simţi vreo tristeţe, că între el şi femeia care străbătea valurile reci, departe, tot mai departe, nu avea să fie niciodată o înţelegere aşa cum şi-ar fi dorit el. Erau cu totul diferiţi, fiecare cu gândurile şi cu speranţele sale. O descoperise pe Valeria voluntară, originală, dar într-un fel firesc, nesupărător, care nu i se putea reproşa. S-a simţit oarecum însingurat în acea amiază de iarnă, în faţa Mediteranei calme şi întinse. Şi-a zis că el avea să rămână mereu pe mal în timp ce Valeria avea să înoate departe, îndreptându-se spre ţărmuri sau ţeluri de ea hotărâte.

În după amiaza zilei memorabile de decembrie în care bunica mea se scăldase în Mediterana, soţul ei i-a oferit în dar un „suvenir”,

un obiect întrucâtva kitsch al vremii: o vedere a celebrei „Promenade des Anglais”, incorporată într-un strat gros de material transparent. Poza are şi oarece sclipiri fosforescente care îi dau un derutant iz oriental. Pe verso-ul obiectului, Valeria a scris cu creionul: 1913, 4/ XII. Data se mai vede şi azi, deşi destul de ştearsă. Obiectul îmi este foarte drag şi îl folosesc ca presse-papier, pe masa mea de lucru. Astfel, privesc zilnic decorul în care s-au petrecut plimbările cotidiene ale acelui cuplu de tineri căsătoriţi de la începutul veacului trecut. Poate că anii frumoasei „Belle Epoque” li se păreau încă eterni. Bunicul meu mai avea în faţă 27 de ani de viaţă, iar bunica mai mult de 70. Peste mai puţin de un an avea să izbucnească primul război mondial. Pe amândoi îi aşteptau încă foarte multe bucurii, dar şi mai multe dureri şi zbuciume.

M-am întrebat adeseori dacă acea baie făcută în Mediterana, în 4 decembrie 1913, n-a fost punctul culminant al seninătăţii şi al plăcerii încercată de bunica mea, de-a lungul unei vieţi care a durat aproape cât un veac?

Reîntorşi la Lugoj, Vasile Pintea şi-a continuat activitatea de medic secundar la spital, iar Valeria a început să-şi ia în serios îndatoririle de stăpână a casei, fără a renunţa la plăcerile şi la preocupările de dinainte. Astfel, în acea iarnă a mai patinat pe Timişul îngheţat, în locurile special amenajate lângă podul de fier. Seara, se ducea după doctor la spital, atunci când el îşi termina programul, şi îl convingea să facă o plimbare cu birja sau „fiacărul” prin oraş, prilej să privească străzile şi casele din altă perspectivă decât aceea pe care o ai mergând pe jos.

În calitatea de femeie măritată, Valeria s-a impus cu mai mare autoritate în rândurile „Reuniunii Doamnelor Române”. N-a mai jucat în piese de teatru, dar a colaborat la punerile în scenă şi la mobilizarea publicului. S-a interesat de probleme ale învăţământului, citind cartea „Die Schule”, a lui L. Gurlitt, în vogă pe atunci printre fruntaşii oraşului. Cunoscătoare şi admiratoare a portului popular bănăţenesc, Valeria Dr. Pintea s-a numărat printre cei care au cerut împiedicarea patronilor prăvăliilor din Lugoj să confecţioneze, pentru ţărănci, haine

de sărbătoare din mătase ordinară cu broderii de fabrică. Sunt sigură că a mai avut multe alte iniţiative şi activităţi despre care nu a mai rămas nicio mărturie în posesia mea.

Când studentul bosniac l-a asasinat, în 28 iunie 1914, la Sarajevo, pe arhiducele moştenitor Franz-Ferdinand al Austriei, Valeria Pintea aştepta naşterea primului ei copil.

Austro-Ungaria a declarat război Serbiei în luna iulie şi Rusiei în luna august. Tot în august 1914, sublocotenentul Vasile Pintea a plecat ca medic pe frontul din Galiţia. Sentimentele cu care tânărul a plecat în război le-a dezvăluit într-o dedicaţie conjugală patetică pe pagina de titlu a unei enciclopedii medicale pentru femei, pe care i-a dăruit-o la despărţire Valeriei, care se pregătea să devină mamă.

Rămasă în Lugoj, alături de părinţi, Valeria şi-a împărţit timpul între gândurile pentru copilul ce avea să se nască, veştile de pe front şi preocuparea pentru soarta Habsburgilor. Depăna din memorie tot almanahul Gotha şi încerca să stabilească succesiunea împăraţilor, începând cu Maximilian I. De la Ferdinand I, Maximilian II, Mathias, Ferdinand II, aluneca mai repede spre Maria Theresa, încurca puţin Leopolzii şi Iosifii, pentru a ajunge la Franz-Iosif, contemporanul ei. Odată cu asasinarea arhiducelui moştenitor, cine avea să-i urmeze bătrânului împărat? Dar avea să mai existe imperiul? Cu toată slăbiciunea ei romantică pentru împăraţi, regi, prinţi şi arhiduci şi mai ales pentru soţiile, fiicele şi amantele lor (această slăbiciune delicioasă avea să ne încânte peste zeci de ani, pe noi, nepoţii ei, care în plină şi declarată eternă democraţie populară, ascultam poveştile despre capetele încoronate ale Europei, atâtea câte mai existau) - Valeria nu mai era sigură de destinele glorioase ale caselor regale. Deşi nu uitase afirmaţiile lui Vaida, cum că Franz-Ferdinand avea să devină un al doilea Iosif al II-lea şi avea să facă mai mult pentru Ardeal decât străbunica sa Maria Thereza, mai ales după suprimarea arhiducelui, altceva începea să se contureze în mintea ei.

Nelipsită de la reuniunile din casele Brediceanu, Radulescu, Dobrin şi Branişte, în care doamnele şi fetele stăteau cuviincios la o parte, Valeria Pintea a auzit şi a fost foarte atentă la tot ce discutau

bărbaţii şi a înţeles speranţele pe care aceştia le legau de războiul abia început şi la capătul căruia frontierele Europei ar fi putut să fie revizuite. Mai mult ca oricând, şi mai înflăcărat, s-a vorbit în casele intelectualilor din Lugoj despre datoria naţională, lupta grea pentru neam şi lege, împlinirea „dreptelor aspiraţiuni”. Caius Brediceanu arăta, cu speranţă, că existau „forţe stabilite, cristalizate, în contra cărora va rămâne efemeră orice încercare de distrugere sau apăsare continuă”. El anunţa „o rezolvare numai în conglăsuirea cu marii factori care determină mişcările marii politici”. Atmosfera începea să fie exaltată, se întrevedea „zâmbetul învingerii după îndelungata luptă spre mântuire”.

Aplecate deasupra broderiilor sau a dantelelor complicate, doamnele lugojene nu scăpau niciun cuvânt din cele rostite de fruntaşii oraşului. Şi ele reluau discuţiile, aflându-se doar între ele, în cadrul vestitei „reuniuni a doamnelor române”. Mai toate erau familiarizate de mici cu lectura „Gazetei Transilvaniei”, cu frazele mari despre existenţa spirituală românească, despre cultivarea şi apărarea limbii româneşti. Mintea şi sufletul Valeriei se înflăcărau de idei tot mai conturate despre istorie, naţiune şi viitor; creştea în ea dorinţa de a fi mai mult decât drăgălaşa artistă amatoare aplaudată de publicul spectator.

În 5 octombrie 1914, s-a născut primul copil al tinerei familii Pintea, o fetiţă căreia Valeria i-a dat numele de Valentina, nu prea întâlnit în Banat, probabil un nume rămas în memoria ei dintr-o lectură care o impresionase. Copila era micuţă şi firavă, plângea aproape neîncetat. Mama de abia 21 de ani, ale cărei migrene teribile nu încetaseră nici în timpul sarcinii, nici după naştere, lipsită de prezenţa şi de sprijinul soţului plecat pe front, simţea cu disperare că nu avea să facă faţă noii ei datorii. Atunci a intervenit Buna, cu dragoste şi răbdare. Ea a bănuit, şi bănuiala i-a fost perfect întemeiată, că laptele fiicei ei nu era îndeajuns de hrănitor şi de mult pentru micuţă. Într-o noapte în care nimeni din casă nu putea dormi din cauza plânsului fetiţei, Buna a pregătit cu mare grijă un griş subţire, cu lapte bine fiert şi l-a dat, cu nesfârşite precauţii, nepoatei ei. Grişul a fost salvator. Din acea zi, fetiţa hrănită mai consistent, a început să doarmă cât

trebuia, să prindă putere. Buna a preluat îngrijirea ei permanentă, nu fiindcă Valeria n-ar fi fost o mamă devotată ci fiindcă se simţea, într-un fel, salvatoarea ei.

Aflându-se pe frontul galiţian, Vasile Pintea s-a îmbolnăvit de febră tifoidă într-o formă foarte gravă. Internat la spitalul din Ungar, a fost îngrijit de Valeria, care, ştiind-o pe fetiţa nou-născută pe mâini bune, a alergat alături de soţul ei. L-a găsit pe tânărul de numai 26 de ani istovit şi îngândurat, lipsit de bonomia sa obişnuită. Părea deodată îmbătrânit, după tot ceea ce văzuse şi trăise pe front.

După un concediu de convalescenţă făcut la Lugoj, Vasile a fost avansat locotenent şi trimis, la începutul anului 1916, ca medic la lazaretul pentru tifos exantematic de la Debreţin. Acesta era mai degrabă o antecameră a morţii pentru bolnavi şi un pericol serios de contaminare a cadrelor medicale.

Rămasă la Lugoj, Valeria şi-a dedicat timpul fetiţei, întrunirilor reuniunii femeilor, lecturilor. Începuseră să i se limpezească unele idei şi era tot mai cuprinsă de dorinţa de a participa activ la orice acţiune menită să ducă la ceva pentru binele tuturor. Avea mereu în minte cuvintele lui Goldiş, dintr-un număr încă din 1911 al ziarului „Românul", păstrat cu sfinţenie la sediul reuniunii doamnelor lugojene: „Să ştii, femeie română, că nu se pot ferici copiii tăi în ţara aceasta, câtă vreme aici domneşte nedreptatea…"

Despre ce se întâmpla în acest timp cu doctorul Pintea aflu din „mica cronică" a unchiului meu:

„Oboseala, o răguşeală care a evoluat în adevărată afonie, extrema slăbiciune a tânărului medic au făcut ca el să fie trimis la un spital militar din Viena, cu suspiciune de tuberculoză laringiană. Fiind, la acea vreme, un fumător incorigibil, diagnosticul real stabilit a fost de paralizie recurenţială bilaterală de natură tabagică. Serviciul medical al armatei K und K din vestul imperiului era asigurat în majoritate din medici cehi, militari în rezervă. Cu complicitatea acestora, mulţi ofiţeri au fost scoşi din linia întâi şi reformaţi pe motive de boală. Această cale a urmat-o şi Vasile Pintea. La sugestia medicului ceh care îl îngrijea, a fost menţinut diagnosticul de TBC şi locotenentul dr. Vasile Pintea a fost declarat „unfahing" pentru serviciul de front,

dar putea să servească în continuare pe Majestatea Sa şi Patria, ca medic de zonă internă. După circa şase luni de internare la Viena, perioadă în care Valeria îi fusese din nou alături, Vasile Pintea a fost trimis la un regiment de pionieri din Seghedin. De data aceasta, curajoasa Valeria l-a întovărăşit şi cu micuţa Valentina. O tentase, desigur, şi oraşul de pe malul Tisei, atât de aproape de Arad, în afară de dorinţa de a fi împreună cu soţul şi fiica. Comunicativă şi bună cunoscătoare a maghiarei, lipsită de orice xenofobie, cu toată exaltarea naţionalistă în care crescuse şi care sporise în ultimii ani, Valeria a amenajat cu mare repeziciune un adevărat cămin pentru mica ei familie, a legat prietenii şi casa lor a fost mereu deschisă. Au stat la Seghedin între vara 1917 şi octombrie 1918. Departe de front, viaţa Seghedinului decurgea aproape normal. Locuitorii se întâlneau în pitoreasca luncă a Tisei, unde se servea faimoasa „halaszle” - ciorba de peşte - foarte condimentată şi „turos csusza” - iofca cu brânză. Acordurile muzicii tarafurilor de ţigani răsunau pline de veselie sau de nostalgie în lungul fluviului. Prietenia familiei dr. Pintea cu familiile dr. Gh. Crăciun din Timişoara şi cu familia Papp din Arad, începută la Seghedin, a durat o viaţă. Pe lângă cele trei familii de români a mai fost şi un personaj ciudat, croat-dalmat, de origine greacă, pe nume Grizogono. Vasile, elenist convins din anii liceului, i-a tradus numele în „genunchi de aur” şi aşa i-au spus!

În analele familiei a rămas înscrisă, ca întâmplare dramatică, plimbarea cu bărci pe Tisa, când, trecută din braţele unuia dintre doctori în braţele lui Vasile Pintea, dintr-o barcă în alta, micuţa Valentina a fost scăpată în fluviu şi puţin a lipsit să nu se înece.

Renumele Seghedinului nu s-a datorat doar frumoasei lunci a Tisei, dar şi vestiţilor săpunari care deţineau secretul nedivulgat al preparării faimosului săpun de casă. Lui Vasile Pintea îi plăcea să povestească următoarea istorioară: fiind întrebat un renumit săpunar despre „tehnologia” preparării săpunului atât de vestit, acesta a dat răspunsuri sibilinice.

Întrebare - Ce cantitate de grăsime intră în fabricaţie?

Răspuns - Apoi, câtă grăsime ai…

Î. - Câtă apă se adaugă?

R. – Asta depinde de câtă grăsime ai avut…

Î. – Câtă sodă se pune?

R. – Câtă se cere…

Î. – Câtă sare de bucătărie se pune pentru separarea săpunului de leşie?

R. – Asta se potriveşte din ochi…

La această povestioară se râdea mult, mereu, când era spusă de doctor, peste ani, căci evoca existenţa aproape idilică a orăşelului, până la perioada tulbure de la sfârşitul războiului.

În toamna anului 1918, contele Tisza, premierul Ungariei, a fost asasinat, mai apoi Alexandru Vaida a declarat în Parlamentul de pe malul Dunării necesitatea desprinderii din statul maghiar a teritoriilor locuite de români - situaţia devenea încordată şi nesigură. Înainte de sfârşitul lunii octombrie, Vasile Pintea şi-a trimis la Lugoj nerăbdătoarea soţie şi fetiţa. Evenimentele precipitându-se, la sfârşitul lui noiembrie şi doctorul s-a aflat la Lugoj.

Banatul, parte a Europei de răsărit şi de sud-est, care în 1918 fremăta de dorinţa schimbării hotarelor şi a desprinderii din mari imperii, era cuprins în întregime de sentimentul celui mai înalt patriotism.

Comunicatul Marelui Sfat al Naţiunii Române din Ungaria şi Transilvania, din 8/21 Noemvrie 1918, îşi cheamă fiii la Alba-Iulia, cetatea istorică a neamului, pe ziua de Duminică 1 Decemvrie, şi spune răspicat:

„Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizaţiunii omeneşti a scos şi neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina cunoştinţei de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte şi vrem să trăim alături de celelalte naţiuni ale lumei, liberi şi independenţi”.

Lugojul îşi alege mai bine de 40 de delegaţi din cei 1228 care au semnat Actul Unirii. Reuniunea femeilor române din oraş, în şedinţa din 28 noiembrie 1918, prezidată de Paulina Radulescu şi de marele luptător advocat Gheorghe Dobrin, desemnează în unanimitate, ca participante cu putere de semnătură, pe Valeria Dr. Pintea şi pe Ersilia Petroviciu.

Prin oraş patrulau trupe imperiale şi atmosfera era de ocupaţie, mai mult ca oricând. Se zvonea că riposta autorităţilor va fi aspră şi că drumul spre Alba-Iulia va fi împiedicat cu forţa armelor. Pe buzele tuturor flutura o singură frază, pornită din inimă: „Fii tare neam românesc, în credinţa ta, căci iată se apropie ceasul mântuirii tale! ”. Entuziasmul şi bucuria Valeriei nu cunoşteau margini. Trăia cu o putere ameţitoare momentul şi în minte îi răsunau cuvintele lui Goldiş: „Femeie română, acum a sosit timpul să-ţi arăţi înfricoşata tărie ce stă ascunsă în slăbiciunile tale!”

Cu tot curajul pe care îl arăta, cu toată însufleţirea ei, în inima Valeriei era şi o teamă pe care nu o mărturisea. Ea a făcut o ordine exemplară în casă, în toate dulapurile, printre toate lucrurile ei şi ale soţului. A făcut o serie de poze ale ei, ale întregii familii şi mai ales ale fetiţei Valentina. Portretului acesteia (pe care l-a luat cu ea la Alba-Iulia) i-a acordat o mare atenţie şi fotograful a trebuit să-i urmeze întrutotul dorinţele. Poza ne arată o fetiţă cu părul întunecat prins cu o panglică imensă în creştet, îmbrăcată într-o rochie fantezistă, numai organdi şi volane din voal. Copila era aşezată pe o pernă mare din catifea, probabil, şi în spatele ei era un peisaj de pădure tainică şi de cascade. Valentina era înfrigurată şi îşi strânsese picioruşele desculţe, la fel şi braţele care încercau să acopere cu un capăt de eşarfă umerii goi. Desigur pregătirile premergătoare fotografierii duraseră, căci Valeria avea în minte, fără îndoială, un anume gând pentru acest portret al fiicei ei. Imaginea rezultată are ceva din preţiozitatea, ironia, delicateţea unui Fragonard sau Watteau. Doar privirea directă, rece şi distantă a unei fetiţe atât de mici uimeşte puţin.

Valeria a aranjat într-un sertar toate pozele de familie, actele, documentele, ca pe nişte dovezi menite a fixa definitiv, pentru mai târziu şi pentru cei dragi, ceea ce a fost tânăra familie a doctorului Pintea în acel început de iarnă a anului 1918. A vrut să lase totul clar şi în ordine, în cazul în care nu avea să se mai întoarcă. Sună patetic, dar plecând la Alba-Iulia erau unele riscuri, chiar dacă niciunul dintre participanţi nu dorea să se gândească la aşa ceva.

Ziua de iarnă a fost rece, când, îmbrăcată într-un splendid costum

popular bănăţenesc şi cu un lung cojoc deasupra, cu braţele pline de flori aduse de prieteni şi de cunoscuţi, Valeria s-a urcat în trenul de Alba-Iulia. Locuitorii entuziaşti ai oraşului umpluseră gara şi îi ovaţionau pe cei care răspunseseră la „chemarea istoriei". Valeria era însoţită de soţul ei, doctorul Pintea fiind la fel de încrezător în „apropiatul ceas al mântuirii". El nu era delegat, doar unul din cei peste 300 de participanţi din împrejurimile Lugojului, care au ţinut să fie la Alba-Iulia. Nici unul din cei doi soţi, nici Olga sau Isidor Chiriţa, în grija cărora rămânea micuţa Valentina nu şi-au mărturisit vreo teamă în acele momente, nu s-au gândit decât la marea sărbătoare a neamului, la izbânda cauzei mari şi sfinte.

Corurile lui Ion Vidu şi cel din Chizătău s-au urcat în acelaşi tren şi ele, încurajându-i pe toţi cu cântecele lor.

Tot în acea zi se pregăteau de plecare şi delegatul din Crasna, avocatul Augustin Pintea şi preotul Valentin Pintea. Acesta a consemnat în registrul parohial pe care l-a ţinut zeci de ani, cu cea mai mare rigurozitate, asemeni tatălui şi predecesorului său, preotul Simion Pintea:

„29-XI-1918, am plecat la Alba-Iulia spre a ne folosi de dreptul de a ne determina apartenenţa - Trăiască România întregită între hotarele ei fireşti!"

Spre Alba-Iulia s-a îndreptat şi Romulus, cel mai mic dintre fraţii Pintea.

În amintirile bunicii mele, ziua de 1 decembrie 1918 a rămas învăluită într-o fericire exaltată. Peste aproape şapte decenii, nonagenara Valeria Dr. Pintea mărturisea cum, atunci, cu toţii îşi spuseseră: „Nu se poate să nu reuşim!". Românii din toate colţurile Ungariei şi Transilvaniei i se păreau mândri şi frumoşi, începând cu moţii de la Abrud, în sumane albe şi cu tricolorul la căciulă, mărginenii din părţile Sibiului, săliştenii, răşinărenii, falnicii oaşeni şi nu în ultimul rând, bănăţenii, cu şubele lor grele.

Până în urmă cu o zi, pe fruntea cetăţii Alba-Iulia fluturaseră două steaguri: cel românesc şi cel al stăpânitorilor. În 1 decembrie, steagul din urmă dispăruse pe vecie, erau încredinţaţi cu toţii. Şi, de

asemenea, cu toţii îşi aminteau cum Alba-Iulia adăpostise adunarea preoţimii române, care în 1700 s-a unit cu biserica Romei sperând la „desrobirea de sub jugul barbariei ungureşti”, cum oraşul văzuse trupul sfâşiat în bucăţi al lui Horea, adăpostise neputincios chinurile lui Avram Iancu, închis pentru vitejia sa. Între zidurile cetăţii a închis ochii îndureraţi Vlădica blăjan George Maior… „Aci a fost Golgota, aci trebuie să vină şi mântuirea!”

Valeria Pintea recita fără şovăială, după mai bine de jumătate de veac:

„Zadarnic cercat-au duşmanii la noi
S-oprească destinele sorţii.
De-acuma' mpreună cu noi
Trăi-vor de-a pururi şi morţii…”

Mai recita şi alte versuri pe care românii le spuneau la Alba-Iulia, beţi de fericire:

„Pe dealul ce-a fost oarecând
loc de spânzurătoare
să-nfăptuim pe veci de veci
o mândră sărbătoare.
Să-ncununăm cu nemurire
eroii libertăţii,
căci resăritu-ne-a în fine
şi soarele dreptăţii!”

Rememorându-şi aceste versuri şi atâtea altele, bunica mea nu lăcrima, căci pe faţa ei revenea acea expresie de triumf şi de mândrie pe care trebuie că au avut-o cu toţii în zilele memorabile ale începutului de decembrie 1918. Îi răsunau în gând marile cuvântări rostite la Alba-Iulia: *„…Sufletul încătuşat al poporului nostru se înalţă, înăbuşit şi însângerat, dar nemuritor şi veşnic din mormântul de pe care a căzut lespedele asupririi naţionale… Astăzi începem să trăim, astăzi ne naştem şi zorii vieţii ne încântă şi ne îmbată. Începem abia să urcăm şi toate harurile de frumuseţe nesfârşită şi bogată ale vieţii, ale culmilor ne chiamă…”*

A doua zi după proclamarea solemnă a revenirii Transilvaniei la patria-mumă, Valeriu Branişte scria: *„care condei ar putea descrie emoţiile sfinte ale acestor zile mari, istorice? […] E dorul de veacuri care azi se înfăptueşte”*.

Întreaga generaţie a făuritorilor Marii Uniri a gândit astfel şi dacă mai mult de jumătate din supravieţuitorii celor veniţi la Alba-Iulia în decembrie 1918 au sfârşit în închisorile comuniste în care au fost azvârliţi cu 30 de ani mai târziu, idealul lor de libertate nu s-a stins.

În mulţimea românilor din „Transilvania şi Ţara Ungurească” adunată la Alba-Iulia peste care cădea zăpada albă a unei ierni a dezrobirii şi deasupra căreia răsunau clopotele din bisericile oraşului şi ale tuturor satelor vecine, s-au întâlnit - după cum am spus - cinci membri ai familiei Pintea, dintre care Valeria şi cei doi fraţi ai doctorului, avocatul Pintea şi preotul Valentin Pintea, au fost posesori de „credenţionale”, deci semnatari ai actului Unirii. Cu toţii au părăsit Alba-Iulia cu convingerea adâncă de a fi pus capăt „durerii şi jertfei cumplite” a neamului. Ceea ce Mihai Viteazul înfăptuise pentru o clipă, ei înfăptuiseră pentru veşnicie! Iar, după cum spusese Vasile Goldiş: *„cu cât se vor strecura în mersul vremii veacurile, cu atât mai luminoasă va pătrunde în conştiinţa naţiunii române înfăptuirea de la Alba-Iulia”*.

Pe drumul de întoarcere, Valeria a fost tăcută şi cuprinsă de o ciudată tulburare, în timp ce privea pe geam la câmpurile şi satele ninse, la apele îngheţate şi la cerul alb-cenuşiu. Parcă pretutindeni ar fi fost o mare linişte şi împăcare, parcă pretutindeni ceva se încheiase. Tânăra femeie, mândra purtătoare de credenţional îşi făcuse datoria, îşi trăise momentul de glorie şi de exaltare, iar acum urma ca alţii să scrie istoria începută şi de ea, după puterile ei, la Alba-Iulia. Simţea că nu mai avea să fie chemată niciodată la vreo mare înfăptuire a ţării şi că se îndrepta spre viaţa ei de mamă, de soţie, de stăpână a unei case şi drumul prin ţinuturile acoperite de zăpadă i se părea că o ajută.

După Unire, Vasile Pintea a fost numit medic de circumscripţie într-o comună de lângă Lugoj, unde a practicat o „medicină patriarhală”, dar a şi acumulat o experienţă ce i-a fost utilă mai târziu.

În scurtă vreme a fost numit medic al oraşului Orşova. În casa ale cărei ferestre priveau spre aleea mărginită de castani uriaşi din lungul Dunării, Valeria şi-a afirmat independenţa în felul în care şi-a organizat interiorul, programul, activităţile. Faptul că doctorul nu a impus niciodată un „stil” de viaţă, nu şi-a exprimat vreo dorinţă anume în privinţa decorării încăperilor, a făcut-o pe soţia sa să se arate stăpâna necontestată a gospodăriei şi aceasta încă din momentul întoarcerii din voiajul de nuntă. La Veneţia, Florenţa şi Nisa văzuse în hoteluri şi magazine alt mobilier, alte perdele şi lămpi, alte obiecte utile sau de decor - nu-i scăpase nimic şi încerca să recompună colţuri de locuinţă care să-i amintească de acele oraşe şi să fie diferite de casele patriarhale ale Lugojului în care trăise până atunci. Doctorul accepta tot ceea ce făcea tânăra soţie care nici nu-l mai consulta decât rareori în privinţa iniţiativelor ei originale. Ce i-a legat, oare, în anii de început ai căsniciei lor? Poveştile auzite cândva, fotografiile rămase, alcătuiesc o imagine convenţională, dar fără fisuri.

În plimbările lor prin Orşova şi Turnu Severin, doctorul şi Valeria l-au întâlnit pe un cunoscut al lui Vasile, un nobil turc care avea funcţia de guvernator al insulei Ada-Kaleh, tocmai acela care se îndrăgostise de Valeria cu câţiva ani în urmă. Revederea cu guvernatorul a fost fără nici o suspiciune pentru tânăra familie Pintea, care a petrecut ore frumoase pe insulă, ca oaspeţi de vază. Valeria s-a plimbat pe străduţele orientale din Ada-Kaleh, la adăpostul umbrelei ei de soare (poate să fi fost aceeaşi umbrelă albă cu picouri albastre), a admirat celebrul covor din micuţa moscheie, a savurat cafelele făcute în ibrice pe nisip încins şi dulceaţa din smochine extrem de dulci. Îi asculta vorbind pe doctor şi pe guvernator, ocolea privirile acestuia din urmă şi se bucura de curgerea lină a fluviului pe lângă malurile insulei.

Probabil că bunica mea a avut un fel de neprefăcută nepăsare faţă de toţi admiratorii ei, nu s-a crezut nici frumoasă, nici atrăgătoare, nu s-a gândit niciodată la iubire pasională, la suferinţe din amor, la aventuri. Nu a cochetat niciodată cu nimeni şi s-a căsătorit fără a sta pe gânduri cu un bărbat pe care abia îl cunoştea. Iar căsătoria a fost pentru totdeauna.

„În 12 noiembrie 1919 - scrie unchiul meu în mica sa cronică neterminată - Vasile Pintea a fost numit medic de circumscripţie la Timişoara (numirea este redactată în limba maghiară, primăria neavând încă salariaţi care să cunoască bine limba română). Circumscripţia sanitară „Iosefin” se vacantase, doctorul Urbanez refuzând să depună jurământul pentru regele Ferdinand I. Dr. Urbanez şi-a continuat activitatea ca medic liber profesionist, calitate în care era „controlat” de medicul de stat Pintea. Între cei doi nu au existat conflicte niciodată. Ungur fanatic (deşi de origine ceho-şvăbească), dr. Urbanez şi-a trimis fiul să studieze medicina la Pécs, unde „se refugiase” Universitatea din Pozsonyi (Bratislava). Tânărul Urbanez a practicat stomatologia, vorbind o limbă română foarte corectă. Optând pentru originea şvăbească, a emigrat peste ani în fosta RFG, unde se pare că a decedat la peste 80 de ani.

Valeria Pintea şi-a luat foarte în serios rolul de soţie de medic şi, imediat după mutarea la Timişoara, femeie practică şi cu iniţiativă, ea l-a îndemnat şi a lucrat cot la cot cu soţul ei la adaptarea şi traducerea întregii „scriptologii” medicale curente, din limba maghiară în limba română. Totodată, ea l-a convins pe doctor să reziste ofensivei cadourilor oferite de cei trei farmacişti din circumscripţie. La gestul de refuz, emisarul farmaciştilor i-a explicat Valeriei (bănuită în mod greşit punctul slab al familiei) că diversele cadouri nu erau decât manifestarea respectului şi nicidecum o tentativă de ştirbire a reputaţiei. Totodată, a avansat ideea perfidă că predecesorul Urbanez rotunjise substanţial dota fiicei sale, tocmai primind astfel de atenţii. Cu maghiara ei impecabilă, Valeria Dr. Pintea a replicat că medicul român nu apreciază astfel de cadouri.

Pe lângă populaţia română, şi mica burghezie şvăbească din Iosefin a apelat la serviciile de medic de casă (practică înrădăcinată în acel mediu şi la acea vreme) ale lui Vasile Pintea, calităţile sale umane şi profesionale fiind repede cunoscute şi apreciate.

Criza de medici români a determinat angajarea doctorului Pintea şi la dispensarul CFR, ca medic generalist. În aceeaşi calitate a fost angajat şi la „Kranken Kassa”. (Deşi după anul 1934 se ventila cu insistenţă legea cumulului, s-au găsit metodele de eludare. Până la

moartea sa din anul 1940, doctorul Pintea a rămas cumulard, la fel, cu toţi ceilalţi medici de circumscripţie sau de spital.) Cu cele trei salarii la care s-au adăugat câştigurile din libera practică de generalist (cabinetul de acasă a început să funcţioneze după anul 1930), doctorul a avut destui bani pe care îi dădea pentru întreţinerea casei, pentru toate cheltuielile pe care le făcea soţia sa şi nu a făcut niciodată vreun comentariu. Adevărul este că Valeria nu a fost cheltuitoare, dar nici economii nu a făcut.

Au locuit mereu în apartamente mari, spaţioase, confortabile - întâi pe strada Gojdu, apoi în Piaţa Asaneşti, la nr. 8. La intervale nu prea distanţate, Valeria schimba întregul mobilier, orientându-se după gustul vremii şi inspirându-se mai ales din reviste vieneze de decoraţiuni interioare. Când a mai crescut, fiica ei nu a fost întotdeauna de acord cu alegerile mamei, dar recunoştea că ea avea idei, fantezie şi îi reuşeau unele combinaţii neaşteptate de obiecte.

Deşi am locuit întreaga viaţă împeună cu mama mea, care a ajuns până la foarte adânci bătrâneţi, ea nu a fost o povestitoare - spre deosebire de bunica mea - şi îmi lipsesc multe date pentru a povesti despre copilăria, adolescenţa şi tinereţea ei în mijlocul familiei. A fost mereu reţinută în relatări de amintiri şi nu mi-a oferit decât episoade puţine şi nerelevante.

Între fetiţa Valentina şi mama ei nu a fost niciodată o apropiere adevărată şi vina nu a fost a Valeriei. O primă ruptură a intervenit, inconştient, când laptele mamei s-a dovedit sărac în substanţe hrănitoare şi a făcut ca micuţa nou-născută să fie în pragul inaniţiei.

Ruptura conştientă a avut loc pe la cei şase ani ai Valentinei, când ea a surprins discuţiile ce se purtau deschis în faţa ei, cu gândul că era prea mică pentru a înţelege. Dar ea a înţeles foarte bine că mama ei avea să aducă pe lume un alt copil şi că aceasta punea în pericol viaţa ei. Cu toate că, în afara durerilor de cap care o chinuiau din copilărie şi al căror diagnostic precis nu a fost pus niciodată, Valeria era robustă şi sănătoasă, după naşterea Valentinei, medicii i-au interzis să mai aibă copii. S-a spus că încă o naştere i-ar primejdui viaţa, dar ea şi-a mai dorit un copil şi nimeni nu a putut să o oprească. Valentina a înţeles că era sortită să crească mai departe fără mamă şi se aştepta

din partea acesteia la o mai mare dragoste, la răsfăţuri, dacă erau în pragul despărţirii… Dar Valeria se purta cu ea la fel ca până atunci.

Până în 7 august 1920, când s-a născut cel de-al doilea copil al Valeriei, ea n-a făcut un gest, un pas fără să fie conştientă că viaţa ei putea avea un termen foarte apropiat. Urmărită de privirile tăcute şi atente ale fetiţei, Valeria a pregătit casa, dulapurile, cămara în cele mai mici detalii, astfel încât rudele sau eventuala ei succesoare să nu aibă decât cuvinte de admiraţie faţă de tot ceea ce lăsase. Lenjeria de pat, feţele de masă, perdelele, cuverturile au fost completate, împrospătate şi acele piese care nu mai erau prea noi au fost date. Garderoba Valentinei a fost înlocuită şi fetiţei i s-au cumpărat haine pentru câţiva ani înainte, numai lucruri de cea mai bună calitate. De asemenea, doctorul Pintea şi-a văzut dulapul plin cu noi costume de haine, lenjerie, paltoane şi pardesie, cravate şi pălării.

Întrucât toată casa, rudele, prietenii apropiaţi nu vorbeau decât despre sfârşitul inevitabil al Valeriei şi al copilului pe care nu-l va putea naşte, micuţa Valentina a trăit confuz, dar puternic ceea ce simţea că era o nedreptate faţă de ea.

E greu de înţeles ce a fost cu adevărat în inima Valeriei după ce luase hotărârea de a avea încă un copil în pofida sfaturilor primite şi în perioada sarcinii. Nimeni nu a vorbit niciodată despre atitudinea doctorului faţă de hotărârea încăpăţânată a soţiei. Probabil că el avea anumite indicii că situaţia nu era chiar atât de gravă. A lăsat-o însă pe Valeria să-şi ducă la bun sfârşit pregătirile pentru ipotetica ei dispariţie şi i-a supravegheat doar orele prelungite de odihnă pe care, de altminteri, ea le respecta, ceea ce trăda instinctul ei sigur de conservare.

A fost o naştere grea, care a pus în pericol atât viaţa mamei cât şi a copilului, născut cu forceps, după tehnica vremii… Băiatul a primit numele de Valeriu, după numele mamei care îşi riscase propria viaţă spre a-l aduce pe lume. Din momentul în care l-a strâns în braţe, acela a fost fiul adorat de care nu s-a despărţit niciodată. Copilul era slăbuţ, firav, cu o privire nedumerită şi mioapă asupra a tot ceea ce îl înconjura, o privire pe care nu şi-a schimbat-o timp de peste 75 de ani…

Exilată de la începutul lunii august la Buna, care se mutase între

timp la Timişoara, împreună cu Isidor - Valentina a fost adusă, în dimineaţa călduroasă de 8 august, să-şi vadă fratele nou născut.

Valeria stătea în pat, sprijinită de perne, cu părul ei superb neîmpletit şi revărsat în jurul capului şi pe umeri. Cu toată căldura ce venea de afară prin fereastra întredeschisă, lehuza era acoperită cu o cuvertură albă, din bumbac, croşetată de Buna. Cuvertura era frumos întinsă până la marginile patului şi era bordată de o panglică lată, galbenă, care era petrecută prin bride măiestrit croşetate. Fetiţa se uita cu încăpăţânare la panglica galbenă, fără a-şi ridica privirile. Abia într-un târziu, împinsă de Buna, şi-a aplecat fruntea spre mamă pentru o sărutare de regăsire şi l-a privit pe noul născut. I s-a părut foarte mic şi neînsemnat, dar a simţit că acesta avea să devină favoritul. Cu intuiţia ciudată a copiilor, Valentina s-a simţit exclusă.

Nu a fost tocmai aşa. Valeria nu i-a arătat mai puţină iubire, dar fetiţa a fost aceea care nu a căutat căldura mamei. Îi ajungea dragostea Bunei şi era fericită în casa acesteia din Timişoara, după cum fusese şi în cea de la Lugoj. Cât despre tatăl ocupat de dimineaţa până seara şi pe care abia îl vedea, nu s-a apropiat de el, deşi îi simţea o anumită slăbiciune faţă de ea.

Răceală înnăscută la copila a doi oameni afectuoşi şi risipitori de tandreţe? Incapacitate de a dărui? Indiferenţă? N-am putut descifra niciodată adevărata fire a mamei, deşi, după cum am spus mai sus, ea s-a aflat mereu alături de mine. Cred că, pentru a-şi arăta sentimente de iubire, aşa cum a făcut faţă de noi, avea nevoie de certitudinea şi de dovada că ceilalţi o iubesc, că au nevoie de afecţiunea ei. Rezerve de iubire nedăruită au existat în inima ei, căci atunci când, depăşind cei 90 de ani, memoria ei slăbise şi trecutul era un amestec de imagini şi întâmplări în care ea se pierdea într-o tăcere încăpăţânată, îşi evoca mama în cuvinte puţine, dar cu lacrimi în ochi.

După naşterea băiatului său, Vasile Pintea şi-a manifestat dorinţa de a cumpăra pentru familia sa o casă cu şapte camere. De ce o fi insistat asupra faptului că dorea tocmai şapte camere, nici el însuşi nu a dat explicaţii, dar cert este că exact acest număr de camere a

făcut-o pe bunica mea să se opună categoric. Nu avea nevoie de o casă a ei, cea cu chirie era de ajuns, cu cele şase camere care o oboseau peste măsură. Argumentele ei erau infailibile: nu se putea înrobi unei case cu pivniţă, pod, spălătorie, uscătorie, şapte camere, grădină, servitori, grădinar. Apoi, erau şi copiii cărora dorea să le dedice tot timpul. Nu era cu putinţă. Este greu de înţeles de ce era o diferenţă atât de exorbitantă între şase şi şapte camere, dar Valeria a avut câştig de cauză. Doctorul a renunţat la singura iniţiativă de anvergură pe care a avut-o în căsnicia sa, poate a renunţat şi la un vis de viaţă patriarhală, mai închisă, în care momentele petrecute doar cu familia să fie mai intime, în care copiii să crească având un simţ al proprietăţii, care lui Vasile i se părea important. În anii de după 1944, când trebuia declarată averea avută înainte de venirea la putere a democraţiei populare, binecuvântam memoria doctorului Pintea care nu ne lăsase o casă pe care, oricum, am fi pierdut-o, dar care ne-ar fi „stricat" dosarele. În anul 1995, când îşi aduna unchiul meu amintirile pentru „mica cronică de familie", restituirea unei eventuale case naţionalizate în 1950 ar fi fost binevenită şi el regreta lipsa de insistenţă a tatălui său, care renunţase atât de uşor la cumpărarea unei proprietăţi!

Viaţa a continuat în locuinţa din Piaţa Asaneşti 8, după ordinea stabilită de Valeria, cu zilele de curăţenie, de spălat şi de călcat, cu grijă pentru „şpaiţul" care - după câte mi-a spus mama - era foarte important în viaţa unei casnice. Se obişnuia ca, între prietene, să se viziteze „şpaiţurile" (denumire derivată din „Speisezimmer", cămară) fiecăreia şi cu acest prilej să fie admirate culorile gemurilor de caise sau de măceşe, mărimile şi numărul de borcane, să se schimbe reţete. Până la adânci bătrâneţi şi cu toată vitregia vremurilor, bunica mea Valeria a păstrat în cămara ei ceva din „somptuozitatea" anilor de belşug şi linişte. Mi se părea un loc magic. Conservele se înşirau în ordine pe rafturile acoperite cu hârtie albă, având modele complicate decupate cu foarfeca pe marginea îndoită în jos, care făcea un fel de volan. Fructele, legumele, condimentele, sosurile, murăturile, compoturile - fiecare cereau alt tip de borcan, altă formă şi mărime, iar acestea trebuiau respectate. Celofanul de pe fiecare borcan era perfect întins, legat cu aţe colorate şi tăiat artistic pe margini, astfel

încât forma guleraşe cochete. Etichetele erau scrise caligrafic, cu denumirea exactă a conţinutului şi data de fabricaţie. Buchete de tarhon, de cimbru şi de alte aromate uscate decorau partea de sus a rafturilor, acolo unde erau şi ceaiurile, în cutiuţe de tablă în care se cumpăraseră ceaiuri exotice odinioară şi care erau pline de mentă, muşeţel şi cozi de vişine, legate în snopuri bune pentru o singură ceaşcă de infuzie. Bucăţile de slănină şi de şuncă erau atârnate de cârlige fixate în plafon, iar pe jos stăteau recipientele cu untură. Fiecare obiect îşi avea locul lui anume şi atunci când, la bătrâneţe, Valeria a renunţat să mai pună pentru iarnă fasole verde în borcane sau să pregătească tot felul de compoturi, locul lor de pe rafturi a rămas gol, neocupat de alte conserve care rămâneau acolo unde fuseseră fixate de la început.

Bătaia de cap pe care i-o dădeau Valeriei cele şase camere se datora şi dorinţei ei destul de frecventă de a le schimba mobilierul sau destinaţia - după cum am mai spus. În momentele de „acalmie”, se ocupa de detalii: carpete şi perdele. Trebuie amintit că ea a încurajat-o mult pe o prietenă, o doamnă David, persoană cu mult gust şi fantezie, care a desenat o serie de perdele şi feţe de masă într-un fel personal, avangardist, am putea spune, pentru acea vreme. Astfel, la toate ferestrele apartamentului din Piaţa Asaneşti au apărut „compoziţiile” de flori, frunze şi animale, într-o combinaţie de broderie spartă şi de aplicaţii, care captau privirile şi chiar dacă nu se potriveau cu mobilierul mai „vieux ton”, dădeau atmosferei încăperii mai multă viaţă.

Valeria a fost foarte mândră de camera copiilor, unde pe peretele din faţa uşii, primul lucru pe care îl vedeai între paturile copiilor era un tablou oval, cu o ramă foarte lucrată şi care reprezenta fotografia mărită a frumoşilor ochi căprui ai Valeriei. Ea se inspirase dintr-o revistă germană pentru doamne, care sugera ca benefic şi de efect acest fel de a fi al mamei, mereu prezentă alături de copii („Mutters Augen in Kinderzimmer”). În realitate, ea petrecea destulă vreme în camera copiilor, astfel încât aceştia nu prea aveau răgazul să se simtă urmăriţi de privirea din tablou. Dar, atunci când rareori doctorul se ducea să-şi vadă copiii, el se intimida sub privirea soţiei, punea o

întrebare, două, mângâia părul foarte negru al fiicei sale şi pleca.

Valeria îşi primea părinţii la masă, în fiecare duminică, şi meniul era foarte bine gândit, după anotimp, după preferinţele comesenilor, dacă era post sau zi de sărbătoare. În general, mesele pregătite de bunica mea, începând cu viaţa ei de stăpână a unei case şi până la adânci bătrâneţi, au fost pline de culoare şi de fantezie a bucatelor şi a modului lor de prezentare. Grija pentru feţele de masă, şerveţele, vazele cu flori, suporturile de tacâmuri, modul de a aşeza platourile pe masă şi de a servi nu a părăsit-o niciodată. A gătit întotdeauna cu plăcere şi a iubit mereu farfuriile, castroanele, paharele şi ceştile în forme şi cu desene sau culori deosebite.

După prânzurile duminicale în familie, Valeria se retrăgea împreună cu Buna în camera copiilor, spre marea fericire a acestora.

Doctorul şi socrul său Isidor Chiriţa jucau împreună câteva partide de cărţi. Deşi nu era nicio miză, la sfârşit îşi socoteau cu minuţiozitate punctele şi mama, dacă era de faţă, se amuza auzind cum fiecare număra cu glas tare, bătrânul Isidor în germană şi doctorul în maghiară - limbile în care fiecare învăţase să socotească.

La începutul anilor ei timişoreni, pentru Valeria viaţa a luat dimensiuni obişnuite, la scara unui cotidian oarecare şi coborârea de pe culmile uriaşului entuziasm al Unirii s-a produs firesc, cu o înţelegere aproape înţeleaptă de care a fost conştientă încă din ziua întoarcerii de la Alba-Iulia. I-au rămas intacte, însă, interesul, curiozitatea faţă de oameni şi de întâmplările, fie şi cele mai mărunte. De îndată ce s-a instalat la Timişoara şi convinsă fiind că nu va mai părăsi oraşul niciodată, fapt ce s-a adeverit, Valeria a început să se arate dornică de a lega prietenii cu cât mai multă lume şi cercul ei de cunoscuţi s-a tot lărgit. Îi plăcea să se întâlnească cu oameni, să facă vizite şi să primească vizite. Avea darul de a asculta pe oricine cu un interes sincer, care nu era deloc mimat. La rândul ei îi plăcea să „povestească”, să fie ascultată, să i se pună întrebări. A păstrat toată viaţa legătura cu oamenii importanţi sau modeşti pe care i-a cunoscut, mereu atentă la ceea ce li se întâmpla, la ce spuneau. A stocat în memorie un număr inimaginabil de poveşti ale existenţei unor femei,

bărbaţi sau chiar ale unor familii întregi, pe care le cunoscuse sau de care doar auzise în trecere. Poate că nu a fost un mare discernământ în însemnătatea pe care bunica mea a acordat-o unei poveşti sau alteia: marea ei iubire de oameni îi punea pe picior de egalitate pe toţi.

Trăind într-un oraş cu vocaţie europeană, aşa cum a fost Timişoara, Valeria s-a integrat cu uşurinţă în mozaicul de neamuri care trăiau într-o bună înţelegere, şi a avut pe lângă prietenele românce, prietene nemţoaice, unguroaice şi evreice de care s-a simţit la fel de legată şi care, la rândul lor, i-au răspuns cu multă afecţiune. Acele femei tinere din primele decenii ale veacului trecut nu s-au mulţumit să fie doar „casnice”, înrobite unui soţ şi copiilor, ci în timpul în care obligaţiile de familie le îngăduia, făceau excursii mici în afara oraşului, jucau tenis, nu lipseau de la ştrandurile de la malul Begăi, în zilele de vară.

Valeria a avut un număr incredibil de prietene apropiate, din cele mai diverse straturi sociale, cu preocupările şi ocupaţiile cele mai diferite. La ea era, probabil, înnăscută arta de a găsi cuvintele potrivite pentru fiecare şi se simţea la fel de în largul ei cu prietene ca Trude Barta, care provenea dintr-o bogată familie de evrei din Galiţia şi care studiase în Anglia, cu Mihaela Bănărescu, din marea familie a Celarienilor din Oltenia, cu amicele din tinereţea ei lugojană, vlăstare ale familiilor Brediceanu, Dobrin, Barbu, Stan, cu Alma Cornea-Ionescu, compozitoare şi muzeografă, căreia i-a fost confidentă permanentă, cu „Privighetoarea Ardealului”, Veturia Mureşan, divorţată de Triteanu şi recăsătorită Goga, cu Flaviţa Muntean, solistă a Operei, dar şi cu modesta Veronka Neni, care făcea reparaţii simple la lenjerie, cu Frau Eva, şvăboaica ce-i aducea acasă măceşe pentru gem, cu vecinele ei, cu vânzătoarele din magazinele de unde îşi făcea cumpărăturile.

Într-un ritm mai domol şi pentru a nu rupe cu totul o continuitate, Valeria a mai făcut parte o vreme din Reuniunea femeilor române din Timişoara, unde a avut şi calitatea de secretară. Fiindcă era conştiincioasă şi săritoare, a mai avut tot felul de activităţi în care a reuşit, căci în anul 1932 a primit, din partea Ministerului Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale, „Crucea Meritul Sanitar”, clasa I. Nu ne-a vorbit

niciodată despre această distincţie: „Brevetul” îngălbenit, împăturit în două, a fost găsit printre actele rămase după moartea ei. Activitatea ei a fost elogiată în presa vremii şi un ziar - „Temesvarer Zeitung” din 12 mai 1934 - întâmplător găsit de fiul Valeriei, consemna exemplul dat de Valeria Dr. Pintea în activităţile ei caritabile, şi o compara cu Cornelia, mama Grahilor etc, etc!

Până în pragul anilor ’40, bunica mea a dus o viaţă foarte plină şi este de mirare că a avut timp pentru activităţi atât de diverse. Faptul că a avut ajutoare pentru treburile gospodăreşti, pe care nu le-a neglijat deloc, nu poate fi o explicaţie. Cred că a fost foarte organizată şi şi-a urmărit mereu programul stabilit, fără abateri. N-a fost o femeie care să stea fără a face ceva, trebuia să fie în permanentă mişcare, fără a se grăbi, însă.

Cu tot vârtejul în care s-a aflat, trebuie să spun că, de fapt, în centrul vieţii ei au fost copiii. Valeriu, numit de la început de către mama sa Puiu, aşa a rămas pentru toţi. A fost un copil bolnăvicios, căruia, din cauza ochelarilor cu multe dioptrii, nu i s-a spus decât cu o insistenţă obsedantă: ai grijă, nu alerga, nu te grăbi, nu te apleca, nu sări, nu ridica greutăţi… A avut o copilărie plină de interdicţii motorii impuse de cei din familie şi pe care băiatul le-a transformat de timpuriu în interdicţii pe care singur şi le-a impus, extinzându-le la mai toate acţiunile sale posibile. El n-a cunoscut niciodată libertatea de a se mişca în voie, de a acţiona după dorinţe, dar nici aceea de a gândi, căutând mereu în lecturile sale de mai târziu „des maîtres à penser”. Până şi libertatea de a visa şi-a îngrădit-o, de teamă că ar putea să-l conducă spre cine ştie ce aventuri necugetate.

Nu se ştie ce motive a invocat Valeria pentru a-l convinge pe doctor să fie de acord ca Valentina să urmeze cursurile şcolii primare „în particular”. Un grup de cinci copii din familii cunoscute se ducea zilnic acasă la domnul învăţător Mustaţă. Acesta era şi directorul unei şcoli şi, fără niciun examen, le-a dat elevilor săi un certificat de absolvire. Învăţătorul a respectat întocmai programa de învăţământ, nu i-a scutit de lecţii pe copii şi Valentina s-a dovedit foarte conştiincioasă, de la început. Colegii ei din acea vreme au fost două

fetiţe - Delia Imbroane şi Tiţa David - şi doi băieţei - fratele Tiţei, de vârstă foarte apropiată şi un copil rotofei, care se recomanda, cu multă seriozitate: Cerbu, născut Hirsch! Deşi nu a păstrat legătura cu niciunul dintre ei, mama şi-i amintea, când şi când, cu o plăcere reală.

După aceşti primi ani de şcoală, Valeria şi-a înscris fata la Liceul Notre-Dame şi nu la vestitul liceu românesc Carmen Silva, nutrind, probabil unele ambiţii secrete. Deşi se aştepta ca fiica ei să fie o elevă bună, n-avea cum să ştie că felul în care Valentina avea să-şi desfăşoare şcolaritatea va fi un motiv de mândrie pentru ea şi care îi va alimenta vanitatea multă vreme.

Timp de şapte ani, Valentina a fost cea mai bună elevă a clasei, fără rivală. Înaltă, slabă, cu pieptănătură simplă şi corectă, ea a avut înfăţişarea rigidă şi oarecum antipatică a premiantei. Frecvenţă perfectă, bună cuviinţă, docilitate, lecţii mereu ştiute, în fine, a fost eleva căreia nu i se putea reproşa nimic şi care era dată permanent ca exemplu.

Mama mea a acceptat disciplina şi regulile liceului pe care nu le-a considerat obligatorii, ci fireşti. Nu a suferit din cauza constrângerilor şi nu a căutat nicio evadare în preocupări sau lecturi care nu erau prescrise de şcoală.

Valeria a apreciat regulile stricte ale liceului şi a fost mulţumită că fiica ei le respecta, că se arăta cumpătată în toate, că renunţa adeseori la desert în ideea că există oameni ce nu au nici măcar o bucată de pâine la masă, că se mulţumea cu o singură uniformă de fiecare zi şi cu una de duminică, care devenea de zi, în anul următor. În anii senini ai celui de al treilea deceniu al secolului trecut, Valentina, care se mulţumea să aibă o conduită exemplară, nu putea bănui ce reazem puternic avea să-i fie educaţia primită de la bunele călugăriţe în anii războiului şi mai ales în cei care au urmat, când a acceptat cu demnitate privaţiunile, nu s-a plâns niciodată, nu a abdicat cu nimic de la valorile transmise de profesoarele de la Notre Dame.

Eleva premiantă îşi arăta notele părinţilor, cu mare regularitate şi Valeria era pe deplin satisfăcută, fără a pune întrebări. Doctorul Pintea, adâncit în munca sa, afla despre succesele şcolare ale fiicei atunci când îi erau comunicate şi a avut o singură propunere privind

studiile ei liceale: când s-au înfiinţat nişte cursuri facultative de limbă maghiară, a îndemnat-o să le urmeze. „Câte limbi ştii, atâţia oameni eşti” a spus el, sentenţios. Valentina l-a ascultat şi a învăţat bine limba pe care o ştia „după ureche”, ca majoritatea timişorenilor.

Într-una din camerele apartamentului din Piaţa Asaneşti era şi un pian de concert la care Valentina a luat lecţii timp de şapte ani, pe tot parcursul liceului. A fost conştiincioasă şi a exersat atâta cât i s-a cerut. Dar, dacă la celelalte materii de studiu conştiinciozitatea ducea la rezultate foarte apreciate, cu pianul lucrurile erau altfel. Poate că a fost şi vina profesoarei lipsite de orizont şi cu o metodă rudimentară, dar Valentina nu a atins niciodată nici măcar un prim nivel de interpretare. Valeria, care învăţase şi ea pianul, conştientă că aceasta făcea parte din educaţia unei tinere fete şi că nimeni nu va aprecia vreodată eforturile ei, a lăsat-o cu bună ştiinţă pe fiica ei să deprindă un instrument pentru care nu avea nicio chemare şi pe care nu avea să-l folosească niciodată. Dar, pe cât de inovatoare şi de deschisă la nou s-a arătat Valeria în unele privinţe, în altele s-a arătat prizonieră a convenienţelor. Astfel, Valentina a luat lecţii săptămânale de pian, timp de şapte ani, la capătul cărora nu a mai ridicat capacul pianului decât o singură dată, când i-a cântat logodnicului o piesă scurtă de Mozart, pentru care el i-a mulţumit, politicos, şi nu şi-a mai exprimat niciodată dorinţa s-o asculte.

La 70 de ani de la absolvire, amintirea liceului Notre-Dame din Timişoara era încă vie şi importantă pentru mama mea şi a determinat-o să scrie câteva pagini care au apărut în revista Arhiepiscopiei Romano-Catolice din Bucureşti: „Actualitatea creştină”. Fosta elevă eminentă a amintit viaţa exemplară a fondatoarei ordinului Notre-Dame, a profesoarelor sărace şi al şcolilor Notre-Dame din întreaga lume: Maria Theresia von Jesu Gerhardinger. Totodată a subliniat educaţia umanist-ştiinţifică şi morală pe care tinerele o primeau în liceul Notre-Dame din Timişoara, care, la data la care îl frecventase Valentina Pintea, avea deja o vechime de aproape 90 de ani.

Cel de al doilea copil al familiei doctorului Vasile Pintea, Puiu cel adorat de mama sa, a fost şi el, de la început, un elev strălucit, de

o conştiinciozitate fără şovăială, după modelul sorei celei mari, care îl urmărea, necruţătoare, aşa cum a făcut peste ani cu mine şi mai târziu cu fiica mea. Ea nu a acceptat nicio abatere de la disciplina şcolară şi de la tot ce era impus de şcoală.

Puiu a luat şi el, urmându-şi sora, lecţii particulare de limbi străine, trecând pe la profesoara de franceză Denise Petit, stagiul obligatoriu al multor generaţii de copii din burghezia timişoreană. A învăţat cu mare stăruinţă gramatica franceză, engleză, germană şi chiar maghiară, fiind considerat imbatabil în această direcţie. M-a uluit şi pe mine cu definiţiile pe care le reţinuse „sans faille" din cărţile lui Claude Auger, pe atunci la modă. De fapt, el a cunoscut lumea mai mult prin definiţii şi ştia să spună despre orice lucru ceea ce se găsea în orice dicţionar sau enciclopedie.

Fiindcă, asemenea Valentinei, Valeriu trebuia să fie şi el un produs desăvârşit al educaţiei, el a luat lecţii de vioară cu bine cunoscutul profesor timişorean Brandeis. Fata - lecţii de pian, fiul - lecţii de vioară. Valeria era foarte mulţumită de drumul pe care îşi împinsese copiii.

După câteva luni de strădanie absolut fără niciun rezultat, bătrânul Brandeis s-a prezentat în faţa doctorului Pintea declarând, jenat, că nu putea preda lecţii în continuare unui elev absolut afon şi de o neîndemânare fără seamă. Doctorul a fost de acord şi, spre marea dezamăgire a Valeriei, Puiu a fost scutit de lecţiile de muzică. Bunica a lăsat totuşi vioara fiului ei undeva la vedere, în camera cu pian, astfel încât să păstreze anumite aparenţe cu privire la copiii Pintea. Totodată, l-a obligat pe Puiu s-o însoţească la toate concertele care se ţineau în Timişoara.

Valeriei îi plăcea să fie cât mai mult alături de fiul iubit şi a avut, în ceea ce îl privea, intuiţii din acelea ce nu pot fi explicate - sau se pot prea bine explica. Simţea mereu, în copilăria băiatului mai ales, de unde veneau pericolele şi le prevenea, le îndepărta - aripa ei protectoare fiind mereu întinsă. Aşa s-a povestit multă vreme în familie cum într-o noapte Valeria s-a trezit şi, fără vreun motiv anume, s-a dus în camera copiilor. Fetiţa şi băieţelul dormeau adânc, fiecare în pătuţul lui. Mama s-a aplecat deasupra fiului, pe atunci în vârstă de

vreo câţiva ani, l-a luat în braţe şi a plecat cu el în dormitorul ei. La câteva clipe după ce a ieşit din camera copiilor, nu se ştie cum, o bucată mare din tencuiala tavanului a căzut în patul rămas gol.

Pe măsură ce treceau anii, Valeria a fost tot mai mândră de succesele şcolare ale fiului, de docilitatea lui, de supunerea pe care i-o dovedea la fiecare pas şi de care nu se putea bucura deplin din partea fiicei.

Oricât de ocupat ar fi fost, doctorului Pintea i-ar fi plăcut, fără îndoială, să petreacă mai mult timp cu fiul său, să se apropie de el. Dar Valeria a fost aprigă în privinţa băiatului şi nu-l slăbea deloc. Totuşi, la intervale mari, tatăl găsea câte un prilej de a-i oferi lui Valeriu câte o „lecţie". La peste jumătate de veac de la moartea părintelui său, Valeriu Pintea a detaliat, într-o scrisoare către sora sa, ceea ce el a numit „O lecţie de sociologie", cu subtitlul „In memoriam Patris".

Doctorul, secondat de fidelul său agent sanitar Murgu, l-a luat într-o zi de vară pe băieţelul Valeriu şi, trecând peste protestele mamei, cei trei au parcurs lunga stradă Budai Deleanu, până ce au ajuns în „Dudărie".

„Plantaţia de duzi din anii 1900, de la marginea vestică a cartierului Iosefin - îşi amintea în scrisoare unchiul meu - nu mai există de mult. Mai la vest de „Dudărie" era „Cărămidăria", ale cărei gropi pline de apă erau raiul păsărilor călătoare de pasaj şi staţiunea balneară proletară a copiilor de la marginea cartierului. Imediat după primul război mondial, dudăria - reminiscenţă din vremea în care creşterea viermilor de mătase fusese o ramură înfloritoare de „mică zootehnie" pe plaiurile timişene - a fost invadată cu repeziciune de o „chirpici-ville" a unor oameni fără ocupaţie, dar şi fără neam. Vorbeau la fel de prost ungureşte, româneşte şi sârbeşte. Era o populaţie analfabetă, violentă, pentru care furtul, bătaia, violul erau foarte la zi. Pe lângă mizerie, suferinţa şi bolile făceau ravagii.

Tot prin apropierea Dudăriei se afla şi „Cazarma de tren", o clădire cu două etaje, fost sediu al unui regiment de căi ferate, dinaintea primului război mondial. Avea un aspect trist şi profund uitat de autorităţile K und K de odinioară. În fostele dormitoare şi săli de mese se încropiseră un fel de despărţituri unde, într-o murdărie şi o

improvizaţie haotică, locuiau femei şi bărbaţi grupaţi pe perechi. Majoritatea bărbaţilor erau invalizi de război şi arătau jalnic. ”

Oamenii aceia năpăstuiţi erau îngrijiţi - dacă se poate spune astfel - de medicul de stat Vasile Pintea. El încerca mai ales să-i salveze pe copiii care se năşteau în acele condiţii inumane, biete fiinţe care abia dacă ajungeau să supravieţuiască câţiva anişori, fără o supraveghere medicală.

Băiatul Pintea, impecabil îmbrăcat, nu s-a dezlipit de tatăl său şi de Murgu atât cât a durat vizita acestora. Mirosul de urină şi de mâncare proastă, urletele copiilor bolnavi sau bătuţi, scandalurile unor beţivi, murdăria locului şi ciudatele frânturi de melodii care se ridicau deasupra acelui infern - toate l-au cutremurat pe băiat. În tot timpul vizitei, nici doctorul, nici agentul sanitar nu au scos o vorbă, nu au pus vreo întrebare, nu au făcut vreun comentariu.

Când, ajunşi acasă, Valeria a cerut ca astfel de vizite să nu se mai repete împreună cu fiul ei, doctorul i-a replicat scurt: „Trebuie şi copilul să afle că există şi o altă lume”. Bunica mea nu ignora existenţa acelei lumi şi nici nu o privea de sus, era chiar plină de înţelegere şi de milă, dar tocmai fiindcă era conştientă de suferinţa şi mizeria acelor oameni, nu dorea ca băiatul ei să fie prea puternic impresionat.

Mult mai târziu, familia a aflat că Vasile Pintea (căruia i se spunea şi „doctorul săracilor”) a susţinut cu înverşunare în consiliul de igienă al oraşului lichidarea treptată a Dudăriei şi a Cazărmii de tren, astfel încât să li se poată oferi o alternativă nenorociţilor locatari. Pe la începutul anilor treizeci s-a şi reuşit ca acele două „repere ale mizeriei” de la marginea cartierului Iosefin să dispară. Mult din „efectivele umane” s-a pierdut, ros de boli şi de vicii. Pe unii, doctorul Pintea i-a ajutat cât a putut şi tuturor a încercat să le dea speranţa că ar putea trăi şi altfel…

Probabil că Valeria a căpătat gustul călătoriilor încă din vremea lecţiilor cu melancolica domnişoară Rose şi a după-amiezelor petrecute cu Laura Vlad, care îşi depăna poveştile despre fratele mult iubit, în timp ce-i răsfoia acuarelele. Călătoria de nuntă a convins-o că acele locuri la care visase cam neclar existau aievea şi şi-a dorit să le revadă,

să vadă şi altele. Împinsă de firea ei curioasă spre oraşe şi ţinuturi încă necunoscute ei, având banii şi acceptul binevoitor al doctorului, la care s-au adăugat şi permisele gratuite de călătorie pe tren - Vasile fiind şi medic la CFR - bunica mea s-a lansat în nenumărate călătorii prin ţară şi între hotarele fostului imperiu la desfiinţarea căruia îşi pusese şi ea semnătura. Viena şi Budapesta rămăseseră cu o mare fascinaţie pentru bănăţeni. Pe la sfârşitul anilor ’20, a început să meargă în fiecare vară la Karlsbad, unde s-a simţit extrem de bine mereu, susţinând chiar că durerile zilnice de cap erau cu mult mai suportabile acolo. Adevărul este că în staţiunea cosmopolită la acea vreme, cercul cunoscuţilor bunicii mele s-a lărgit, a întâlnit oameni - dacă nu mai interesanţi, măcar diferiţi de cei din Timişoara, mai mobili, cu planuri mai îndrăzneţe şi cu care comunicarea se muta pe alt plan, ceea ce o obliga pe Valeria la un efort care era însă răsplătit fiindcă avea o abilitate remarcabilă de a aduce orice conversaţie pe un teren ei cunoscut, fără a da impresia că ar fi coborât nivelul. În fiecare vară se întâlnea cu sezonişti din anul precedent, făcea noi cunoştinţe, afla noutăţi din toate domeniile care o interesau. Se bucura de aleile umbrite pe sub care trecea zilnic, de opririle pe bănci, de holurile mari ale hotelelor, de muzica de promenadă ce putea fi auzită la anumite ore în parc. Nu pregeta să urce spre stânca numită „Hirschensprung”, acolo unde se afla monumentul unui cerb şi de unde panorama orăşelului de pe râul Eger era generos oferită privitorului.

Ne-a povestit de mai multe ori cum, plimbându-se într-o seară cu episcopul Lazăr Triteanu, venit şi el la cura de ape, acesta s-a oprit la un moment dat şi i-a strâns mâna cu putere. Valeria a văzut atunci cum, în penumbra de sub copaci, se îndrepta spre ei, printre alţi vilegiaturişti, impunătoarea Veturia Goga, la braţul poetului care îi devenise soţ, după despărţirea de Triteanu. Trecuseră vreo zece ani de atunci, dar prelatul i-a şoptit Valeriei: „O mai iubesc încă”. Sensibilă la orice poveste de iubire, bunica mea a fost impresionată de mărturisirea lui Triteanu şi a judecat-o pe Veturia pentru suferinţa adusă primului soţ. Când, peste ani, Veturia rămăsese singură în castelul de la Ciucea şi bunica a vizitat-o, a zăbovit îndelung cu ea în

faimosul salon cu mobile Biedermayer şi tablouri de pictori maghiari, iar între ele nu a mai fost decât o solidaritate de văduve.

Pe Valeriu l-a luat de timpuriu în călătoriile ei, astfel încât băiatul a cunoscut bine Budapesta şi s-a plictisit în tăcere, vara, câte o lună la Karlsbad. Obligat să bea şi el apa, cu sorbituri rare printr-o ţeavă pusă în pahar, în timp ce se plimba pe aleile umbroase, băiatul s-a familiarizat cu anturajul doamnelor „d'un certain âge", cu flecăreala lor măruntă, dar într-o germană impecabilă, cu preferinţele lor. S-a obişnuit să le asculte fără să caşte, să le facă mici servicii, să le care umbreluţele de soare sau sacoşele pline de fleacuri. În acele veri de demult, în plăcuta staţiune Karlsbad, Valeriu şi-a făcut o ucenicie care l-a ajutat, mai târziu, să fie adorat de prietenele mamei sale, care, aproape toate, au depăşit, senine şi lucide, cele mai incredibile vârste.

Pentru ca fiul ei să capete şi o altă perspectivă asupra staţiunii, Valeria i-a înşirat numele tuturor marilor personalităţi care străbătuseră aleile spre „Sprudel", izvorul artezian cu apă fierbinte: Maria Theresia, Beethoven, Goethe, Schiller, Liszt, Wagner. L-a dus, cu emoţie sinceră, în faţa clădirii cu plăcuţa: *„In diesen Hause wohnte Goethe in Jahre 1828"*. Îi explica lui Valeriu cum, cu un veac în urmă, Goethe îşi trăise acolo ultima iubire pentru foarte tânăra Ulrike von Levetzow. Cu gândul la ea, scrisese frumoasele versuri:

„Uber allen Gipfeln
Ist Ruh! "

Valeriu a învăţat mai târziu toată poezia, tulburat ca la cei opt - zece ani când mama sa i-a recitat-o cu patetism pe aleile Karlsbadului.

Nevrând să-şi nedreptăţească fiica, Valeria a luat-o cu ea într-o călătorie la Viena. Cu Baedeckerul în mână, cu alte cărţi de documentare şi cu planurile oraşului în sacoşă, Valeria şi-a supus fata, pe atunci liceană, la un maraton turistic, pe trasee stabilite de ea. Valentina a acceptat plimbările de fiecare seară pe Ring, cu admirarea necondiţionată a clădirilor baroc, a fost la Kunsthistorisches Museum şi la Albertina, unde a văzut primele stampe din viaţa ei. Şi-a urmat mama pe urmele habsburgilor, străbătând zeci de palate, nescăpând

cripta în care Maria Theresia se odihnea, alături de o parte din cei 16 copii ai ei.

Peste mulţi ani, mama vorbea puţin ironic despre zelul cu care Valeria vizita toate „obiectivele” ce trebuiau vizitate, pe care toată lumea le vizita şi nimic altceva. Dar trebuie să fim drepţi cu bunica mea: dacă ea vedea în fiecare palat sau galerie ceea ce scria în cărţi că trebuie să fie văzut, ea reţinea totul şi se bucura din toată inima.

Valentina a făcut şi două călătorii la Veneţia, împreună cu unchiul Victor, fratele mai mare al Valeriei, şi cu soţia sa, tuşica Viorica. Nu se ştie dacă cei doi, lipsiţi de copii, şi-au dorit acele vacanţe însoţiţi de singura lor nepoată, sau invitarea ei a fost abil sugerată de Valeria, care avea şi oarece gânduri ascunse, pentru care ar fi greu să învinovăţeşti o mamă preocupată de viitorul copiilor ei.

Spre deosebire de plecările repede hotărâte şi pregătite în grabă de Valeria, cele cu familia notarului Chiriţa se pregăteau îndelung şi niciun amănunt nu era neglijat. Cu câteva luni înainte, tuşa Viorica o chema la Aradul Nou pe nepoata soţului ei, şi împreună cu croitoreasa Böji, care îşi făcea veacul pe lângă ea, stabilea ce rochii urmau să fie făcute pentru fetiţă, ce pelerină pentru serile mai răcoroase, ce pălărioare pentru amiezile însorite.Valentinei i se luau măsurile şi era trimisă înapoi acasă, fără ca să fie consultată în privinţa toaletelor alese. Viorica nu aprecia uşoara neglijenţă şi lipsa de preocupare pentru modă a cumnatei sale şi era tăcut indignată de faptul că aceasta îşi purta fata îmbrăcată doar în uniforma de liceu. Prin urmare, ea prelua în întregime îmbrăcămintea de vacanţă a Valentinei şi o făcea cu multă grijă şi seriozitate. Poate chiar cu plăcere, n-aş vrea s-o nedreptăţesc. Alegea numai materiale bune şi scumpe, asista la toate probele pentru care venea personal, împreună cu croitoreasa, la Timişoara, ajusta chiar ea câte o mânecă, pliurile unei fuste.

„Unchiul Victor şi tuşa Viorica trăgeau mereu la hotelul Bauer-Grünwald…” îşi începea mama scurtele poveşti despre vacanţele ei veneţiene, şi acest nume pe care ea îl pronunţa cu importanţă nu-mi spunea nimic. Dar, când am ajuns şi eu la Veneţia, am constatat cu uluire că hotelul unde locuia mereu notarul din Aradul Nou, prin anii ’20, se afla chiar pe Canal Grande şi avea un renume deosebit…

Valentina, la cei cincisprezece ani ai ei, şi-a jucat fără greş, dar şi fără efort, rolul de nepoată cuminte şi ascultătoare. Avea camera ei la hotel şi de la geam privea spre oraşul lagunei, pe care îl bănuia misterios şi fascinant, dar din care era hotărâtă să vadă doar cât i se va arăta. Tuşa Viorica îi spunea în fiecare zi şi la fiecare masă ce rochie să îmbrace, ea asorta vestimentaţia după vremea de afară, ora din zi, locul unde se duceau, avea grijă ca rochiile ei şi ale Valentinei să se asorteze şi ele, astfel încât apariţiile lor, încadrându-l pe unchiul Victor, să fie cât mai armonioase. Era nespus de atentă la aceste lucruri şi foarte pricepută. Avea mereu o privire scrutătoare îndreptată spre nepoată, pentru ca aceasta să nu facă vreo greşeală în felul în care folosea tacâmurile la masă, se aşeza pe sofalele din hol sau se mişca prin locurile vizitate, dar chiar dacă a fost mai totdeauna mulţumită de Valentina, nu a avut niciodată vreun gest de afecţiune pentru ea.

În fiecare dimineaţă, unchiul Victor cerea ziarele germane („Cameriere, avete giornali tedeschi?”), pe care le răsfoia după micul dejun, în timp ce tuşica Viorica se uita cu un interes bine ascuns la revistele despre actori de teatru şi de cinema. Valentina îi privea, uşor intimidată de acele două personaje impecabile ce păreau să ignore pe toţi cei din jurul lor. Îl găsea frumos pe fratele mamei ei şi chiar aşa şi era, înalt, svelt, elegant, cu o mustaţă splendid îngrijită şi gesturi studiate. Tuşica Viorica impunea şi ea, prin aspectul planturos, rochiile pretenţioase şi bijuteriile discrete, dar de preţ. Valeria, care nu a simpatizat-o, nu a găsit-o frumoasă, dar este de presupus că nu aceasta a fost realitatea. Singura fotografie pe care o avem cu ea ne-o arată spectaculoasă, cu o pălărie pusă cochet într-o parte şi boruri foarte mari care-i acoperă faţa aproape în întregime.

Unchiul şi mătuşa au făcut cu Valentina tradiţonalele plimbări cu gondola şi, cu aceste prilejuri, Victor purta eşarfe călduroase în jurul gâtului. După planul oraşului, mama a identificat o serie de biserici şi de palate mai importante, dar ei nu au vizitat decât Palatul Dogilor şi biserica Santa Maria della Salute, unde erau tablourile lui Tizian şi Giordano. Îmbrăcată cu o elegantă rochie din organdi galben care se potrivea cu părul ei negru, Valentina a fost împiedicată să intre în Basilica San Marco, ţinuta fiind considerată indecentă, căci

rochia nu avea mâneci. Victor şi Viorica au fost surprinşi de această interdicţie, de unde nepoata lor a dedus că ei nu erau familiarizaţi cu toate regulile turismului, şi aşa chiar era. Pentru ei, Veneţia se limita la Canal Grande, podul Rialto, puntea Suspinelor, turnul cu mauri, campanila din piaţa San Marco, Palatul ducal şi câteva magazine de lux. În mod special, pe Valentina au dus-o şi la Lido, cu prilejul primei călătorii şi au revenit şi a doua oară, Vioricăi plăcându-i plaja colorată şi forfota din magazine.

Valentina a plecat regretând de fiecare dată Veneţia, aşa cum o văzuse în timpul scurtelor plimbări în care de abia dacă schimbaseră câteva cuvinte sau impresii, unchiul şi mătuşa ei fiind oameni închişi, tăcuţi şi destul de insensibili la „semnalele” din exterior. Mama nici nu s-a îndoit că avea să revadă Veneţia mai târziu, dar n-a mai călcat niciodată pe pământ italian.

După călătoria din sudul Franţei, la sfârşitul anului 1913, Valeria a mai avut o singură dată prilejul de a vorbi mai mult limba franceză învăţată cu atâta sârg de la domnişoara Rose. Aceasta s-a întâmplat când l-a cunoscut pe doctorul Marchal. Tânărul medic din Paris a făcut parte din misiunea franceză a generalului Henri Berthelot şi, probabil, venise cu el în România încă din anul 1916. Bunica mea l-a întâlnit prin 1919 sau 1920, când misiunea franceză îşi încheiase rolul şi medicul era în drum spre ţara sa. Se oprise la Timişoara, poate fiindcă fusese alături de generalul său în strădaniile acestuia de a ajuta la alipirea Banatului la România şi mai dorea să viziteze ţinutul despre care Berthelot afirmase că „vibra de cea mai puternică, cea mai intensă viaţă românească”. Mereu dornică să cunoască lume nouă, mereu gata să lege prietenii şi să schimbe păreri, dacă nu chiar idei, Valeria a găsit în ofiţerul francez un interlocutor agreabil, plin de simpatie pentru România, cuprins de admiraţie pentru o femeie care semnase actul Unirii, jucase neobosită în peste 20 de piese de teatru, ca amatoare şi doar în scopul de a face cunoscută limba română literară, de a trezi la o şi mai intensă viaţă culturală populaţia dornică şi receptivă a Lugojului.

Doctorul Marchal fusese un bărbat înalt, cu înfăţişare plăcută, dar tristă. În copilărie zăcuse de o boală grea şi îi povestise bunicii mele cum mama sa îl veghease neîncetat şi implorase toate forţele naturii pentru salvarea sa. Petrecea ore în şir umblând pe dealuri şi prin păduri, cerând copacilor, râurilor, norilor să-i vindece copilul. Fusese atee şi aşa îşi crescuse şi fiul. Confesiunea aceasta a tulburat-o nespus pe bunica mea şi i-a dat, un timp, o rezervă faţă de francez.

Desigur, medicul militar Marchal nu semăna cu niciunul din medicii aşezaţi şi ocupaţi de bolnavii lor din Lugoj sau Timişoara, ducându-se şi plecând din spitale la ore fixe. El venise din Franţa, unde se şi înapoia, fusese unul din apropiaţii generalului Berthelot, se arătase celor pe care îi cunoscuse ca un om preocupat şi plin de taine şi, mai ales, i se mărturisese tinerei femei care îi vorbea în limba lui şi îl ascultase cu mare atenţie. Nu trebuia mai mult pentru ca el să apară şi să rămână în amintirea Valeriei aureolat de strălucire şi mister. Tocmai aceste însuşiri îi lipseau doctorului Pintea şi poate tocmai de aceea prezenţa lui Marchal a impresionat-o în mod deosebit pe Valeria.

Marchal i-a scris bunicii după ce se întorsese la spitalul său din Paris şi ea i-a răspuns. Dar în coşuleţul ei din rafie nu am găsit niciuna din scrisorile medicului francez. Să fi fost singurele pe care ea le-a tăinuit? Cred, mai degrabă, că s-au pierdut. După felicitarea pentru noul an 1925, nu a mai sosit nicio veste de la Marchal, dar Valeria l-a mai pomenit multă vreme copiilor ei şi chiar şi mie, în vacanţele petrecute alături de ea, la Timişoara, doar că nici la această evocare a ei nu am fost prea atentă. Acum, la nouă decenii după trecerea prin Banat a doctorului misiunii franceze, vrând să reconstitui întâlnirea celor doi, rămân cu gândul că, aşa cum a făcut de mai multe ori, bunica mea a deschis o fereastră, a privit şi după un timp a închis-o, rămânând mulţumită şi împăcată în lumea ei.

De multe ori m-am întrebat de ce oameni afectuoşi şi capabili de sentimente de dăruire şi iubire aşa cum au fost cei patru membri ai familiei Pintea nu au reuşit să fie cu adevărat apropiaţi între ei cu toţii şi nu au oferit decât aparenţa unei armonii?

Conflicte nu au existat, dar mama s-a izolat cu fiul, iar tatăl şi fiica au trecut unul pe lângă celălalt.

Doctorul era mult plecat de acasă şi muncea enorm, cu o pricepere şi un devotament recunoscute de specialişti şi de pacienţi. Cu Valeria discuta doar detalii strict legate de casă şi de copii. Aceştia din urmă nu puneau probleme, erau mereu premianţi şi tatăl, după spusele ironice ale Valeriei, nici nu ştia prea bine în ce clasă erau. Cât despre casă, unchiul meu a găsit după moartea doctorului o evidenţă a cheltuielilor, în procente din venitul său. Chiria nu depăşea 10-12%. Pentru „coşniţă", femeia de serviciu, lemne (erau necesare cel puţin două vagoane de lemn de stejar pentru încălzit), lecţiile particulare ale copiilor, Valeria primea cam 25% din totalul câştigat de soţ. Alte 15% mergeau pentru „garderobă", vilegiatură şi… porcul anual. În linii mari, familia consuma cel mult 65% din venit. Valeriu a reţinut aceste date, intrigat pentru cei 35% care nu s-au regăsit în cele câteva poliţe de asigurare „pentru viaţă" de valori destul de mici, rămase de la doctor.

Deşi complet lipsit de voce, Vasile Pintea îşi începea ziua cântând fals, cu patos, invariabil: „în fânul de curând cosit/ cu gând la tine-am adormit", aceasta în timp ce se bărbierea.

Valeria îşi începea şi ea ziua odată cu soţul, îşi luau micul dejun împreună, apoi nu se mai vedeau până la venirea doctorului acasă, când, fie că avea sau nu pacienţi, se retrăgea în cabinet sau „consultaţie", cum i se spunea. O descriere a acestei încăperi a rămas de la unchiul meu, în încercarea lui de cronică:

„Echipamentul camerei şi instrumentele medicale din dulapul de sticlă cu trei uşi erau cele ale unui cabinet de medic generalist, cum s-ar spune astăzi. Câteva instrumente de ORL, de stomatologie, de obstetrică, ciocan de percuţie, instrumente pentru urologie, un oftalmoscop reprezentau „arsenalul" medical al doctorului Pintea. O masă de consultaţie din fier, cu dispozitiv de ridicat şi „Trendelenburg" arăta grija pentru o activitate de „generalist", care şi-a achiziţionat toate piesele amintite de la casa de instrumente medicale „Szekely" din Budapesta, în primele luni ale anului 1914, în contul dotei tinerei soţii.

Câteva cărţi medicale erau adăpostite pe o mică etajeră suspendată sub diploma emisă de Michal Appafy pentru înnobilarea strămoşului Georgius Pintye (diploma dată de părintele Simion, după tradiţie, fiului mai mare, Augustin, fusese transmisă de către acesta fratelui următor care, având un fiu, asigura continuitatea. Locul diplomei fusese stabilit în cabinetul de consultaţii din iniţiativa mamei, care considerase că obiectul conferea un spor de importanţă şi de credibilitate încăperii). Etajera era flancată de două mici poze colorate. Una îl reprezenta pe Louis Pasteur în laboratorul său, examinând un flacon. Era fără halat, în haine negre şi cravată-papillon. A doua poză reprezenta o scenă de apoteoză şi era întâlnirea dintre Louis Pasteur şi Sir Joseph Lister, la Royal Society."

Din amintirile mamei mele, în sala de aşteptare a acestui cabinet se afla un tabel cu tarifele stabilite pentru diverse feluri de consultaţii. După ce, din păcate, practica medicală a devenit atât de mercantilă şi cu aspecte atât de umilitoare şi dezonorante la noi, tot mama povestea cum se întâmpla ca pacienţi sărmani ai doctorului Pintea să nu aibă toţi banii necesari pentru o consultaţie şi să-i ofere doar cât aveau. În astfel de situaţii, doctorul refuza cu bunătate orice ban şi îl liniştea pe bolnav spunându-i că-i va da banii cu altă ocazie. Onorariul era fix şi nu se negocia. Doctorul primea suma stabilită sau nimic, în cazul săracilor pe care îi trata cu toată atenţia.

Valeria intra în cabinet doar pentru a verifica dacă se făcuse curăţenie, dacă pe birou totul era aranjat impecabil, dacă încăperea era aerisită şi halatul doctorului, alb şi scrobit, se afla atârnat la locul lui. Este de bănuit că aşeza asupra fiecărui colţ al cabinetului şi o privire de mulţumire, căci statutul de soţie de doctor nu i-a fost deloc indiferent. Când, după moartea lui Vasile Pintea, s-a vândut întregul echipament al cabinetului, Valeria a păstrat doar poza sobru înrămată a lui Pasteur, în laboratorul său. Pe acelaşi perete al camerei ei din strada Gojdu nr. 2 pe care o atârnase, pusese şi o poză de aceeaşi mărime, a fiului ei, în halat şi uitându-se la microscop. A fost oare acesta un fel de a-şi dezvălui ambiţii secrete, de nerostit în cuvinte? Cred că a fost, mai degrabă, o simplă întâmplare, căci, aşa cum am putut constata eu mai târziu, ambiţiile bunicii mele au fost să ne ştie

pe toţi fericiţi în mijlocul celor dragi şi mai puţin afirmaţi pe plan social.

Neantrenat în miezul vieţii de familie - voit sau din nepăsare, nu voi şti niciodată de ce bunica mea şi cei doi copii ai ei au considerat că rolul doctorului era, în primul rând, să asigure bunăstarea tuturor şi, în al doilea rând, să se dedice bolnavilor săi - dorinţa de comunicare a lui Vasile Pintea şi-a găsit o împlinire oarecum consolatoare în legăturile nespus de strânse cu cei doi „agenţi sanitari” pe care i-a avut şi care i-au fost ca nişte umbre devotate. Mama nu-şi amintea care erau exact atribuţiile acestora: „făceau de toate”, zicea ea. Erau mereu prezenţi, ştiau tot ce făcea doctorul, îl adorau nu atât pentru generozitatea lui, cât pentru bunătatea, înţelegerea, ajutorul pe care le dovedea faţă de ei şi de pacienţii lui.

Primul „agent sanitar” s-a numit Ijac. Mama nu-şi mai amintea dacă acesta i-a fost numele de familie sau prenumele. A fost un bărbat slab, cu o înfăţişare destul de chinuită şi de preocupată. Se căsătorise cu o şvăboaică blondă, grasă, plină de vioiciune şi de drăgălăşenie. N-au avut copii, dar într-o zi, Ijac a găsit pe malul Begăi un băieţel nou-născut abandonat. L-a adus acasă şi soţia l-a acceptat. L-au crescut, l-au dat la şcoală, a fost fiul lor. După destui ani de serviciu pe lângă bunicul meu, Ijac s-a îmbolnăvit grav şi Vasile Pintea l-a încredinţat unui prieten al său, medic de vază în Timişoara. Considerându-l pe Ijac la fel de apropiat ca un membru de familie, nu a putut să-l îngrijească el însuşi. Bietul Ijac era condamnat şi se apropia rapid de sfârşit. Bunicul îl vizita zilnic, uneori chiar de două ori pe zi şi vorbeau încetişor despre munca lor alături, încercau să se gândească la viitor. În ajunul Sfântului Ioan, bunicul fiind invitat, ca de obicei, la amicul său doctorul Ioan Bontilă, i-a promis lui Ijac să-l viziteze seara, mai târziu. Bunul său colaborator l-a implorat să vină dimineaţa, căci avea să-i spună ceva foarte important. Bunicul i-a împlinit această dorinţă şi blonda soţie, îngrijorată şi nedumerită, i-a lăsat singuri pe cei doi. Atunci, muribundul i-a spus bunicului meu că nu putea părăsi această lume înainte de a-i mărturisi că era evreu şi că nimeni din Timişoara nu ştiuse aceasta. Doctorul trebuia să păstreze taina faţă de soţie şi de fiu. Uimit, bunicul i-a promis şi, cu mâna în mâna doctorului, Ijac şi-a

dat duhul. A fost înmormântat de soţie în cimitirul catolic.

După un timp, doctorul a anunţat moartea lui Ijac unei rude îndepărtate pe care acesta o mai avea prin părţile Covasnei. Ruda, în etate, l-a întrebat pe doctor dacă fuseseră respectate obiceiurile mozaice pentru defuncţi, dacă soţia şi fiul au „şezut”, aşa cum se cuvine…

Al doilea „agent sanitar” a fost Murgu, pe care l-am cunoscut şi eu în copilărie, când el îi rămăsese ataşat bunicii, o vizita adeseori şi ea apela la el pentru tot felul de mici servicii pe care el i le făcea cu devotament, în anii ’50, atât de grei.

După moartea bunicului, Murgu i-a povestit văduvei tot felul de lucruri pe care ea le ignorase şi pe care le-a acceptat cu un fel de amestec ciudat de îngăduinţă, mulţumire, admiraţie şi vagi regrete. Doctorul trecuse prin viaţă ajutând un număr uriaş de bolnavi. Pe unii îi consulta gratuit (aşa cum am mai spus), altora credinciosul Murgu, după cum desigur făcuse şi Ijac înaintea lui, le aducea acasă, la date fixe, ajutoare în bani, medicamente şi hrană. O zi pe săptămână distribuia lapte unor familii cu mulţi copii şi după lapte mergea cu bidonul, într-un sat vecin, să-l cumpere de la un ţăran sărman care nu-şi putea permite să vină la oraş spre a-şi vinde marfa. Aşezat respectuos pe un colţ de scaun din sufrageria modestului apartament în care locuia văduva, Murgu povestea despre oameni şi situaţii grele din care îi salvase doctorul, despre întâmplări prin care acesta trecuse, îi cita zicale la care ţinuse, în fine, fostul „agent sanitar” vorbea despre un om pe care familia nu îl prea cunoscuse dar a cărui generozitate o bănuise.

Poveştile lui Murgu şi ale altora, apropiaţi doctorului, alături de propriile ei amintiri, au contribuit în mare măsură ca Valeria să-şi construiască, în timp, imaginea unei căsnicii bune căreia soarta îi pusese capăt prea de timpuriu. Cu trecerea anilor, am auzit-o oftând când rostea câte o frază care începea cu: „dacă bietul Vasile ar mai fi trăit…” Ceva din glasul şi din privirea ei mă făcea să cred că era sinceră, că era convinsă că totul ar fi fost altfel şi cu mult mai bine „dacă bietul Vasile ar mai fi trăit…”

Privind în urmă, atât Valeria cât şi fiica cu fiul ei admiteau, târziu, că viaţa în casa Pintea, pe vremea în care „bietul Vasile” mai trăia, fusese bună, cu mici episoade de care îşi aminteau cu plăcere.

Tatăl familiei era un om jovial, deschis, cu multe replici prompte, dar atmosfera cam prea serioasă şi rigidă instituită de Valeria îi stăvilea pornirile ludice.

Tot la două săptămâni, vinerea seara, Vasile Pintea avea invitaţi la cină doi prieteni şi confraţi, un doctor neamţ şi unul maghiar. Valeria pregătea, invariabil, la cererea soţului ei, fasole - era zi de post… dar fasolea era servită cu cârnaţi prăjiţi! Cei trei vorbeau nemţeşte şi, în acele întâlniri amicale de sfârşit de săptămână, treceau în revistă cazuri cu care se confruntaseră, se sfătuiau, dar alunecau şi spre diversele întâmplări din oraş, spre amintirile din război…

Valeria avea cercul ei de prietene cu care se întâlnea şi ea, pe rând, la câte una din ele, şi aceasta săptămânal.

Din cauza faptului că doctorul avea pacienţi la care era chemat oricând sau care se prezentau oricând la cabinet, Valeria şi soţul ei nu făceau vizite şi nu primeau mulţi oaspeţi decât de două sau de trei ori pe an. Valeria pregătea cu un adevărat fast şi cu mult entuziasm sărbătorile Crăciunului şi ale Paştelui, când erau invitaţi cât mai mulţi din familie împreună, desigur, cu Coriolan. Nu lipsea niciodată nimic, mesele erau îmbelşugate, mirosul cozonacilor umplea casa. De Crăciun, bradul era până în tavan şi sub el se aflau daruri pentru fiecare. De Paşte, ouăle erau mereu vopsite doar în roşu şi aşezate în aceeaşi tavă mare din argint, cu „iarbă” din fâşii de hârtie verde creponată, care se împrospăta tot la trei ani. Marea sărbătoare era însă de Anul Nou, când toată lumea dorea să-l felicite pe doctorul Vasile Pintea. Casa era deschisă, Valeria îi primea pe toţi, era volubilă şi îndatoritoare şi se odihnea două zile întregi după eveniment!

Mama îşi amintea de un An Nou din copilăria ei, când, înşelând vigilenţa lui Mári Neni, bucătăreasa, sau cu complicitatea ei, un pacient recunoscător dăduse drumul în casă unui purceluş de lapte, legat la gât cu o fundă roşie.

Moment cu adevărat emoţionant de Sfântul Vasile era şi prezentarea în pragul sufrageriei a corului orbilor, cu cântările lor sfâşietoare. Doctorul îşi părăsea musafirii spre a sta de vorbă cu acei năpăstuiţi, mai toţi pacienţi ai săi, îi omenea şi îi recompensa cu generozitate.

Doctorul a avut şi unele iniţiative de a petrece uneori, împreună cu familia, câte o seară la restaurant. Fiul său îşi aminteşte cum s-au desfăşurat aceste „ieşiri” în lume:

„Când ne hotăram să luăm cina la grădina restaurantului „Metropol”, tata îl anunţa din timp pe patron, pentru ca el să pregătească un meniu mai deosebit pentru noi. Eu eram foarte fericit fiindcă, în fine, mi se părea că ducem şi noi viaţa socială pe care auzisem că o duceau alte familii cu o poziţie egală cu a noastră. De la intrarea în grădină, ne întâmpina domnul Somagyi, un bărbat înalt, cu aspect distins subliniat de papillon-ul de la gât. Ne saluta pe toţi cu mult respect, săruta mâna mamei şi ne conducea la masa special rezervată în colţul cel mai plăcut al grădinii. De îndată ce soseam ni se servea şniţel vienez prăjit. Şniţelele erau croite de două ori mai mari decât cele obişnuite. La dorinţa expresă a tatălui nostru, lui i se servea şi o porţie specială de ciuperci cu ouă. Şniţelele erau însoţite de salate delicioase. Ca desert, mie mi se aducea „bavaroise” de ciocolată, cu porţie dublă de frişcă.

Atunci când unul din membrii orchestrei venea cu cheta la masa noastră, tata era foarte generos. Drept mulţumire, orchestra intona cu foc romanţa ungurească «Csak egy kislànyi van a vilàgon», predilecţie muzicală a doctorului”.

După o mai susţinută viaţă socială nu jinduia doar Valeriu, ci şi mama sa, căreia i-ar fi plăcut să apară împreună cu soţul ei la mai multe evenimente ale oraşului. În Timişoara au avut loc concerte de neuitat ale unor solişti ca Pablo Casals, Mainardi, Enescu, spectacole de la care Valeria nu a lipsit şi i-a pus categoric în vedere soţului că trebuia s-o însoţească. El o urma pe Valeria şi la spectacolele Operei

din Cluj, când aceasta venea în turneu, momente nespus de importante pentru intelectualitatea timişoreană şi despre care se vorbea încă multă vreme după ce cortina cădea la ultimul spectacol. Vasile Pintea făcea haz de marile arii ale personajelor muribunde care, sprijinite într-un cot pe pardosea sau prăbuşite într-un pat, cântau şi cântau, scoteau acute cu o forţă neverosimilă pentru starea lor terminală, prelungeau sfârşitul în acorduri care încetau odată cu istovirea interpreţilor, dar şi a unei mari părţi din public. Melomana Valeria suferea din cauza acestor păreri de medic specialist ale prea sincerului ei soţ, pentru care serile la operă erau corvezi inutile.

În anii calmi de până la moartea doctorului, bunica mea a avut strădania de a citi cât mai mult, de a depăşi nivelul atins în mult iubitul Lugoj faţă de care, uneori, Timişoara i se părea o metropolă. Contactul cu acele prietene ale ei, cu preocupări şi năzuinţe deosebite, a fost stimulator. Ea a cumpărat cărţi şi preferinţele ei s-au dus (sau au fost îndreptate de prietenele mai sus amintite) spre clasicii literaturii universale, dar şi spre clasicii noştri şi spre romanele vremii pe care începuse să le traducă neobositul Jul. Giurgea. Biblioteca ei nu a impresionat prin numărul de volume - din care mai mult de jumătate au fost în germană şi maghiară -, ci prin faptul că, în mare, erau cărţile „esenţiale” şi ea le citise pe toate.

Lecturi, spectacole, educaţia aleasă dată copiilor - toate o puteau propulsa pe Valeria în cercuri mai pretenţioase ale oraşului şi prezenţa doctorului alături de ea ar fi ajutat-o. Dar el nu a urmat-o niciodată în tendinţele ei de oarecare snobism, ceea ce, de fapt, nu a fost durerea ei cea mai mare, căci, după cum am spus, dragostea ei faţă de oameni nu alegea în mod special. Vasile Pintea, şi el iubitor de oameni şi de comunicare, s-a implicat în viaţa de cartier - îşi aminteşte fiul său - ca membru al societăţii „Viribus unitis”, care avea cel puţin o „şedinţă de lucru” lunară, la restaurantul „Schlose”. Obiectivele gastronomice şi, din păcate, bahice precumpăneau. A existat o fotografie-tablou pe care Valeria o privea, în anii bătrâneţii ei, cu o îngăduinţă nostalgică. Îi reprezenta pe membrii societăţii, un grup colorat şi diferit, plin de viaţă, alcătuit din negustori, măcelari, învăţători, profesori universitari (printre care şi vestitul Dion Mardan), mici meseriaşi, doctori şi

angrosişti. Nu s-a auzit niciodată ca societatea „Viribus unitis" să fi făcut vreo faptă socială bună, poate fiindcă membrii ei nici nu aveau în vedere aşa ceva.

După cum am spus, doctorul Pintea a fost un om generos şi, în perspectiva timpului, până şi cele mai mărunte fapte de bunătate ale sale şi de susţinere a unor oameni sărmani apar înduioşătoare, chiar dacă la vremea înfăptuirii lor au fost prilej de enervări în familie.

Vasile Pintea îşi cumpăra pentru haine stofe de bună calitate pe care le dădea să le lucreze lui Urban, un mic meseriaş vârstnic, care avea un atelier modest lângă parohia romano-catolică. La repetatele rugăminţi ale Valeriei să recurgă la serviciile unui croitor „mai tânăr" (prin aceasta trebuia să se înţeleagă „mai bun"), doctorul răspundea invariabil: „Atunci vrei ca bietul Urban să moară de foame?"

Vasile purta încălţăminte nr. 39, foarte mic faţă de înălţimea şi de corpolenţa sa. Furnizorul era domnul Vain, un pantofar de bâlci, dar neîntrecut în confecţionarea sandalelor-pantof împletite. Clientela bună a meseriaşului se datora faptului că, după exemplul doctorului, alţi reprezentanţi de vază din cartier apelau la serviciile lui.

„A existat şi un anume Gheorghe, de la un chioşc de pe strada Iancu Văcărescu - îşi amintea unchiul meu - şi care îl dota pe tata cu cărţi, majoritatea de rang calitativ inferior. La observaţia noastră, a copiilor, că dorim cărţi bune şi nu cărţi «filantropice», tata răspundea la fel ca în cazul lui Urban: «Şi Gheorghe trebuie să trăiască»".

În categoria nenumăratelor „fapte bune" pe care le-a făcut doctorul Pintea au fost şi îngrozitoarele săpunuri roz pe care venea să i le ofere un bătrân pensionar de la CFR, o dată la trei luni, cu o punctualitate perfectă. Bătrânul era răsplătit cu mult peste valoarea mărfii sale şi Valeria aduna săpunurile trandafirii, de neutilizat după părerea ei, într-o cutie din cămară, de unde le arunca, tot la doi ani, când cutia se umplea.

În timpul vacanţelor mele timişorene, când eram lăsată să cotrobăi în sertarele uriaşei comode Biedermayer a bunicii, am dat peste un tenculeţ de pseudo-cărţi postale, reprezentând peisaje strident colorate, mai ales dealuri verzi peste care se bolteau ceruri incendiare sau şiruri de copaci scuturaţi de o furtună coborâtă din nori indigo. Mai erau şi

fortăreţe cenuşii deasupra cărora fluturau diverse flamuri şi spre porţile cărora duceau drumuri minuţios desenate. Erau mici picturi în ulei, naive, stângace, cu linii contorsionate şi culori care aproape dureau prin alăturări surprinzătoare. Toate aceste compoziţii aveau în colţul din dreapta, sus, o semnătură subliniată apăsat: Joska. Aceste ciudate cărţi postale-tablou fuseseră achiziţionate tot de bunicul meu, de la un invalid din primul război mondial, care se prezenta lunar la cabinet, era consultat, primea bani şi o reţetă pentru medicamentele de care avea nevoie.

Uneori, rememorându-şi trecutul alături de doctorul Pintea, bunica mea spunea, visătoare: „Atâta m-am necăjit din cauza lui Urban, a lui Vain, a săpunurilor roz şi îmi ziceam că Vasile depăşea măsura cu atâta îngăduinţă, dar el era doar foarte bun…Bietul Vasile…”

Valeria Pintea nu a uitat Lugojul niciodată, dar de Timişoara s-a legat nespus de tare şi acesta a fost oraşul ei până la sfârşit. Îi cunoştea fiecare cartier fiindcă avea rude îndepărtate, prieteni mai mult sau mai puţin apropiaţi, răspândiţi prin tot oraşul şi pe care îi vizita cu asiduitate, pe la care trecea fie şi câteva minute doar, de zilele onomastice şi de naştere a căror evidenţă o ţinea cu stricteţe pentru un număr incredibil de cunoscuţi. Ştia poveştile clădirilor mai importante, avea simpatii şi antipatii în rândul celor care însemnaseră ceva pentru „civitas Themesiensis”: prinţul Eugen de Savoia, guvernatorul Mercy, generalul Scudier…Iubea Bega şi podurile peste canalul cu maluri înierbate, castelul lui Robert de Anjou refăcut de Huniadi, catedralele, clădirile impunătoare de o parte şi de alta a Corso-ului, parcurile pline de trandafiri. Datorită prieteniei din tinereţe cu arhitectul Vlad, cunoştea multe despre arhitectura oraşului şi proiectele de extindere viitoare. Era prezentă la toate evenimentele care priveau aspectul oraşului, aşa cum a fost inaugurarea, în 1926, a „Lupoaicei capitoline”, dăruită de către Roma, festivitate la care a simţit un ecou al tresăririi entuziaste din 1918.

Pentru o viaţă în acest oraş pe care îl cunoştea prea bine şi pe care îl iubea îşi pregătea copiii. Aceştia trebuiau să urmeze parcursurile

tuturor copiilor familiilor de vază şi o etapă era şi învăţarea temeinică a limbii franceze de la neuitata Denise Petit. După cum am mai spus, aceasta a predat limba şi literatura franceză la zeci de serii de copii ai Timişoarei burgheze, timp de tot atâţia zeci de ani. Pe întreaga durată a liceului, Valentina a luat lecţii de la Denise Petit şi fratele a urmat-o, de îndată ce şi el a intrat la liceu.

Denise Petit ar fi meritat să rămână consemnată în istoria oraşului - poate cineva din cei care i-au fost elevi a făcut aceasta şi a lăsat scrisă povestea ei în cine ştie ce colţ de sertar.

Despre profesoara de limba franceză, pe care am mai prins-o şi eu în ultimii ei ani care au coincis cu primii ai copilăriei mele, am doar amintiri vagi ale vizitelor pe care i le făceam, obligată de bunica mea şi relatările imprecise ale mamei care a acordat celor din preajma ei un interes moderat şi care, dintr-o discreţie exagerată, nu a cerut niciodată nimănui detalii despre viaţa cuiva. Ar fi fost poveştile bunicii, dar cu câtă indiferenţă le-am ascultat şi pe cele despre Denise Petit…

Franţuzoaica venise de tânără la Timişoara, ca profesoară în casa unei familii avute. Nu făcuse parte din misiunea franceză de profesori, prin care venise în oraş neuitatul pentru mulţi Marcel Griffoin, profesorul de la liceul „Diaconovici Loga”. Motivele care au împins-o pe tânăra şi neatrăgătoarea Denise să plece atât de departe de Franţa au rămas necunoscute.

La scurtă vreme de la sosire, domnişoara Petit s-a instalat într-un apartament frumos din cartierul Elisabetin, cu vedere spre piaţa rotundă şi spre intrarea somptuoasă a bisericii catolice. A început să dea lecţii de limbă şi de literatură franceză la grupuri de copii care se perindau dimineaţa şi după amiaza, într-o cameră special amenajată, care avea în mijloc o masă mare, rotundă, iar pe pereţi gravuri reprezentând castele şi catedrale din Franţa. Preda după cărţi pe care le comanda la Paris pentru elevii ei şi în biblioteca noastră mai există şi astăzi gramaticile lui Claude Augé, manualele din 1920 ale lui M.D. Bulitz „pour l’enseignement du français”. Asemenea fratelui ei, şi mama a reţinut regulile de gramatică din cărţi, „les neufs parties du discours”, regulile de versificaţie, istoria literaturii franceze care se oprea în manualele Denisei Petit la Taine şi Renan. Valentina a fost una din

cele mai bune eleve ale franţuzoaicei, fiind mereu lăudată pentru felul corect în care pronunţa şi pentru compunerile ei fără greşeli.

Îmi povestea mama cum, într-un an, Denise Petit şi-a anunţat elevii că o aştepta pe cea mai bună prietenă a ei, care urma să vină din Franţa pentru a o vizita. Anunţul venirii domnişoarei Jacopin, făcut de profesoară cu emoţie în glas, i-a lăsat cu totul indiferenţi pe copii. Când au fost, însă, prezentaţi vizitatoarei din Franţa, au fost uluiţi. Mademoiselle Jacopin era o adevărată pariziană după înfăţişare sau arăta aşa cum bănuiau copiii că trebuie să arate o pariziană. Era înaltă, subţire, extrem de elegantă, cu un chip frumos, pudrat discret. Părul, de timpuriu încărunţit, era strâns la spate cu o panglică neagră din catifea. Avea mâini înguste, îngrijite şi pe care le mişca cu multă expresivitate. Părea să alunece dintr-un loc în altul, căci paşii nu i se auzeau niciodată, doar un foşnet de falduri ale fustei lungi şi o dâră de colonie trădau mişcările ei. Era greu de crezut că cele două franţuzoaice erau de aceeaşi vârstă. Mademoiselle Jacopin a fost bine primită de numeroasele persoane apropiate ale profesoarei de franceză şi farmecul Timişoarei anilor ’20, de imediat după Unire, a cucerit-o. S-a stabilit în oraş, a dat şi ea lecţii de limbă franceză şi s-a stins neaşteptat, fără ca cineva să fi ştiut că ar fi fost bolnavă. Despărţirea de ea a fost o mare lovitură pentru Denise Petit, care s-a simţit definitiv ruptă de Franţa. Au urmat războiul al doilea mondial, comunismul, ani tot mai întunecaţi pentru toată lumea, iar profesoara de franceză îmbătrânise. Puterile ei au scăzut şi nu mai avea elevi. Asupra ei au vegheat multe din familiile ale căror copii învăţaseră de la ea o franceză corectă şi Valeria n-a ocolit-o pe cea care, după o viaţă trăită în Timişoara, devenise pentru toţi Petit Neni, semn că fusese adoptată. Cam atunci am cunoscut-o şi eu. Era bătrână şi foarte urâtă. Fiind scundă şi adusă din umeri, plinuţă, urâţenia ei nu avea nimic din urâţenia somptuoasă a Elisabetei Vucovici, profesoara de franceză, engleză şi germană din Săvârşin, bătrâna ale cărei poveşti le ascultam în aceleaşi vacanţe când urcam, alături de bunica mea, scara ce ducea la etajul întâi unde se afla apartamentul Denisei. Petit Neni continua să trăiască într-o ambianţă confortabilă, înconjurată de mobile vechi,

obiecte din argint sau cristal provenite din manufacturi germane sau austriece, gravurile ei care îi evocau Franţa părăsită cu decenii în urmă.

La Denise Petit, bunica mă aducea cu dubla mândrie că eram fiica Valentinei, eleva perfectă de odinioară, şi că urmam cursurile Şcolii franceze din Bucureşti. Profesoara îmi punea întrebări, mă asculta, mă corecta, mă privea cu un fel de vagă melancolie. Eu ocoleam privirile pornite din ochii obosiţi şi abia mă uitam la chipul dizgraţios şi plin de riduri. Simţeam că suprapunea imaginea mea peste imaginea pe care o păstrase despre fetiţa Valentina şi constata că mie îmi lipsea acea „tuşă de impecabil” pe care mama o avusese mereu. Stăteam liniştită în faţa bătrânei, mă bănuiam o prezenţă uşor dezamăgitoare pentru ea şi mă lăsam învăluită de parfumul nelipsitei „tisane de cinq heures” ce plutea în cameră şi de inexprimabila nostalgie a locului, amplificată de sunetele grave ale clopotelor de la biserica din Elisabetin, pe care o vedeam dincolo de geamuri, în lumina gălbuie a după-amiezii.

Petit Neni s-a stins, oarecum împăcată, sub ochii generoasei Mihaela Bănărescu, cea care îi fusese cea mai apropiată în ultimii ani. După moartea profesoarei, aceeaşi Mihaela Bănărescu a împărţit mici „suveniruri” din obiectele ce-i aparţinuseră Denisei la cei mai dragi foşti elevi ai ei. Şi fiindcă bunica ştia că eu eram cea mai păstrătoare din casă, mi-a remis mie o cutiuţă din lemn pictat în care erau câţiva franci de la sfârşitul veacului al XIX-lea şi un mic tricolor francez din rips, asemănător celor de care sunt atârnate decoraţiile. Aceste relicve, care îmi erau dragi, s-au pierdut la diverse „ordini” pe care mama sau tata le făceau prin sertarele mele, exasperaţi de cantitatea de obiecte pe care le adunam şi cărora ei nu le găseau nicio valoare. Dar am păstrat până azi, în biblioteca mea de „cărţi preţioase”, volumaşul tipărit în 1885 al lui Ambroise Rendu fils: „Petit Cours d’Histoire” (à l’usage de toutes les maisons d’éducation), care a aparţinut Denisei Petit. Ea s-a şi iscălit pe prima pagină, cu cerneală sepia şi cu o peniţă foarte subţire: D. Petit, Graz, 1886. Mai jos, se mai iscălise o dată, cu cerneală albastră, desigur cu mult mai târziu. Cărţulia, de format foarte mic, are 200 de pagini scrise cu literă măruntă

şi m-am întrebat dacă Petit Neni o studiase în şcoală, o citise doar sau chiar predase după ea.

Valeria a avut cultul familiei, înţeles ca o legătură permanentă, afectuoasă şi de mare solidaritate cu toţi membrii clanului. Cei foarte apropiaţi erau vizitaţi, chemaţi în vizită, întâlniţi cu fiecare prilej, fără ca aceste întâlniri să aibă durate orientale sau mese întinse. Era îndeajuns să se vadă, să se informeze în legătură cu micile evenimente ale cotidianului. Rudele mai îndepărtate erau contactate la sărbători şi de zilele lor aniversare a căror evidenţă a fost ţinută de bunica mea cu o atenţie deosebită. În ultimul rând veneau neamurile îndepărtate, între care Valeria includea şi finii, rudele unor rude, urmaşi ai unor alianţe de care nimeni nu-şi mai amintea. Cu cei care locuiau în alte oraşe purta o corespondenţă susţinută. Avea obiceiul de a folosi cărţi postale pe care aşternea fie şi câte două rânduri, destul ca să se facă ştiut interesul ei mereu treaz pentru familie. Cu trecerea timpului, ea a devenit Tuşa Valerica pentru un număr deloc neglijabil de persoane a căror poveste o cunoştea şi pentru care avea cuvinte şi gesturi de afecţiune.

Dar tocmai cu cel care ar fi trebuit să-i fie mai aproape, fratele ei Victor, bunica mea a eşuat în încercările ei de apropiere. Notarul şi soţia sa duceau o viaţă retrasă şi egoistă în casa lor spaţioasă din Aradul Nou şi, când veneau la Timişoara, îi vizitau în fugă pe Olga şi pe Isidor, rareori treceau şi pe la familia Pintea. Bunica îşi făcea drum pe la fratele ei, dar nu era primită niciodată cu mare entuziasm. Singurele ei succese au fost vacanţele la Veneţia în care şi-a convins fratele s-o ia pe Valentina. Această infiltrare a fiicei ei în familia fără copii a notarului bogat a avut, poate, un gând ascuns, aşa cum a bănuit toată lumea şi am spus mai sus. Oricum, fetiţa Valentina nu era un mesager potrivit pentru a câştiga o mare simpatie, căci răcelii unchiului şi mătuşii le-a răspuns cu aceeaşi răceală. Nu i-a nemulţumit, însă, niciodată, căci se arăta în public şi în particular la fel de distantă ca şi ei. Dacă ar fi avut o fiică, presupun că le-ar fi plăcut să fie după asemănarea Valentinei, dar nepoata lor nu i-a preocupat decât în timpul acelor călătorii la Veneţia.

Moartea timpurie şi neaşteptată, în 1936, a lui Victor, urmare unei pneumonii galopante, a pus capăt atât relaţiilor cu văduva supărător de trufaşă a lui Victor, cât şi speculaţiilor privind averea notarului. Viorica a moştenit totul. După mulţi ani şi mai ales după ce noua orânduire comunistă a privat-o pe Viorica de casă şi de alte bunuri, cele două cumnate s-au regăsit într-o evocare sinceră sau jucată a „dragului nostru Victor". Tuşa Viorica s-a îmbolnăvit şi s-a stins lăsând o amintire ştearsă, exact aşa cum este de bănuit că a vrut chiar ea însăşi şi a rămas în poveştile bunicii mele ca „biata Viorica".

De la cel care fusese crescut de Olga şi de Isidor ca pe un alt fiu, Valeria ar fi putut primi afecţiunea pe care fratele i-a refuzat-o, dar tânărul Arsen se îndepărtase cu discreţie. A fost mereu prevenitor şi gata să-şi dovedească dragostea recunoscătoare faţă de familia care îl ocrotise, doar că nimeni nu i-a cerut acest lucru. Cei din afară i-au apreciat calităţile deosebite, chiar strălucitoare, dar el şi-a trăit existenţa destul de scurtă într-o mare tăcere, poate complexat de un aspect exterior neatrăgător şi de o modestie exagerată.

Spre uimirea rudelor, Arsen s-a căsătorit cu o femeie frumoasă, mai înaltă decât el, cu mult farmec. Valeria, care îi arătase o simpatie călduţă lui Arsen, s-a împrietenit imediat cu tânăra ei „cumnată", fără a putea desluşi motivele care o îndemnaseră pe fată să-l accepte pe timidul şi retrasul avocat. „Mă tem că Arsen va suferi", a zis Olga, cu o îngrijorare tristă pentru cel pe care îl crescuse. Nu peste mult timp, s-a auzit că Arsen se despărţise de Cheţi (diminutiv de la Lucreţia), ceea ce nu a surprins pe nimeni. Cheţi, în confidenţe cu Valeria, i-a mărturisit că Arsen acceptase despărţirea cu o singură condiţie: ca tânăra soţie, care avea un glas frumos, să urmeze conservatorul, el preluând toate cheltuielile şi de abia după ce ea îşi va obţine diploma, îi va da divorţul. Valeria a fost absolut de acord cu decizia vărului-frate şi Cheţi de asemenea. Astfel, tânăra şi-a făcut studiile de canto la Cluj, fără nicio grijă materială şi la adăpostul unui statut de femeie măritată, ceea ce, la acea vreme, avea încă importanţă. Arsen şi-a respectat promisiunea şi cei doi au divorţat când Cheţi a început să profeseze, dând lecţii de canto şi de pian.

Arsen s-a recăsătorit cu o femeie puţin agreată de familie, dar evident acceptată de Valeria, cu nedesminţita ei deschidere. A păstrat legături sporadice cu ea şi după moartea lui Arsen.

Cheţi s-a recăsătorit şi ea, s-a despărţit sau a rămas văduvă - prietenia cu „scumpa ei Valeria" a continuat, ele întâlnindu-se adeseori şi corespondând neîntrerupt după ce profesoara de pian s-a mutat la Bucureşti.

Legăturile Valeriei cu verii din partea Olgăi, cei cu care copilărise la Chizătău, s-au păstrat pline de afecţiune şi de spontaneitate de-a lungul întregii lor vieţi. I-a acceptat cu toate calităţile lor şi n-a vrut să le vadă defectele - de fapt pe această atitudine a ei s-au bazat toate prieteniile pe care le-a avut.

După cum am spus la începutul acestei povestiri, sora mai mare a Olgăi, Eufemia - ţaţa Fema - a avut doi fii. Cel mare, Coriolan, a fost avocat, rând pe rând, la Caransebeş, Oradea şi Timişoara. A dus până la bătrâneţe o viaţă pe care moraliştii ar numi-o iresponsabilă, dar care lui i-a adus mari încântări, însă şi lovituri pe care le-a primit cu nepăsare. A fost un meloman împătimit, care era în stare să meargă la Viena doar pentru o seară, dacă dorea să o asculte pe diva preferată într-un spectacol de operă. „Turfist" incorigibil, şi-a petrecut o mare parte din timp pe hipodroame. La cursele de cai a tocat casa din Lugoj a ţaţei Fema, o moşioară de la Salonta a celei de a doua soţii şi un apartament elegant din Oradea Mare. Pe acesta din urmă l-a pierdut la Budapesta şi s-a întors la Timişoara, direct de la hipodrom, în toamna anului 1936, fără un ban, fără ceasul de aur, dar cu o garoafă la butonieră. A coborât din tren cântând cu veselie „Trandafir de la Moldova" - după cum a povestit un prieten al familiei, aflat în gară. Că pierduse totul la curse - nu era nicio mirare. Dar de ce cânta „Trandafir de la Moldova", cântec ce nu figura în repertoriul său de petreceri? De ce cânta el „Trandafir de la Moldova", aceasta a fost întrebarea care i-a umplut de perplexitate pe cei din familie…

Coriolan a avut trei soţii. Prima căsătorie, cea acceptată de toţi şi considerată absolut potrivită, a fost cu Zinuţa, considerată o frumuseţe. Căsătoria a durat doar cât a fost de ajuns să se nască, în toamna anului

1914, un fiu, Mircea, de care nici mama şi nici tatăl nu s-au preocupat prea mult. Intelectuală, emancipată, ambiţioasă, frumoasă, Zinuţa n-a putut sta multă vreme alături de un banal avocat de la marginea imperiului austro-ungar, chiar dacă el iubea muzica. Era evident că dragostea sa pentru cursele de cai ameninţa să-l stăpânească mai puternic decât ariile lui Verdi.

Zinuţei îi trebuiau spaţii mai largi, se gândea să plece la studii, departe de ţară. Şi cine a încurajat-o şi a înţeles dorinţa ei de a se smulge dintr-o viaţă îngustă, provincială, chiar cu preţul de a-şi lăsa copilul printre străini? Tocmai Valeria, mama care nu plecase nici o zi de lângă fetiţa de aceeaşi vârstă cu băieţelul Mircea, soţia care nu se gândea la o altă viaţă decât cea pe care putea să i-o ofere doctorul Pintea, femeia pentru care aventura nu exista decât pentru alţii. Zinuţa a plecat în Statele Unite, în Canada, unde a urmat nişte cursuri de asistenţă socială. Când a revenit în ţară şi a fost privită cu o răceală ostilă de mediul din care plecase, doar Valeria a primit-o cu braţele deschise, a fost nerăbdătoare să-i asculte „poveştile”, a încurajat-o să organizeze în România de după Unire cursuri de asistenţă socială, primele de acest fel din ţară. Zinuţa a cunoscut o oarecare notorietate, se spunea că toate uşile îi fuseseră deschise de însuşi ministrul Sănătăţii, pe care îl cunoştea „prea bine”. Bunica mea, în calitate de prietenă a Zinuţei, nega aceste insinuări cu o uimire plină de reproşuri la adresa celor ce le răspândeau şi nu mă îndoiesc că avea pe faţă o expresie pe care şi noi, cei mai tineri din familie, i-am cunoscut-o cu mult mai târziu şi credem că am descifrat-o exact. Era o dojană ambiguă, cuvintele salvau aparenţele, orice bănuială incriminatorie era îndepărtată, dar Valeria dorea, totodată, să nu se încarce prea tare cu afirmaţii despre care ştia ea bine cât de corecte erau… Oricum, ea a fost mereu alături de Zinuţa şi cred că, în mare măsură, a şi admirat-o. Puţin după ce împlinise 30 de ani, Zinuţa s-a recăsătorit cu un bărbat mai tânăr decât ea, dintr-o veche familie bucovineană. „Cavalerul de Costreş” promitea să facă o carieră frumoasă, dar ftizia l-a răpus curând. După această lovitură, Zinuţa a plecat în alte călătorii, a pătruns în cercuri teosofice din ţară şi din străinătate. Se entuziasmase pentru învăţătura lui Krishnamurti şi vorbea despre Eliberare, Viaţă şi

Armonie. Valeriei, care o asculta tăcută şi bănuitoare, îi dădea toate asigurările că nu era vorba despre o doctrină împotriva creştinismului, doar îl îndemna pe om să se elibereze singur de tot ce era neesenţial. Nu există nimeni care să ne spună ce trebuie să facem, explica Zinuţa, şi fiecare este singur în această lume rea, urâtă şi brutală. Ea făcea un prozelitism discret, dar permanent şi dacă nu a câştigat-o ca adeptă pe Valeria, i-a preţuit prietenia până la sfârşit. Mai mult, i-a fost şi recunoscătoare pentru că s-a apropiat de fiul ei, l-a îndrumat cu o simplitate caldă pe care ea nu a putut să i-o arate propriului ei copil decât foarte târziu, când toate ambiţiile şi căutările ei se domoliseră. A sfârşit la Iaşi, unde se stabilise fiul Mircea cu familia sa, şi printre ultimele scrisori i-a mărturisit Valeriei: „…în Moldova merg lucrurile mai încetişor, dar oamenii sunt foarte buni, dovada că m-au reţinut aici, aşa departe de plaiurile tinereţii…”

Coriolan nu a regretat-o pe prima soţie, intelectuală şi sofisticată, s-a consolat cu o a doua soţie, căreia i-a risipit averea, după care a părăsit-o. Cea de a treia soţie a fost Elise, o evreică roşcată, mereu bine dispusă, care i-a stat alături în anii în care avocatul cu destulă clientelă şi-a irosit o moştenire şi toate onorariile petrecând prin restaurante, jucând cărţi, neocolind hipodroamele. Ruinarea sa totală s-a produs cu puţin înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, dar nu l-a impresionat prea tare. „Niciodată n-a fost aşa, ca să nu fie cumva!” obişnuia să spună, şi atât el cât şi Elise ridicau din umeri nepăsători atunci când rude serioase îi reproşau lui Coriolan conduita uşuratică de o viaţă. Valeria l-a plâns pe Coriolan pentru mizeria în care căzuse, fără a-l învinovăţi vreodată, şi a continuat cele mai bune relaţii atât cu cea de a doua soţie, pe nume Mariţi, cât şi cu Elise, pe care o aproviziona cu vopsea de păr şi farduri, singurele obiecte de care aceasta nu se putea priva!

Pe cât de nesăbuit şi de iubitor de viaţă a fost Coriolan, pe atât de serios şi de chinuit a fost fratele său Emil. Acesta s-a făcut preot şi în viaţa sa destul de scurtă n-a existat decât un moment major, acela de renunţare la preoţie, cu foarte puţin înainte de a muri. Ce l-a determinat să facă aceasta? Subiect tabu în familie. Soţia sa Valeria, născută Micu, i-a supravieţuit cu peste 40 de ani, s-a considerat până la moarte văduvă

de preot şi s-a desprins tot mai mult de realitatea cotidiană, devenind, în final, cu totul rătăcită. Valeria Pintea i-a fost aproape de-a lungul anilor, nu fiindcă erau vecine, ceea ce facilita vizitarea aproape zilnică, ci fiindcă o considera membră a familiei, deci în primul cerc al afecţiunilor. Valeria Grădinariu având un fiu, Emiluţ, de vârsta lui Valeriu Pintea, cei doi s-au împrietenit şi bunica mea s-a simţit datoare să-i ofere lui Emiluţ un surplus de dragoste, căci o ştia pe preoteasă preocupată de prea multe mărunţişuri ale vieţii de zi cu zi şi incapabilă de a se ocupa cu seriozitate de un copil.

După cum am amintit la începutul acestei povestiri, cea de a doua fiică a pădurarului Gheorghe Coşariu, Irena, a avut patru copii, veri primari cu Valeria şi la care ea a ţinut mult, aşa cum a ţinut la toate neamurile.

Primul născut, Ioniţă (1887-1973), a studiat medicina la Budapesta şi a practicat la Lugoj, mai mult ca farmacist. Îşi deschisese chiar o farmacie şi fusese inventatorul unei loţiuni miraculoase contra calviţiei. Un artist local făcuse o reclamă produsului, pictând firma ce reprezenta un bărbat chel scăpând din mână flaconul cu loţiune şi privind cu stupoare cum din asfalt creştea o şuviţă de păr bogat şi ondulat, în locul în care se vărsase conţinutul.

Cu prima soţie, Livia Luţai, provenită dintr-o familie bogată şi cu oarecari acte de nobleţe, Ioniţă a avut două fete, pe Virginica şi pe Lucia. N-a fost o căsnicie bună şi Livia s-a concentrat asupra fetelor, pe care le-a răsfăţat peste măsură, neştiind ce să le mai cumpere şi pe unde să le mai plimbe. Fetele au crescut plictisite, vag arogante, lipsite de orice interes pentru ceva serios, cultivând o lene enormă, cam neobişnuită printre tinerele lugojence. Nearătând nicio aplecare spre studiu, fetele fuseseră retrase de timpuriu de la şcoală, obţinându-se totuşi nişte certificate de complezenţă, atestând absolvirea câtorva clase de liceu.

Când Livia, născută Luţai (ţinea la această precizare), a apărut la Timişoara, într-o vizită, împreună cu fetele ei de 15 şi de 13 ani, deja într-o vacanţă ce avea să fie definitivă, toate trei încălţate în pantofi din piele de şarpe, cu ciorapi de mătase şi cu mantouri de blană, Valeria

a avut o discuţie serioasă cu Livia, s-a revoltat, a făcut o călătorie, care s-a dovedit absolut inutilă, până la Lugoj, spre a discuta şi cu Ioniţă despre acest început inadmisibil în viaţă al celor două fiice ale sale.

Fiica mai mare, Virginica, era trupeşă, planturoasă, blondă şi cu un ten alb-trandafiriu de păpuşă. Părându-i-se mamei că fata ar avea voce şi primind asigurări că aşa era din partea unor cunoscători din Lugojul în care toată lumea cânta, a trimis-o la Milano să studieze canto. S-a dovedit că Virginica avea cu adevărat o voce frumoasă de soprană şi luând lecţii de la profesoare de prestigiu, ea a avut câteva apariţii în teatre muzicale, alături de solişti cunoscuţi. Livia a răspândit zvonuri fanteziste despre succesele fiicei ei mai mari pe scena Scalei din Milano, despre aplauzele primite în rolul Rosinei… Câteva concerte în Lugoj şi Timişoara, în care tânăra s-a remarcat cu adevărat, au făcut plauzibile afirmaţiile mamei sale. Peste mulţi ani de la aceste întâmplări, fiica Virginicăi mi-a trimis mica arhivă rămasă de la soprană şi din care am desluşit parcursul artistic al tinerei lugojence. A câştigat un premiu, a avut câteva concerte, a cântat într-adevăr în Italia, la Milano, a cunoscut un început de notorietate. Cert este că, văzând-o la Scala, pe scenă sau spectatoare în sală, de Virginica s-a îndrăgostit un tânăr arab, student la medicină, şi nici fata nu a fost insensibilă la farmecele orientalului ei pretendent. Cei doi au venit la Lugoj împreună, scandalizând oraşul. Pentru Livia (născută Luţai), un arab în familie era o extravaganţă de neadmis. Dar Butros Saba, care tocmai îşi luase diploma de doctor, s-a înţeles de minune cu viitorul socru, mai ales pe baza „vinarsului” autohton, slab şi parfumat, buvabil „à la longue” şi pe care îl putea savura, fiind catolic şi nu musulman, aşa cum fusese bănuit iniţial. Având consimţământul tatălui fetei, arabul se pregătea să plece cu Virginica, dar Livia a încercat să facă tot posibilul spre a o împiedica pe fiica ei de la o asemenea căsătorie. A ajuns să facă mişcarea greşită de a o chema, ca întăritură, pe Valeria, necunoscând slăbiciunea acesteia pentru cei care se iubeau… Virginica a plecat cu doctorul Saba şi, pe peronul gării din Lugoj, Livia mergea de sus în jos, blestemându-şi fiica pentru pasul ei nesăbuit. Iar tot pe peron, Valeria mergea şi ea pe urmele Liviei,

conjurând-o să tacă, să-şi înghită vorbele, rostind tot felul de formule pe care le bănuia în stare să anihileze blestemele mamei scoase din minţi. Virginica hohotea la geamul trenului ce se urnise din gară, mama o ameninţa cu umbrela ridicată deasupra capului, iar tuşa ei Valeria flutura spre ea o batistă albă. Alături de logodnica în lacrimi, de la acelaşi geam al vagonului, doctorul arab se uita cu o nedumerire amuzată la cele două femei de pe peron. Aceasta este ultima imagine pe care a păstrat-o bunica mea despre Butros Saba, care n-a mai venit niciodată în România.Virginica s-a mai reîntors la Lugoj cu primul ei născut, dar a plecat repede în Iordania, unde se stabilise soţul ei. A mai avut trei copii şi cu fiica ei Rima sunt într-o tandră legătură.

Faţă de Lucia, cea de a doua fiică, Livia s-a arătat mai vigilentă, pentru ca să n-o scape şi pe aceasta de sub autoritatea ei. Lucia a avut o înfăţişare atrăgătoare şi singura preocupare a ei a fost să-şi îngrijească faţa, mâinile şi toaletele. A avut o fire posomorâtă şi ţâfnoasă, nimeni şi nimic nu i-a fost pe plac. Am cunoscut-o bine, fiindcă, mutându-se la Bucureşti după război, ne-am tot văzut, mai ales în anii bătrâneţii ei, când trufia i se risipise şi nu-i mai rămăseseră decât amintirile dintr-o viaţă în care nimic nu o bucurase, după cum declara cu toată sinceritatea. S-a măritat destul de tânără, cu un ofiţer venit cu garnizoana la Lugoj şi care s-a îndrăgostit fulgerător de ea şi a cerut-o de nevastă. Luci a acceptat „din plictiseală”, zicea ea, şi fiindcă se săturase de tutela tiranică a mamei. Desigur că Livia nu a fost de acord nici cu acest ginere şi, din nou, a chemat-o pe Valeria în ajutor. Ofiţerul avea, în ochii ei, două hibe majore: în primul rând era regăţean şi în al doilea rând studiase la Saint-Cyr, în Franţa, de unde cine ştie cu ce gânduri şi apucături venise. Valeria a pledat cauza tânărului, îndulcind vina de a fi regăţean: în definitiv, ea fusese una din cele care se luptase pentru unirea cu vechiul regat, deci cu toţi cei de acolo, care ne erau fraţi… Iar faptul că băiatul sărman, absolvent strălucit al Liceului Militar, fusese ales pentru o bursă la Saint-Cyr, de unde se întorsese cu o diplomă plină de calificative maxime, era de apreciat. Valeriei băiatul i se păruse demn de încredere şi serios, după ce vorbise cu el. La Saint-Cyr, îi explicase Liviei: „ils s’instruisent pour vaincre”, aşa spusese ofiţerul. Saint-Cyrianul a fost acceptat şi a considerat-o pe

bunica mea o aliată importantă în obţinerea acordului soacrei şi i-a rămas recunoscător toată viaţa. El a suportat-o cu devotament pe Lucia, în anii foarte grei de după război, când el a fost deblocat, a dus o existenţă anonimă şi grea, pentru a-i permite Luciei să nu intre în „câmpul muncii”.

Al doilea copil al Irenei a fost Silvia, alintată Siba, o fiinţă despre care cred că a fost absolut încântătoare şi seducătoare, căci seducţia a fost ocupaţia şi ţelul ei în viaţă. După cei care au cunoscut-o, se pare că farmecul ei a operat mereu cu succes.

Există o fotografie făcută la Lugoj, cu câţiva ani doar după anul 1900 şi care le înfăţişează pe Siba şi pe Valeria, aşezate lângă pianul dintr-o încăpere încărcată şi aparent fastuoasă, dar care nu era decât casa preotului Şepeţean. Când privesc fotografia, cele două fete pe care le reprezintă mă fascinează şi astăzi, după un veac de la data când au fost pozate. După cum am mai spus, nici bunica mea nu a fost urâtă, dar a avut un fel de frumuseţe cuminte, în timp ce frumuseţea Sibei a fost provocatoare, evidentă, cuceritoare şi nespus de neliniştită şi de neliniştitoare. Siba, născută în 1889, a trăit până în 1945 şi nimic din frumuseţea ei nu s-a alterat. Ea tot înflorea, mereu mai conştientă de farmecul ei, folosindu-l neîncetat, aşteptând cu un neastâmpăr tot mai mare fericirea adevărată pe care, după cum îi spusese o ghicitoare din Lugoj, avea s-o cunoască abia cu cel de-al patrulea soţ. Zâmbind şi petrecând, Siba s-a căsătorit o dată, a doua oară, a treia oară, a avut tot felul de aventuri, a trecut printre contemporanii ei puţin sfidătoare, sigură pe ea, mereu în toalete elegante şi extravagante care să-i pună în evidenţă talia subţire, cu superbul păr negru şi lung răsucit în cocuri sau împletit în cozi groase care scăpau de sub pălăriile cu boruri uriaşe. Căsătoriile, apariţiile în public, aventurile Sibei au fost uneori zgomotoase şi au pus-o pe gânduri pe Valeria. Viaţa dusă de verişoara ei primară era atât de diferită de a ei… Apoi reputaţia acelei femei pe care tot mai multe persoane respectabile o condamnau era greu de apărat de către Valeria, pentru care aparenta respectabilitate era, totuşi, importantă. Când Siba, care nu a avut copii, şi-a exprimat dorinţa ca Valeria să i-o trimită pe Valentina, într-o vacanţă de o săptămână, la Oradea Mare, unde ea se afla cu cel de-al doilea sau al treilea soţ, a

pus-o pe bunica mea într-o mare încurcătură. Un refuz ar fi însemnat o jignire, o confirmare că nici propria ei verişoară nu o considera „convenabilă”… Valeria s-a frământat, i-a ţinut Valentinei, care se afla prin ultimele clase de liceu, un discurs doar în aluzii şi subînţelesuri, din care fata, educată la călugăriţe, n-a priceput nimic şi, punându-i în bagaj, pe lângă uniforma de duminică, o rochie cumpărată în grabă şi cărţulia „La Bienheureuse Catherine Labouré, fille de la Charité de Saint Vincent de Paul”, a expediat-o la Oradea Mare. Acolo, timp de câteva zile, Valentina a dus o viaţă care i s-a părut aiuritoare, cu ieşiri la restaurant în fiecare seară, cu dormit până spre amiază, înainte de o plimbare cu trăsura prin oraş, într-o societate gălăgioasă şi pestriţă, pusă pe distracţii fără sfârşit. Siba a vrut să-i împrumute rochii potrivite pentru o tânără fată şi pentru genul de viaţă pe care ea îl ducea, dar Valentina nu a acceptat decât un guler de dantelă la rochia dizgraţioasă cu care venise şi o pelerină pentru serile răcoroase. Siba a fardat-o „în joacă” într-o seară, dar Valentina şi-a şters fardul imediat. Deşi stătea mereu tăcută în mijlocul prietenilor Sibei, Valentina a căzut sub farmecul acesteia, i-au plăcut veselia şi cheful ei de viaţă, chiar dacă i s-a părut îndrăzneaţă în public, cochetând mereu cu alt bărbat, azvârlind priviri languroase până şi necunoscuţilor. La întoarcerea acasă, Valeria i-a mai ţinut un discurs fetei ei, explicându-i că trebuia să considere doar latura educativă a vizitei ei la Siba, care, desigur, nu era un model şi a cărei viaţă nu putea fi acceptată întru totul… Noroc, în concepţia Valeriei, că fiica ei se întorsese fără regrete la viaţa ei severă printre călugăriţe. Văzuse însă Oradea Mare, oraşul de pe malul Crişului Repede, cu monumentele de arhitectură, printre care Catedrala romano-catolică, „Biserica cu lună”, Palatul, toate din secolul al XVIII-lea.

Mai mic cu doi ani decât Siba a fost Sever, cel care - pentru a respecta o tradiţie a Şepeţenilor pe care fratele mai mare o nesocotise - a fost obligat să devină preot. Vocaţia sa, însă, a fost de inginer şi s-a ocupat cu pricepere de treburi tehnice de toate felurile, a fost un bun mecanic, repara orice. Era nespus de îndemânatic şi avea acasă un atelier bine dotat unde îşi petrecea mai tot timpul liber. Stabilit la Chizătău, frumosul sat de la malul Timişului, şi slujind într-o biserică

având hramul de Sfânta Maria Mică, la „rugile” din 8 septembrie era prilejul ca mulţi din familie să se întâlnească. Sofi, soţia preotului Şepeţean, era veselă şi expansivă, cu o fire total diferită de a taciturnului Sever. Prietenia strânsă dintre ea şi Valeria s-a datorat şi faptului că Margareta, singura ei fiică, a fost cea mai bună prietenă a Valentinei. Cele două verişoare şi-au petrecut mai toate vacanţele împreună, în casa primitoare din Chizătău, citind, tricotând, ascultând muzică la un patefon cu manivelă pe care l-am mai prins şi eu funcţionând perfect în anii de după război. Fetele făceau plajă pe malul Timişului, după amiaza o vizitau pe Laura Vlad (Tante Lala), care îşi umplea singurătatea cântând la violoncel. Serile pe veranda mare erau pline de poveştile Sofiei şi de verva ei completată de cea a Margaretei, care îi moştenise firea deschisă şi veselă.

Valeria a fost o vizitatoare neobosită a casei Şepeţenilor şi se „repezea” până la Chizătău chiar şi între două trenuri. Sporovăia cu Sofi, grăbite şi agitate, schimbau reţete, preoteasa îi umplea câte un coş cu fructe proaspete pentru copii, Sever le asculta în tăcere, cu un zâmbet îndepărtat sau se retrăgea în cea mai îndepărtată şi liniştită cameră a casei şi cânta la vioară, doar pentru el. În memoria Valeriei, de vărul ei Sever au rămas pentru totdeauna legate acordurile stinse ale viorii, care păreau semnale dintr-o altă lume, oarecum misterioasă şi locuită doar de preotul inginer şi artist.

La terminarea liceului, Margareta a fost de acord cu părinţii ei că trebuia să se gândească la o căsătorie bună, potrivită calităţilor ei şi unei zestre nu de neglijat. Pretendentul considerat acceptabil s-a arătat foarte curând în persoana doctorului Pruneş, un bărbat înalt, frumos, calm, vorbind puţin şi măsurat. Naşi de căsătorie au fost bunicii mei, Valeria mai ales fiind foarte activă în organizarea nunţii pe care o dorea şi un exemplu pentru propria ei fiică, ce începuse să se împotrivească proiectelor matrimoniale ale mamei. Nunta făcându-se la începutul lunii iunie, inventiva mea bunică a decorat casa şi biserica din Chizătău cu un număr impresionant de margarete. Tot din margarete au fost şi buchetele miresei, ale naşei şi ale domnişoarelor de onoare. Totul începea frumos, sub semnul încântător al florii al cărei nume era purtat de mireasă. Şi Valeria a fost foarte

bucuroasă, ea adorând astfel de ceremonii, în care totul avea mici semnificaţii şi o umbră de originalitate.

Ultimul copil al Irenei a fost Viorica (1892-1975), căsătorită cu avocatul Dante Gherman (1885-1970). Viorica a fost o femeie destul de înaltă şi de masivă, departe de farmecul de netăgăduit al sorei ei Siba. Dante Gherman, scund şi firav, a fost un jurist sclipitor şi în familie s-a vorbit mult despre inteligenţa sa deosebită, cultura sa, felul convingător în care vorbea. În toate ale spiritului a fost moştenit şi poate chiar depăşit de unicul său fiu, numit tot Dante, dar alintat Pipirigu. Băiatul a fost foarte ambiţios în tot ceea ce a întreprins în scurta sa viaţă. Fiind mărunţel, a făcut mult sport, chiar de performanţă, reuşind să fie campion de înot pe ţară. A fost un elev strălucit al liceului „Moise Nicoară" din Arad şi un student distins al Facultăţii de Drept din Bucureşti. Familia Gherman, stabilită la Arad, a dus o viaţă destul de închisă şi de preocupată de propriile scopuri. Valeria nu a ocolit-o şi chiar dacă relaţiile nu au depăşit un anume prag de cordialitate, ea nu a fost descurajată. A fost alături de ei, în marea lor durere la pierderea fiului iubit.

După cum toţi copiii celor trei surori Coşariu s-au întâlnit multe veri de-a rândul la Chizătău, ceea ce i-a apropiat, tot aşa, Valeria a ţinut foarte mult ca şi copiii lor, veri de gradul doi, să-şi petreacă şi ei cel puţin câteva zile de vară în satul de la malul Timişului. Perseverând, purtând o corespondenţă susţinută cu verii ei, Valeria a şi reuşit de câteva ori să-i determine să-şi trimită copiii, astfel încât ea să patroneze, alături de inimoasa Sofi, grupul celor opt vlăstare. I-a şi imortalizat într-o fotografie „de grup" pentru albumele de familie. Poza pare să dateze de la începutul anilor '30. Puiu (Valeriu), fratele Valentinei, care, alături de Emiluţ, era mai mic decât ceilalţi, îşi amintea de discuţiile celor „mari", care îşi făceau cunoscute opţiunile şi ideile de proaspeţi bacalaureaţi sau de aflaţi în clasele terminale. Pipirigu era cel ce orienta discuţiile, cu o autoritate de necontestat, în faţa căreia pălea calitatea de eternă premiantă a mamei mele Valentina. La acea întâlnire a nepoţilor surorilor Coşariu, Valeriu îşi amintea cum Pipirigu a făcut o prezentare a romanului „Le lys dans la vallée",

etalându-şi toate cunoştinţele de literatură franceză şi dovedindu-se un adevărat şi competent exeget al lui Balzac - cel puţin aşa i s-a părut elevului Pintea, aflat încă în cursul inferior al liceului. Impresia de atunci a fost atât de puternică, încât într-o scrisoare din 1994, Puiu ne-a relatat întâmplarea de mai sus, declarând cu preţiozitate: „J'ai vécu ma vie avec la hantise du lys dans la vallée". Cartea i-a ajuns în mâini abia în martie 1994 şi el ne-a mărturisit: „Ce n-aş da să o mai pot citi aşa cum aş fi făcut în urmă cu 60 de ani şi s-o mai pot discuta cu Pipirigu, cu aceeaşi înflăcărare…" Dar Pipirigu a murit în primele zile ale războiului, sfârtecat de un obuz, şi mi-am zis, multă vreme, că nu ştiu dacă cineva îşi mai aminteşte de el. L-am descoperit cu uimire în memoriile prietenului său Horia Musta şi astfel am aflat, la peste 70 de ani de la moartea lui Dante Gherman, ce tânăr promiţător a fost, ce viitor remarcabil i se prezicea.

Fără acele întâlniri iniţiate şi organizate de Valeria, cu excepţia mamei şi a Margaretei, care erau bune prietene, cei opt veri de rang doi abia ar fi ştiut unii de alţii.

Faţă de familia lui Vasile, bunica mea a avut aceleaşi sentimente şi a dovedit aceeaşi insistenţă în a păstra şi consolida legăturile, ca şi faţă de propria ei familie.

Cel mai mare dintre fraţii Pintea, Augustin (Gusti), se asemăna întrucâtva cu Victor, fratele Valeriei. Era tot înalt, distant, foarte bine situat şi avea o soţie preocupată de ea însăşi, de soţ şi de casa care era mai mult deschisă pentru surorile ei. Nu au avut copii şi nu au manifestat vreun interes deosebit faţă de nepoţii de frate. Valeria nu a scăpat, însă, nicio ocazie de a-i vizita, luând şi copiii cu ea. Să fi avut şi faţă de acest unchi bogat al copiilor ei vreun gând ascuns, aşa cum a fost bănuită că ar fi avut faţă de fratele ei? Poate, deşi după ce Gusti a pierdut toată averea la venirea comuniştilor, ea şi-a continuat vizitele, cu aceeaşi asiduitate.

Legătura a fost mai afectuoasă cu preotul Valentin Pintea, cel de care şi Vasile fusese mai apropiat, încă din copilărie. Spre deosebire de preotul ortodox Sever Şepeţean din Chizătău, care scurta slujbele pe cât era cu putinţă, pentru a se întoarce în atelierul său mecanic sau

la vioara sa mult iubită, preotul greco-catolic Valentin Pintea ţinea nişte predici interminabile, petrecea mai toată ziua în biserică şi îi cunoştea bine pe fiecare din cei pe care îi păstorea. În satul din nordul ţării unde a fost preot, el a fost un bun sfătuitor pentru fiecare şi a fost respectat şi iubit de toţi. Enoriaşii săi se salutau, în mod firesc, cu „Lăudat fie Domnul nostru Isus Christos” şi aveau o comportare şi moravuri care nu intrau în contradicţie cu învăţăturile bisericii.

Imediat după Unire, când în multe sate furia celor prea îndelung oprimaţi de cei consideraţi străini a devastat aşezările „grofilor”, preotul Pintea şi-a oprit enoriaşii de la răzbunări şi jafuri. Castelele din împrejurimi au scăpat neatinse şi nobilimea maghiară a părăsit locurile cu toate bunurile mobile de care dispunea. Făcând acest gest creştinesc, părintele Valentin Pintea nu ştia că, peste douăzeci de ani, recunoştinţa celor ocrotiţi de bunătatea sa avea să-l scape de la moarte.

Cu Irinuţa, soţia lui Valentin, bunica mea s-a împrietenit repede şi a acceptat-o, cu purtările ei libere, în contrast cu austeritatea preotului. „Dar ce făcea tuşica Irinuţa?” am întrebat peste mulţi ani, când femeia nu mai exista decât în amintirea câtorva. „Purta, vara, rochii fără mânecă, lăsându-şi la vedere frumoasele braţe goale, ceea ce era cu totul nepotrivit pentru o preoteasă”, mi-a spus bunica. Să fi fost acesta un gest atât de reprobabil în anii dintre cele două războaie? La vremea la care bunica mi-a relatat această abatere a preotesei de la ţinuta pe care ar fi trebuit s-o aibă, în glasul ei nu era totuşi nicio urmă de reprobare.

Irinuţa şi Valentin au avut doi fii pe care i-au numit Romulus şi Remus, într-o bună tradiţie ardelenească. Născuţi în 1917 şi 1920, ei au fost apropiaţi de fratele mamei, cu care au hălăduit în lungul Someşului, în vacanţele de vară.

Pe lângă fraţii săi mai mari, studioşi, respectabili, ajunşi să aibă o „situaţie”, Romi, mezinul celor patru băieţi Pintea, răsfăţatul mamei, a fost un elev mediocru, nu s-a grăbit să facă studii superioare şi s-a avântat în primul război mondial cu convingerea că nu va păţi nimic şi că victoria va fi de partea ţării. O decoraţie primită din partea regelui Ferdinand a fost unicul său titlu de glorie oficială. Dar, spre deosebire de fraţii săi atât de respectabili, care au făcut căsătorii potrivite şi

bine gândite, Romi a trăit o mare poveste de iubire, a fost mai fericit decât mulţi muritori, a stat o viaţă alături de femeia adorată şi care îl adora la rândul ei. Povestea lor a fost singura poveste de dragoste adevărată, împlinită din familie. A început scandalos şi nu trebuia să aibă sub niciun motiv un sfârşit fericit. Tânărul ofiţer Romi Pintea, strâns în haina militară care îi sublinia statura frumoasă, cu un zâmbet fermecător sub chipiul purtat puţin într-o parte, s-a îndrăgostit nebuneşte de fata de cincisprezece ani a unui om avut din cunoscuta familie Grossman din Sighişoara. A fost o iubire la prima vedere, un „coup de foudre" pentru totdeauna. Frumoasa şi vioaia evreicuţă a ştiut din prima clipă că nu se va despărţi niciodată de fiul preotului greco-catolic din Satulung pe Someş. Împotriviri au fost din partea ambelor familii, dar au fost zadarnice. Era clar că îndrăgostiţii ar fi înfruntat orice pentru ca să fie împreună. Până la urmă s-au făcut concesii, iar zburdalnica Piroşka a fost botezată primind numele creştin Paraschiva, de la care diminutivul de Piri putea deriva uşor. Cei doi s-au căsătorit şi au trecut prin viaţă ca printr-un vis al lor, ţinându-se de mână, dorind mereu aceleaşi lucruri, simţind la fel, bucurându-se unul de celălalt cu o pasiune care nu a reuşit să fie ridicolă nici atunci când au ajuns foarte bătrâni. Ei au avut doi copii, pe Horia (răsfăţat Bubi) şi pe Stela, născuţi cu puţin înainte şi după anul 1920, şi care, neîndoielnic, au fost cei mai frumoşi nepoţi ai părintelui Simion. Cât despre preoteasa Ecaterina, întreaga ei dragoste a mers spre fermecătoarea Stela, fetiţa cu păr castaniu închis lăsat să fluture pe spate în bucle lungi şi îmbrăcată de mama ei numai în volane şi panglici.

Până în 1929, anul morţii presbiterei Ecaterina Pintea, era absolut obligatorie o întâlnire a celor patru fraţi împreună cu copiii lor la casa din Satulung. Întâlnirile aveau loc pe la începutul verii şi toţi trebuiau să vină în aceeaşi zi, astfel încât întreaga familie să fie prezentă la masa de seară. Era o masă la care preoteasa se gândea îndelung şi pe care o pregătea cu minuţiozitate. Masa se încheia, apoteotic, cu faimosul tort de nucă pe care mama celor patru băieţi îl făcea după o reţetă doar de ea ştiută şi cu care îi întâmpinase mereu pe copiii ei, la început de vacanţă, când aceştia se întorceau de la liceu sau de la

facultate. După un an de internat sau de gazde, după mesele de la cantină, tortul de nucă al lui mámica li se părea paradisiac băieţilor şi ei nu mai conteneau să-l laude. Soţiile lor, toate casnice şi preocupate de ceea ce se gătea în casă, au încercat, fiecare, torturi de nucă, după tot felul de reţete, dar niciunul nu-l putea egala pe cel al lui mámica. Jeni, Valeria, Irinuţa şi Piri, toate experte în mâncăruri din cele mai complicate, au considerat drept aproape o insultă dispreţul soţilor lor faţă de torturile cu nucă pe care se chinuiau să le facă. Aşa că seara de primire în casa părintească, cu faimosul tort de nucă adus la masă, ca pe un trofeu, de chiar preoteasă, în aplauzele fiilor, era momentul umilitor pentru soţii. Unicul lor scop în timpul şederii la Satulung era ca, printr-o stratagemă oarecare, să pună mâna pe reţetă sau să asiste la confecţionarea tortului. Soacra se arăta plină de bunăvoinţă mereu, promitea dezvăluirea secretului acelui gust inegalabil pe care îl avea tortul ei. Dar, la câteva zile de la sosirea familiei, se întâmpla ca s-o trimită pe Jeni până în satul Mogoşeşti după un coş de pere timpurii, pe Valeria cu Irinuţa le grăbea la mătuşa de la Hideaga, care avea nevoie de ajutorul lor pentru cine ştie ce pricină urgentă, iar pe Piri o ruga să-i cumpere te miri ce, chiar de la Baia Mare. Tinerele se întorceau obosite şi în întârziere la masa de prânz care se servea într-o „filigorie" răcoroasă. Iar la desert, ce aducea preoteasa pe masă? Tortul de nucă…

Această poveste s-a repetat ani de-a rândul, cei patru fraţi Pintea au lăudat-o şi complimentat-o pe mama lor cu cea mai sinceră dragoste şi nurorile n-au aflat niciodată reţeta tortului de nucă. „A murit fără să ne-o spună - mi-a povestit bunica mea şi vocea îi era plină de resentimente după atâţia ani -, a vrut ca fiii ei s-o aprecieze doar pe ea pentru tortul de nucă…" Am auzit de la bunica de atâtea ori această istorie, încât mi s-a părut că a fost un moment căruia ea i-a dat importanţă, fiind, de altfel, singura relatare despre soacra ei.

După moartea preotesei Ecaterina, în casa de la Satulung a locuit preotul Valentin şi întrunirile de familie nu au mai fost decât sporadice şi rareori cei patru fraţi s-au mai nimerit cu toţii acolo, în acelaşi timp. Verii primari Pintea nu s-au apropiat prea mult la acele întâlniri

şi chiar dacă au existat unele apropieri între ei, mai târziu, acestea n-au pornit de la amintiri nostalgice comune de la Satulung.

De la venirea ei în Timişoara şi până la începutul celui de-al doilea război mondial, după care a urmat şi moartea doctorului Vasile Pintea, Valeria şi-a construit şi consolidat viaţa, familia, gândurile sub semnul certitudinilor, stabilităţii, a paşilor mici dar siguri înainte. Au fost ani în care ea a fost mulţumită şi s-a bucurat de tot ceea ce a înconjurat-o. Capacitatea ei de a se bucura de orice a fost mereu recunoscută de noi toţi şi, desigur, data încă din copilărie. Nu era o bucurie zgomotoasă, nu erau explozii de entuziasm, ci un sentiment de mulţumire, de împlinire, despre care nu vorbea, dar care se putea ghici adeseori pe faţa ei frumoasă, zâmbitoare. Fiul ei, care a stat alături de ea mai mult decât oricare altul din familie, socotea că Valeria şi-a dorit doar lucruri foarte accesibile, astfel încât să nu fie dezamăgită dacă nu le obţinea, şi-a fixat mereu obiective uşor de atins şi aceasta o făcea foarte fericită. Nu ştiu dacă această constatare este prea măgulitoare, dar poate fi interpretată şi drept un fel de înţelepciune a celui care îşi cunoaşte limitele.

Cei de la care se aştepta în primul rând să-i ofere o satisfacţie orgolioasă au fost copiii şi a fost deplin răsplătită în această direcţie.

La terminarea liceului, în primăvara anului 1931, Valentina Pintea s-a clasificat prima din clasa ei şi cea de-a cincea din cei 76 de candidaţi ai promoţiei, obţinând calificativul „excepţional” la mai multe discipline. Cu acest prilej, doctorul Pintea, despre care soţia şi copiii repetau, cu ironie, că nici nu ştia prea bine în ce clasă îi sunt fiica şi fiul, s-a arătat emoţionant de mulţumit şi şi-a acordat un mic concediu de câteva zile, împreună cu fiica sa, la Borsec, la vila „Nu mă uita”. Acest interval atât de scurt pe care doctorul l-a petrecut cu Valentina şi în care el, neîndoielnic, dorise să afle care îi erau gândurile, planurile de viitor şi astfel s-o îndrume întrucâtva, să se apropie de ea, care a fost favorita sa, nu a însemnat nimic pentru fiica sa şi ea uitase cu totul episodul, atunci când i l-a reamintit fratele ei, peste mai mult de şaizeci de ani. Valeriu a făcut unele comentarii, pornind chiar de la numele vilei alese de tată pentru sejur…

După ce euforia succesului repurtat la bacalaureat s-a domolit, Valentina i-a mărturisit mamei că dorea să urmeze studii de medicină, la Cluj, unde se afla facultatea. De ce nu se destăinuise tatălui ei, în timpul celor câteva plimbări făcute prin staţiunea Borsec, cu abia câtva timp în urmă? De ce nu se sfătuise cu el? Fiindcă el ar fi sprijinit-o, ar fi ajutat-o, ar fi fost o pavăză în faţa reacţiei de împotrivire, de o violenţă de nebănuit, a Valeriei. Mama s-a opus cu străşnicie, argumentând că viaţa de medic este un infern şi că Valentina nu avea puterea fizică de a face faţă la astfel de studii şi la o astfel de profesie. Putea face orice meserie, dar nu medicina. Sub niciun motiv. Se opunea categoric.

„Ori medicina, ori nimic”, a încercat să se arate inflexibilă şi Valentina.

Doctorul a asistat impasibil la aceste discuţii în care nimeni nu i-a cerut părerea şi în care el nu a intervenit, poate dintr-o tristeţe amară, iscată de scurtul sejur la Borsec în care i se părea că eşuase definitiv în rolul de tată.

Cum vedea Valeria viitorul fiicei ei? Ar fi dorit să facă o partidă (şi erau vizaţi politehnicienii străluciţi ai Timişoarei, care, după burse în Germania sau Elveţia, reveniseră în ţară să predea la diverse catedre), să se aşeze la casa ei (pentru fiica ei nu s-ar fi opus la cumpărarea unei case), să aibă copii care să-şi facă studiile la şcolile de prestigiu ale oraşului, pe urmele mamei şi ale unchiului premianţi, să se bucure de admiraţie şi de respect la vârful unei societăţi în care ea, Valeria, şi soţul ei, îşi făcuseră un loc. Ar fi vrut să o vadă pe Valentina de acord cu planurile ei, să discute împreună despre „ştafir”, să o vadă interesată de mondenităţile la care ea participase prea puţin.

Multe din prietenele şi fostele colege de liceu ale Valentinei nici nu se gândeau să urmeze studii universitare. Bucuroase că scăpaseră de şcoală, de uniformă şi de disciplina strictă, se pregăteau să ducă existenţa senină şi fericită a unor fete din familii înstărite, în aşteptarea întâlnirii - mai mult sau mai puţin regizată de cei avizaţi - cu acela ce avea să le fie soţ.

Dar astfel de planuri de viitor erau cu mult prea simple pentru Valentina, care dorea să studieze, să ducă altă viaţă decât cea de până

atunci. Statutul ei de premiantă o făcuse oarecum orgolioasă şi sigură pe ea. S-a închis în casă, citind romane pe care le împrumuta de la Petit Neni şi cărţi mai serioase, despre artă şi călătorii, pe care le procura de la celebra librărie a fraţilor Moravetz. Citea în franceză, engleză, germană şi maghiară, dar nu avea cu cine discuta despre lecturile ei. Valeria umbla pe vârfuri în jurul fiicei ei, încercând să-i facă tot felul de plăceri, adică ceea ce îşi imagina ea că putea să fie o plăcere pentru o fată de 17 ani. Valentina a acceptat să meargă la cursuri de dans, doar pentru a nu rămâne în urma celorlalte prietene. Şi fiindcă era şcoală de dans şi ea era obişnuită să fie mereu prima, a devenit o perfectă dansatoare. În curând, la balurile Politehnicii pe care le-a frecventat pentru a evita discuţiile cu Valeria, care adora întâlnirile de orice fel, cu oameni de orice vârstă, nu a scăpat niciun dans, dar pe faţa ei nu era niciun entuziasm.

Bunica mea a adus-o în casă pe faimoasa croitoreasă doamna Süss, care i-a cusut mamei mele o garderobă costisitoare, din cele mai scumpe materiale. Unele haine, păstrate cu grijă de Valeria, au fost transformate şi adaptate în timpul războiului şi m-am bucurat şi eu de ele. Spre deosebire de mama ei, Valentina avea gust şi, dacă i s-a oferit posibilitatea de a-şi face câte rochii dorea, şi-a făcut o mulţime, una mai elegantă decât alta, mai modernă şi mai originală. Dar i-a repetat mamei ei că plecarea la Cluj se amânase doar cu un an şi splendidele toalete avea să le plimbe prin centrul universitar la care visa. Astfel de afirmaţii erau primite de Valeria cu adevărate crize, cu migrene care nu încetau cu săptămânile şi au culminat cu declaraţia că în ziua în care fata ei avea să plece la Cluj, ea se va sinucide.

Pentru a o face să-şi „uite" visul de a studia medicina, Valeria a organizat pentru fiica ei serate dansante, aniversări cu mulţi invitaţi, dând dovadă de imaginaţie în privinţa felului în care decora întregul apartament, făcând risipă de flori, prăjituri, muzică şi şampanie. Iar pentru a o face să nu se mai gândească la Cluj şi să preţuiască Timişoara pe care tânăra începuse s-o deteste, considerând-o un oraş mărginit de provincie, neobosita Valeria şi-a luat fiica într-o excursie prin cele mai prăfuite oraşe ale Moldovei: Paşcani, Tecuci, Huşi, în care drumul cu câte o birjă hodorogită de la gară până la un hotel mizerabil era un

adevărat chin. După acest periplu, Valentina a privit altfel oraşul în care locuia. Elegant îmbrăcată, fardată discret, tăcută, tânăra a început să se plimbe prin „Cetate” în căutarea trecutului palatului ridicat de Carol Robert de Anjou şi refăcut de Ioan Huniadi, să admire clădiri vechi pe care, parcă, le vedea pentru prima dată.

În orele îndelungate petrecute citind, acasă, Valentina i-a acordat o atenţie sporită, dar nu semnificativă fratelui mai mic, favoritul incontestabil al mamei. Băieţelul îi dădea târcoale sfioase, iar ea îi controla caietele cu teme, îl asculta la câte o lecţie şi se arăta severă faţă de el, înfrânându-şi orice gest de afecţiune. Ea inventase un fel de joc: decupase din carton colorat diverse figuri geometrice, care fiecare avea o valoare şi pe care le oferea fratelui ca recompensă diferenţiată pentru ceea ce el făcea.

Ajunşi la vârste înaintate, cei doi fraţi şi-au analizat relaţiile de-a lungul întregii lor vieţi şi Valeriu i-a scris sorei lui, în una din ultimele scrisori: „Nu-ţi fac niciun reproş retroactiv că nu ţi-ai fi împlinit rolul de soră mai mare. Mama noastră a fost prea puternică pentru a lăsa loc şi altuia să se manifeste în sens «director», sau să cânte o cât de scurtă arie de solo!” Tot în scrisorile sale din urmă, Valeriu şi-a mărturisit afecţiunea umilă şi ascunsă pe care i-a purtat-o sorei mai mari şi a relatat cum, în timpul unei excursii în Retezat, s-a răzleţit de grup şi a greşit marcajul, pe drumul de la lacul Zănoaga spre Gura Zlatei. S-a trezit într-o mică poiană înfundată între brazi uriaşi. Avea vreo 12-14 ani şi în spaima care îl cuprinsese, s-a întrebat, cu lacrimi în ochi, dacă îşi va revedea vreodată sora…

Copiii Valeriei s-au descoperit într-un elan de dragoste fraternă când fiul mai avea doar câteva luni de trăit şi fiica intrase în cel de al nouălea deceniu al vieţii. Bătrânul profesor universitar Valeriu Pintea a constatat: „Ne-a lipsit o anumită maturitate, n-am fost copţi pentru profunda relaţie frate-soră, soră-frate. Atâţia ani am fost în «statusul» acestei relaţii la nivel comun…”

La începutul anilor ‘30, Valentina nu era preocupată de relaţiile dintre ea şi fratele ei. Înainta, uşor ostilă faţă de toţi, nemulţumită de toate îndemnurile primite din afară. Blânda Buna, pe care o iubea cu mult mai mult decât pe Valeria, o asigura cu o privire tandră a ochilor

ei de un albastru celest că totul va fi bine. Unchiul Victor şi tuşica Viorica erau de acord că nepoata lor trebuia să se mărite cât mai repede şi cât mai avantajos. Fostele profesoare de la Notre Dame o îndemnau să-şi asculte părinţii care nu doreau decât fericirea ei, fără îndoială. Nici Denise Petit nu a îndemnat-o la răzvrătire, considerând că Timişoara şi familia Pintea îi ofereau tot ceea ce îşi putea dori.

În ziua de 17 septembrie 1933, când s-a dus să se înscrie la recent venita din Cluj Şcoală de Arte Frumoase, Valentina se simţea învinsă. Era o capitulare, preferabilă totuşi statului acasă. Valeria fusese de acord şi îşi ascunsese cu grijă triumful.

Mergând să-şi depună actele, Valentina a fost cuprinsă de o mare tristeţe. Ziua era nespus de călduroasă, cu adevărat de sfârşit de vară şi timişorenii ieşiseră la plimbare pe Corso, prin parcuri, cofetăriile şi berăriile erau pline. Pe Bega se ţinea o ultimă regată a sezonului. Tânăra încerca să-şi stăpânească revolta faţă de propria neputinţă, ostilitatea faţă de oraşul pe care nu fusese în stare să-l părăsească.

Distantă şi monosilabică, Valentina Pintea şi-a predat actele unui bărbat politicos, care i-a dat toate lămuririle cu privire la examenul de admitere ce avea să aibă loc în ziua de 25 septembrie. Nu avea de unde să ştie că peste patru ani se va căsători cu cel pe care abia l-a privit şi a cărui amabilitate oficială, dar senină o descumpănise în indiferenţa ei vag arogantă.

Cu fiul ei, Valeria nu a avut de întâmpinat nicio împotrivire. Dragostea ei pentru Puiu creştea, aproape în mod patetic, dar fără ca aceasta să ajungă evident pentru ceilalţi.

Valeriu Pintea a fost una din „gloriile” liceului Diaconovici Loga, într-o vreme în care tineri ca Mihai Şora, Ion Frunzetti, Petru Bănărescu (îi enumăr doar pe cei pe care i-am cunoscut şi eu şi de a căror strălucire m-am convins direct) erau şi ei elevi ai Liceului şi îşi anunţau viitorul promiţător.

Absolvirea triumfală a cursurilor liceului de către băiatul Valeriu a fost un balsam binefăcător pentru inima şi ambiţiile mamei sale. Doctorul Pintea i-a oferit fiului său o vacanţă singur, la Sovata, ceea ce a fost o amărăciune care mai dăinuia şi peste mai bine de jumătate

de veac în inima lui Valeriu. Oare tânărul bacalaureat a fost sincer afectat şi a considerat că răsplata pentru succesul său răsunător - locul întâi pe promoţie - ar fi trebuit să fie alta, cel puţin egală cu cea din urmă cu opt ani a sorei sale? Şi-ar fi dorit o vacanţă împreună cu tatăl de care nu s-a apropiat niciodată?

Izolat cu bună ştiinţă de alţi copii şi, mai târziu, de tineri de vârsta lui, de către mama mereu îngrijorată de vederea lui slabă şi de şubrezenia lui, Puiu a trăit în umbra ocrotitoare a mamei, care nu i-a îngrădit însă lecturile şi nici nu l-a consemnat în casă, doar că mai toate excursiile şi călătoriile sale s-au făcut, aşa cum am mai spus, împreună cu Valeria. Datorită tactului Valeriei şi, probabil, a iubirii imense faţă de acest fiu adorat care a oprit-o de la orice i s-ar fi părut băiatului exagerare sau constrângere, relaţiile între ei au fost mereu de mare încredere şi de sinceritate totală. Când, în ultimii ani de liceu, începuse să-l citească pe Platon, care a rămas lectura sa predilectă până la sfârşitul vieţii, Valeria, care nu avea absolut nicio idee despre filosofie, a fost cea faţă de care tânărul şi-a exprimat primele păreri. Aceasta se explică prin aceea că bunica mea a fost o ascultătoare de excepţie şi că prin atenţia ei încordată, şi-a încurajat fiul să citească mai mult. Pe de altă parte, a fost şi mândră că fiul ei o considera demnă de a-i comunica ce desluşea el din primele lui lecturi filosofice.

Valeria n-a vrut ca băiatul mult iubit să aibă vreun complex şi să apară în faţa societăţii timişorene doar ca premiant. Astfel încât, atunci când Valeriu a ajuns în ultima clasă de liceu, bunica mea şi cu buna ei prietenă Natalia Pop au intrat într-o complicitate plină de bune intenţii şi de mici calcule pe care le-au socotit nevinovate şi l-au împins pe tânărul băiat neîndemânatic şi cu ochelari cu multe dioptrii spre Lia Pop, elevă încă în cursul inferior al Liceului „Carmen Silva”. Înţelegând că aceasta era dorinţa mamei pe care o asculta orbeşte, Valeriu a început să o frecventeze pe Lia, ajutând-o la lecţii şi împrumutându-i cărţi pe care ea nici nu le deschidea, dar pe care el se încăpăţâna să i le povestească, plictisind-o la culme. Cei doi au putut fi văzuţi trecând împreună pe Corso, lucru absolut interzis elevilor de liceu, dar Lia era fiica directoarei de la „Carmen Silva” şi lucrurile păreau de o decenţă absolută.

Fără să fi putut bănui, în dorinţa ei de a-şi vedea fiul şi în chip de cuceritor al unei fete „de familie”, Valeria a făcut cea mai mare greşeală din viaţa ei şi a fost, alături de Natalia Pop, artizanul nefericirii celui pe care l-a iubit mai mult din toată lumea.

Când Valeriu şi-a anunţat familia că ar dori să devină doctor veterinar, nimeni n-a avut nimic de zis. Facultatea era la Bucureşti, dar tânărul şi-a asigurat mama că anii de studiu erau o etapă bucureşteană obligatorie, după care avea să se întoarcă în oraşul natal. De data aceasta, Valeria nu a făcut nicio tragedie şi a acceptat fără comentarii hotărârea fiului.

Fotografiile din anii ’30 o arată pe Valeria cu un chip încă armonios, fruntea netedă, privirea senină. Să nu fi avut ea nicio supărare, să fi fost totul lin în trecerea zilelor?

Cândva se auzise despre existenţa unei alte femei în viaţa doctorului. Să fi fost oare adevărat că doctorul găsise în afara familiei sale mai multă înţelegere, mai multă căldură? Oricum va fi fost - dacă a fost -, episodul s-a consumat cu discreţie şi nu a putut deţine prea mult loc în viaţa unui om atât de ocupat ca doctorul. Intrând în categoria faptelor ce trebuiau trecute sub tăcere, uitarea a înghiţit cu totul acest „accident” din viaţa bunicului meu.

Alt punct întunecat din căsnicia Valeriei şi despre care, de asemenea, s-a vorbit foarte puţin, dar despre care se ştie că a fost foarte real, a fost aplecarea spre băutură, de la o vreme, a bunicului meu. Mama îmi spunea că nu a ştiut când a început să bea tatăl ei: când a aflat că suferea de ciroză sau boala i-a fost determinată de băutură? Când Valeria a constatat că doctorul exagera cu băutura, ea a fost necruţătoare cu el, i-a adresat cele mai dure reproşuri, vinul din casă a fost ascuns şi ea l-a conjurat să păstreze aparenţele respectabilităţii la care ţinea mai presus de orice. Din nefericire, nimeni din familie nu s-a preocupat de sănătatea doctorului, de eventualele motive care l-au împins spre băutură. Esenţial era ca nimic din prestigiul său să nu fie ştirbit şi, implicit, nicio atingere să nu fie adusă imaginii Valeriei Dr. Pintea, soţie şi mamă exemplară.

La sfârşitul anilor ’30 au fost prea multe evenimente în familie

şi în lume pentru ca întreaga atenţie a Valeriei să se concentreze asupra acestei delăsări a soţului ei. Conflictul pe tema băuturii dintre cei doi soţi a fost mocnit şi Valeria s-a mulţumit să vegheze ca în exterior doctorul să fie acelaşi practician impecabil.

După moartea lui Isidor Chiriţa a urmat moartea fiului său Victor, la numai 49 de ani, despărţiri care au îndurerat familia, dar numai blânda Buna a fost cu adevărat îndoliată după pierderea soţului alături de care trăise o jumătate de veac şi mai ales a băiatului mult iubit.

Au fost şi evenimente fericite, ca nunta mamei cu un bărbat pe care mai ales doctorul Pintea l-a agreat şi în faţa căruia tânărul Valeriu a fost plin de admiraţie, sentiment pe care nu l-a părăsit niciodată. Bunica i-a urmărit ginerelui de origine ţărănească orice gest sau cuvânt care i-ar fi putut trăda lipsa unei educaţii alese. Dar secretarul Şcolii de Arte Frumoase era civilizat în toate comportările sale şi se prezenta bine în lumea în care crescuse Valentina şi în care Valeria Pintea era sigură că fiica ei, cu soţul, aveau să trăiască. Naşterea mea a fost primită cu mare bucurie, a adus un zâmbet până şi pe faţa îndurerată a Bunei, devenită străbunică. Doctorul Pintea şi-a privit nepoata cu o mare duioşie, intrând cu uşurinţă în rolul de bunic afectuos.

Familia s-a mai întrunit o dată, în plenul ei, în casa din Piaţa Asaneşti, pentru a sărbători, la începutul iernii anului 1938, nunta de argint a bunicilor mei. Valeria a pregătit şi a regizat evenimentul cu multă atenţie şi totul s-a petrecut în cea mai deplină armonie, o armonie ce părea definitiv statornicită în casă. La acea ultimă mare reuniune de familie, Valeria a fost încredinţată, mai mult ca oricând, că îşi construise viaţa şi îşi consolidase familia sub semnul certitudinilor, al stabilităţii.

Dar dincolo de oraşul liniştit al rozelor şi al placidei Bega, lumea se schimba, se pregătea pentru întâmplări despre care în casa Pintea aducea vorba doar fidelul Coriolan Peştean. El apărea din Berlin, München, Londra sau Zürich şi puncta cele mai importante evenimente: întâlnirea lui Hitler cu Mussolini la Veneţia, în 1934, invadarea Etiopiei de către Italia în 1935, începutul războiului civil din Spania în 1936 şi proclamarea axei Roma-Berlin, tot în 1936. Coriolan enumera, explica, făcea tot felul de legături şi comenta

destinul României în istorie. Toţi îl ascultau cu atenţie, la câte un prânz duminical îmbelşugat, şi cuvintele lui alarmate şi alarmante nu zdruncinau decât prea puţin speranţele acelor bănăţeni aşezaţi într-un deznodământ cât de cât acceptabil pentru noi. Invadarea Chinei de către trupele japoneze în 1937 li s-a părut o veste la fel de extravagantă cum li se păruse şi cucerirea Addis-Abebei, în urmă cu un timp. Avertismentele bunului prieten nu erau nesocotite, dar păreau speculaţiile unui om care călătorea prea mult, vedea prea multe pericole în jurul său.

„Anschluss-ul” din iulie 1938 a marcat începutul neliniştii, mai ales că, aflat la Viena, Coriolan ascultase acolo comunicatul transmis la radio de Goebbels şi asistase pe străzile faimosului oraş de pe Dunăre la intrarea triumfală a lui Hitler. Prietenul devotat al familiei, întors degrabă în ţară, petrecea ore îndelungate explicând lui Vasile Pintea, tatălui meu şi tânărului Valeriu că omenirea se găsea în pragul celui de al doilea război mondial, dar tot ceea ce el anunţa nu a fost crezut decât în septembrie 1939. Coriolan Peştean, care se declarase mereu filogerman, a devenit pesimist, a anunţat că Blitzkrieg-ul este o iluzie şi că războiul ar putea lua un curs cu totul neaşteptat.

La încheierea primului război mondial şi în toţi anii care au urmat, bunicul meu obişnuia să spună: „Noi am făcut un război pentru ca toţi copiii noştri să trăiască în pace, să nu cunoască grozăviile prin care am trecut”. La sfârşitul anului 1939 s-a mărturisit un naiv învins.

În primăvara anului 1940, tatăl meu era concentrat la o unitate militară dintr-o localitate pe care familia nu o cunoştea, fratele mamei era la studii la Bucureşti şi când doctorul Pintea a căzut la pat, în jurul său nu au fost decât Buna, Valeria, fiica sa Valentina şi cu mine. Nu putea fi decât o boală trecătoare, şi-au zis femeile, ocolind privirile stinse ale celui suferind. Cu optimismul ei nedesminţit, Valeria a chemat pentru un consult doi confraţi de mare renume ai soţului ei şi în faţa îngrijorării lor, a rămas totuşi încrezătoare în rezistenţa lui Vasile şi în gândul că celor apropiaţi ei nu li se putea întâmpla ceva rău din senin.

Istovit şi slăbit, doctorul i-a scris o scrisoare lui Valeriu, în care

se silea să nu fie pesimist, dar îşi exprima regretul că nu putuseră fi mai apropiaţi. Era o scrisoare de despărţire.

În ziua de 26 mai 1940, Vasile Pintea, în vârstă de 51 de ani, dar arătând ca un bărbat foarte bătrân, a încetat să trăiască într-o lume care, în ultima vreme, îl obosise peste măsură. Pe masa din cabinetul de consultaţii s-a găsit actul de constatare a decesului pe care Vasile Pintea şi-l scrisese singur, greşind doar cu două ore momentul încetării din viaţă. Deşi a fost atât de sigur de sfârşitul său, el nu şi-a chemat pentru o ultimă mângâiere soţia, fiica şi nepoata, nu şi-a chemat vreun prieten pentru destăinuiri, nu şi-a exprimat nicio dorinţă. A murit într-o mare însingurare.

Azvârlindu-se în primul tren spre Timişoara, Valeriu Pintea îşi amintea peste ani de salcâmii înfloriţi din zona Balotei, acolo unde locomotiva îşi încetinea mersul. Cum de putea exista atâta frumuseţe în timp ce el urma să se confrunte cu atâta tristeţe? Abia cu mult mai târziu, Valeriu avea să mărturisească în ce fel a resimţit ce înseamnă să-ţi pierzi tatăl, când încă n-ai împlinit douăzeci de ani…

Înmormântarea doctorului Pintea a fost un eveniment de proporţie, prin mulţimea care a participat, sincer îndurerată, aducând un ultim şi emoţionant omagiu de mare preţuire unui medic priceput, generos, care îşi iubise profesia şi îşi îngrijise pacienţii cu o mare bunătate.

Au fost, desigur, şi numeroase discursuri la catafalc. Fiul n-a înţeles de ce, printre cuvintele sale, doctorul Gabor a strecurat şi versurile lui Coşbuc:

„De rupi din codru o rămurea
Ce-i pasă codrului de ea…”

La peste cincizeci de ani de la moartea tatălui său, bătrânul profesor Valeriu Pintea se mai întreba, cu naivitate, ce vrusese să spună exact doctorul Gabor, un prieten al defunctului, citându-l pe Coşbuc cu acele versuri anume…

Vasile a fost primul dintre cei patru fraţi Pintea care a părăsit această lume. Preotul Valentin Pintea a avut peste treizeci de ani în care să-l pomenească zilnic în rugăciunile sale pe fratele iubit, întru odihna veşnică a sufletului său bun.

Odată cu dispariţia doctorului, întreaga familie a suferit un şoc. De la o zi la alta, ceea ce părea statornicit pentru totdeauna şi funcţiona perfect s-a năruit. Vasile Pintea nu lăsase datorii, dar nici bani. Faţă de veniturile de până atunci ale doctorului, pensia de urmaş a Valeriei era derizorie.

Văduva nu-şi mai găsea locul în apartamentul mare din Piaţa Asaneşti, cabinetul în care nu mai intra nimeni şi sala de aşteptare pustie o făceau să plângă. Ştia că era nevoită să-şi schimbe cu totul felul de viaţă şi că o aştepta o anume singurătate, chiar dacă avea doi copii care se arătaseră foarte iubitori în clipele grele prin care trecuseră. În acea vară a anului 1940, Valeria a fost cuprinsă de cea mai apăsătoare tristeţe din îndelungata ei viaţă. Simţea că pierduse singurul ei sprijin, că încetase să mai fie o femeie cu o poziţie respectabilă, că griji nebănuite încă aveau s-o stăpânească.

Fidelul Coriolan împreună cu Buna i-au fost alături în serile de rememorare a doctorului, când Valeria a compus, prea târziu, portretul fostului ei soţ, aşa cum ar fi trebuit să-l vadă zi de zi. A avut pentru el cuvinte de laudă şi de afecţiune pe care regreta că nu i le spusese. Treptat, doctorul devenea pentru ea „bietul Vasile”, aşa cum deveniseră, pe rând, toţi cei din familie care plecaseră spre lumi probabil mai bune.

În acea vară, prima dintr-un lung şir de veri solitare care o aşteptau, ştirile despre ce se petrecea mai departe şi mai aproape de Timişoara scăldată în parfumul puternic al trandafirilor din parcuri şi grădini le erau desluşite Valeriei şi fiului ei, venit în vacanţă acasă, tot de Coriolan, cel care de atâţia ani era aducătorul de veşti. Deportările polonezilor, guvernul de la Vichy şi altele n-o interesau pe Valeria, dar dictatul de la Viena, prin care partea de nord a Transilvaniei trecea sub Ungaria horthystă, şi anexarea Basarabiei şi a Bucovinei de către URSS au îndurerat-o mult. „Pentru ce am fost la Alba-Iulia în 1918?” se tot întreba. Unde era România mare? Pentru bunica mea, moartea doctorului părea să fi adus nu numai răsturnarea felului ei de viaţă, ci şi cea a întregii lumi.

La sfârşitul verii, tatăl meu a sugerat mutarea la Bucureşti, căci şi Academia de Arte Frumoase la care lucrase îşi închidea porţile.

Mama era nehotărâtă şi neputincioasă, preocupată doar de mine şi incapabilă să acţioneze în absenţa soţului, în continuare concentrat. Bunica mea Valeria s-a trezit din amorţeala doliului ei şi a preluat comanda vasului care plutea în derivă. Fiul ei era la studii în capitală, ginerele dorea să se stabilească şi el acolo, prin urmare nici ea nu mai avea ce face în Banat, iar blânda şi resemnata Buna avea să o urmeze în tăcere. Lichidarea locuinţei din Piaţa Asaneşti, vânzarea mobilelor aproape în întregime, începând cu marele pian de concert, împachetarea şi plecarea spre Bucureşti - toate s-au făcut în grabă. Când Valeria a desfăcut şi apartamentul fiicei ei, a renunţat la atelierul ginerelui, risipind statuile şi uneltele de sculptură ce se aflau acolo, mama nu a zis nimic, ca şi când n-ar mai fi fost în stare să judece singură. Lipsa totală de interes şi de preţuire faţă de lucrările tatălui meu, arătată de soacră şi de soţie, i s-a părut artistului ca o dovadă a neîncrederii lor în posibilităţile sale. A fost o mare amărăciune pentru el şi i-a păstrat un resentiment durabil Valeriei, deşi nicicând mărturisit. În perspectiva timpului, îmi dau seama că ar fi fost greu ca cineva să-i ceară bunicii mele, la acea vreme, o înţelegere a ceea ce începuse să contureze tatăl meu în primele sale lucrări. Atunci când o Academie de Artă era desfiinţată, când toţi cei care doriseră să înjghebe o viaţă culturală serioasă în Timişoara erau dezorientaţi şi în expectativă, ce era să facă bunica mea cu un atelier plin de statui, desene, mormane de lut întărit şi geamuri uriaşe peste care se aşezase un strat gros de praf?

Puţinii bani pe care văduva îi realizase din vânzările făcute în pripă şi fără nicio cunoaştere a valorii lucrurilor i-au fost escrocaţi de un grec, agent imobiliar din capitală, care văzuse imediat credulitatea femeii căzute ca din nori într-un oraş care nu semăna nicidecum cu Timişoara.

La început am locuit într-un apartament cu patru camere, într-o casă încă neterminată la exterior, de pe strada Jean Texier, în apropiere de Piaţa Confederaţiei, cum se numea în anul 1940 piaţeta în mijlocul căreia trona o altă lupoaică hrănindu-i pe legendarii Remus şi Romulus, mic monument care îl amintea pe cel impunător din centrul minunat al Timişoarei.

Valeria a început să se familiarizeze cu oraşul, făcând lungi plimbări împreună cu fiul iubit, dar zgomotul străzilor, praful, murdăria anumitor cartiere o făceau mereu să-şi amintească locul de unde plecaseră. Bunicii mele îi trebuiau oameni cunoscuţi care să o înconjoare, era dornică să se apropie de bucureştenii atât de rău vorbiţi în Banat, dorea să aibă pieţele şi magazinele din care să se aprovizioneze mereu, prieteni pe care să-i viziteze şi care s-o viziteze. Şi-a căutat două prietene „regăţence" cu care fusese colegă la şcoala din Sibiu şi le-a găsit, dar ele au primit-o cu o oarecare răceală. A dat de toate cunoştinţele din Timişoara despre care ştia că se aflau în Bucureşti, dar a constatat că, deşi niciuna nu iubea capitala, toate îi luaseră obiceiurile şi vorbeau despre imposibile întoarceri pe malurile Begăi.

Dezamăgită din primele zile de oraş şi de atmosfera găsită, bunica mea şi-a luat în serios rolul de cap de familie şi fiica cu fiul i s-au supus imediat. A devenit în scurt timp categorică în tot ceea ce spunea şi convieţuirea sub acelaşi acoperiş cu fiica şi ginerele s-a dovedit imposibilă. Întors din concentrare, supărat pentru indiferenţa pe care soacra o arătase faţă de opera lui de sculptor, lăsând în paragină lucrări pe care el nu le-a mai recuperat niciodată, nevoit să accepte un post modest care abia îi permitea să ne întreţină pe mama şi pe mine, tata nu a fost dispus să accepte tutela Valeriei Dr. Pintea. Fără prea multe discuţii şi absolut fără niciun regret, bunica mea, pe care, de fapt, o chinuia dorul după Timişoara, a depozitat o parte din mobilele ei în garajul unor prieteni nu prea apropiaţi şi a plecat cu foarte puţin înapoi în Banat. Nici Valeriu nu a împiedicat-o, căci nici el nu-şi vedea viitorul decât în oraşul în care se născuse. Cât despre Valentina, alături de soţul ei, părea să-şi fi regăsit dorinţa de independenţă faţă de mama căreia, cândva, nu prea demult, i se împotrivise. Pe amândoi, Valeria i-a înţeles şi nu le-a reproşat niciodată că ar fi împins-o îndărăt la Timişoara, cu o grabă aproape supărătoare şi fără a se gândi în ce fel urma ea să se descurce.

Ca şi când ar fi bănuit desfăşurarea evenimentelor, Buna o aştepta pe fiica ei cu nesfârşită dragoste în privirile obosite, dar mereu senine. Cele două s-au mutat imediat împreună, într-un apartament frumos

de două camere spaţioase, cu trei ferestre mari, deschise spre monumentala biserică ortodoxă din Iosefin. Acolo aveau să locuiască până la moartea fiecăreia.

În locuinţa din strada Gojdu nr. 2, bunica a înghesuit piese disparate din mobila salvată din cele şase camere ocupate înainte, iar Buna şi-a adus şi ea un minim de obiecte care alcătuiau o atmosferă din Lugojul de la sfârşitul veacului al XIX-lea.

Mi s-au părut mereu fascinante camerele din strada Gojdu şi, dacă s-ar fi putut, nu m-aş fi despărţit niciodată de niciunul din obiectele demodate care se aflau în fiecare colţ. Dar, din nevoie, de-a lungul anilor grei de după război, însăşi Valeria s-a despărţit de unele dintre ele şi n-am să uit niciodată biroul lui Isidor Chiriţa, o mobilă complicată, cu două rânduri suprapuse de mici sertare, şi nici masa ovală susţinută de un picior central, ca o torsadă groasă, terminat la rândul lui cu trei picioruşe scurte. „Credenţul" Biedermeier a fost salvat şi a păstrat pe rafturile lui vesela pentru mese fastuoase care nu au mai avut loc, piese desperechiate din serviciul pentru scoici, pentru raci, salatiere şi sosiere cu toarte sofisticate. Nu voi uita cele douăsprezece pahare din cristal gros cu diverse irizaţii colorate, un set de tăvi din argint cu margini şi toarte bogat ornamentate. Şi mai erau tot felul de alte obiecte în „credenţul" de lângă unul din geamuri, figurine fermecătoare, gondola adusă de la Veneţia şi animalele mărunte din bronz care mi-au încântat jocurile din vacanţele de pe vremea când eram copil. De câte ori plecam înapoi la Bucureşti, bunica îmi oferea câte ceva din „credenţ", dar mi-a fost cu neputinţă să accept aceste daruri, căci ar fi însemnat să o lipsesc de ceea ce mi se păreau adevărate comori pe care trebuia să le regăsec la locul lor, vară de vară. Acum, desigur, regret…

Pe comoda Biedermeier cu trei rafturi pântecoase a stat întotdeauna, într-o ramă stins aurită, fotografia de la 50 de ani a lui Vasile Pintea, un chip obosit, dar plin de bunătate. În faţa portretului a fost o vază rotundă, dintr-o faianţă fină, de culoarea ciocolatei, mereu plină cu flori. Vara erau întotdeauna buchete proaspete de calendula, iar iarna măcar câteva crenguţe de brad, dacă nu şi o floare. Acea fotografie părea să-l păstreze mereu prezent în încăpere pe cel pe care

bunica mea îl amintea spunându-i mereu „bietul Vasile” şi descriindu-l, pentru mine, cu nenumărate calităţi ca doctor, ca personalitate a oraşului şi doar rareori ca om care îi oferise o viaţă fără griji, nu o împiedicase de la nicio călătorie, nu-i reproşase nimic niciodată…

Buna şi fiica ei Valeria aveau temperamente cu totul diferite şi nu au fost nicidecum făcute pentru a trăi alături. Dar Buna a fost de o înţelepciune rară. După ce îşi pierduse soţul, fiul, ginerele pe care îl iubise tot ca pe un fiu, rămasă cu o pensie măruntă şi cu inima plină de amărăciune pentru cei duşi şi de iubire pentru cei rămaşi, ea a stat lângă fiica ei, ca o umbră neîmpovărătoare, înţelegându-i disperările şi strădaniile, fără a avea vreodată o dorinţă alta decât a Valeriei, fără a ridica vreodată glasul, supusă întrutotul soartei, păstrându-şi faţa senină şi luminoasă până la începutul anului 1955, când ochii ei limpezi, de un albastru celest au încetat să mai privească spre clopotniţa şi zidurile alb-cenuşii ale bisericii de peste drum.

Rămasă văduvă la doar 47 de ani, Valeria a mai fost câţiva ani buni o femeie înaltă, frumoasă, cu o ţinută dreaptă. Părul splendid, lung şi bogat, pe care îl tunsese după naşterea fiului, în speranţa că i se vor mai alina durerile de cap, fără greutatea celor două cozi groase, abia începea să încărunţească. Câtăva vreme a mai purtat hainele rămase din timpurile bune, rochii şi paltoane din materiale de calitate, de o croială severă, lipsită de fantezie. Bunica mea nu a avut niciodată „chic”, spre deosebire de fiica ei. Dar în anii ’40, nu mai era vorba să ai sau nu „chic”. Necazurile care se abăteau asupra lumii şi necazurile de care se temeau cu toţii au făcut ca Valeria să îndure mai uşor singurătatea şi pierderea bunăstării. Revenirea la Timişoara a fost salvatoare pentru ea, într-un fel. Şi-a dat seama că acela era singurul loc unde se simţea „acasă” şi regăsirea prietenelor vechi a fost cu adevărat binefăcătoare. Apropierea Mihaelei Bănărescu, a Hildei Drăgan, a Trudei Barta a ajutat-o în timpul războiului, acestea fiind firi tari, lucide, care i-au dat încredere în puterile ei. Fiecare avea câte un fiu şi aceasta le-a legat şi mai tare în efortul de a-şi învinge spaimele pentru ameninţarea care plana asupra băieţilor apţi de front.

Credinciosul Coriolan a ţinut-o la curent pe Valeria, ca de obicei, cu ceea ce se petrecea în lume şi, îndemnată de el, ea a luat obiceiul

de a asculta ştirile la aparatul ei de radio, un Blaupunkt de dimensiuni impresionante. Bătălia de la Stalingrad a adus jalea în casa din Satulung a preotului Valentin Pintea, fiul mai mic, Remus, fiind dat dispărut. Strălucitul Pipirigu, Dante Gherman jr. pierise şi el pe front. Revolta din ghetoul din Varşovia, în 1943, şi consecinţele ei, au îndurerat-o pe Trude, evreica din Galiţia, care i-a anunţat Valeriei oroarea ce se pregătea.

Speriată şi dezorientată, Valeria a venit împeună cu Buna, în vara anului 1944, la Săvârşin, unde ne aflam în refugiu, mama şi cu mine. Tata a sosit şi el, mai târziu, de la Băile Herculane, unde era, tot în refugiu, Ministerul de Externe, la care lucra pe atunci. Pentru câteva zile au sosit şi Valeriu cu viitoarea logodnică Lia Pop. Există o fotografie care ne înfăţisează pe toţi, împreună şi cu sora şi fratele tatălui meu, sub părul uriaş din grădina bunicului şi având drept fundal dealul Cetăţuia. Poza ne-a fixat pe toţi într-un trecut în care doar străbunica Buna părea bătrână şi noi, ceilalţi, apărem învăluiţi într-o seninătate ce pare surprinzătoare pentru acele vremuri. Dar acesta a fost miracolul Săvârşinului, care îşi modela mereu vizitatorii după calmul armonios al dealurilor cu păduri foşnitoare şi povârnişuri line.

Ani de-a rândul am privit cu mare plăcere fotografia de familie în care apăream reuniţi cu toţii, aşa cum nu s-a mai întâmplat să fim niciodată, mai târziu. Acum, mă uit la ea cu o duioşie nostalgică, naiv nedumerită că sunt singura supravieţuitoare a acelei amiezi de vară…

Odată cu sosirea în sat a bunicii, viaţa noastră plină de visare a fost tulburată. Buna s-a integrat cu mare firesc în casa bunicului şi seară de seară depăna cu el poveşti din celălalt veac. În mod cu totul excepţional, uneori ne vizita şi străbunicul meu din Birchiş, dulgherul Arsenie Forgaciu, de aceeaşi vârstă cu Buna şi cu amintiri din aceleaşi oraşe austriece sau maghiare pe care, mai târziu decât el, le cunoscuse şi bunica mea. El evoca figurile Mocioneştilor, pentru care făcuse multe lucrări la castelul din Căpălnaş şi împreună cu Valeria îl aminteau pe Alexandru Mocioni, pe care şi aceasta îl cunoscuse pe când, pianist talentat, acesta încânta asistenţa reunită în salonul literar-artistic din Lugoj al Sofiei Vlad.

Valeria, însă, dornică de cât mai multă mişcare şi de cât mai

multe întâlniri, brusc încredinţată că războiul avea să se termine în curând, a cutreierat neobosită satele vecine, pândind zilele de târg şi „rugile”. Îi plăcea să se amestece în mulţime, să stea de vorbă cu ţărăncile, să le admire portul, regăsea atmosfera Chizătăului copilăriei, se amăgea că nimic nu se schimbase la sate.

Dar Săvârşinul i-a oferit mai mult bunicii mele decât popasurile cu noi pe terasa neuitatei case cu coloane a familiei Savonescu. În foarte scurtă vreme, ea a cunoscut o lume întreagă şi a ascultat nenumărate poveşti. A început cu Elisabeta Vucovici, care îşi trăise tinereţea în Italia şi cu care se întâlnise în 1913, la Veneţia. Cele două femei şi-au amintit pas cu pas împrejurările în care se văzuseră, au petrecut multe ore de plăcute rememorări, fumând ţigară de la ţigară. Tot în acea vară, Valeria a strâns legătura cu poeta Maria Ciobanu-Botiş pe care o cunoscuse încă din timpul primului război mondial, când ea fusese preşedinta Crucii Roşii, filiala din Arad. Vajnica fiică a Abrudului cumpărase în anul 1927 o parte din parcul ultimului conte Urmenyi, chiar peste drum de casa bunicului meu. Ridicase acolo trei pavilioane menite să adăpostească nişte colonii de vară pentru copiii sărmani din împrejurimile Aradului şi Timişoarei. Coloniile au funcţionat ani de-a rândul, dar în vara anului 1944, în pavilioane nu se mai aflau decât poeta cu fiul ei Emil şi familia acestuia. Bătrâna doamnă, corpolentă, impunătoare la cei 78 de ani, era o fiinţă dominatoare încă. Deşi de o vârstă cu Buna, nu aceasta, ci fiica ei Valeria o vizita pe poetă, aproape zilnic. Turneul de vizite al bunicii mele a inclus casa Coţioiu, nu demult loc de întâlnire a multor personalităţi din zonă, casa Şpinanţiu, unde fostul învăţător al tatălui meu şi soţia sa plângeau în tăcere dispariţia unicului fiu în război, la cotul Donului, casa doctorului Man, căruia i-a vorbit despre migrenele ei nediagnosticate. L-a cunoscut pe farmacistul Csatho, a cărui diplomă de absolvire, frumos înrămată, atârna pe un perete, între două dulapuri cu borcănele albe pline de prafuri şi pastile. A văzut astfel, că farmacistul fusese student la Budapesta în vremea în care şi Vasile studia acolo, informaţie ce l-a făcut pe taciturnul farmacist să iasă din muţenia lui obişnuită.

De la străbunicul meu de peste Mureş, dulgherul Arsenie Forgaciu, Valeria a luat toate informaţiile legate de cei care mai locuiau la castelul din Căpălnaş. Cu slăbiciunea ei nemărturisită pentru titlurile de nobleţe şi plină de curiozitate pentru castelele de pe valea Mureşului, bunica mea a vizitat-o pe ultima contesă Teleki, doamna Tinca, născută Mocioni, la reşedinţa ei din Căpălnaş, unde locuia cu fiul ei, Bubi. Au vorbit, într-un amestec de maghiară şi germană, despre Budapesta şi Viena, despre viitorul pe care îl doreau pentru fiii lor, cam de aceeaşi vârstă, şi-au promis să se revadă, ceea ce nu s-a mai întâmplat niciodată.

Adeseori, seara, Valeria se plimba pe şosea cu ultimul Urmenyi, care, după ce îşi irosise întreaga avere - chiar şi faimosul deal „Cetăţuia”, care domina satul, fusese în stăpânirea familiei sale -, ducea o viaţă foarte modestă, dar îşi păstrase demnitatea şi purtările aristocratice. Bunica mea asculta cu plăcere poveştile contemporanului ei Pali Urmenyi despre Nisa începutului de veac, loc încântător de unde avea şi ea amintirile ei, a aflat cu uimire despre studiul amănunţit întocmit de împătimitul jocurilor de noroc, care era Pali, privind posibilităţile de a câştiga la ruletă. Ultimul Urmenyi nu i-a ascuns eşecul său final la cazinoul din Monte Carlo, la începutul anului 1926, cu toate reţetele sigure de câştig pe care le avea… Bunica mea l-a impresionat prin felul ei de a-l urmări, astfel încât, prin anii ‘60, când eu i-am ascultat, la rândul meu amintirile despre viaţa sa la Monte Carlo, cel ce devenise pentru mine Pali baci, nu uita să o evoce pe interlocutoarea sa din vara refugiului nostru la Săvârşin. De câte ori, întorcându-mă de la Săvârşin, mă opream la Timişoara, bunica nu uita nici ea să mă întrebe despre toţi cei pe care îi cunoscuse acolo în 1944. Moartea, în 1968, a celui din urmă Urmenyi, a întristat-o şi ea m-a întrebat: „au fost anunţate rudele din Lichtenstein? ” Reţinuse că Pali era văr cu prinţul de Lichtenstein. Memoria ei pentru toate înrudirile şi încrengăturile familiilor nobile din Europa a fost prodigioasă.

Cele mai îndepărtate amintiri ale mele despre bunica mea datează tocmai din acea vară a refugiului la Săvârşin. Era un contrast frapant

între ea şi Buna, între ea şi mama. Pe cât de tăcute şi retrase erau Buna şi mama, pe atât de comunicativă şi volubilă era bunica. Ea nu le-a antrenat în programele ei pe cele două, limitându-se la a povesti doar despre întâlnirile ei.

Într-o zi, blânda Buna a întrebat dacă nu s-ar putea ajunge în satul Virişmort, unde ştia că o bună prietenă de-a ei, din copilărie, era preoteasă. Valeria, încântată, a preluat iniţiativa şi a organizat singura plimbare pe care am făcut-o împreună şi care a rămas de neuitat pentru mine.

Străbunicul de peste Mureş a trimis după noi trăsura lui uşoară, după model vienez, şi, destul de devreme dimineaţa, am pornit la drum. Am trecut pe lângă câmpuri de pe care se strânsese recolta, pe lângă livezi, prin sate liniştite, în lungul unor pâraie în care se bălăceau raţe şi gâşte, dealurile erau când mai aproape, când mai departe, acoperite de păduri. Ne ascundeam sub umbrele mari de soare şi căldura verii ne lovea în faţă, cu toate miresmele ei. Toate patru eram îmbrăcate cu rochiile cele mai bune, cele de duminică. Buna purta o rochie neagră cu jabou din dantelă crem. Bunica era în rochia ei bleu-marine, cu guler din pichet alb. Mama şi cu mine aveam rochii de olandă, cu flori colorate brodate pe buzunarele aplicate. Toate patru eram parfumate cu „Echt kölnische Wasser, 4711", apa de colonie pe care Valeria o folosea din tinereţe şi nu pleca nicăieri fără flaconul plat cu etichetă verde cu auriu. Stăteam foarte drepte şi cam ţepene, lipite de spătarele tari din lemn lăcuit, fără a scoate o vorbă, fără a ne plânge când calul alerga mai repede. Patru generaţii purtate în goana trăsurii, dintr-un sat în altul… Mi-a rămas în amintire această imagine, ca o secvenţă de roman, ca un episod anacronic şi, ori de câte ori revăd în gând drumul ce mi s-a părut nesfârşit atât la ducere cât şi la întoarcere, am senzaţia ciudată că atunci s-a încheiat cu adevărat pentru noi secolul XIX, în care străbunica şi bunica se născuseră şi mie mi-ar fi plăcut atât de mult să trăiesc…

Cu puţin înainte de armistiţiu, epuizându-şi vizitele, drumurile prin satele vecine şi dimineţile de plajă pe malul Mureşului, Valeria a hotărât că sosise timpul întoarcerii în Timişoara.

Debarcarea din Normandia, momentul 23 august 1944, redobândirea Ardealului în septembrie al aceluiaşi an - aceste evenimente au readus speranţe în inimile tuturor şi bunica mea a mai avut o tresărire de mare optimism.

În revista „Îndreptarea”, apărută la Timişoara în 1944, Onisifor Ghibu semnase un articol în care numea generaţia celor ce făcuseră Unirea din 1918 o „generaţie fericită”. „Dar, vai - scria tot el - fericirea este atât de fugară! Şi ea trebuie plătită mereu, trebuie plătită scump, scump de tot. Iar generaţia aceasta fericită nu şi-a dat seama de datoria de a-şi plăti mereu fericirea”.

La 25 de ani de la Adunarea de la Alba-Iulia, Valeria Pintea, care socotise mereu că-şi făcuse pe deplin datoria faţă de ţară, a fost tulburată de cuvintele sibianului Ghibu, care mai avertiza asupra duşmanilor de totdeauna ai neamului, de la Răsărit şi de la Apus, asupra viitorului pe care românii „nu au ştiut să şi-l pregătească şi în aşteptarea căruia s-au comportat cu o uşurinţă mai mult decât condamnabilă”.

Ce-i rezerva viitorul ţării? s-a mai întrebat purtătoarea de credenţional din 1918. În acea primă zi de decembrie, la Alba-Iulia viitorul îi păruse atât de limpede şi dacă Valeria a spus mereu cu modestie că nu înţelesese niciodată calculele politice, nu a vrut niciodată să se mărturisească învinsă. Făcuse cu adevărat parte dintr-o „generaţie fericită” care nu şi-a pierdut încrederea în marea Unire, niciodată.

Terminarea studiilor lui Valeriu - student eminent, după cum fusese elev eminent - i-a adus o undă de bucurie şi de mândrie Valeriei. „Dacă ar mai fi Vasile aici, dacă Valentina n-ar fi plecat din Timişoara, dacă n-ar fi venit războiul…” îi spunea bunica mea Bunei, care asculta în tăcere, încuviinţând cu gesturi repetate ale capului.

Trecerea armatelor sovietice spre Vest a însemnat pentru Valeria, aşa cum a însemnat pentru multă lume naivă, semnalul terminării războiului. Dispusă, din fire, să nu vadă partea urâtă a lucrurilor şi crezând mereu într-un final fericit, bunica mea a fost mai puternică decât multe din prietenele ei, care au trăit greu venirea ruşilor în Timişoara. Au fost episoade care par amuzante astăzi, dar care atunci

nu au fost deloc. Este de ajuns să amintesc doar unul, pe care l-am auzit povestit de Marta, naşa lui Valeriu, deci o persoană foarte apropiată de familie şi demnă de toată încrederea.

Într-o dimineaţă încă destul de călduroasă pentru luna septembrie, o slujnicuţă înnebunită a Martei a sunat la uşa Valeriei, chemând-o de urgenţă în ajutorul stăpânei ei. Fără a sta pe gânduri, bunica mea a răspuns chemării şi a intrat, hotărâtă şi zâmbitoare, în frumosul apartament al prietenei ei, ocupat de ruşii în trecere prin oraş. Bărbatul Martei, complet îngrozit, nu mai ieşise de câteva zile din dormitorul în care se izolaseră, refuzând să vadă ce se petrecea în casă. Marta, plină de bijuterii şi cu o lungă „robe d'intérieur" din satin, fardată şi parfumată, şi-a întâmpinat prietena salvatoare, gâtuită de spaimă şi de indignare: „Taie ceapă pe capacul pianului, nu mai pot rezista".

Bunica a intrat în sufragerie, a văzut soldatul care tăia într-adevăr ceapa pe capacul lustruit al marelui pian de concert, în timp ce pe canapele şi în fotolii, mai mulţi „eliberatori" fumau şi beau din sticle, stând comod cu picioarele încălţate în cizme grosolane, ridicate pe mobilele stil ale Martei. Fără a scoate un cuvânt, bunica mea s-a dus la bucătărie, unde mai mulţi soldaţi pregăteau de mâncare, vorbind zgomotos între ei. Valeria i-a cerut stăpânei casei mai multe şorţuri de bucătărie, şi-a pus unul în jurul taliei, pe celelalte le-a pus ea însăşi ruşilor ce trebăluiau pe lângă maşina de gătit, spre marea lor stupoare. A ridicat capacele, a examinat conţinutul oalelor şi alimentele de pe masă, a mai scos nişte crătiţi, a gustat şi, prin semne, a dat indicaţii despre mâncăruri, adăugând sare, condimente, a gustat din nou, le-a dat şi soldaţilor să guste, exprimându-şi aprobarea sau dezaprobarea printr-o mimică sugestivă. A luat o tavă pe care a pus pahare şi dând-o unuia dintre ruşi, i-a făcut semn s-o urmeze în sufragerie. Nelămurit, acesta s-a conformat. A urmat distribuirea de pahare tuturor şi, luând ea însăşi unul, a cerut să i se toarne de băut. Un ofiţer s-a ridicat în picioare şi a ciocnit cu Valeria. Altul a măturat cu latul palmei paharul care s-a făcut ţăndări şi a continuat să bea din sticlă. Nici n-a fost luat în seamă de femeia autoritară, care s-a apropiat de un băiat de vreo douăzeci de ani, cu faţa roşie şi priviri tulburi. Cu gestul experimentat de mamă şi de fostă soţie de doctor, Valeria a verificat dacă băiatul

are febră. A luat băutura din faţa lui, a cerut slujnicuţei încremenite de frică să facă un ceai şi l-a silit pe copilandru să ia o aspirină. L-a frecat cu puţin alcool aromat la tâmple, i-a explicat celui pe care îl bănuia şef că băiatului, care se făcuse blând şi supus, îi trebuia odihnă şi încă o aspirină, peste câteva ore. Gesturile ei erau sugestive şi elocvente, dar şi categorice. Probabil că a avut şi ceva intimidant în întreaga ei atitudine, căci în încăpere se făcuse linişte şi toţi o priveau. Bunica a adunat într-un castron ceapa tăiată de pe pian şi i-a făcut semn rusului s-o ducă la bucătărie. Apoi a ridicat capacul şi a îndemnat-o pe Marta să cânte. Mai mult moartă decât vie, femeia s-a aşezat pe taburetul acoperit cu o pernuţă din mătase brodată.

- Ce să cânt? a întrebat ea, cu o voce stinsă.

- Orice, a zis Valeria. Traumerei de Schumann.

S-a produs o derută în tot apartamentul. Soldaţii de la bucătărie au venit să privească. „Haraşo”, repeta bunica, cu diverse inflexiuni, singurul cuvânt rusesc pe care îl ştia şi care, tot rostit, i se părea că dă situaţiei aparenţele unei normalităţi.

Valeria a stat în casa Martei până seara, în plină acţiune civilizatoare, obligându-i pe ruşi să mănânce pe rând la bucătărie, fumând din mahorca lor şi aplaudând cântecele la balalaică interpretate de presupusul şef. Marta a mai cântat „Traumerei” de câteva ori, la cerere, dar tot mai fără vlagă. Ruşii nu au făcut prea mare scandal peste noapte şi au plecat a doua zi luând cu ei doar o pendulă cu amoraşi de bronz şi un covoraş Buhara din vestibul.

Ani de-a rândul, Marta a povestit şi a repovestit în ce fel „scumpa noastră Valerica a ţinut piept, singură, hoardelor invadatoare bolşevice”. În ceea ce o privea pe ea, Schumann a rămas pentru totdeauna legat de mirosul de ceapă tocată şi ea n-a mai ridicat niciodată capacul pianului. De altminteri, l-a şi vândut la scurtă vreme, când trei din cele patru camere ale apartamentului au fost repartizate unor necunoscuţi, soţul ei a fost închis la Aiud şi ea nu mai avea niciun ban.

Scurtul interval în care fiul Valeriu a fost pe frontul de Vest (decembrie 1944 - august 1945) a însemnat un răstimp de nelinişte

permanentă pentru mamă şi ea se tot întreba cum, cu mai bine de douăzeci de ani în urmă, când doctorul Pintea se afla pe front, ea nu avusese nicio clipă gândul că ceva rău i s-ar fi putut întâmpla. Acum, însă, totul era diferit şi se gândea doar la primejdii şi capcane, chiar dacă veştile pe care le primea erau liniştitoare.

Prin anul 1983, Valeriu Pintea a aşternut pe hârtie un text intitulat: „Amintiri din război, de la grupul 18 Cercetare, decembrie 1944 - august 1945”, tentat ca orice bărbat de a povesti despre anii de armată sau de război.

Mobilizat în octombrie 1944, a fost trimis pe frontul de Vest, ca medic veterinar pe lângă Regimentul 92 Infanterie-Orşova. Nu a participat la fapte de arme deosebite, dar a trăit cu emoţie relatările colegilor de front, care abia ieşiseră din şarja de cavalerie de la vadul Feiurdenilor pe Someş. „De la Homer şi până azi - scria veterinarul - relatările despre faptele de vitejie au avut o inevitabilă idealizare şi literaturizare”.

Valeriu a mers cu unitatea sa prin Ungaria, Slovacia şi Cehia, până la râul Morava, unde l-a prins ziua de 9 mai 1945. Amintirile tânărului medic veterinar sunt mai degrabă „literaturizante”, după propria expresie. Dintr-un marş de trei săptămâni, el reţine o noapte de vară în lunca Tisei, cu cer înstelat, cântec de greieri, zgomotul molcom al cailor ce mestecau furajele şi amintirea unei romanţe a vremii:

“Mal al Tisei plin de visare,
Îţi dau inima şi sufletul în păstrare!”

Valeriu Pintea s-a întors la Timişoara, decorat şi medaliat, în ziua de 19 august 1945, spre fericirea fără margini a mamei sale. Eram şi eu de faţă la întoarcerea de pe front a tânărului meu unchi pe care l-am aflat neschimbat. Am fost întrucâtva dezamăgită că el nu se întorsese măcar rănit sau în cârje din război. A adus totuşi, ca „pradă de război”, un fermoar lung de 60cm şi un degetar de formă ciudată, ca o pălărie de magician, pentru colecţia de degetare a mamei sale.

Bucuria Valeriei de a-şi avea fiul lângă ea a fost de scurtă durată, căci la începutul anului universitar, tânărul medic a trebuit să-şi ia în primire postul de asistent universitar la catedra de „Anatomie

comparată” a facultăţii din Bucureşti pe care o absolvise. Tot atunci, a venit şi Lia Pop în Bucureşti pentru a studia medicina. Ea nu s-a dus la Facultatea de Medicină din Cluj, aşa cum făcea majoritatea viitorilor doctori timişoreni şi toată lumea a înţeles că dorinţa ei era să fie cât mai aproape de Valeriu, cei doi fiind şi logodiţi, oficial. Studios, insistent şi aproape tipicar, proaspătul logodnic a sintetizat notiţele de la cursuri ale medicinistei, i-a subliniat paragrafele esenţiale din tratate, a făcut o selecţie de lecturi „obligatorii” din literatura universală şi, ca la începutul idilei lor, fata nici nu a deschis vreuna din cărţile recomandate. Pentru Lia, capitala a fost scăparea de sub tutela părinţilor, au fost noii colegi, „regăţenii” rău famaţi în Banat, spre care mergeau toate preferinţele ei, şirul de cinematografe de pe bulevard, serile de iarnă alături de patinatorii de pe lacul îngheţat al Cişmigiului, grădinile de vară şi plăcutele terase bucureştene din sezonul călduros. Logodnicul ei înalt, neîndemânatic, cu ochelari, băiatul care nu dansa, nu patina şi o ducea doar la filme pe care el le considera potrivite începea să o plictisească.

A existat şi o discuţie violentă între tineri, care a culminat cu azvârlirea de către Lia a verighetei, dar despărţirea dintre ei, care ar fi fost spre binele amândurora, nu a avut loc.

Valeria se concentrase asupra planurilor de viitor pentru fiul ei şi complicitatea dintre ea şi mama Liei începuse de mult. Cele două femei s-au apropiat în absenţa din Timişoara a „copiilor” şi au petrecut multe ore de discuţii învăluitoare, de aluzii, de presupuneri, au construit ceea ce azi s-ar numi „un scenariu”. Nerostită, încă, cu voce tare, convingerea Valeriei şi a părinţilor Liei că cei doi tineri aveau să se căsărorească şi să formeze o bună şi solidă familie burgheză timişoreană, la fel cu atâtea altele din oraş, era tot mai puternică. În aşteptarea terminării studiilor Liei şi a întoarcerii în Banat a tinerilor, cele două viitoare cuscre au stabilit o serie de lucruri, de principiu, care s-au dovedit absolut inutile şi fiecare, în parte, a prevenit-o pe cealaltă asupra caracterului viitorilor soţi. În foarte scurtă vreme, între „Natali” şi „Valeri” s-a statornicit o falsă armonie, făcută doar din politeţe şi cuvinte spuse din vârful limbii, dar care avea să dureze, fără vreo deteriorare, aproape jumătate de veac. „Valeri” şi-a ascuns

cu perfidie complexul de inferioritate („de bună seamă, draga mea Natali, eu nu am citit atâta cât ai citit tu, şi după Unire nu am mai avut niciun rol, etc, etc”), iar Natali a lăsat ca superioritatea ei să pară o modestă aureolă („eu, Valeri, dacă am fost profesoara şi directoarea de liceu de care s-a vorbit atâta, nu am dorit aceasta, doar că… etc, etc”). Ca şi când cel mai firesc lucru din lume era să-i citească cu voce tare Nataliei fragmente din scrisorile fiului ei, Valeria flutura cu o indiferenţă prefăcută în faţa profesoarei, renumită pentru mintea ei cultivată, relatări tandre despre logodnica iubită şi texte docte ale lui Valeriu, care continua să-l citească pe Platon şi îşi punea zeci de întrebări existenţiale. „Foarte profund - constata Natalia Pop -, nu ştiu dacă Lia poate fi la aceeaşi înălţime”. „Fireşte că va putea”, o asigura Valeria, îngăduitoare. Dar în afirmaţia Nataliei nu era nicio ironie, de data aceasta. Ea îşi cunoştea fiica şi înţelegerea pe care Lia nu a avut-o niciodată pentru preocupările intelectuale ale soţului ei, a dovedit-o ea, în lungile discuţii de mai târziu cu ginerele, în marea ei disponibilitate pentru ideile acestuia.

Ar fi câteva cuvinte de spus despre părinţii Liei, care şi-au dus îndelungata lor existenţă alături de „copii” şi au fost cel mai nepotrivit cuplu ce poate fi imaginat, ceea ce nu i-a împiedicat să convieţuiască peste şase decenii, fără ca gândul unei separări să le fi trecut vreodată prin minte.

Când tânăra profesoară de limba română şi de limba franceză, Natalia Bojogescu, a fost încadrată la Şcoala Normală din Timişoara, ea a fost privită de la o oarecare înălţime de către colegii ei bănăţeni, fiindcă era olteancă şi avea o înfăţişare neatrăgătoare, de măruntă chinezoaică, cu ochi bridaţi şi mişcări sacadate. Dar energia şi inteligenţa ei aveau s-o impună foarte curând în faţa întregului corp profesoral şi a tuturor elevilor.

Băiat frumos, cu mustăcioară neagră şi ochi jucăuşi, chefliu şi cuceritor, profesorul de Ştiinţele Naturii Octavian Pop a fost primul care şi-a permis s-o tutuiască pe noua venită şi să i se adreseze cu câte un „Nataliţo” răsunător în plină cancelarie, fără ca să fie sancţionat aspru de către domnişoara Bojogescu, sortită, după pronosticurile colegilor, să rămână fată bătrână şi să devină una din cele mai odioase

profesoare ale şcolii. Porecla de „Doamna Chiajna”, primită pentru severitatea ei, a urmărit-o întreaga carieră, transmiţându-se în şoaptă de la o serie de elevi la alta.

Este de presupus că searbăda domnişoară Bojogescu a ţesut cu migală, răbdare şi îndemânare surprinzătoare o adevărată plasă de păianjen, subţire şi abia vizibilă, în care pehlivanul Tavi s-a azvârlit de bunăvoie, evaluând avantajele pentru el ale unei căsătorii care nu putea decât să-i ridice prestigiul destul de compromis.

Căsătoria a funcţionat, după cum am zis, până la moartea lor, fără ca cei doi şi unica lor fiică să fi fost vreodată, cu adevărat, o familie. Pedanta Natalia s-a preocupat de ascensiunea ei profesională şi şi-a văzut visul împlinit devenind directoarea liceului de fete „Carmen Silva” şi continuând să fie o personalitate de temut din lumea profesorilor. Orele de curs, conducerea liceului, lecturile temeinice şi râvna de a fi la curent cu tot ce apărea nou în literatură au umplut zilele acelei femei orgolioase. Octavian Pop şi-a continuat stilul de viaţă pe care l-a avut, holtei fiind, făcându-şi orele în grabă şi de mântuială, cutreierând berăriile şi bucurându-se de cuceriri rapide şi fără consecinţe, adunând favorurile unor femei care, asemeni lui, nu doreau decât să se distreze. Natalia îl considera irecuperabil, nu comenta cu nimeni purtările sale, nu-i făcea niciun reproş, căci veselul Tavi nu depăşea niciodată limitele, nu lipsea de acasă, aventurile sale consumându-se în grabă prin case de la periferia oraşului sau prin parcuri, „à la belle saison”. Au păstrat nişte aparenţe decente şi nimeni nu a clevetit pe seama lor: ea era inatacabilă în rigiditatea ei, iar el era cu mult prea simpatic pentru a nu i se scuza orice trăsnaie!

Despre căsătoria pregătită din umbră de către Natali şi Valeri, Octavian Pop n-a avut nicio părere. O singură dată, fiind bine dispus, i-a spus bunicii mele: „Păcat că băiatul tău, Valerico, e prea serios şi nu e nostim ca tine!” Valeria s-a făcut că nu aude, dar nu a uitat multă vreme acel calificativ de „nostim” care, aplicat ei, i s-a părut jignitor prin frivolitatea lui.

În vara anului 1947, Valeriu s-a căsătorit cu Lia şi bunica mea a fost, la acea dată, sincer încredinţată că forţase puţin destinul, dar într-o direcţie bună. A vrut ca nunta să fie discretă, dar bine organizată,

chiar dacă timpurile nu mai puteau permite fastul de la nunta mamei.

Buna şi cu soacra mare au purtat rochii de dinainte de război, dar cu „accesorii” care le împrospătau şi veneau din vremuri bune. Pentru mama, bunica a scos dintr-un cufăr o fostă rochie de bal în care Valentina triumfase la un bal al politehnicienilor, în urmă cu vreo 15 ani. Din imensa fustă „cloche” de mătase grea cu o culoare „prune” a fost croită o rochie care i-a venit perfect mamei, foarte subţire şi elegantă încă. După ce că fusesem nevoită să-mi scurtez vacanţa la Săvârşin pentru a asista la nuntă, s-a considerat că rochia mea de un roz-gălbui (tot dintr-o rochie veche a mamei) făcută special pentru premierile de sfârşit de an era destul de bună pentru festivitate. Sandalele cu talpă din sfoară, tipice pentru perioada post-belică, mi-au sporit nemulţumirea.

În dimineaţa zilei cu pricina, o coafeză unguroaică a venit la locuinţa bunicii şi ne-a coafat, adecvat prilejului, pe fiecare. Bunei i-a refăcut pliurile mici de o parte şi de alta a cărării care împărţea în două părţi egale părul ei alb, împletit într-o codiţă subţire răsucită la ceafă. Bunicii i-a făcut nişte valuri puţin extravagante ale părului destul de scurt. Pe mama a coafat-o inspirându-se dintr-o revistă de la Budapesta, din urmă cu un an. Mama arăta cu totul ca ieşită dintr-o revistă şi înfăţişarea ei uşor detaşată de lume mi-a impus. Când mi-a venit rândul la pieptenat, coafeza era deja plictisită. Am cerut să fiu lăsată cu codiţele pe cap, aşa cum mă simţeam bine, dar aceasta nici nu intra în discuţie. Bunica hotărâse pentru mine „bucle englezeşti”. Unguroaica înţelesese că se doreau zulufi lungi şi, după ce a deplorat firele mele anemice, compensate, totuşi, prin desime, a început să răsucească o şuviţă de păr în jurul unui fier special încins, un fel de tortură medievală. După primul zuluf, am implorat-o pe mama să ne mărginim doar la doi. Dar nu se putea. „Il faut soufrir pour être belle”, mi-a răspuns ea cu indiferenţă. Rezultatul chinului meu şi totodată al spaimei nu a fost la înălţimea aşteptărilor, cu toate exclamaţiile perfide ale coafezei: „nagyon édes!”

Nunta a avut loc în capela liceului „Carmen Silva”, urmată de masa în apartamentul vast pe care îl ocupa directoarea.

Mi-o amintesc pe bunica, într-o vervă agreabilă, care încerca să estompeze mohoreala ce plutea în jurul nostru, din motive necunoscute. Mi-l mai amintesc şi pe unchiul meu, singurul care părea pătruns de solemnitate şi care, tulburat şi emoţionat, o urmărea cu privirea pe Lia, care stătea cât mai departe de el. Când peste ani am întâlnit într-o carte o frază în care era vorba despre doi tineri „à l'aube de leur bonheur manqué", i-am avut brusc în faţă pe tinerii miri din august 1947.

După acest eveniment, ştiindu-l pe fiu „la casa lui", la începutul unei frumoase cariere universitare în Bucureşti, dar având promisiunea lui că se va întoarce la Timişoara, ştiind-o şi pe fiică la Bucureşti, cu familia ei, Valeria, departe de copii şi de afecţiunea lor, strâmtorată financiar, a început să se gândească mai stăruitor la viitorul ei.

Pacea de după război nu fusese cea visată de ea şi bunica mea a luat obiceiul de a asculta seară de seară posturile interzise, încercând să înţeleagă de ce se înlăturase monarhia, de ce casele şi averile au fost confiscate, de ce ţărani cu stare din comunele bogate ale Banatului fuseseră deportaţi în Bărăgan şi, mai ales, de ce fruntaşi ai societăţii tinereţii ei, personalităţi alături de care fusese la Alba-Iulia în 1918, se aflau în închisorile de la Aiud, Gherla şi Sighet…

Cercul ei de bune prietene, femei cu orizonturi largi şi de diferite etnii, cerc în care lipsa unei culturi temeinice a bunicei mele a fost compensată prin generozitatea ei, disponibilitatea ei şi acea neclintită încredere a ei, că, indiferent cum, orice zi aduce o bucurie cât de mică, i-a fost un reazim în anii în care evenimentele n-au făcut decât să demoleze, piesă cu piesă, ceea ce pentru un întreg popor fusese construit şi consolidat de ani. De la femei ca Mihaela Bănărescu sau Trude Barta a învăţat să aibă o răbdare înţeleaptă, să nu abdice de la adevăratele ei convingeri, să treacă fără a face o tragedie din lipsuri, să ţină mereu capul sus, să caute soluţii demne pentru a ieşi din orice impas. Astfel, atât bunica mea cât şi străbunica şi-au sporit pensiile neînsemnate de urmaşi tricotând şi croşetând. S-au specializat în mânuşi şi ciorapi, botoşei şi costumaşe pentru nou-născuţi. Desigur,

era multă muncă şi un câştig derizoriu, dar cu care bunica s-a ajutat şi niciodată n-a împrumutat un leu de la vreun străin. La început, Buna a lucrat cot la cot cu ea, dar Buna lucra încet, fiindcă tot ce ieşea din mâna ei avea „le cachet de la perfection”. Silită de urgenţele clienţilor, bunica se grăbea adeseori şi, treptat, a trecut la ace mai mari şi aţe sau lânuri mai groase, concesie pe care Buna nu a făcut-o niciodată, ciorapii ei din aţă fiind fără cusur şi de o rară fineţe.

Peste ani, situaţia fiind tot precară, bunica s-a perfecţionat în confecţionarea nasturilor din aţă, special pentru lenjeria de pat, celebri ei nasturi, rezistenţi la spălat şi la fiert, supravieţuind pânzei…Meticuloasă în anumite privinţe, Valeria a ţinut o contabilitate strictă a nasturilor lucraţi - mari, pentru pernele mari şi mici, pentru puişoare - ajungând, în final, la câteva zeci de mii, spre disperarea tatălui meu, pe care, din motive necunoscute, ea îl înştiinţa în scrisorile ei, cu mare regularitate, despre sporirea numărului de „bumbi”.

Dar nasturii şi botoşeii nu puteau asigura supravieţuirea bătrânelor, aşa că bunica mea a luat în gazdă câte o studentă sau două, fete care se ataşau de ea în cei patru ani de studiu şi îi rămâneau devotate Tantei Valerica întreaga viaţă. Ajutorul bănesc şi alimentele pe care fetele le mai primeau de la părinţii de la ţară nu au putut compensa niciodată sprijinul moral şi afectiv pe care bunica mea l-a oferit acelor tinere, de cele mai multe ori modeste şi neştiutoare. Ciudat cum Valeria a putut avea legături atât de afectuoase şi strânse cu fete practic necunoscute, a petrecut zilnic cu ele ore întregi de convorbiri mărunte, dar şi importante, despre viaţa lor cotidiană, despre sentimentele, speranţele lor, aşa cum nu a făcut cu trufaşa ei fiică, premianta care ştia mereu ce să facă şi avea timpul riguros împărţit pentru studiu şi lecturi.

Mai toate studentele care au stat în gazdă la bunica mea au avut sinceritatea dezarmantă a fetelor de la ţară şi au preţuit nespus tot ceea ce Tanti Valerica le-a învăţat, au fost sensibile la felul în care ea ştia să le asculte confesiunile. În primul rând le-a strunit la învăţătură şi, când posibilităţile lor intelectuale erau modeste, Valeria pornea în timpul sesiunilor într-un turneu de vizite pe la soţiile profesorilor cu care „fetele” aveau examen. După câte o plăcută întrevedere, bunica

avea un adevărat dar al conversaţiei, tocmai când pleca, în vestibul, cu mâna pe clanţă, îşi amintea: „draga mea - îi spunea prietenei - era să uit, mâine (sau poimâine, sau marţi) are examen una din fetele mele cu Zeno, sau Ioan, sau Caius (după cum se numea consortul). Roagă-l să fie cumva îngăduitor că fata este emotivă (sau a fost bolnavă, sau are grave probleme de familie)”. Totodată scotea şi un bileţel pregătit de acasă pe care era scris numele protejatei, grupa din care făcea parte, data, ora şi sala în care avea loc examenul. Când fiul Valeriei a ajuns profesor universitar la Timişoara, ea a apelat la el cu o insistenţă care îl exaspera, fiindcă el era corectitudinea întruchipată. Nu îşi putea refuza mama, care invoca mereu scuze dramatice pentru fiecare studentă şi nobleţea înţelegerii acelora care aveau atâta bunăvoinţă, dar nu fuseseră înzestrate de la natură cu „un cap prea bun”.

Dincolo de învăţătura care trebuia să fie pe primul loc, Tanti Valerica le-a învăţat pe fete cum să se îmbrace, cum să-şi tricoteze jachete, căciuliţe şi mănuşi, le-a dus la cinematograf, operă şi concerte, le-a permis să invite la câte un ceai pe curtezanii care se învârteau în jurul lor, pentru ca să-i cunoască şi ea. Astfel, le-a salvat de multe ori de la amoruri nepotrivite, dar le-a şi îndrumat spre căsnicii bune.

Multe dintre „fete” nu s-au despărţit cu adevărat niciodată de iubita lor Tanti Valerica. Îi trimiteau scrisori, felicitări de Sărbători şi de ziua ei, iar ea încuraja corespondenţa, scriindu-le la rândul ei, cerând amănunte despre viaţa şi familiile lor. Avea maldăre de fotografii şi de ilustrate din partea lor. Cele rămase în Timişoara o vizitau, cele din provincie o invitau să-şi petreacă vara la ele. În anul 1976 ne-a scris cât de bine şi le aminteşte pe fiecare din cele 51 de fete pe care le găzduise. A avut o mare dragoste pentru fiecare, dar de ultima a fost cea mai legată. Lidia a fost într-adevăr o fată dulce; pe ea, pe soţul ei şi pe băieţii lor i-a considerat ca făcând parte din familie şi ei i-au fost alături până la sfârşit.

În anii de schimbări din ţară, la care mai nimeni din anturajul ei nu se gândise, în anii de mizerie în care Valeria se restrânsese cu Buna în apartamentul din strada Gojdu nr. 2 şi pentru supravieţuire

fusese nevoită să tricoteze şi să ţină studente în gazdă, ea a mai trecut printr-un zbucium pe care nimeni din familie nu l-a cunoscut. Valeriu era la începutul căsniciei sale şi înţelesese că trăia primul eşec din viaţa sa. Nepregătit pentru o existenţă în care să se lupte, dezarmat în faţa destrămării unor iluzii, el venea să caute un suport pe lângă mama sa, care nu l-a împovărat cu propriile frământări. Valentina era departe, scria puţin, orice scrisoare fiind pentru ea o adevărată corvoadă, iar scrisorile mele erau copilăreşti, la vârsta pe care o aveam. Nici viaţa mamei mele nu era aşa cum şi-o imaginase din romanele franţuzeşti pentru domnişoare bine educate, pe care i le împrumutase Petit neni, iar bunica mea nu i-a împărtăşit stările prin care trecea.

Valeria Pintea fusese o ortodoxă fără exaltări şi respectase credinţa greco-catolică a soţului ei. De asemenea, fusese de acord şi cu hotărârea, foarte păgubitoare pentru o familie, ca băieţii ce aveau să rezulte din acea căsătorie mixtă să fie greco-catolici, iar fetele ortodoxe. Mama îşi aducea aminte cum bunica frecventa când şi când biserica ortodoxă, dar la marile sărbători, întreaga familie se ducea la slujbele greco-catolice şi apoi era invitată la masă la parohia greco-catolică, unde doctorului Vasile Pintea i se arăta un mare respect.

După desfiinţarea bisericii greco-catolice şi interzicerea parţială a bisericilor catolice şi desfiinţarea ordinelor călugăreşti catolice, în anul 1948, şi a trecerii acestora într-o clandestinitate de care puţini ştiau, este cert că bunica mea a păstrat legătura cu surorile de la Notre Dame, fostele profesoare ale mamei.

Prin anul 1951, în plin stalinism, Valeria Pintea a trecut la catolicism şi s-a numărat printre credincioşii fideli ai „bisericii tăcerii”. A respectat toate rânduielile, sărbătorile, nelipsind de la slujbele ţinute multă vreme în ascuns, s-a spovedit şi s-a împărtăşit cu regularitate.

Mamei i-a mărturisit că trecerea ei la catolicism a fost determinată de atitudinea unor preoţi ortodocşi. Când şi în ce împrejurare a cerut ea sprijinul bisericii de care aparţinea şi acesta i-a fost refuzat prin preoţii ei? Sau ce altceva s-a întâmplat care s-o dezamăgească atât de profund? Mama nu i-a pus întrebări atunci şi peste foarte mulţi ani, când Valeria nu mai era în această lume, fiica ei a regretat indiferenţa cu care a privit trecerea mamei ei la catolicism, considerând-o ca pe o

opţiune neîntemeiată, ca pe un act de originalitate deplasată pentru acea vreme. N-a felicitat-o niciodată de sărbătorile catolice şi subiectul a fost închis.

Să fi fost îndrumată şi sprijinită în această hotărâre a ei de către preotul greco-catolic Valentin Pintea, cumnatul ei din Satulung pe Someş? După ce a rămas văduvă, Valeria a continuat să se ducă vara, cel puţin câte o săptămână, la Satulung şi este aproape sigur că ea şi-a făcut cunoscute îndoielile privind biserica în care fusese botezată. În anii de după interzicerea cultului greco-catolic - măsură de stat pe care părintele Pintea nu a luat-o în seamă, continuând să ţină slujbele aşa cum le ţinuse până atunci, să boteze şi să cunune mai mult sau mai puţin pe faţă, cu un har şi o seninătate dezarmante până şi pentru preotul ortodox trimis în sat să păstorească în locul lui - Valeria trebuie să fi asistat la unele din frământările catolicilor şi ale „uniţilor cu Roma" care îl vizitau pe Valentin Pintea. A fost o anume efervescenţă în casa parohului din Satulung, se pregătea ceva, căci, peste ani, Valentin Pintea, alături de alţi preoţi, a semnat o scrisoare trimisă la Vatican, pentru a face cunoscută situaţia bisericii greco-catolice din România.

Să fi fost trecerea la catolicism a bunicii mele determinată de întâlnirea, la Timişoara sau Satulung, cu un prelat de excepţie, de lecturi pe care acesta sau careva dintre prietenele ei să i le fi recomandat? Să fi fost influenţată de călugăriţele de la Notre Dame pe care nu le-a părăsit niciodată şi dintre care doar una i-a supravieţuit pentru a ne povesti despre dragostea cu care ea venea şi era primită de fostele profesoare ale Valentinei?

Acum, în timp ce scriu, îmi dau seama că tot caut doar în exterior motive şi îndemnuri pentru schimbarea credinţei bunicii mele şi nu mi-am pus niciodată problema că ceva în adâncul fiinţei ei i-ar fi dictat o schimbare imperioasă. Nimeni din familie nu a privit-o pe Valeria ca pe o „gânditoare" sau ca pe o fiinţă frământată de altfel de probleme decât cele ale cotidianului. Momentul de glorie a vieţii ei, Unirea cea mare, a fost valul uriaş pe creasta căruia fusese luată o clipă, laolaltă cu ceilalţi, fusese entuziasmul unei generaţii. Valeria a fost pentru noi „Mama Mi", după cum îi spusesem eu în copilărie, o

mamă, o bunică, legată de Timişoara şi de oamenii de acolo, preocupată de măruntele întâmplări de fiecare zi, cu un trecut uitat, mişcându-se printre nenumăraţii ei cunoscuţi, mereu cu zâmbetul pe buze, gata să-i asculte sau să le vorbească, umplându-şi fiecare clipă liberă cu tricotatul sau croşetatul nasturilor ei de aţă… Desigur că am subestimat-o şi, dacă ea nu ne-a împărtăşit ceva din zbuciumul ei, aceasta se datorează indiferenţei grăbite cu care am trecut mereu pe lângă ea. Ne iubea „mai mult decât orice pe lume”, după cum nu înceta să ne repete, şi noi o iubeam mult, fireşte - totul era atât de simplu… Singurul cu care bunica ar fi putut vorbi cu inima deschisă şi cu toată încrederea ar fi fost propriul ei fiu atât de iubit şi care, după cum am spus, fusese botezat greco-catolic şi se dovedise un practicant intransigent până… şi aici mă opresc iar, cu alte întrebări. Cultul său era interzis şi lui Valeriu, ca tânăr conferenţiar de fiziologie, i se cerea să inoculeze studenţilor săi şi anumite noţiuni de ateism. În confesiunile sale de mult mai târziu, Valeriu, de care m-am apropiat mult şi cu care, datorită diferenţei destul de mici de vârstă, nu am avut o relaţie rigidă şi respectuoasă de nepoată-unchi, a avut anumite reticenţe şi ambiguităţi în calitatea sa de cadru universitar. O singură dată a avut o încercare stângace de a descrie calea urmată de el în privinţa practicilor religioase. În copilărie şi adolescenţă, credinţa îi devenise tot mai puternică, studiile de medicină şi aprofundarea fiziologiei îi puseseră întrebări, lipsa de credinţă a Liei îl descumpănise, apoi venise regimul comunist şi el, eternul elev model, citise cu conştiinciozitate toată bibliografia justificatoare a ateismului. Fusese derutat şi faptul că îi trecuse prin minte să se îndoiască de credinţă l-a făcut să se simtă vinovat. Ar fi avut nevoie de un confesor, aşa cum avusese în tinereţe - mi-a zis -, dar nu l-a căutat. În acele momente grele pentru el, Valeria a trecut la catolicism. A crezut, oare, că astfel îşi va ajuta fiul să nu abdice de la convingerile pe care afirmase cu atâta tărie că le are, în timpul în care libertatea confesiunilor mai exista? Din imensa ei iubire faţă de fiu, o cred pe bunica mea să fi dorit să-i fie aproape şi în privinţa practicii religioase în vremurile în care aceasta trebuia ascunsă. Nu cred că Valeria a frecventat împreună cu fiul ei mediile catolice ascunse, dar, în orice caz, l-a ţinut în permanenţă la

curent cu privire la toţi clericii prigoniţi, la îndrumările primite de ea, în taină, de la slujitorii din umbră.

Rareori, bunica amintea, în scrisorile ei, de slujba de la ora 11, din fiecare duminică, la care se ducea negreşit. Ea, atât de vorbăreaţă şi de expansivă, a păstrat o mare discreţie în ceea ce privea sprijinul moral pe care i l-a oferit biserica. Cu începere din anul 1978, anul morţii tatălui meu şi cel al morţii preotului Pintea din Satulung, bunica ne comunica, periodic, cu simplitate şi firesc, datele la care ceruse să fie ţinute slujbe de pomenire în memoria „dragilor noştri Vasile, Ştefan şi Valentin”.

Cu începere din clasele primare şi cam până la naşterea fiicei mele, ceea ce înseamnă bine peste douăzeci de ani, mi-am petrecut vacanţele şi apoi concediile la Săvârşin şi Timişoara. După liniştea satului dintre dealuri, plimbările solitare în lungul văii Trouaşului şi după-amiezile de lectură şi de întâlniri de neuitat pe terasa casei cu coloane a familiei Savonescu, Timişoara mi se părea locul cel mai animat din lume şi aceasta mai ales fiindcă bunica mea se afla, cu mare plăcere, tocmai în mijlocul acelei animaţii.

De cele mai multe ori ajungeam spre seară în Timişoara şi Mama Mi mă aştepta în gară, mai întotdeauna în compania vreunei cunoştinţe întâlnite pe peron şi cu care stătea de vorbă până la sosirea trenului meu. Drumul până în strada Gojdu îl făceam pe jos, răstimp în care bunica îmi împărtăşea, cu bucurie, planurile de vacanţă pe care le făcuse pentru mine. Acasă, masa era pusă pentru cină, cu tot fastul: mai multe farfurii, mai multe tacâmuri pe suporturile de argint, paharele baccara, vaza cu flori, fructiera plină cu perele zemoase de vară pe care bătrâna prietenă a bunicii, Veronka neni, i le aducea special pentru mine. Şi, o vreme, mă aştepta şi străbunica Buna, aşezată în fotoliul ei din dreptul geamului.

Bunica nu a abdicat niciodată, cu nimic, de la protocolul celor trei mese ale zilei. Cât timp era pe atunci pentru momentele cele mai simple ale vieţii… Faţa de masă, cu broderii sau dantele pe margini, mereu apretată, se schimba ori de câte ori se întâmpla să fie pătată, fiecare îşi avea şerveţelul din pânză, trecut printr-un inel de argint,

farfurii curate erau aduse pentru fiecare fel de mâncare. De pe masă nu lipseau coşuleţul cu felii subţiri de pâine, sarea, piperul, scobitorile, suportul din mărgele colorate pentru platourile calde, carafa cu apă şi vaza cu flori… O vreme, Buna a stat în capul mesei şi, înainte de a se atinge de mâncare, bătrâna murmura cu vocea ei blândă o mulţumire pentru „pâinea cea de toate zilele”, se închina şi prin ochii ei nespus de albaştri trecea o undă de umilă bucurie. Apoi i-a luat locul Mama Mi. Totul era atât de calm şi de frumos…

Am iubit mult camerele din strada Gojdu nr. 2, unde au locuit atâţia ani Buna cu Mama Mi… Şi acum le mai am limpede în memorie, cu fiecare obiect în parte şi mai ales cu acea atmosferă de casă veche, primitoare, unde totul era bunătate şi armonie. Cum să nu le tot amintesc? Cum să uit comoda cu cele trei sertare pântecoase adăpostind comori de aţe, lânuri şi dantele, panglici de catifea, ace şi croşete, cutii de nasturi feluriţi, catarame şi paftale, garnituri de la rochii ce nu mai existau de mult… Cum să uit pernele brodate de Buna, fotografiile de familie înrămate sobru şi atârnate pe pereţi alături de nişte tablouaşe „de genre” şi de portretul în ulei pe care mama i l-a făcut fratelui ei, pe când era studentă la Academia de Arte Frumoase şi care a fost singura ei pictură… În fine, mai era şi „pielea de câine”, diploma semnată de principele Transilvaniei, Michal Appafi, înrămată şi ea, ocupând mijlocul peretelui principal şi reflectându-se în oglinda mare de pe peretele opus. Pecetea care atârna de document şi care ameninţa să se fărămiţeze după trei veacuri era protejată de o banală cutie de Carbocif, ceea ce mă scandaliza mereu. „E singura având exact dimensiunea potrivită”, explica Mama Mi.

Dintre toate mobilele vechi, cea mai veche şi mai uzată era cea pe care o iubeam mai mult şi care îmi era „dată în folosinţă” pe durata şederii mele la Timişoara: un mic „bureau à cylindre”, cu un sertar eliberat pentru mine şi nimic pe tăblia pe care îmi stivuiam cărţile şi caietele-jurnal. Cum ajunsese acea mobilă franţuzească în posesia bunicii? Explicaţiile ei au fost confuze.

Totul ar fi fost perfect în casa celor două bătrâne dacă nu ar fi venit atâta lume în vizită, fiecare vizitatoare fiind sincer întâmpinată cu mare bucurie de către Mama Mi. Îmi reproşa, rareori ce-i drept, că

sunt „urâcioasă”, fiindcă nu participam la conversaţie, dar nu mi-a spus niciodată ceea ce ştiam că gândea: semănam cu amândoi părinţii, eram retrasă ca şi ei, nu iubeam oamenii aşa cum îi iubea ea.

Şi mai era un factor perturbant: restaurantul „Elite” (rămăsese cunoscut sub numele lui vechi) de peste drum. Seară de seară, în grădina cu toate mesele ocupate, venea o orchestră cu un repertoriu amestecat de şlagăre ante-belice şi de cântece noi, gen „zărzărică, zărzărea” şi care cânta până după miezul nopţii. Buna închidea ferestrele camerei ei şi trăgea şi „şolocatrele”, dar bunica lăsa geamurile larg deschise şi adormea cu un zâmbet care părea să vină din amintiri ale serilor de la Karlsbad sau ale melodiilor lui Fritz Kreisler. Şi fiindcă ceea ce mi se părea un vacarm mă împiedica să dorm, mă gândeam la acea capacitate a bunicii mele de a fi mereu fericită, de a găsi ceva plăcut în orice.

Programul stabilit de bunica începea din dimineaţa primei zile de după sosirea mea, în ritm alert, ca şi când Valeriei i-ar fi fost teamă că ar fi putut surveni ceva care să ne împiedice de la vreuna din vizite sau plimbări. Se începea cu mersul la piaţa din Iosefin (la „piaţ”, cum spunea Mama Mi), la cumpărături, şi fiecare aveam în acest scop câte un coş de nuiele, cu o toartă arcuită. Acolo, printre tarabe şi precupeţe, bunica era „Pintea neni”, salutată la fiecare pas de câte cineva cunoscut sau de câte o vânzătoare. Eram prezentată fiecărui interlocutor, ca nepoata din Bucureşti, în română, germană sau maghiară, după caz. Celor de „limbă română” le răspundeam câteva cuvinte politicoase, iar celorlalţi le răspundea Mama Mi, cu multe amănunte şi explicaţii. Era un adevărat ritual al cumpărăturilor, erau furnizori preferaţi pentru fiecare produs, se stabileau date la care să fie aduse la piaţă anumite fructe sau legume, se discuta despre ploi sau secetă sau furtuni din zonă care periclitaseră sau favorizaseră anumite culturi. Bunica se interesa despre copiii sau nepoţii lui Frau Eva, Frau Mariechen sau Frau Bams. Mama Mi cumpăra cantităţi mici, fiindcă atât Buna cât şi ea mâncau frugal şi ea se ducea zilnic la piaţă, dar când eram eu la Timişoara, coşurile se umpleau repede cu lucruri care nu se găseau în mod curent în capitală: sparanghel, agrişe, coacăze, rubarbă, ficat de gâscă. Îmi plăcea la nebunie s-o aud pe Mama Mi numind anumite

legume sau fructe după denumirea lor uzitată în Banat: carfiol, caralabă, paradaisă, ribizli. Bunica îmi explica cum nu era lipsit de importanţă să ştii de unde provenea fiecare negustor, căci fiecare sat excela într-un anume articol. De exemplu, varza se lua doar cea „de Izvin”… Faţă de aprozarele murdare din cartierul nostru bucureştean şi piaţa sărăcăcioasă din Domenii (devenită 7 noiembrie), de unde cumpăram în goană şi la întâmplare ce se găsea, forfota, culorile, mirosul de verdeaţă proaspătă şi de fructe, amabilitatea şvăboaicelor cu şorţurile lor mari din piaţa din Iosefin păreau ireale.

Într-o duminică dimineaţă, Mama Mi m-a dus şi la „Ocsko piaţ”. Acesta era „talciocul” timişorean, dar mi s-a părut atât de diferit de cel din Colentina Bucureştiului! Mărfurile cele mai fantastice, scoase parcă dintr-un cabinet de curiozităţi, erau expuse spre vânzare pe covoare vechi puse pe jos sau stăteau pe mici mobile „fantaisie”, de vânzare şi ele. Erau desigur şi obiecte de îmbrăcăminte, alimentare (mai ales după ce începuse micul trafic de frontieră cu Iugoslavia), dar acelea dăunau aerului scăpătat-distins al locului. Mama Mi mi-a prezentat „ocsko piaţul” ca pe un loc de întâlnire al cumpărătorilor şi vânzătorilor, un loc al unor tranzacţii cvasi-aristocratice, fără tocmeli orientale. Lumea venea acolo de nevoie, să vândă sau să cumpere, piaţa apăruse din mizeria democraţiei, avea să dispară - sperau cu toţii - atunci când vremurile vor reveni la ceea ce au fost…

Cu puţin înainte de prânz sau după amiaza, plecam în Cetate. De îndată ce depăşeam podul de peste Bega şi ne apropiam de Catedrală, de capul Corsoului, ne întâlneam tot cu multă lume, iar bunica devenea pentru cunoscuţi Valeria Dr. Pintea, textele ei erau mai reţinute, dar nu lipsite de afecţiune şi interes pentru oricine o oprea. Mergeam la câte o cofetărie, unde Doamna doctor era servită imediat cu prăjitura favorită, ne salutam inevitabil cu câte cineva de la o masă vecină, mă ameţea mirosul de frişcă şi de cocă fragedă, totul mi se părea elegant şi distins. Şi aici mă fermecau denumirile prăjiturilor: Marmorschnitte, Sacher Torte, Pischinger Torte… Am fost o dată şi la o berărie - pentru prima oară în viaţa mea - invitate de vărul bunicii, Coriolan Grădinariu, care ne ieşise în cale pe Corso şi, fiind pentru el zi de pensie, era

hotărât s-o facă praf cât mai repede, după impulsurile care i-au guvernat întreaga viaţă.

În vara anului 1948, una din cele mai pline ale copilăriei mele, vacanţa la Timişoara a fost marcată de mersul aproape seară de seară la Operă. Abia se înfiinţase opera timişoreană şi publicul oraşului trăia încă în euforia spectacolelor şi a satisfacţiei de a fi scăpat de inferioritatea în care oraşul se simţise faţă de Cluj, unde funcţiona de mai multă vreme un teatru liric de prestigiu.

A fost o prelungire a stagiunii în vară sau o stagiune estivală, nu-mi amintesc decât că Mama Mi nu a scăpat niciun spectacol. Nici eu. Mă obliga să dorm („doar puţin") în orele mele cele mai iubite ale zilei, acele ore ale începutului de după-amiază când lumina colora în toate nuanţele de galben cenuşiu zidurile bisericii din Iosefin, situată în faţa geamurilor noastre. Trebuia să dorm pentru a „rezista" până după miezul nopţii. Seară de seară, Mama Mi îşi prindea un jabou din dantelă de Valenciennes sub gulerul rochiei ei de gală din „voile-georgette" albastru închis. Pe mine mă echipa, invariabil, cu o bluză din mătase „écru", făcută dintr-o bluză veche a ei şi cu o fustă plisată a Liei, din vremea în care fusese elevă la Carmen Silva. Aş fi preferat să port rochia mea roz, rochia pe care o luam la fiecare sfârşit de an, la decernarea premiilor, dar nu avea o culoare potrivită pentru seară, spunea bunica mea. Nici sandalele cu talpă de sfoară, model de mizerie de după război, nu erau de seară, spuneam eu, dar Mama Mi venea cu argumentul decisiv: altele nu aveam. Pentru a mai da o tuşă de eleganţă înfăţişării mele, bunica îmi împrumuta un fel de portofel din mărgele negre, lucioase şi un colier din boabe de coral. Colierul mi l-a şi dăruit la sfârşitul vacanţei şi l-am purtat cu plăcere mulţi ani, până ce am aflat că mărgelele din coral aduc neşansă în iubire, dar era deja prea târziu… (Când, din amuzament, i-am reproşat bunicii că eşecurile mele sentimentale s-au datorat colierului ei din coral, ea a fost sincer necăjită că luam în seamă astfel de superstiţii ale „regăţenilor" în mijlocul cărora trăiam!)

Trebuie să mărturisesc că, de la primul spectacol la care am asistat, sala, coridoarele, lojele, foaierele operei m-au impresionat în mod

deosebit. Ceea ce se petrecea pe scenă era emoţionant, dar puternic concurat de ceea ce se petrecea în pauze. Neîndoielnic, bunica mea cunoştea absolut pe toată lumea şi trecea de la un grup la altul, se încadra perfect în atmosfera oarecum febrilă a foaierelor, era pentru mai toţi „draga noastră Valerica”, cea la a cărei memorie se putea apela cu toată încredere, cunoscătoarea unui întreg univers de cântăreţi şi de librete de operă, de arii, de ani în care se cântase ceva sau altceva la Budapesta sau la Viena. De unde cunoştea Mama Mi toate aceste lucruri? În acele pauze de neuitat dintre acte, am aflat pentru prima dată despre existenţa sopranelor lirice sau de coloratură, despre mezzo-soprane şi contralte, despre tenorii lirici, dramatici şi spinto, baritonii cu pedală de bas şi başii cu acute… Domni foarte în vârstă, cu haine negre tocite şi lavaliere „genre artiste”, vorbeau despre Caruso, Tamagno, Adelina Patti, Nelly Melba, îl lăudau pe faimosul Tito Gobbi şi anunţau că se ridica o nouă stea: Maria Callas. O doamnă cu gesturi teatrale mi-a dorit să ajung să ascult cel puţin un „Trubadur” la arenele din Verona, pentru a înţelege ce este un spectacol de operă - aceasta, bineînţeles (cu glas şoptit către bunica) după ce vom scăpa de bolşevici…

Ceva însă destrăma toată vraja scenei, a vocilor răsunătoare şi a discuţiilor din pauze: bunica îi cunoştea şi pe mai toţi soliştii, dirijorii, membrii orchestrei, pe corişti. Dimineaţa, pe mulţi dintre aceştia îi întâlneam pe stradă, în piaţă, prin magazine. A fost cumplit pentru mine când Scarpia, galant, a cărat coşul cu zarzavaturi al Valeriei până în pragul casei. Ce groaznic când am întâlnit-o pe Amneris la naşa Marta. Diva era blondă şi purta o rochie din pichet albastru, ca şi a mea. Scria cu litere apăsate o reţetă de prăjitură cu fructe. Aceste întâlniri o umpleau de încântare pe Mama Mi, puneau o linie de egalitate între personaje şi oamenii reali, ştergeau barierele pe care eu doream să le păstrez.

Dar lucrul cel mai crâncen l-am trăit într-o dimineaţă de duminică, în timp ce stăteam alungită pe un ponton de la ţărmul Begăi, şi bunica era la umbră, cu un grup de prietene. Visam la Aida şi la Radames, care îşi cântaseră sfârşitul iubirii cu o seară în urmă. Încercam să imaginez şi pentru mine, în viitor, o astfel de dragoste, pentru care să

mă sacrific. Oboseala, căldura verii, speranţa într-un amor pustiitor mă toropiseră. Atunci, instigat de Lia, mereu dispusă să pună la cale glume îndoielnice, unchiul meu Valeriu m-a împins în apă. Şi în timp ce în urechi îmi răsuna, ca într-un vis, finalul din Aida şi inima mi se frângea la gândul unei iubiri pentru care aveam să fiu nevoită să mor, am căzut în apa rece a Begăi, am simţit cum coboram până la albia mâloasă, cu ochii deschişi, gura plină de apă, incapabilă să fac vreo mişcare. Dar atunci, o mână puternică m-a prins de mijloc, cineva m-a tras în sus şi mi-am revenit, plutind la suprafaţă şi privind norii albi de vară de deasupra Begăi.

Salvatorul m-a dus până la mal, ceva mai în aval de ponton şi m-a aşezat în iarbă. Bunica şi prietenele ei veneau în fugă spre locul în care eşuasem. „Maestre” am auzit spunându-se, „ce prezenţă de spirit!”, „Maestre, ce noroc că aţi observat momentul în care copila a ajuns în apă!” Vânătă de frig şi de spaimă, cu apa şiroind în lungul cozilor mele subţiri, absolut jalnică în costumul de baie tricotat de mama din lână cenuşie, aspră, de casă şi care, îmbibat de apă, îmi atârna până la genunchi, am mai auzit-o pe bunica îndemnându-mă, plină de încântare: „Mulţumeşte, dragă, Maestrului. Îl recunoşti, nu? E Radames, de aseară!” Apoi, întorcându-se către tenor, şi-a expus cronica spectacolului, completată cu superlative de celelalte doamne.

Dumnezeule, de ce nu mă înecasem! Radamesul de pe plaja din lungul Begăi era bronzat, nu prea înalt, destul de gras şi foarte păros. Purta o tichiuţă şi costum de baie din pânză albă, după moda vremii. Mă salvase, dar nu-mi acordase nicio privire atentă, nu mă întrebase niciun cuvânt după ce mă văzuse pe iarba taluzului. Şi am stat acolo, neluată în seamă de nimeni, cu gândul dureros că totul era o deşertăciune: spectacolele de operă, plaja Begheiului plină de bătrâne tăifăsuind la umbră, unchiul meu iubit, care fusese gata să mă ucidă îndemnat de nesăbuita Lia şi apoi fugiseră amândoi, Radamesul gol care mă salvase, dorinţa mea de a muri cândva din dragoste…

Noroc că zilele senine de vară au făcut să uit repede revolta mea trecătoare de la malul apei, l-am iertat pe unchiul meu Valeriu şi nu m-am mai gândit la Radamesul de pe plajă.

Atâta vreme cât eram la ea, Mama-Mi se străduia să mă convingă că vizitele, întâlnirile făceau ca viaţa să fie nespus de plăcută. O admiram pe bunica mea pentru felul nuanţat în care se comporta, funcţie de persoana vizitată şi mereu cu grija de a fi pe placul interlocutorului. Constatam cu aceste prilejuri ceea ce ştiam bine: ştia o mulţime de lucruri şi avea o memorie fantastică. Când mergeam la Titi Secoşan, se vorbea despre motivele cusăturilor populare - domeniul distinsei specialiste - şi Valeria era de neoprit în comentarea planşelor din „Albumul de broderii şi ţesături româneşti" (Rumänische Hausindustrie) al Minervei Cosma, album pe care îl ţinea la loc de cinste în biblioteca ei şi din care se inspirase în unele din feţele de perne-décor de pe patul ei.

Spectacolele şi cântăreţii erau subiectul de bază al vizitelor la soprana Flaviţa Muntean. Mama Mi vorbea cu mult firesc despre acute de mare precizie, voci sigure şi de mare stabilitate, tehnici de respiraţii. Evoca spectacole şi artişti despre care nu se mai vorbea în acei ani, cum ar fi premiera operetei „La şezătoare" a lui Tiberiu Brediceanu în care strălucise Lucia Cosma, soră a Minervei Cosma, autoarea albumului mai sus pomenit. Când vorbea despre soprane, amintea cu oarece maliţiozitate despre Virginia Zăhan din Solovăstru, care nu era alta decât Virginia Zeani, mică precizare ce o amuza pe Flaviţa…

La Adriana Savii, evoca anii în care poeta cunoscuse o oarecare notorietate, sub pseudonimul de Dridri Goroniţă şi bunica nu scăpa ocazia de a sugera că şi eu scriam, ceea ce mă umplea de spaimă, căci eram incapabilă să vorbesc despre ceea ce consideram a fi un secret.

La familia dirijorului Boboc, pe care o cunoştea încă din anii în care aceasta locuise la Arad, vorbea despre mari spectacole văzute de ea între cele două războaie, la Theater an der Wien, dar şi la Timişoara, care nu fusese ocolită de muzicieni celebri. În anii '30 fusese la Cluj special pentru a-i asculta pe Annie Fischer şi pe Bela Bartok. Despre acesta din urmă dădea tot felul de amănunte privind înregistrările de cântece populare făcute de el în 1917, la Săvârşin, căci vorbise în vara refugiului din 1944 cu femei pe care compozitorul le ascultase. Tot ceea ce bunica mea povestea era urmărit cu mare interes.

Printre multe altele, n-am uitat una din întâlnirile cu Madeleine Bogdan, soţia franţuzoaică a pictorului Catul Bogdan, bunul prieten al tatălui meu, întâlnire pe care bunica o fixase pe la amiază, în parcul Doja. Doamna Bogdan tricota la umbra unui copac rămuros şi ne-a poftit să luăm loc pe bancă, lângă ea. A strigat autoritar spre capătul unei alei unde un băiat foarte înalt bătea o minge roşie: „Michel! Puio!” Băiatul nu dădea semne că ar dori să se apropie, dar, după multe chemări tot mai imperative ale mamei, s-a îndreptat spre noi, făcând tot felul de mişcări şi de fiţe cu mingea, astfel încât să întârzie cât mai mult. Se mai făcea că scapă mingea şi alerga după ea înapoi, pentru ca, momente îndelungate, să o lovească de pietrişul aleii, pe loc. „Cet enfant est insupportable!”, comenta Madeleine Bogdan, făcându-i cu mâna ridicată semne de chemare.

Când, în fine, băiatul a fost în faţa noastră, a salutat distrat şi a continuat să salte mingea pe vârful piciorului, atent la ceea ce făcea. Mama sa i-a explicat cine eram, că veneam de la Bucureşti şi că vorbeam o franceză corectă. Trebuia să ne jucăm împreună. Bunica a insistat şi ea, în franceza ei neexersată de pe vremea când fusese în ţară Misiunea franceză a generalului Berthelot. Michel, care pentru cei 14 ani ai lui era foarte înalt şi slab, m-a privit aplecându-se puţin, ca şi când ar fi examinat o insectă. Şi-a micşorat ochii miopi din spatele ochelarilor şi a avut o privire „sournoise”, care m-a intimidat. Nu mai doream decât să plece de lângă noi, cu mingea aceea strident de roşie pe care o lovea neîncetat. Băiatul a plecat într-adevăr, făcând tot felul de pase către un jucător invizibil.

Am rămas mulţumită, dar şi vexată, rezemată de speteaza băncii şi ţinând în poală poşeta din bumbac croşetat, cu floricele colorate aplicate, fără de care Mama-Mi nu mă lăsa să ies din casă. Eram mereu îmbrăcată după gustul mamei şi al bunicii, modest şi demodat, în ţinute pe care ele le numeau „comme il faut”, dar care îmi dădeau în permanenţă o stare de disconfort. În acea amiază din parcul Doja, m-am simţit deosebit de urâtă şi de ridicolă, fără a fi, totuşi, pe deplin convinsă de aceasta. M-am gândit că nici nu aveam ce vorbi - căci de jucat nici nu putea fi vorba - cu acel lungan deşirat care nu ştia decât să bată o minge, ca şi când ar fi fost un copil prost. Eu ţineam un

jurnal în limba franceză, citeam mult şi nu l-aş fi chemat niciodată pe „Puio” să stea de vorbă cu buna mea prietenă Irinel şi cu mine, în timpul plimbărilor noastre prin parcul Scudier. La aceasta mă gândeam, cu superioritate, în timp ce băiatul se îndepărta şi nu doream să-l mai întâlnesc vreodată. Am stat tăcută, la capătul băncii, aşteptând să termine de vorbit cele două doamne şi să plecăm spre casă.

Pe Michel Bogdan nu l-am mai întâlnit. Peste foarte mulţi ani, l-a cunoscut fiica mea şi l-a găsit original, formidabil, a stabilit cu el o comunicare ciudată. La mai mult de jumătate de veac de la întâlnirea din parcul Doja, au apărut amintirile lui Michel, în volumul intitulat „Mai nimicul nostru” şi am aflat ce gânduri încredinţase el jurnalului său din acei ani timişoreni de demult în care bunica mea şi mama sa îl îndemnau: „joue avec la petite…”

Michel scria: „Rătăceam prin natură şi vedeam parcă pentru prima oară brazii aşa cum sunt, călcam încet pe crengile moarte iar când m-am oprit deodată, nu ştiu de ce, zgomotul ce-l făceau troznind sub paşii mei a încetat, făcând loc murmurului ca de copil al izvorului…”

Poate că am fi avut ce să ne spunem chiar atunci sau mai târziu…

Nu eram sălbatică şi ursuză, cum se temea bunica mea, doar că doream să-mi aleg singură prietenii. Dintre toţi copiii care mi se recomandau pentru vacanţele mele timişorene am rămas legată de Irinel Imbroane până la moartea ei din 2012, în îndepărtata Pretoria şi de Stela Botiş-Simon până la moartea ei la Timişoara, în acelaşi nefericit an 2012. Dar ce departe era moartea în acele veri senine… Despre plimbările noastre prin parcul Scudier sau pe malul Begăi, despre lecturile noastre, despre primele noastre confidenţe de fetiţe cuminţi şi visătoare aş putea scrie zeci de pagini. Întâlnirile noastre au fost mereu calme, departe de zbuciumul pe care mi-l insuflau întâlnirile cu alt prieten de vârsta mea, Lerică. Acum, după atâţia ani de când a murit, sunt încredinţată că Lerică ar fi rămas cel mai bun şi statornic prieten al meu. Ne-ar fi legat vacanţele timişorene şi acea capacitate a fiecăruia de a-şi continua propriile visări fără a-l stingheri pe cel de alături. Fiindcă mai mult decât am vorbit, am visat stând unul lângă celălalt prin grădina casei lui, prin parcuri sau în lungul

Begăi. Dacă mă gândesc mai bine, eram ca doi bătrâni, obosiţi de toate cele imaginate, căci trăiri erau prea puţine, încăpăţânaţi în aceleaşi visări mereu reluate.

Încă din primii săi ani de viaţă, Lerică a fost foarte înalt, depăşind cu un cap şi pe cei mai înalţi copii de vârsta lui. Era deşirat, slab, cu gesturi neîndemânatice, voce tărăgănată ca a bănăţenilor de la sate. Era şi singuratic, neavând cu cine împărţi divagările imaginaţiei sale hrănite cu cărţi de aventuri de care se îndoia şi cu cărţi de ştiinţe ale naturii pe care nu le înţelegea. Botanica şi Zoologia erau preocupările lui cele mai importante. Lor avea să le dedice întreaga sa viaţă, mi-a mărturisit solemn într-o seară în care mi-a dăruit unul din cei mai mari nasicorni din insectarul său. Foarte emoţionată, am avut totuşi curajul să mă destăinui lui: voi fi scriitoare.

De mai multe ori, Lerică m-a luat cu el în expediţiile pe care le făcea de obicei singur. Familia lui fiind cunoscută cu MamaMi, băiatul inspira încredere şi aveam voie să-l însoţesc. Mama lui pregătea sandviciuri consistente, fructe, prăjiturele pe care le punea într-un coşuleţ, împreună cu o sticlă cu apă, şerveţele şi o mică faţă de masă. Coşul mi se părea greu şi trebuia să-l duc eu. Lerică avea un rucsac plin de cutii şi sticluţe pentru păstrarea fluturilor şi a altor insecte, foi mari de sugativă pentru presarea plantelor, puse între coperţile de carton gros ale unui fost caiet de desen, plasa de prins fluturi, undiţa pentru pescuit, cuţite, pensete, o trusă medicală, un binoclu, cărţi, carnete şi creioane colorate.

Eram, fără îndoială, foarte caraghioşi şi ciudaţi, străbătând întreg cartierul Iosefin, Lerică îmbrăcat cu pantaloni scurţi, tirolezi, din piele şi cu picioarele nesfârşite vârâte în sandale cu talpă de sfoară, la modă pe atunci, pe cap cu o veche caschetă colonială găsită prin pod. Băiatul încerca să meargă mai încet, astfel încât să ţin pasul cu el. Eu aproape că alergam, mereu în urma lui, slabă, cu două codiţe subţiri răsucite pe cap, rochia decolorată dintr-o veche rochie de dinainte de război a mamei şi tot cu sandale cu talpă de sfoară.

Parcurgeam strada Gojdu, ajungeam la Bega, pe splaiul numit Tudor Vladimirescu. Treceam peste un pod de fier pe celălalt mal, unde spaliul se numea Müller Guttenbrun şi ne îndreptam voiniceşte

în josul Begăi, spre Freidorf. În dreapta noastră era gara şi se auzeau trenurile venind dinspre Jimbolia sau îndreptându-se spre acel oraş de frontieră. Şuieratul locomotivelor răsuna deasupra locurilor ce deveneau tot mai puţin umblate. Străzile erau tot mai rare, casele puţine. Ici şi colo erau grădini, ateliere, coşuri ale unor făbricuţe mărunte. Forfota din portul Begăi nu dura mult şi şlepurile coborau la intervale mari. Acolo, nu departe de staţia de pompare, găsise Lerică un loc plin de bălării uriaşe şi de stufăriş mai spre malul apei, un loc ascuns privirilor şi unde făcuse ceea ce el numea o colibă a indienilor din Anzii Cordilieri. Era o construcţie din crengi uscate şi o rogojină veche, foarte întunecoasă, cu tot felul de beţe şi de pungi cu flori de tei şi de izmă atârnate şi care mai aveau un parfum destul de puternic. Lerică mai avea în colibă o pelerină de ploaie foarte uzată şi un fluier. În pragul acelui adăpost exotic, băiatul adusese un bolovan plat pe care se aşeza şi citea, îşi presa florile adunate la malul apei, făcea experienţe pe insecte şi pe broaşte, dar mai mult le urmărea comportamentul şi îl nota într-un carneţel. I-ar fi plăcut să fi făcut parte din expediţia lui Darwin, cu vasul Beagle. Sau să-l fi însoţit pe Humboldt în pădurea tropicală, care era după descrierea savantului „Wald über dem Wälde”, pădure peste pădure, îmi puteam oare imagina aşa ceva? Încercam. Lerică îmi vorbea despre lianele murure, palmierii canaguche, mă uimea cu tot ceea ce ştia despre ţinuturile îndepărtate pentru care se pregătea. Nu se temea de lungimea călătoriilor sale viitoare şi nici de pericole. „Trebuie să rişti în viaţă”, îmi zicea privind visător spre curgerea leneşă a Begăi.

Cât de simplă mi se părea calea aleasă de mine! N-aveam decât să învăţ cuminte în colţişorul meu de acasă, apoi să studiez într-o mare universitate, în timp ce Lerică se antrena pentru uragane şi taifunuri, ţinuturi necunoscute cu păduri uriaşe şi cascade, animale sălbatice, boli şi spaime… Pe o hartă uzată şi plină de semne cu creioane colorate îmi arăta un punct: Dacă avea să ajungă în jungla de la Araguá, la Rancho Grande, spre Marea Caraibilor, s-ar putea să nu ne mai vedem niciodată, spunea el împăturind cu grijă harta. Întorceam capul, pentru ca să nu vadă că aveam lacrimi în ochi. Mi se părea ciudat ca eu să mă îndrept spre cea mai civilizată lume şi el să

se îndepărteze de ea, amândoi dorind atât de mult să ni se îndeplinească visurile.

Dar visurile din copilărie prind rareori contur mai târziu şi noi am fost nevoiţi de împrejurări sau poate de neputinţa noastră să renunţăm foarte curând la ele. Lerică a studiat medicina, împins de mama lui. Eu am devenit inginer, meseria care - după speranţele părinţilor mei - avea să-mi asigure traiul de zi cu zi. Ne-am mai întâlnit vara la Timişoara, ne-am plimbat pe „Corso” şi coliba ascunsă printre bălării nu mai era decât o amintire de care zâmbeam. Cât de bucuroasă aş fi ca Lerică să mai existe şi astăzi, să fie poate un bătrân medic de ţară, pensionar, adâncit în lectura cărţilor de călătorii şi căruia să-i pot vorbi despre cărţile pe care nu voi ajunge să le scriu niciodată… Dar viaţa lui s-a curmat cu mult prea timpuriu.

Pentru bunica mea, vara însemna în primul rând plecarea din Timişoara, în cât mai multe locuri, indiferent de distanţe, vizitarea cât mai multor rude, oricât de îndepărtat ar fi fost gradul de rudenie. Determinant nu era faptul că avea cele 12 permise gratuite de călătorie pe an (în calitate de văduvă de medic de la CFR), ci faptul că ea era o mare amatoare de călătorii, ahtiată după trasee cât mai diverse, necesitând schimbări de trenuri. Era fericită în gări, dornică de a lega prietenii pe durata câtorva staţii, descoperindu-şi mereu nebănuite puncte comune cu tovarăşii de compartiment. Într-o vară, ne-a antrenat pe mama şi pe mine, în periplul ei estival, stabilit printr-o avalanşă de scrisori atât de bine ticluite încât primise invitaţii de pretutindeni.

Am ajuns la Satulung - parohia unchiului Valentin - după un drum istovitor, dar Mama Mi dormea nestingherită în tren, după ce termina tentativele de conversaţie cu cei din compartiment. Odată ajunsă la destinaţie, era bine dispusă, cu faţa destinsă, fără umbră de oboseală, pregătită pentru întâlnirea cu cei la care mergea.

Satulung pe Someş era „leagănul” familiei Pintea şi de aceea bunica mea dorea să cunosc şi eu locul, rudele din zonă, să pot localiza amintirile ei despre marile reuniuni de familie de odinioară, când în jurul preotului Simion şi al preotesei Ecaterina se aflau, măcar pentru o singură zi, cei patru fii cu soţiile şi copiii lor.

Deşi avea o faţă liniştită şi blajină, părintele Valentin Pintea, cu statura sa masivă, avea ceva impunător, care mă impresiona. Îl urmăream mai ales seara, după cină, când el îşi amintea, împreună cu bunica mea, de bucuria zilelor de la Alba Iulia, dar şi de suferinţele încă foarte vii pe care le îndurase după cedarea Ardealului. Îl amintea pe fiul dispărut în război, la cotul Donului, şi nu pierduse încă speranţa într-un miracol. Când şi când se mai întorceau prizonieri din Rusia. Se ruga pentru fiul Remus, ca şi când ar mai fi fost în viaţă. Am aflat mult mai târziu despre lupta neobosită a părintelui Pintea, care a avertizat asupra pericolului asimilării forţate, a denunţat falsitatea recensământului din 1941, în care zeci de mii de români au fost înregistraţi ca maghiari. I-a îndemnat pe învăţătorii de la sate să reziste şi să nu se refugieze în vechiul regat, s-a zbătut pentru păstrarea limbii române, s-a alăturat grupului de intelectuali din Oradea care au protestat în faţa lui Purly, cumnatul lui Horthy, pentru felul în care se purtau autorităţile horthyste de ocupaţie. Acestea l-au şi întemniţat pentru agitaţia făcută, a fost judecat la Budapesta într-un proces în care s-a apărat singur, fiind un excelent cunoscător al limbii maghiare. Pentru delictele de care a fost învinuit şi pentru virulenţa pledoariei sale, a riscat pedeapsa cu moartea. O întâmplare fericită a făcut ca fiica unuia dintre nobilii maghiari din zona Băii Mari, ale cărui proprietăţi nu fuseseră devastate în 1918, localnicii răzbunători fiind opriţi de preotul Simion Pintea şi de fiul său Valentin, să fie soţia primului ministru din Ungaria. Ea a intervenit în favoarea părintelui Pintea, care a scăpat astfel şi s-a întors în parohia sa de la Satulung pe Someş, unde a continuat să-şi apere credincioşii şi convingerile sale.

În acea ultimă vară în care biserica greco-catolică nu era încă interzisă şi petreceam seri liniştite pe veranda luminată de o lampă cu imens abajur sidefiu a casei din Satulung, unchiul Valentin nu ştia ce avea să urmeze. Consecvent misiunii sale, el s-a numărat printre semnatarii din 1958 ai unui memoriu înaintat Vaticanului şi în care era arătat calvarul prin care trecea biserica unită cu Roma din România. A fost anchetat alături de alţi foşti parohi greco-catolici şi a mai fost întemniţat, de data aceasta de autorităţile comuniste. După ce a revenit

la Satulung, a sprijinit activ „biserica tăcerii” în cei douăzeci de ani pe care i-a mai avut de trăit.

Satulung era aşezat în plină câmpie, casa unchiului Valentin (ridicată pe temeliile fostei ciudate clădiri a părintelui Simion ce căzuse în ruină) avea în spatele ei o mare livadă, dar pentru mine Săvârşinul deja pusese stăpânire pe întreaga mea imaginaţie şi nu mai lăsa loc dorinţei de a descoperi alte peisaje campestre. Mama îşi petrecea timpul stând pe terasă sau într-o încăpere întunecoasă, cu mobilă groaie, atunci când bunica nu primea acolo tot felul de musafiri. În acea vacanţă, mi-a fost evident, pentru prima dată, cât de mult se deosebeau mama şi fiica…

De îndată ce depăşeam poarta casei, statutul nostru de rude ale preotului ne făcea obiectul unui mare respect din partea sătenilor, dar ne şi izola întrucâtva. Am avut, totuşi, un mic prieten de aceeaşi vârstă cu mine, Vasilică, băieţelul unor ţărani din vecini. Ne-am înţeles foarte bine şi copilul acela mi-a explicat cu mare răbdare tot ceea ce el ştia atât de bine despre plante şi vieţuitoarele din ogradă, lucruri necunoscute mie şi care mă umpleau de uimire. Dacă nu am mai ajuns la Satulung decât peste vreo treizeci de ani şi pe durata dintre două trenuri - atât cât să-l văd (pentru ultima oară, fără să fi ştiut) pe unchiul Valentin - Mama Mi m-a ţinut la curent cu viaţa lui Vasilică, şcoala, armata, însurătoarea, o fetiţă pe care o botezase cu numele meu… Pentru acele câteva zile de iulie în care mă jucasem prin livadă cu vecinul Vasilică pe care nu aveam să-l mai revăd, bunica mea îl inclusese în rândul apropiaţilor, al celor a căror viaţă nu putea să nu ne intereseze…

La Satulung am trăit cea mai cumplită furtună din viaţa mea. A izbucnit în toiul nopţii, o adevărată rupere de nori, cu fulgere şi tunete neîntrerupte, cu un potop de ploaie. Casa părea să se afle în mijlocul stihiei, se cutremura din temelii, lumina alb-argintie a fulgerelor nu făcea loc întunericului decât pentru câte o clipă, mama şi cu mine eram speriate de moarte. Atunci am văzut-o pe bunica mea, redevenită Valeria din 1918, neînfricată şi hotărâtă. „Valentin, spune un Tatăl

nostru cu noi şi du-te repede la biserică, ia şi clopotarul în drum. Uite, mantaua de ploaie şi bastonul!” Am îngenuncheat în jurul preotului care a spus rugăciunea, un copac din apropiere a căzut pe un colţ al acoperişului şi am crezut că zidurile se vor prăbuşi peste noi. „Repede, Valentin” îl zorea bunica. „De ce să plece?” am întrebat, îngrozită mai tare la gândul de a rămâne singure. „Să tragă clopotele, să îndepărteze furtuna!” Nu înţelegeam. În foarte scurtă vreme am auzit cum băteau clopotele. „Har Domnului!” a exclamat Valeria şi ne-a rugat să trecem din nou în paturi şi să nu mai tremurăm. Foarte curând s-a auzit şi dangătul mai îndepărtat al altor clopote. „Sunt cele din Mogoşeşti şi din Hideaga!” s-a bucurat bunica. „Furtuna e pe trecute, mulţumim lui Dumnezeu”. Fulgerele s-au rărit, tunetele au fost tot mai stinse, răpăiala ploii pe acoperişul de tablă tot mai domolită… Valeria a aprins o lampă cu petrol, a pus pe masă o sticlă şi un păhărel şi l-am aşteptat pe preot. Acesta s-a întors, ud şi plin de glod pe tălpi. A băut rachiul oferit de cumnata sa şi a spus, visător: „Prin câte am trecut noi, Valerie, şi câte ne mai stau în faţă…” Atunci, cuibărită lângă mama, mi-am zis că unchiul Valentin se referea la alte furtuni de vară şi mi-am dorit să plecăm cât mai repede. Dar preotul se gândea la alte furtuni de care nu mai aveam cum scăpa…

În satele vecine se mai aflau tot felul de aşa-zise rude, numite astfel de Mama Mi, după complicate şi incerte legături de familie, cumetrie sau doar după proiecte eşuate ale unor căsătorii care ar fi trebuit să aibă loc pe la începutul veacului trecut. Uluitor mi se părea că, oriunde apăream, după explicaţiile convingătoare ale bunicii, eram primite cu acea bucurie afectuoasă, nespus de sinceră, ce mai putea fi găsită pe la sfârşitul anilor ‘40 în colţuri retrase de provincie, unde viaţa decurgea în ritmul vremurilor de demult, bine statornicite. Îmi amintesc de încăperi cu multă mobilă veche, covoare, perne brodate, vase şi tăvi din argint, îmi amintesc de parfumul de fructe şi de ierburi aromate uscate ce plutea în penumbra camerelor. Storurile coborâte apărau de căldura verii şi de muşte, făceau ca lumina slabă să dea un fel de taină acelor întâlniri, când vocea Valeriei se auzea aproape

neîntrerupt, aducând veşti şi poveşti care aveau să devină luni de zile prilej de aducere aminte şi de alte poveşti pentru toate acele verişoare, fine, nepoate, naşe pe care - eu, cel puţin - nu aveam să le mai văd vreodată.

De neuitat, pentru mine, a rămas vizita la Hideaga, singurul loc unde am fost primite cu o oarecare răceală şi singurul loc unde, de fapt, eram chiar rude relativ apropiate. Una din cele două mătuşi de la Hideaga era cocoşată şi ele locuiau singure, într-o casă gen „palazzo", cu turn şi stucaturi pretenţioase pe faţada într-un roz închis. În după amiaza în care le-am vizitat, razele de soare ale asfinţitului învăluiau în mod feeric clădirea, copacii uriaşi din preajma ei, masa şi fotoliile din rafie de sub un castan rămuros unde ne aşteptau mătuşile. Abia am apucat să luăm loc şi o fetişcană cu înfăţişare de înger ne-a servit cu un sirop incredibil de parfumat. Tot ce ne înconjura contrasta uluitor cu urâţenia şi răutatea celor două bătrâne, care ne măsurau cu priviri de sus, plictisite. Mătuşa cocoşată ţinea în poală o pisică enormă, complet neagră, care părea s-o strivească sub greutatea ei. Cocoşata o mângâia neîncetat, cu o mână disproporţionat de mare faţă de făptura ei firavă. La capătul degetelor lungi, încărcate de inele, erau unghii vineţii, arcuite, de vrăjitoare. Pisica mă fixa cu ochii ei galbeni, mă pândea, mă aştepta, parcă. Într-un gest de sfidare, am întins mâna, să o mângâi. M-a zgâriat cu o mişcare bruscă a labei, fără a se clinti din poala stăpânei, care îşi oprise mâna ca o ghiară pe creştetul fiarei. O clipă, privirile cocoşatei le-au întâlnit pe ale mele. Avea ochii galbeni şi ea, la fel cu ai pisicii. M-am ridicat de pe scaun şi m-am dus spre un havuz în care mi-am cufundat mâna însângerată. Zgârietura a fost atât de adâncă încât cicatricea se mai vedea, clar, după mai mult de douăzeci de ani. Uneori mi se pare că ea există şi azi, dar s-ar putea să fie doar imaginaţia.

N-am aflat de la bunica mea povestea celor două mătuşi din Hideaga, căci dacă o întrebam ceva despre ele, ea, atât de dispusă să vorbească, ocolea subiectul. Atunci am făcut din ele eroinele unui roman la care tot scriu de ani, dar le-am descris ca pe nişte femei bune şi generoase. Aşa m-am răzbunat pe ele…

De la Satulung am plecat la Jibou - o oprire de la un tren la altul, altă casă de preot greco-catolic, o familie mare, îmbrăţişări, o masă îmbelşugată, vocea bunicii mele construind întreaga atmosferă… Şi, în fine, în aceeaşi vară, popasul de două zile la Zalău, la cel mai mare dintre fraţii Pintea, pe care l-am cunoscut sub numele de unchiul Gusti.

În gara Zalău am fost aşteptate de o trăsură şi de un vizitiu pe care Mama Mi l-a recunoscut imediat şi despre a cărui familie s-a interesat în deplină cunoştinţă de cauză, până ce am sosit la casa impunătoare a lui Augustin Pintea.

Unchiul şi soţia sa ne-au primit în salon. Înalţi amândoi, ţepeni, protocolari, au răspuns rezervat efuziunilor afectate ale Valeriei şi n-au manifestat vreo afecţiune deosebită faţă de mama şi de mine. Am fost conduse în camera de oaspeţi de către o servitorică iute, care ne-a anunţat că cina avea să fie la şapte şi jumătate. Era ca şi în cărţile din Bibliothèque rose sau Bibliothèque de Suzette. Uluită, am aşteptat să aud şi clopotul care să ne cheme la masa de seară…

Augustin Pintea şi tuşica Jeni erau mai crispaţi decât obişnuit, aceasta ar fi observat oricine, chiar fără să-i fi cunoscut prea bine. Dar mama era complet ruptă de realitate, iar Valeria nu dorea să vadă anumite lucruri pe care nu le accepta. Era clar că stăpânii casei se temeau pentru ce avea să urmeze în foarte scurtă vreme. Augustin Pintea fusese prefect delegat al judeţului Sălaj în anul 1944 şi, după ce fusese confirmat în această funcţie şi de Comandamentul Sovietic al Ardealului de Nord, speriat de o situaţie ce i se părea inadmisibilă, se retrăsese din viaţa politică. Era, la vremea sosirii noastre la Zalău, într-o aşteptare neliniştită şi speriată, pe care o ascundea cu grijă. Se poate că Valeria inclusese în itinerariul ei de vacanţă şi popasul în casa cumnatului ei, tocmai pentru a-şi dovedi ei şi celorlalţi că viaţa continua firesc, ca înainte de război şi că nu aveam motive sau nu trebuia să ne temem de nimic.

A doua zi după sosirea în Zalău, Mama Mi a plănuit o vizită în oraş, pentru a evita statul prea mult în compania cumnatei ei în absenţa lui Gusti, dar şi pentru a-i arăta acesteia că mai avea şi alte obiective. Mama şi cu ea au plecat imediat după micul dejun şi eu am rămas pe

o terasă încântătoare, înconjurată de zeci de ghivece cu flori splendide, dispuse savant pe suporturi, etajere, jardiniere. Coşuri cu plante atârnătoare erau prinse de tavan. Mobila de terasă, vesela din faianţă alb cu roşu, faţa de masă brodată cu flori de câmp, toate vădeau grijă, interes şi un oarecare stil care mă impresiona plăcut.

Tuşica Jeni avea renumele de a fi distantă şi interesată doar de surorile ei. Pe faţa ei mi s-a părut că văd, totuşi, o oarecare bunăvoinţă, atunci când m-a întrebat ce aveam de gând să fac în timpul dimineţii. Am simţit că mă evaluase dintr-o privire, nu mă găsise deloc „Pintea" şi îi plăcusem fiindcă nu aveam nimic din volubilitatea acaparatoare a bunicii mele şi tăcerea mea nu era convenţională şi vag dispreţuitoare ca a mamei. Eram sincer timidă şi atât.

La întrebarea mătuşii am răspuns politicoasă şi sfioasă că doream să văd casa, care mi s-a părut foarte mare şi mai ales toate lucrurile de mână făcute de ea şi despre care auzisem vorbindu-se cu mare admiraţie. Această dorinţă a mea a fost pe placul mătuşii neprietenoase şi aspre. Am străbătut în urma ei încăperile în care mi-a arătat ceea ce trebuia să iau mai ales în seamă. Mi-a dat detalii succinte despre câte o perdea, o faţă de masă. Nu era vorbăreaţă. I-am cerut informaţii despre felul în care lucrase în piele învelitorile de carte de pe biroul unchiului Gusti, despre aţele în nesfârşite nuanţe ale goblenurilor îngrijit înrămate. Mi-a arătat o dantelă ca o spumă la care lucrase aproape un an… O privea cu o mândrie singuratică ce m-a emoţionat. Ţesea şi covoare de o rară bogăţie a modelelor şi a culorilor. Am spus încetişor că o admir şi am simţit că bunăvoinţa ei faţă de mine sporea.

Am ajuns într-o cameră cu ferestrele acoperite de draperii groase. Tuşica Jeni a permis doar unei fâşii de lumină să pătrundă pentru ca să văd cuvertura de pe un divan pe care ea o croşetase imediat după ce se căsătorise. Între divan şi fereastră am văzut o parte dintr-un pian. „Cine cântă?" am întrebat, surprinsă. Privirile femeii înalte, masive, care mi se părea bătrână, deşi nu era încă, pe atunci, s-au oprit asupra mea, pline de o ciudată şovăială. Mi-a fost teamă că aveam să plecăm mai departe, în altă încăpere, îndepărtându-ne de pian, mobila vrăjită. „Cântă-mi ceva", am murmurat, speriată singură de ceea ce mi s-a părut o îndrăzneală.

Şi atunci, cu totul neaşteptat, tuşica Jeni s-a aşezat pe taburetul din faţa pianului, a ridicat capacul, şi-a întors faţa către mine, dar fiind în contre-jour nu i-am văzut bine trăsăturile şi i-am auzit doar vocea gravă, care a anunţat tulburată şi şcolăreşte: „Für Elise, de Ludwig van Beethoven”.

Da, trufaşa tuşica Jeni mi-a cântat „Für Elise”, aducând melodia din memoria ei de fetiţă care luase, cândva, de mult, lecţii de pian. De atâta tăcere, pianul era dezacordat, degetele pianistei loveau câte două clape deodată, eu nu mai auzisem niciodată „Für Elise”, bănuiam numeroase imperfecţiuni, dar m-am simţit cuprinsă de o mare emoţie.

Mă aşezasem pe divanul acoperit cu acea cuvertură nespus de bine lucrată şi ascultam. Când melodia a încetat, tuşica Jeni a şters clapele cu o bucată de catifea, a închis capacul deasupra căruia a aşezat o fâşie de atlas cu ciucuri lungi, aurii. Am avut senzaţia ciudată că nimeni, niciodată, nu va mai cânta la acel pian în acea încăpere şi sunt aproape sigură că nu m-am înşelat. În scurtă vreme, pianul împreună cu multe alte mobile şi lucruri ale casei aveau să fie luate sau vândute pe nimica toată, casa avea să fie transformată în policlinică cu ambulatoriu, iar stăpânii ei aveau să părăsească oraşul…

După ce-mi cântase la pian, tuşica devenise mai vorbăreaţă, ca şi când ar fi trecut cu bine peste un prag. M-a luat de mână şi mi-a arătat grădina de flori, cea de zarzavaturi şi livada cu pomi fructiferi. Mi-a explicat regulile după care trebuia aranjată o grădină: straturi, alei, ronduri, arbuşti de la limita cu proprietăţile vecine, soiuri de flori şi culori, petece de gazon… Avea un grădinar care studiase la Viena, dar, în mare parte, grădina era după planurile ei şi respecta stilul parcurilor vieneze dinainte de primul război mondial…

Oare în acea zi de vară a singurei mele vizite la Zalău şi a singurei întâlniri cu tuşica Jeni, aceasta avea deja certitudinea că nimic din acel domeniu pe care mi-l prezentase cu mândrie, dar şi cu bunăvoinţă nu avea să-i mai aparţină în scurtă vreme?

Când bunica şi mama s-au întors din oraş, au găsit-o pe tuşica Jeni împachetând cu grijă două eşarfe din catifea pan pe care mi le dăruise, iar pe mine m-au văzut privind-o cu o inexplicabilă pentru

ele afecţiune. Când le-am mărturisit că mătuşa era una din cele mai amabile şi apropiate persoane pe care le-am întâlnit vreodată, bunica, bizuindu-se brusc pe intuiţia mea de copil, a devenit vizibil mai tandră faţă de „draga ei Jeni”! Îmi place să cred că am avut şi eu un rol în apropierea celor două cumnate.

După ce au pierdut tot, unchiul Gusti şi tuşica Jeni s-au mutat la Huedin, unde cel mai mare dintre fraţii Pintea a şi murit. Văduva sa a rămas în grija surorilor şi nepoţilor, într-o corespondenţă activă cu Valeria, trecerea anilor şi amintirea vizitei mele la Zalău nivelând micile lor neînţelegeri din tinereţe.

Prin anii ’60, într-una din „deplasările mele pe teren”, m-am nimerit la Huedin, între două trenuri şi m-am gândit s-o vizitez pe tuşica Jeni. Dar dacă nu avea să mă mai recunoască? Dacă aveam să-i trezesc amintiri dureroase din casa pe care o pierduse? M-am mărginit să străbat cele câteva străzi din centrul orăşelului, să fotografiez un vechi turn medieval…

Dar călătoriile în care ne antrena bunica nu ţineau cont de distanţe, puncte cardinale, neamuri Pintea sau Şepeţian.

Cele câteva zile petrecute în câte o vară, la Chizătău sau Urseni, mi-au lăsat amintiri de neuitat şi atât de multe, atât de clare, ca şi când aş fi petrecut ani de zile în acele sate bănăţene, unde vărul meu Lică şi cu mine deveneam stăpâni şi trăiam aventuri pe care imaginaţia le transforma, le aureola, le dădea dimensiuni care ne măguleau.

Plecam din Timişoara cu un tren de dimineaţă, împreună cu Mama Mi, mama, tanti Margareta şi băiatul ei Lică. Bunica mea avea experienţa călătoriilor şi, pentru un drum de nici o oră, ea lua într-un coşuleţ, în mod obligatoriu, câte un picior de pui fript şi un corn cu unt şi ardei gras pentru fiecare. Abia pleca trenul din gară, că Mama Mi începea distribuirea porţiilor şi apoi aduna firimiturile, şerveţelele din pânză, fireşte, paharele şi sticla cu apă, le punea în coşuleţ, operaţie care se termina exact când locomotiva şuiera anunţând oprirea în staţia de destinaţie.

Bagajul tantei Margareta îl ducea Lică, voiniceşte, şi era tot o

valijoară ca ale noastre, în husă din pânză brună, cu nasturi cafenii pe margine. Tanti Margareta purta, cu mare grijă, patefonul şi o sacoşă cu discuri.

Tanti Margareta… verişoara iubită a mamei şi cea mai bună prietenă a tinereţii ei… mereu veselă şi deschisă, imagine a bunei dispoziţii, silueta subţire şi colorată, înaintând surâzătoare prin praful drumului de ţară de la gară până la casa părinţilor ei din Chizătău sau până la casa mătuşii ei din Urseni. Imediat ce soseam, tanti Margareta aşeza patefonul pe o măsuţă care părea să-l aştepte. Discurile erau şi ele puse la vedere, dar nimeni, în afară de ea, nu avea voie să le atingă. Nici Lică, mereu pus pe cotrobăit şi pe cercetarea amănunţită a oricărui obiect, nu se apropia de discuri - de „plăci", cum li se spunea pe atunci. Plăci de patefon. „Sunt Hismasterzvois – îmi spunea cu superioritate Lică – când le scoate mama din plicuri, să te uiţi: au un câine alb care ascultă o pâlnie, desenat pe rotocolul din mijloc".

În fiecare seară petrecută la Chizătău sau Urseni, tanti Margareta punea în funcţiune patefonul. Lăsa geamurile larg deschise pentru ca răcoarea de afară să pătrundă în încăpere. Se aşeza într-un balansoar (ah, minunatele case din care nu lipseau balansoarul şi alte mobile fermecător de demodate!) şi privea, visătoare, în timp ce fuma ţigară de la ţigară. Şlagărele tinereţii ei urmau, unul după celălalt, cântate de Cristian Vasile sau de Jean Moscopol. Adeseori venea şi mama lângă ea, doar că amintirile ei despre balurile şi reuniunile dansante de dinaintea căsătoriei nu mai aveau, pentru ea, aceeaşi importanţă ca şi pentru tanti Margareta. Pe lângă ele stătea şi Ligişor, verişoara mai tânără a Margaretei, pentru care romanţele de amor erau promisiuni viitoare şi nici Lică, nici eu, nu reuşeam să o atragem spre jocurile noastre în acele seri în care era sub vraja unor melodii adeseori sfâşietoare.

Vocea Valeriei era şoptită şi nu acoperea patefonul. Ea sporovăia cu tuşica Sofi, sau cu surorile acesteia, completa o atmosferă de taină în care fiecare se simţea bine.

În toate acele călătorii de vară am admirat-o pe bunica mea pentru cât de prezentă era neîncetat şi cât de „adaptată" era oriunde s-ar fi aflat: în gări şi în tren, în bucătării sau saloane, cu necunoscuţi şi rude

apropiate, pentru nesfârşitele ei poveşti potrivite locului şi interlocutorului… Era nespus de vie, în comparaţie cu mama şi cu mine, care păstram mereu o anume distanţă faţă de tot şi de toţi cei care ne înconjurau. Adeseori, mai târziu, amintindu-mi de aceste călătorii, am avut sentimentul că pentru bunica mea oraşele, satele aveau cu totul alte dimensiuni decât pentru noi, ne mişcam împreună prin aceleaşi locuri, dar era ca şi când ea ar fi mers pe o altă hartă, nevăzută de noi, în cu totul altă lumină, care o şi făcea să vadă totul diferit de noi.

Dacă n-ar fi fost dragostea de oameni a Valeriei Pintea şi permisele ei gratuite pe calea ferată, nu mi-aş fi cunoscut nici un sfert din familie, nu aş fi trăit nimic din plăcerea calmă de a te afla printre unchi, veri, fini, oricât de îndepărtaţi ca grad de rudenie, dar care te iubeau doar fiindcă făceai parte dintre ei. Trebuie să mărturisesc că multă vreme statutul de nepoată unică a Valeriei mi-a creat o poziţie privilegiată printre neamuri şi chiar dacă eram rareori văzută, bunica mă ţinea neîntrerupt prezentă, prin poveştile ei detaliate, la orice întâlnire sau sărbătoare, citea cu voce tare fragmente din scrisorile mele, îi asigura pe toţi de dragostea mea. Şi dacă aceste artificii ale bunicii mele mă enervau în anii adolescenţei şi ai primei tinereţi, abia astăzi mă bucură şi îi sunt recunoscătoare fiindcă m-am regăsit acum în memoria unor rude supravieţuitoare cu care împart amintiri duioase şi după o viaţă petrecută departe unele de altele, ne simţim aproape, legate pentru totdeauna prin învăluitoarea reţea de afecţiune ţesută odinioară, cu sinceritate şi răbdare neîntreruptă de generoasa Valeria.

Chiar dacă nu-l citise pe Julien Green, şi pentru bunica mea „familia ar fi trebuit să fie ca un singur individ care trăieşte sute de ani”.

Pe la începutul anilor ’50, când Mama Mi era încă foarte în putere şi, în afară de eternele ei migrene, sănătatea ei era perfectă, ea era foarte activă şi făcea tot felul de lucruri menite să uşureze sau să aducă o bucurie cât de mică atât celor apropiaţi cât şi prietenilor. Astfel, primeam cu regularitate de la Timişoara tot felul de piese vestimentare - nu găsesc un cuvânt mai potrivit pentru pelerinele scurte, şosetele

din lână aspră, bonetele tricotate, cochet decorate cu câte o panglică din rips, toate acele „valorificări” de haine cândva elegante din care ea salva părţile neroase de molii. În sărăcia post-belică şi a debutului democraţiei, am purtat cu stoicism ciorapii trei sferturi croşetaţi din bumbac alb şi strânşi sub genunchi cu şnur terminat la capăt cu ciucuri, vestele „Scampolo”, bluzele tiroleze, un oribil palton cărămiziu cu platcă din blăniţă la care Mama-Mi asortase un manşon, ceea ce îmi dădea o înfăţişare exotică printre cei din generaţia mea, moda de „tranziţie” a regăţenilor fiind alta.

Când am început să merg la concerte, Mama Mi mi-a confecţionat dintr-un halat vechi al bunicului meu, doctorul, o bluză cu mânecă lungă. La gât, sub gulerul care se încheia sus de tot, se aflau două briduţe prin care treceam o batistuţă din voal albastru, pe care mama o păstrase de la o rochie de demult. La acele prime concerte din viaţa mea, de duminică dimineaţa, în anii stalinişti crunţi, când la unele spectacole erau aduse la Ateneu, în mod organizat, după modelul sovietic, grupe de marinari sau de recruţi, fruntaşi în producţie şi ţesătoare stahanoviste, acea mică batistuţă din voal mă făcea să mă simt aparţinând altei lumi, era semnul distinctiv al altui grup de spectatori. Când bluza din halatul bunicului meu s-a destrămat, deşi nu o purtam decât duminica, Mama Mi a trimis mamei trei sculuri dintr-o lână de casă, vopsită într-un verde tare, cu indicaţia de a-mi tricota un pulover, tot pentru duminicile de la Ateneu. Mama, căreia îi plăcea să tricoteze, mi-a făcut un pulover cu model complicat, executat impecabil, cu torsade care îşi schimbau sensul şi totul lucrat cu ace nr. 2, astfel încât părea o lucrătură de mare fineţe. A fost o tortură acest pulover, lâna era nespus de aspră, verdele ieşea pe combinezon şi pe piele. Nici după zeci de spălări verdele nu şi-a pierdut din stridenţă, lâna din asprime şi, ceea ce a fost oribil, a fost că se lungea şi se lăţea odată cu trecerea timpului, aşa că am scăpat cu greu de el. Îmi amintea de costumul de baie tricotat tot din lână de casă care îmi stricase zilele de ştrand din copilăria pe malul Begăi. Dar mama găsea puloverul „drăguţ”, aşa cum găsise şi costumul de baie şi nu era nimic de comentat.

Dar bunica s-a preocupat şi de piese menite să-mi dea iluzia eleganţei: aşa a fost prima poşetă din piele a vieţii mele. O purtam „en bandoulière” şi dacă fustele tricotate din resturi de lână colorată stârneau zâmbete oarecum dispreţuitoare, poşeta a stârnit invidia colegelor mele şi chiar a necunoscutelor de vârsta mea, pe care le întâlneam în plimbările duminicale făcute la şosea, împreună cu părinţii, sau la câte un spectacol de teatru şi mai ales la Ateneu.

Poşeta era un rezultat al bunăvoinţei Valeriei şi a celor doi fraţi gemeni, marochinerii de la parterul casei din strada Gojdu. Pielea provenea dintr-o veche sacoşă de voiaj, iar marochinerii erau specialişti în geamantane. Ei au conceput şi realizat un fel de cutie solidă, căptuşită trainic cu o meşină vişinie şi cu o bretea din alt fel de piele decât poşeta, dar de culoare oarecum apropiată. Băieţii, plini de bune intenţii, se depăşiseră realizând o încuietoare sub formă de bumb aurit, masiv, care permitea deschiderea şi închiderea poşetei cu un zgomot infernal. Eram în ultimii ani de facultate când am primit o poşetă nouă şi până atunci a trebuit să mă folosesc de acel geamantănaş, care a rezistat intemperiilor şi timpului, fără ca încuietoarea să fi dat semne de slăbire.

Deşi nimeni nu mi-a dat asigurări mai numeroase de iubire decât bunica mea, nici părinţii, nici prietenii, deşi avea obiceiul să spună cu un patetism nesupărător: „tu eşti totul pentru mine”, ştiu bine că în inima ei, pe primul loc au fost fiul ei şi, mai târziu, Andrei, celălalt nepot. Ciudat că nu i-am aflat nicio vină pentru acest mic neadevăr, deoarece iubirea pe care mi-a arătat-o a fost într-adevăr mare şi mie mi-a ajuns… Relaţiile Valeriei cu fiul şi nepotul au fost mereu agitate, permanent sancţionate de Lia, devenită o persoană irascibilă, care avea darul şi plăcerea de a-şi menţine soţul, fiul, soacra şi părinţii într-o stare conflictuală ce părea uneori fără ieşire şi o împingea pe biata Mama Mi la un fel de clandestinitate în manifestarea sentimentelor ei aprinse. Eu am fost, însă, nepoata „de tout repos”, calmă, răspunzând scrisorilor bunicii cu mare promptitudine şi cu aceeaşi plăcere de a comunica pe care o avea şi ea. I-am înţeles

supărările mari şi mici, atâtea câte mi le-a împărtăşit, am fost o fată docilă în timpul vacanţelor petrecute la Timişoara. După ce depăşisem vreo douăzeci de ani şi corespondenţa noastră era deja de mulţi ani în ritm susţinut, ea căpătase o mare încredere în mine şi m-a considerat ca pe un fel de confidentă a ei. Ah, nenumăratele pagini despre întâmplări din viaţa ei sau a oraşului, orele îndelungate în care o ascultam fără a-i pune întrebări, adeseori atât de distrată, nedând vreo importanţă anume povestirilor ei…Cât de altfel ar fi fost această carte, cu mult mai interesantă şi mai vie, mai colorată, dacă gândurile mele nu fugeau departe de Mama Mi, în timp ce vocea ei liniştită descria o lume întreagă în mijlocul căreia ea se aflase…

Imediat ce s-a născut Andrei, fiul iubitului Valeriu, bunica mea, sau mai bine zis a noastră, a început să viseze la un viitor al ei, alături de noi. Se gândea la vacanţe pe care avea să le petreacă undeva, la „ţară", nici ea nu putea localiza prea bine, în orice caz undeva unde să fie o grădină mare, cu un nuc bătrân, la umbra căruia să fie o masă şi nişte scaune. Iar ea avea să fie acolo, să ne servească prăjituri şi cafea cu lapte. Aceasta era cea mai mare bucurie pe care o putea imagina…

Povestea cu întâlnirea noastră de sub nuc, savurând cafeaua cu lapte şi prăjiturile făcute de Valeria după reţetele ei complicate pe care le respecta întocmai, am ascultat-o de nenumărate ori, povestită cu aceeaşi plăcere, situată în locuri şi timpuri tot mai îndepărtate, dar păstrând mereu un licăr de speranţă care ne făcea bine tuturor.

Peste ani, Valeriu, referindu-se în special la grădina cu nucul rămuros sub care ar fi trebuit să ne petrecem ore încântătoare, scria: „Mama Mi dispunea de nenumărate scenarii ale fericirii iluzorii". Şi tot el, care a stat cu mult mai mult decât oricine alături de ea, considera: „Iluzia fericirii o făcea fericită". Constatare liniştitoare pentru noi, întrucâtva; un fel de a spune că, cu puţinul primit din partea noastră, ea a fost cu adevărat fericită.

Când la începutul verii anului 1954 s-a născut Andrei, cel de-al doilea strănepot al ei, bucuria Bunei a fost senină şi calmă, oarecum fără contur, ca aceea pe care o mai poţi avea la vârstele foarte înaintate.

Buna şi-a iubit fiica, a iubit-o şi mai mult pe nepoata ei Valentina, m-a iubit şi pe mine şi simţămintele ei nicicând exprimate prin cuvinte sau gesturi ne-au fost evidente. I-am răspuns, oare, aşa cum ar fi trebuit? Această întrebare ne-o punem, din păcate, prea adeseori şi legată de cei care ne-au iubit şi faţă de care ne simţim datori… La data naşterii lui Andrei, zâmbetul Bunei devenise deja foarte îndepărtat şi privirile ei foarte albastre se îndreptau dincolo de pereţii camerelor pline cu mobile vechi ale casei din Iosefin. Aceasta mi-a fost limpede în acea ultimă vară, când m-am despărţit de ea. M-a condus până în capul scărilor, pe o micuţă terasă cu etajere care susţineau o mulţime de ghivece cu asparagus. Buna m-a îmbrăţişat strângându-mă cu toată puterea braţelor ei firave şi din ochii obosiţi cădeau lacrimi pe care nu şi le oprea. „Nu plânge, Buni - i-am spus - ne vedem în vacanţa viitoare!” Am întors capul spre a o mai privi şi ultima ei imagine este aceea a siluetei delicate, îmbrăcată în rochie lungă, neagră, cu câteva raze de soare care îi făceau să sclipească părul alb, frumos pieptănat, siluetă aproape aeriană pe fondul ramurilor străvezii de asparagus…

Buna se îmbolnăvise de pneumonie într-una din iernile anilor ’50, dar penicilina luată pentru prima dată a avut un efect miraculos. Imediat după anul nou 1955, o altă pneumonie a lăsat urme şi din iubita bătrână nu mai rămăsese decât zâmbetul resemnat şi câte o privire bună către fiica ei Valeria şi nepotul Valeriu. În scurtul răstimp în care Buna a stat la pat, Valeria i-a arătat o grijă fără sfârşit şi, prin orele îndelungate petrecute la căpătâiul bătrânei, vorbind încetişor despre anii petrecuţi la Lugoj, despre Isidor Chiriţa şi frumosul Victor, a încercat să recupereze vremea în care nu se arătase deosebit de apropiată de mama ei. Dar aceasta înţelesese totul, mereu, îi iubise pe toţi şi ajunsese la vremea la care, după cum spunea stins şi cu o acceptare senină, „i se găta feştila”. Pe Buna, timpul o însoţise liniştit şi aproape mereu nedureros, din leagăn şi până în mormânt. Valeria s-a simţit singură alături de mama ei care se stingea şi, mai ales, în pragul unei mari singurătăţi. Odată cu moartea Bunei, parcă s-ar fi despărţit din nou de toţi cei plecaţi. A început să meargă mai deseori la cimitir, să se ocupe de mormintele alăturate ale soţului şi ale părinţilor ei, de propriul ei loc de veci. Ne scria cum schimba de

două ori pe an florile plantate cu grijă în pământ (primăvara şi toamna) şi cum tot la cinci ani lăsa ca numele de pe crucea mare, albă, să fie întărite.

Cu toată dorinţa ei puternică de fericire, cu tot optimismul ei, Valeria a acceptat ca o înfrângere tristă faptul că devenise cea mai bătrână din familie. În următorii aproape treizeci de ani s-a obişnuit cu această poziţie şi a privit doar spre copii, nepoţi, spre prieteni, spre tot ce o înconjura şi îi putea aduce şi cea mai măruntă bucurie.

Venirile bunicii la Bucureşti, cam de două ori pe an, nu au fost întotdeauna prilejuri ca ea să se simtă deplin fericită. Noi aveam un cu totul alt ritm şi fel de viaţă faţă de al ei, tata stabilise anumite reguli de la care nu ne abăteam şi în atmosfera foarte „a noastră" nu prea pătrundea nimeni. Dar bunica ne vizita fără greş, ne declara cu simplitate cât de mult ţinea la noi şi pe mine mă asigura neîncetat că „sunt totul pentru ea", lucru de care mă îndoiam după naşterea lui Andrei, aşa după cum am spus. Dar draga Mama Mi nu se putea dezice şi, trebuie să recunosc, această afirmaţie a ei era mereu rostită cu o sinceritate de care nu te puteai îndoi. Acum, sunt înclinată să spun că firea mea uşor bănuitoare sau teama pe care am avut-o întotdeauna pentru cuvintele mari m-a făcut să pun la îndoială declaraţia Mamei Mi.

Valeria nu a înţeles miciodată cum de putuseră mama şi cu tata să se desprindă atât de definitiv de Timişoara. Nimic din povestirile ei despre oraş şi locuitorii ei nu-i mai interesa pe părinţii mei şi ei nu o întrebau absolut nimic despre nimeni. Încercam să salvez situaţia, arătându-mă eu timişoreancă foarte convinsă, ceea ce o mulţumea pe bunica. „În definitiv, spunea ea, eşti născută la Timişoara", ceea ce legitima în ochii ei interesul meu pentru oraş. Ciudat este că acum, după atâţia ani trăiţi departe de Timişoara, ţin cu putere de legăturile cu cele câteva prietene din copilărie rămase acolo, şi dacă nu îndrăznesc să mă declar timişoreancă cu voce tare, niciodată nu m-am declarat bucureşteancă…

Bunica epuiza repede vizitele la puţinii cunoscuţi din Bucureşti, pe care aveam şi noi prilejul de a-i vedea doar cu ocazia venirii Valeriei

în capitală şi apoi se simţea străină, lipsită de importanţă, neglijată. O singură dată sejurul ei a fost mai îndelungat de două săptămâni şi aceasta s-a întâmplat în primăvara anului 1978, după moartea tatălui meu. „Dem Schicksal kann man nicht entgehn”, încerca ea să ne facă să acceptăm incredibila despărţire. A fost şi ultima ei călătorie la Bucureşti. Atunci s-a realizat între noi o armonie care nu existase până atunci şi am trăit, în casa devenită atât de tristă după plecarea tatălui meu, o tainică legătură între patru generaţii: Mama Mi, mama, fetiţa mea şi cu mine. Artizana acelei trecătoare, dar de neuitat apropieri a fost desigur Valeria, care ne-a învăluit într-o dragoste binefăcătoare şi ne-a dat iluzia că, fără tata, nu rămăsesem chiar singure…

Adevărata viaţă a bunicii mele a fost la Timişoara, lucru de care se convinsese după încercarea eşuată de a se muta la Bucureşti, alături de noi. Deşi dornică oricând să plece într-o călătorie, revenirea acasă era mereu o bucurie şi parcă fiecare regăsire a oraşului, fie şi după o absenţă de câteva zile, îi sporea convingerea că acela era singurul loc în care se simţea cu adevărat bine.

Naşterea fiului lui Valeriu a fost pentru ea nu numai o bucurie, dar şi o mândrie. Diploma semnată de Michal Appafi avea cui să fie transmisă, se restabilea o veche ordine, exista un urmaş cu numele Pintea.

În toţi anii care îi stăteau în faţă, Valeria avea să-i aibă în preajmă pe fiu şi pe nepot, ei aveau să devină realitatea ei imediată şi aveau să-i ocupe mai toate gândurile şi simţămintele. Nu pot spune că Mama Mi m-ar fi neglijat, dar cei doi erau foarte aproape, îi auzea, îi vedea, ştia absolut toate amănuntele din existenţa lor de zi cu zi, în timp ce distanţa ce ne separa punea, inevitabil, o stavilă puterii ei de dăruire.

De la început, a trebuit să-l „împartă” pe nepotul mult iubit cu ceilalţi doi bunici, care locuiau chiar cu el. Naşterea lui Andrei a fost prilejul unei apropieri între Natali şi Valeri (erau amândouă dornice să-i ofere cât mai mult copilului, să-l vadă crescând ca o fiinţă de excepţie, sub toate aspectele), dar şi a unei concurenţe nemărturisite pentru locul pe care fiecare dorea să-l ocupe în sufletul nepotului.

Fiecare avea roluri şi atribuţii clare în îngrijirea şi educarea băiatului, stabilite de Lia, cu mult discernământ, ce-i drept.

La data naşterii lui Andrei, bunicii materni erau demult pensionari şi Natalia se dedicase în exclusivitate lecturilor, iar Tavi devenise ceea ce azi s-ar numi un „analist politic”, un campion al comentariilor situaţiei internaţionale în rândul pensionarilor care se întâlneau zilnic în parcul rozelor. Înainte de a se duce la pensiunea de la care lua în fiecare amiază prânzul într-un sufertaş triplu (pentru supă, felul doi şi desert) - fosta directoare a liceului „Carmen Silva” negătind şi neamestecându-se în bucătăria fiicei, deşi locuiau împreună - Tavi se oprea pe o anume bancă din parc, unde îşi ţinea prelegerile. Cu hârtie smiergel curăţa de fiecare dată scândurile băncii pentru a se asigura că nu erau microfoane şi bătrânii îşi imaginau astfel că nu era niciun pericol. Ori de câte ori ne vedea, vara, pe mama şi pe mine, întreba direct: „Ce se mai aude la Bucureşti despre miş-maşurile de la Yalta?” Aceasta a fost, timp de vreo treizeci de ani, marea lui preocupare. La Yalta se discutase cu uşile închise, dar Octavian Pop ştia cu certitudine că fuseserăm vânduţi ruşilor pentru cincizeci de ani. Nu mai aveam nicio scăpare. Ascultător cotidian al postului „Europa Liberă” şi al „Vocii Americii”, răstălmăcea cele auzite, considerându-i pe toţi nişte şmecheri care nu spuneau adevărul. Concluziile şi verdictele lui, pe care cei din familie nu le mai ascultau, dar pe care el le repeta cu încăpăţânare, s-au dovedit a fi - sub învelişul lor abracadabrant - mai toate adevărate. Tinerii, contemporani cu Octavian Pop, nu puteau încă să creadă în absurditatea şi minciunile vremii pe care o trăiau şi pe care bătrânul profesor de ştiinţele naturii le descria în culori sumbre. Pentru ginerele său, unul din puţinii oameni pe care îi stima, pentru anii în care avea să ajungă şi el pensionar, pentru nepotul său, care avea să prindă perioada de după cei cincizeci de ani stabiliţi la Yalta, Octavian Pop a umplut câteva sute de caiete dictando copiind pe filele de calitate proastă citate din presa anilor ’50-’80 (în special din „Drapelul roşu”, ziarul timişorenilor la care era abonat), lipind cu pap statistici decupate din publicaţii vechi şi noi, anunţuri mortuare cu explicaţii ale decesului, dacă era vorba de persoane cunoscute şi cu detaliate episoade din viaţa răposaţilor, păreri ale sale despre lume

şi viaţă, citate din clasicii români şi ai literaturii universale. Confisca unele cărţi ale Nataliei şi comenta sublinierile ei docte, demonstrând cu argumentele sale că soţia nu pricepuse nimic şi că trăise departe de adevărata viaţă şi că, în consecinţă, ceea ce ei i se părea demn de subliniat nu avea nicio valoare. Erau pagini cu cheltuielile zilnice şi lunare, comparaţii ale costurilor actuale cu cele din anul l938, an de referinţă. Caiete întregi erau acoperite cu scrisul lăbărţat al bătrânului evocându-şi anii de şcoală, colegii şi profesorii, descriind întâmplări banale şi naive. Un spaţiu mare îl ocupau portretele membrilor numeroasei sale familii, fraţi, surori, cumnaţi, nepoţi pe care nu-i văzuse de ani, decupuri din puţinele scrisori primite de la ei. Lipise şi pozele „de grup” pentru care avea o slăbiciune, cu câte un număr scris apăsat deasupra fiecărui component al grupului şi legenda personajelor cu date aproximative ale naşterii şi morţii, după caz. Relatări părtinitoare despre întreceri sportive inter-şcolare sau meciuri de box de la începutul secolului arătau indignarea lui faţă de arbitrări considerate de el necorecte. Aceste amintiri erau azvârlite într-un stil departe de orice fair play şi nu erau omise înjurăturile. Mai multe caiete erau dedicate filmelor tinereţii lui Octavian Pop, cu o clasificare a „celor mai bune filme din lume”, a „celor mai bune actriţe”, a „celor mai buni actori”. Pozele lipite erau luate de prin reviste româneşti, dar mai ales din cele maghiare şi nemţeşti, citite între cele două războaie. Portretele Gretei Garbo, ale Doloresei del Rio şi ale altor staruri de primă mărime erau încadrate cu mai multe rânduri de linii colorate şi ornamentate cu flori decupate de pe ambalajele lucioase ale pachetelor de ciocolată. În aceste caiete, bătrânul profesor dăduse dovada unei aplecări către melodramă şi o îndemânare de elev din clasele primare, exersându-se cu creioanele colorate şi lipitul. O întoarcere la seriozitate era caietul cu nişte consideraţii de amator cu privire la flora din împrejurimile Tohanului natal. Sfaturile pentru generaţiile viitoare ocupau şi ele nenumărate pagini, repetându-se inevitabil şi alternând cu numeroase reţete culinare destul de fanteziste, dar considerate de mare importanţă pentru cei care, siliţi de mizeria comunistă, uitaseră cum fuseseră prânzurile de altădată.

Caietele „Yalta”, cu aprecierile asupra mersului istoriei în partea de Est a Europei şi cu imprecaţii la adresa guvernanţilor, erau scrise cifrat, cifrul pueril aflându-se la sfârşitul caietelor, acolo unde erau şi listele „vânduţilor” din Timişoara, liste pe care le revizuia şi completa periodic.

Erau şi câteva caiete secrete, cu menţiunea de a fi citite la douăzeci de ani după moartea autorului. În acele caiete - singurele cu foaie velină - Octavian Pop inclusese întreaga sa experienţă amoroasă, descriind scene mai mult sau mai puţin licenţioase, într-un limbaj atât de frust şi de fără perdea, încât severa şi pudibonda Natali n-ar fi putut ajunge cu cititul nici până la finele primei pagini fără a suferi un şoc. Profesorul pensionar se străduise să alcătuiască şi o listă în ordine alfabetică a tuturor femeilor pe care le avusese, în dreptul fiecăreia fiind trecut anul sau anii aventurii şi un calificativ de la 1 la 10, tic al dascălului obişnuit să pună note. Unele nume din lista destul de lungă, pentru care „nenea Tavi” ar fi putut să fie invidiat, avuseseră desigur merite deosebite şi, după un 10 apăsat, urmau semne de exclamaţie.

Când şi când, socrul îi arăta lui Valeriu Pintea pagini din caiete, de care era foarte mândru, şi care îl scandalizau pe ginere, mai ales acea „Listă a lui Leporello” care îl indigna peste măsură şi pe care o socotea ca pe o dovadă de început de senilitate.

Considerate de către autor nesecrete sau secrete, caietele scrise cu un creion prost ascuţit şi corectate adeseori în roşu, cu adăugiri şi extra-lipituri au reprezentat, fără îndoială, o viziune aberantă asupra epocii, un amestec de grotesc şi de inutil, de ludic şi de tragic, o muncă uriaşă absolut fără rost, căci după moartea lui Octavian Pop, cantitatea enormă de hârtie a mers direct la pubelă.

Neîndoielnic că fostul profesor de ştiinţele naturii, care a dedicat zile şi nopţi elaborării caietelor, le-a considerat opera vieţii lui, dovada superiorităţii lui asupra prea-cultei Natali, care nu fusese în stare să scrie niciun rând pentru posteritate.

Întorcându-ne la data naşterii lui Andrei, Natali era hotărâtă să devină o bunică exemplară, în dorinţa de a-şi răscumpăra greşeala de a nu fi fost o mamă bună. Ea, profesoara cultivată şi exigentă, se

dezinteresase cu totul de educaţia propriei fiice, pe care nu şi-o apropiase, de ale cărei preocupări habar nu avusese, ale cărei rezultate mediocre la şcoală nu o afectaseră. „Lia nu este o intelectuală”, avea obiceiul de a spune dând din cap într-un fel elocvent şi din care se putea deduce că aceasta era o constatare de o blândeţe îngăduitoare. În timp, admiraţia şi respectul ei faţă de ginere au tot crescut, iar pe Lia a ignorat-o, considerând-o fiica lui Octavian Pop, în toate manifestările ei, deci nedemnă de a deveni o preocupare pentru ea. Între soacră şi ginere a apărut o complicitate de mari cititori de literatură şi ei îşi treceau cărţile unul altuia. Profesori amândoi, preocupaţi de pedagogie, încercau să se lămurească în ce fel era privită educaţia în vremea pe care o trăiau. Natalia Pop, care crescuse cu lecturi din Rousseau şi Pestalozzi, a încercat să citească „Poemul pedagogic” al lui Makarenko, spre a fi în pas cu noua orânduire. Educaţia prin muncă şi legarea şcolii de producţie, educaţia din sânul familiei socialiste i s-au părut idei străine şi pe care nu ştia cum le-ar fi putut aplica la creşterea nepotului, un viitor om nou. „Am avut bunăvoinţă”, obişnuia să spună cu vocea ei tremurată profesoara pensionară, arătând spre cartea lui Makarenko. Nepotul ei urma să fie educat tot după vechile principii.

Pe Andrei l-a iubit, însă ar fi dorit să-l facă doar nepotul ei, dar nu se putea lupta cu iubirea tiranică a Liei, cu cea umilă a lui Valeriu, cu afecţiunea uriaşă, plină de căldură şi devotament a Mamei Mi, cu sentimentele zgomotoase ale lui Tavi, care, fiecare în parte, doreau să revendice şi să confişte acel copil venit târziu şi mult dorit de ei.

Iniţial, bunica noastră a fost întrucâtva învinsă de profesoară şi Natali l-a educat pe Andrei cu o rigurozitate uscată şi neabătută. Copilul Andrei nu a stâlcit cuvinte, nu s-a strâmbat sau maimuţărit, nu a avut nimic din comportamentele adeseori tâmpe ale băieţeilor încurajaţi de familie să se prostească spre amuzamentul tuturor. De la început, Andrei a *îngurgitat* alimente, a *micţionat* şi a *produs excremente*, s-a instruit în parc primind explicaţii despre plante şi animale, a evitat compania copiilor turbulenţi şi cu vocabular discutabil, a ascultat poveşti alese cu grijă şi muzică clasică, zgomotele au fost pentru el poluare fonică, a vorbit din primii ani folosind

cuvintele preţioase şi afectate ale Nataliei. Avea vreo trei ani, când, luând de pe fusta mea o scamă, a examinat-o şi a dat verdictul: „aceasta este o murdărie banală”. Mergând cu el în parc, mă ţinea de mână, fără vreo tentativă de evadare, şi când şi când mă lămurea asupra lumii lui: Bega era o apă curgătoare, dar totodată un canal îndiguit, câinii trebuiau ţinuţi în lesă şi nu lăsaţi să devină eventual agresivi, nisipul de la locurile de joacă avea un grad ridicat de impurităţi, seminţele erau neigienice, deci nu trebuiau mâncate, nu avea rost să cumperi baloane fiindcă ele se spărgeau în timp record…

Un astfel de copil nu făcea parte din categoria celor pentru care prima poezie era „Căţeluş cu părul creţ”. Profesoara de limba şi literatura română îl învăţase „Somnoroase păsărele” şi o parte din repertoriul Coşbuc, Goga, Topârceanu recomandat primelor clase de liceu.

Făcută responsabilă cu limba germană de către Lia, Mama Mi l-a preluat pe Andrei pentru plimbări bilingve în parc, asistată de Natali. Îmbrăcat impecabil, frumuşel şi atent la tot ce se petrecea în jur, Andrei stătea mai tot timpul pe bancă, între cele două bunici. Una îi vorbea nemţeşte, alta româneşte. Rezultatul surprinzător nu a fost nicio confuzie în capul micuţului, ci faptul că el a învăţat limba germană. Mama Mi nu ar fi considerat nepotrivit ca băieţelul să fi învăţat câteva din poezioarele pe care le repetau în jocurile lor copiii de vârsta lui, micuţii saşi, români sau maghiari care se înţelegeau de minune la groapa cu nisip sau la leagăne. Dar cum să-l înveţe pe gânditorul Andrei prostioara care pe Natali ar fi revoltat-o fără apel:

„Ein, zwei,
Polizei.
Drei, vier,
Grenadier”?

Aşa că, prudentă dar nu lipsită de oarece perfidie, bunica paternă s-a aliniat standardelor bunicii materne şi, cu zâmbetul pe buze l-a învăţat pe Andrei versurile lui Goethe:

„Sah ein Knab’ ein Röslein stehn,
Röslein auf der Heiden”

Odată cu vremea frumoasă, Natali umbla la „pasteluri" şi aducându-l de la şcoală pe elevul Andrei Pintea îi stimula memoria cu versurile lui Coşbuc:

„Împrejurul meu învie
Toate câte sunt,
Ce de joc şi veselie,
Când e soarele la toacă! "

Mama Mi nu se lăsa mai prejos şi, în timp ce se ducea cu nepotul spre grădina lui Veronka neni, unde Lia considerase că pentru copil era o experienţă necesară culesul cu mâna lui a căpşunilor, îl punea să repete după ea prima strofă dintr-un „Cântec de mai" al iubitului ei Goethe:

„Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur!
Wie glanzt die Sonne!
Wie lacht die Flur!"

În surda şi nemărturisita lor competiţie, cele două bunici erau la egalitate. Iar chiar dacă am ştiut cu toţii că prin nesfârşita ei dragoste mereu arătată cu generozitate, cu mare căldură, Valeri a avut în final un avantaj asupra lui Natali, trebuie să spunem că Andrei a oferit fiecăreia dintre bunicile lui exact acea dragoste pe care o aşteptau. Plină de tact, Mama Mi şi-a savurat în tăcere triumful de a deveni confidenta adolescentului Andrei şi hotărârea Liei ca fiul ei să ia prânzul la bunica paternă, după ce se terminau cursurile liceului din apropierea străzii Gojdu, n-a făcut decât să sporească o tandră complicitate între cei doi. În timp ce Natali se bucura de rezultatele şcolare ale nepotului şi se mândrea cu ele, Valeri, mamă a doi foşti premianţi şi încă din vremea în care şcoala era foarte exigentă, nu era impresionată de notele maxime. Bucuria ei erau prânzurile pe care le pregătea minuţios şi pe care nepotul le lăuda. Uneori, la aceste mese apărea şi Valeriu, iar bucuria Mamei Mi era deplină. Când Andrei ajunsese student, prânzurile în trei se încheiau cu câte o cafea pentru fiecare şi chiar cu câte o ţigară. „Cât de mult m-aş fi bucurat să fii şi tu alături de noi, scumpa mea!" îmi scria bunica şi eu vedeam în

această declaraţie un fel naiv de a-şi ascunde mulţumirea pentru momente din care eu eram exclusă nu numai datorită distanţei. Aşa am gândit mereu, atunci, fără resentimente, ce-i drept. Acum regret pripeala cu care am evaluat adeseori sentimentele Mamei Mi, neputând fi la înălţimea generozităţii ei.

Dacă cei doi aveau timp şi mai zăboveau la bunica, ea depăna cu plăcere, poveşti din trecutul familiei, despre casele princiare ale Europei - pentru ea drama de la Meyerling era încă tulburătoare -, încheia cu anecdote despre Franz Iosef, pentru destinderea atmosferei. Astfel, Andrei a ascultat şi el aceleaşi istorioare pe care şi eu le auzisem în adolescenţa mea, cu 16 ani înaintea lui. Dar şi el a ascultat distrat, ca mine, şi când ne-am întâlnit după moartea tatălui său, ultimul care mai păstrase în memorie toată acea fermecătoare ţesătură de fapte, amintiri, invenţiuni, personaje, Andrei şi cu mine am înţeles, cu o inutilă tristeţe, că pierdusem amintiri înduioşătoare care ne aparţineau.

Valeriei i-a plăcut întotdeauna să fie în mijlocul familiei, a prietenilor sau a evenimentelor care aveau legătură cu viaţa ei trecută sau prezentă. Astfel, sărbătorirea centenarului corului din Chizătău care a avut loc la sfârşitul lunii septembrie a anului 1957 şi la care a fost invitată atât oficial cât şi de vărul ei, preotul Sever Şepeţean, a fost un moment la care a participat cu multă însufleţire. A stat mai multe zile la Chizătău, unde se adunaseră toţi Şepeţenii, ca urmaşi direcţi ai fondatorului corului centenar. Bunica mea a retrăit o parte din tinereţea ei, s-a alăturat celor care trăiseră în preajma lui Ion Vidu, şi-a amintit repertoriul corurilor săteşti şi ne-a scris la încheierea festivităţilor, cu acea mândrie naivă, dar sinceră, versurile repetate de bănăţenii „ocoşi” pe care le tot auzise în acele zile de sărbătoare:

„Aşa cântă pe la noi
Mai frumos ca pe la voi! ”

La sfârşitul lunii februarie a anului 1968, Valeria Pintea a împlinit 75 de ani, frumoasă vârstă „rotundă” la aniversarea căreia mama s-a gândit să fie de faţă, într-un elan de afecţiune prea rareori arătată.

Surpriza bunicii a fost mare, dar mai mare i-a fost bucuria cu care s-a aniversat avându-i pe amândoi copiii alături de ea. Singurul ei regret a fost - aşa cum a repetat de mai multe ori - absenţa tatălui meu şi a mea, pentru ca fericirea ei să fie deplină.

Mama a venit la Timişoara cu gândul de a petrece câteva zile de apropiere cu Valeria, de a nu o face să se considere singură la o aniversare mai specială. Obişnuită cu stilul nostru mai reţinut şi discret de viaţă instituit de tata, pornită să stea de vorbă cu mama ei, în prezenţa fratelui ei şi eventual a Liei şi a lui Andrei, într-o atmosferă calmă, potrivită cu zilele de sfârşit de iarnă, Valentina s-a trezit antrenată în pregătiri febrile de sărbătoare. Bunica mea a fost plină de o bucurie tinerească - doar împlinea de trei ori douăzeci şi cinci de ani, după cum o complimentase Valeriu şi ei i se păruse foarte amuzantă şi potrivită remarca - şi a anunţat-o pe fiica ei cum aniversarea avea să se desfăşoare în trei etape: pentru familie, pentru prieteni şi pentru vecinele ei din casă. Cele trei festivităţi fuseseră minuţios pregătite în gând de Valeria şi mama nu a avut decât să se supună dorinţelor sărbătoritei, aşa cum făcea în copilărie, redevenind docilă şi lipsită de iniţiativă. Pentru masa cu familia, incluzând şi rude mai îndepărtate, fini, cu toţii cuprinşi într-o afecţiune sinceră a Mamei Mi, aceasta stabilise un meniu care ţinea cont de preferinţele aproape ale fiecăruia, astfel încât era ca şi când ea ar fi oferit fiecăruia un cadou, ca şi când le-ar fi mulţumit pentru că erau în jurul ei.

La aniversarea cu prietenele, septuagenara Valeria a respectat alcătuirea unei trataţii rafinate, potrivită cu ocazia. Mama a fost impresionată de toate cele pregătite după reţete vechi de la care nu se admitea nicio abatere. Bunica nu a făcut nicio economie şi nu au lipsit frişca, tortul cu ciocolată, vermutul, în cantităţi care au mirat-o pe mama. Ea a încercat, cu timiditate, să spună că musafirele erau între 70 şi 85 de ani, desigur nu aveau decât să guste, din politeţe, o felie subţire de tort, puţin vermut pe fundul paharului, cât despre frişcă la cafea… Bunica a privit-o cu nedumerire şi vag reproş: „draga mea, eu nu ştiu cum îmbătrânesc femeile în Regat, dar noi nu luăm în seamă poveştile cu alimente de care să ne ferim, nu ne temem de colesterol şi o aniversare este, totuşi, o aniversare”. Mama avea să constate că

prietenele Valeriei au savurat fără reţinere toate bunătăţile şi nu au băut doar simbolic. Ele au venit frumos îmbrăcate, cu hainele de blană şi bijuteriile salvate, coafate, parfumate, fiecare cu câte un dar mărunt şi cu flori. Au fost bine dispuse şi în vervă, cu amintiri frumoase din trecut, cu dovezi ale felului în care supravieţuiseră în anii grei care mai continuau încă, cu povestiri nu lipsite de o tandră ironie pentru viaţa lor de-a lungul a două războaie mondiale. I-au amintit, decent, pe cei dragi care dispăruseră, nu s-au plâns de nimic - era o sărbătorire a prietenei lor şi se cuvenea să o înconjoare cu toată afecţiunea. Iar Mama Mi a strălucit de bucurie, a fost plină de speranţe pentru aniversările ei viitoare. Nici vizita vecinelor de palier, a fetelor de la florăria şi de la farmacia de la parterul casei nu a fost lipsită de căldură şi de voioşie. Bunica le-a servit cafea (desigur cu frişcă), prăjituri mărunte şi liqueur. „Vezi, i-a spus mamei, familia, prietenii sunt cei mai dragi, dar nişte vecini buni sunt de nepreţuit. Ei sunt mereu aproape, gata să te ajute sau să-ţi spună un cuvânt bun."

Mama s-a întors la Bucureşti, regretând întrucâtva Timişoara, pentru prima dată de la plecarea ei din acel oraş, în urmă cu aproape treizeci de ani. Se aflase în mijlocul unei atmosfere fireşti de apropiere, de comunicare între rude, prieteni şi simpli cunoscuţi. Relaţiile între oameni erau civilizate, în limitele cele mai corecte şi nu lipsite de sinceritate.

Nu ştiu dacă mama şi cu fratele ei s-au gândit la aniversarea celor 75 de ani ai Valeriei ca la o posibilă sau probabilă sărbătorire nerepetabilă ca amploare, dar ei au mai fost alături de ea şi peste cincisprezece ani, când Valeria Pintea a împlinit 90 de ani şi când, deşi mulţi dintre rude şi prieteni nu mai erau pe această lume, locul lor a fost luat de urmaşii lor, de cunoscuţi mai tineri, astfel încât numărul celor care au înconjurat-o a fost nesperat de mare.

Valeria Pintea a trăit anii grei ai comunismului susţinută de o mare speranţă interioară care a caracterizat întreaga ei generaţie. Adeseori, împreună cu prietenele apropiate, evoca Timişoara de altădată şi continua să existe cu credinţa că „am fost şi-om fi". Nimic nu se termina atât de repede, îşi zicea ea, şi omul era dator să spere.

Când în 1968, la Bucureşti, s-au organizat mari festivităţi cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la Marea Unire, bunica a fost invitată să participe, alături de alţi supravieţuitori.

Din Timişoara au fost convocaţi doar patru semnatari, dar supravieţuitorii erau mai mulţi. Cei care fuseseră azvârliţi în închisorile comuniste, deportaţii în Bărăgan, au fost „uitaţi” de la marea serbare, care luase evenimentul de la Alba-Iulia drept pretext pentru o nouă apoteoză ceauşistă. Bănăţenii „ocoşi”, deşi septuagenari şi octogenari, s-au vrut solidari şi prima mişcare a fost să refuze o invitaţie care îi excludea pe cei mai merituoşi şi consecvenţi participanţi din 1918. Dar bătrânul Sabin Evuţian a considerat că, totuşi, cei invitaţi ar fi bine să participe, să nu lase sala plină doar de comunişti şi fără cei cărora li se datorase Unirea.

Prin urmare, Valeria Pintea şi ceilalţi trei au venit la Bucureşti şi au fost cazaţi la Hotel Nord, pe cheltuiala statului, plimbaţi cu autocarul prin capitală. S-au întâlnit cu alţi semnatari din Ardeal, s-au recunoscut cu greu după jumătate de veac, dar au mai fost unii care s-o întrebe pe Valeria despre Augustin Pintea şi despre părintele Valentin Pintea din Satulung pe Someş, cel care venise pe jos la Alba Iulia, împreună cu fruntaşii satului, purtând steagul tricolor în mâini, despre doctorul Vasile Pintea. Le supravieţuise doar Valentin Pintea, dar preotul greco-catolic, cu trecutul său de deţinut politic, nu fusese chemat.

Bunica nu a fost impresionată nici de Sala Mare a Palatului, nici de discursul prea lung pentru a fi ascultat. Aplauzelor care au durat minute în şir nu li s-au alăturat semnatarii actului Unirii, considerând în mod perfid că acestea erau pentru ei şi nu pentru cel de la tribună.

O medalie din bronz având pe o parte înscrise cuvintele: „Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România” 1918-1968 şi pe cealaltă parte stema de atunci a ţării, în jurul căreia era scris „Republica Socialistă România” 1 Decembrie 1968, aşezată într-o cutiuţă căptuşită cu o catifea roşie a fost recompensa celor care semnaseră cu jumătate de veac în urmă pentru România Mare.

Abia întoarsă la Timişoara de la festivitatea din capitală, Valeria a luat drumul Lugojului pentru a fi prezentă la înmormântarea unui mare fiu al Banatului: Tiberiu Brediceanu. Acolo s-a întâlnit cu mulţi

din prietenii dragi ai tinereţii ei, cu supravieţuitori ai semnării actului Unirii la Alba Iulia şi, conducându-l pe venerabilul compozitor la locul său de veci din cimitirul istoric al Lugojului, idealurile de odinioară au fost vii, prezente în inimile tuturor.

Ca fostă purtătoare de credenţional în 1918, Valeria Pintea a fost solicitată de reporteri ai ziarelor timişorene, în 1968, 1978 şi chiar în 1983, când era în etate de 90 de ani şi în tot Banatul nu mai rămăseseră decât doi semnatari. Desigur că cele spuse de ea reporterilor au apărut trunchiat şi nici unul dintre jurnalişti nu a avut curajul să scrie exact ceea ce auziseră de la bătrâna doamnă. Amintirile ei despre copleşitoarea personalitate a mitropolitului Hossu, pomenirea rugăciunii citite în toate bisericile din Transilvania şi scrisă de P.S. Miron, episcopul de Caransebeş, viitorul patriarh („numai dreptatea înalţă neamul, iar păcatele împuţinează seminţiile"), erau subiecte tabu. Valeriu a păstrat ziarele şi a ţinut o evidenţă completă a tuturor manifestărilor (conferinţe, reportaje TV) în care a fost amintită mama sa, a alcătuit o mică arhivă care părea absolut inutilă în acei ani.

În anul 1983, când câteva eleve de liceu i-au adus nonagenarei Valeria Pintea un buchet de garoafe legate cu un tricolor, în ziua de 1 decembrie, în semn de omagiu, ea a fost sincer emoţionată şi a încercat zadarnic să-şi amintească în ce fel fusese buchetul cu care ea plecase din gara Lugojului spre Alba-Iulia.

Valeria Pintea a îmbătrânit treptat, îngrăşându-se, încărunţind, luând zilnic tot câte şase antinevralgice împotriva durerilor de cap care nu au părăsit-o întreaga viaţă, devotându-se nouă, prietenilor, vecinilor, fetelor care se aflau la ea în gazdă. Curiozitatea ei pentru viaţa Timişoarei, pentru evenimentele mari şi mărunte ce aveau loc în lume şi în jurul ei, plăcerea de a schimba impresii cu toţi cunoscuţii s-au păstrat intacte, doar că o anume oboseală a vârstei şi a unor regrete nicicând mărturisite, dar bănuite de noi (mai mult acum decât atunci) începuse să i se vadă pe faţa tot mai ridată. Călătorea în continuare, epuizându-şi permisele gratuite, dar nu îşi mai pregătea atât de minuţios drumurile şi se limita la distanţe mici: Chizătău, Urseni, Buziaş, Lugoj, câte o singură zi la băile din Călacea… O plimbare cu

maşina, împreună cu familia fiului, i-a făcut cea mai mare plăcere şi mi-a descris-o cu detalii în mai multe scrisori consecutive, insistând asupra coloritului frunzelor. Desigur, de două ori pe an, venea în Bucureşti, dar nu zăbovea mai mult de o săptămână, pretextând necesitatea de a fi acasă la anumite date, când prezenţa ei era absolut necesară.

În anii în care lucram pentru amenajarea de la Porţile de Fier, mai evadam în câte un sfârşit de săptămână la Timişoara. Mama Mi mă aştepta cu un program mai puţin complicat decât cu ani în urmă, dar cel puţin o plimbare şi o vizită tot făceam. Mergea mai încet şi cu greutate, se sprijinea de braţul meu şi după ce a trecut de 75 de ani a început să folosească un baston. Luase obiceiul de a zăbovi în câteva din magazinele a căror obişnuită era. La farmacia şi la florăria de la parterul casei era primită cu mare plăcere, avea un scaun special pentru ea. Se mai oprea şi la bătrânul pantofar care îi repara de zeci de ani încălţările şi îi confecţiona talonetele de care avea nevoie.

În acele scurte popasuri ale mele prin Timişoara, deşi mai puţin entuziastă decât cu ani în urmă, bunica mea a cedat unor vechi, nevinovate şi pline de bune intenţii impulsuri şi a avut câteva tentative matrimoniale în ceea ce mă privea. În urma unor îndelungate discuţii cu prietene ale ei, care aveau nepoţi de o vârstă apropiată vârstei mele şi care, asemeni mie, întârziau să se căsătorească, bătrânele organizau întâlniri „întâmplătoare”, care nu au avut nicio urmare. Ne trezeam seara, spre exemplu, cu câte un tânăr nedumerit, care nu ştia pentru ce îl trimisese bunica sa, la acea oră cu un pacheţel de ceai la Tanti Valerica. Aceasta mi-l prezenta pe tânăr, cu o nevinovăţie demnă de uitata ei carieră de ingenuă pe scenele actorilor amatori din Lugoj. „Îţi aminteşti, draga mea, de băieţelul cu care te jucai în Parcul Rozelor? Eraţi de nedespărţit!” La această evocare înduioşătoare, vizitatorul şi cu mine schimbam o privire duşmănoasă, convinşi că nici nu ne jucasem şi nici nu fusesem de nedespărţit, în urmă cu peste douăzeci de ani, în faimosul Parc al Rozelor şi totul fusese o invenţie a bunicilor care plănuiau din umbră.

Dar Valeria nu se lăsa învinsă uşor şi se simţea datoare să mai încerce. Într-o vară, venind de la Porţile de Fier pentru o duminică

doar, am găsit-o pe bunica şi pe o prietenă a ei, amândouă sprijinite în baston, aşteptându-mă pe peronul la care trăgea trenul de la Severin. Era după amiaza, cald încă, veneam direct de pe şantier, plină de praf şi obosită. Lângă bătrâne era un tânăr mătăhălos, transpirat, cu un sac de sport pe umeri. Mi s-a explicat că el tocmai sosise cu alt tren de la Reşiţa, unde lucra, „închipuie-ţi, draga mea, chiar la turbinele pentru Porţile de Fier. Oare nu doream să schimbăm câteva impresii despre hidrocentrală, că tot aveam acelaşi drum spre casă?”, au sugerat bătrânele. Lucrurile erau deodată clare. Nu doream să schimbăm nicio impresie. Am trecut în tăcere peste podul ce ne ducea pe celălalt mal al Begăi şi, în dreptul străzii Gojdu, ne-am despărţit pentru totdeauna!

Erau ridicole aceste încercări ale bunei Mama Mi, dar mi-o făceau mai dragă, fiindcă ea credea cu adevărat în importanţa întemeierii cât mai devreme a unei familii, era plină de bune intenţii căutând eventuale partide printre oameni cunoscuţi şi ale căror calităţi nu erau puse la îndoială. Apoi, mai era şi dorinţa, speranţa ei ascunsă de a-mi găsi un soţ timişorean şi de a mă readuce astfel în Timişoara, de a regrupa familia noastră în jurul ei şi în singurul oraş în care i se părea că viaţa avea, indiferent de vremuri, o anume calmă dulceaţă.

Tricota şi croşeta mai puţin, doar confecţionarea nasturilor de aţă a continuat în ritm susţinut şi cu ţinerea evidenţei stricte a numărului lor, pe categorii de mărime. A început să aibă unele ocupaţii copilăreşti, cum ar fi să colecţioneze şerveţele de masă şi cutii de chibrituri. Doar Valeriu şi cu mine am luat-o în serios şi i-am furnizat piese pentru aceste nevinovate colecţii. Valeriu, care mai călătorea la Budapesta, îi aducea cutiuţe ungureşti, spre marea ei bucurie, iar eu i-am rugat pe colegii sârbi, de la Porţile de Fier, mari fumători cu toţii, să-mi lase ambalajul chibritelor. Un geolog din Zagreb s-a arătat foarte receptiv, deoarece şi bunica lui avea o colecţie asemănătoare, sute de cutiuţe din întreaga lume şi am făcut un schimb cu el. „Dacă şi bunica din Zagreb are aceeaşi ocupaţie - a zis Mama Mi cu un zâmbet ca o scuză - înseamnă că nu trebuie să râdeţi de mine. Este un amuzament al bătrânilor…” N-am râs de ea, dar ni s-a părut surprinzător ca bunica, mereu ocupată şi preocupată cu zeci de lucruri, mereu activă şi în

mişcare, să-şi petreacă deodată serile înşirând pe masă cutiuţele colorate sau numărând şervetele pe care le ţinea într-o cutie veche de pantofi…

Când, la peste 80 de ani, bunica mea rămăsese destul de singură şi nu mai avea oaspeţi la masă decât foarte rareori, îşi gătea zilnic, doar pentru ea, respectând reţetele ei vechi, porţii mici de supă, în câte o cană, câte doi ardei umpluţi sau două sarmale. Migălea la porţii minuscule de salate sau la prăjituri în tăvi mici. Îşi punea masa în sufragerie, cu o faţă de masă brodată, şerveţel din pânză, veselă scumpă, două rânduri de tacâmuri, dacă era cazul, cuţit special pentru fructe. Iar când prânzul ei solitar se încheia, îşi făcea o cafea sau un surogat de cafea într-un ibric miniatural şi fuma o ţigară. Uneori asculta muzică la străvechiul ei aparat Blaupunkt sau doar ştirile şi buletinul meteorologic de la Budapesta. Privirile i se opreau pe comoda cu trei rafturi înalte pe care se aflau fotografiile celor dragi şi vasul cu flori din faţa pozei doctorului Vasile Pintea. Nu se mai simţea singură.

După câte o scurtă siestă, Mama Mi petrecea multe ore ale după amiezii cu o imensă corespondenţă pe care nu a neglijat-o niciodată. („O corespondenţă *goetheană*” - obişnuia să spună fiul ei pe care îl solicita adeseori să-i cumpere timbre şi nelipsitele mape cu plicuri *Spicul* - corespondenţă pentru care a avut o adevărată vocaţie). De-a lungul întregii sale vieţi, în scrisori, Valeria s-a povestit pe sine către cei apropiaţi. Este de ajuns să amintesc o minunată scrisoare despre ea şi sărbatorile petrecute împreună cu ea pe care mi-a trimis-o, la vreo douăzeci de ani de la moartea ei, soţul finei ei Ametista. Cel care a devenit un renumit profesor universitar din Freiburg, Iosef Rosenberger, la cei optzeci de ani ai săi, îi păstrase bunicii mele o admiraţie pe care a reuşit s-o exprime într-un fel emoţionant. Gândul ca eu să nu uit o serie de lucruri despre ea a fost mereu prezent în scrisorile ei. I-am scris bunicii mele, neîntrerupt, câte patru pagini săptămânal, timp de 36 de ani şi ea mi-a răspuns în acelaşi ritm, cu o încetinire doar în ultimul ei an de viaţă. Aceasta ar însemna un total de vreo şapte mii de pagini scrise de fiecare, din care eu nu am păstrat decât vreo 50, din cele din urmă scrisori ale Valeriei. Presupunând că

le-aş fi păstrat pe toate, aş mai fi avut, oare, timpul să le recitesc pentru a-mi reaminti întâmplări şi oameni care i-au fost în preajmă bunicii mele, pentru a descifra astfel - poate mai bine - sentimentele, gândurile, dorinţele ei? Mama Mi însă, a păstrat mai toate scrisorile mele, cu data primirii fiecăreia notată în dreapta sus, urmată de data la care ea a răspuns. Epistolele erau grupate pe ani şi legate în teancuri cu şnururi făcute de ea din aţe colorate. Au stat sub patul ei, în diverse cutii ordonate, ceea ce a făcut uşoară azvârlirea lor după moartea Mamei Mi.

Îmbătrânirea Mamei Mi nu ne-a neliniştit însă, atâta vreme cât „şpaiţul" ei arăta în fiecare toamnă la fel de plin şi nu lipsea niciuna din conservele pe care ea le făcea din tinereţe, după reţete de la care nu se abătea. Nu ştiu cum reuşea, din toată strâmtorarea în care se afla şi fără a cere copiilor ei să o ajute financiar în mod special pentru conservele de iarnă, să înşire pe rafturi zeci de borcane. Mai mult, în fiecare an ne trimitea sosul de macriş şi gemul de măceşe, specialităţi ce nu se găseau în Bucureşti, în borcănaşe de o anumită formă, pe care le învelea în hârtie şi apoi le punea în câte o cutie goală de tablă (de preferinţă de la o conservă de mazăre boabe) pentru a fi protejate în timpul transportului, ştiut fiind că pachetele erau azvârlite fără milă din vagoane. Fiecare articol era însoţit de explicaţii detaliate, cum ar fi calităţile prunelor roşii „care sunt la fel cu zmeura, dar mai acrişoare". Borcanele şi le lua acasă, cu prilejul vizitei din primăvară la noi, căci ele aveau destinaţie fixă şi trebuiau reumplute în toamnă.

În anul 1978, la cea de a 60-a aniversare a marii Uniri, i s-a cerut Valeriei Pintea o fotografie pentru o expoziţie. „Vă închipuiţi - ne-a scris ea - că din toţi bănăţenii câţi am fost la Alba Iulia, nu am mai rămas decât trei deputaţi: un învăţător din Coştei, de 93 de ani, Băran şi cu mine". Ne-a descris cum a fost expoziţia, cu amănunte, cum IPS Mitropolitul a stat de vorbă cu ea, felicitând-o pentru curajul din urmă cu 60 de ani. Ea i-a răspuns: „Eram tineri şi entuziaşti, siguri de izbândă!"

La îndemnul fiului ei, Valeria Pintea a donat în anul l979 Arhiepiscopiei Timişoarei şi Caransebeşului o serie de vechi cărţi bisericeşti, valoroase, şi împuternicirea de semnare a actului Unirii (credenţionalul), câteva ziare apărute în zilele de la început de decembrie 1918, la Lugoj, Arad şi Alba-Iulia. Arhiepiscopia a mulţumit pentru donaţia de carte veche bisericească „preţuind deosebit gestul şi ataşamentul dovedit constant pentru Biserica strămoşească”. Restul documentelor donate nu este menţionat, iar în ceea ce priveşte „ataşamentul constant”, Arhiepiscopia nu avea cunoştinţă de trecerea la catolicism a Valeriei, încă din anii ’50.

Un colţ din Muzeul Mitropoliei din Timişoara şi altul din Muzeul oraşului Lugoj păstrează amintirea bunicii mele, ca delegată cu drept de semnătură la Alba-Iulia, în 1918.

În anul 1981, mama a sărbătorit la Timişoara 50 de ani de la absolvirea liceului Notre Dame. Joli Schemmel, o fostă colegă inimoasă, stabilită la Oradea, s-a ocupat cu mobilizarea „fetelor” care, cu câteva excepţii, nu mai păstraseră legătura între ele. Bunica mea, dornică de astfel de întruniri şi care le vizita pe călugăriţele supravieţuitoare, a furnizat adrese, s-a bucurat poate mai mult decât Valentina de revederea peste cincizeci de ani a colegelor. Mama a fost primită ca premianta clasei, i s-a dat locul de onoare alături de Schwester Gerda şi de Schwester Leonilla, singurele profesoare care mai erau în viaţă, a fost rugată să ţină discursul tradiţional. Pentru Mama Mi aceste lucruri au fost importante şi i-au adus bucurie.

Treptat, oamenii din generaţia bunicii mele au început să se stingă, mai toţi la vârste foarte înaintate şi ea căuta, instinctiv, apropierea de oameni mai tineri. Bătrâneţea începea să i se pară împovărătoare, deşi vorbea cu oarecare umor despre acest subiect. La aniversarea celor 89 de ani ai Hildei Drăgan („Hilda e în putere - ne scria bunica - găteşte şi îngrijeşte de cei doi strănepoţi, e veselă şi se plimbă zilnic prin apropierea casei. Are mult curaj”), cele şase prietene întrunite la o cafea şi la un tort au socotit anii pe care îi însumau laolaltă şi au

constatat, cu haz, că depăşeau jumătatea de mileniu! După astfel de mici întâlniri plăcute, Mama Mi scria: „e frumos să te bucuri că eşti pe acest glob, chiar dacă el este păcătos; să căutăm noi singuri să ne bucurăm”.

Valeriei Pintea viaţa i se părea în continuare cu multe părţi bune, chiar dacă trebuia să te desparţi de atâţia care îţi fuseseră apropiaţi, chiar dacă sănătatea era tot mai şubredă, chiar dacă lumea din jur se schimba tot mai mult şi întârzia să se reîntoarcă pe făgaşul de pe care fusese abătută… Am surprins-o, în câteva din trecerile mele grăbite prin Timişoara, aţipind după amiaza în fotoliul care fusese al Bunei. O trezeam cu blândeţe şi ea îşi revenea de îndată, gata să mă mai întrebe câte ceva, să mă asculte „povestind”. Atunci o recunoşteam şi îmi spuneam că nu s-a schimbat. Îmi mărturisea că, în zilele de iarnă, când aproape nu avea musafiri din cauza vremii rele, timpul trecea cu ajutorul croşetatului de nasturi şi al amintirilor. De abia acum, mă gândesc că Mama Mi se poate să fi avut, ca oricare dintre noi, şi amintiri secrete, regrete… În coşuleţul ei cu aţe, degetare, foarfece şi ace, care îşi avea loc pe o măsuţă de lângă fotoliu, alături de câteva poze ale Fecioarei, ultimele scrisori primite, câte o reţetă ce urma să fie încercată, se aflau şi hârtiuţe cu tot felul de versuri pe care ea le copiase cine ştie de unde, cândva, şi pe care le recitea când şi când. Una din acele hârtiuţe a ajuns la mine, dar cu puţinele mele cunoştinţe de literatură germană nu pot identifica versurile:

„Wer das Scheiden hat erfunden
Hat an Liebe nie gedacht
Sonst hatt’er diese Stunden
Mit was anderes zugebracht”

În timp ce lucra, bunica mea se oprea şi se uita peste versurile scrise citeţ de ea, pe capetele de hârtie. Uneori zâmbea. Poate versurile precum cele de mai sus erau cheia unor întâmplări din trecut.

La naşterea strănepoatei ei, Valeria Pintea avea şaptezeci şi nouă de ani şi, cu toate semnele vârstei, încă o mare dorinţă de viaţă.

A venit neîntârziat la Bucureşti să vadă fetiţa nou născută,

aducând o mulţime de botoşei, căciuliţe şi jachete lucrate de ea şi care dovedeau că îndemânarea ei nu dispăruse. S-a arătat mulţumită de a fi ajuns străbunică şi a constatat că fetiţa „semăna cu noi”, ceea ce s-a văzut cu mult mai târziu abia, şi nu a fost vorba despre o asemănare în trăsături, ci despre un anume „aer” al familiei. După cum se făcuse cu peste treizeci de ani în urmă o fotografie a celor patru generaţii: Buna, Mama Mi, mama şi cu mine, la fel, s-a făcut noua fotografie a celor patru generaţii: Mama Mi, mama, eu şi fiica mea. Mulţumită, bunica s-a întors la Timişoara, iar scrisorile ei săptămânale au păstrat structura lor statornicită de ani, introducerea singură fiind completată cu o întrebare despre fetiţă. Cu fiecare prilej, trimitea hăiniţe tricotate pentru strănepoată, cu explicaţii privind modelele şi culorile. O vestă verde, confecţionată pentru un Crăciun, a purtat menţiunea: „Am citit în *Neuer Weg* că în această iarnă verdele, cu toate nuanţele lui este *Modefarbe*”. Deşi Mama Mi a arătat interes şi grijă faţă de fiica mea, mie mi s-a părut că în sufletul ei atât de generos n-a mai putut înflori, pentru strănepoată, o dragoste la fel de mare ca aceea pe care ne-o purta nouă, nepoţilor. Când Andrei s-a însurat, ea şi-a exprimat dorinţa de a mai fi, cel puţin o dată, străbunică, dar dorinţa cred că era mai mult ca performanţă statistică. N-a mai ajuns să-şi vadă şi ceilalţi strănepoţi, pentru care, oricum, ar fi fost prea bătrână. Poate că, la fel ca în alte privinţe, sunt nedreaptă din nou faţă de bunica mea. Dacă spre sfârşit, exuberanţa din vorbe şi din scrisori se domolise, dacă nu mai găsea cuvinte de alint excesiv pentru strănepoată, aşa cum găsise odinioară pentru mine, aceasta poate că s-a datorat incapacităţii, care vine cu vârsta, de a exterioriza sentimente ce există cu adevărat.

Către sfârşitul verii anului 1975, am hotărât să petrecem o săptămână de vacanţă, bunica, mama, fetiţa şi cu mine, la Crivaia, la acea vreme mică staţiune cvasi-anonimă din Banat.

Îmi dorisem un loc în care niciuna dintre noi să nu mai fi fost vreodată şi de care să ne bucurăm fără amintiri. Crivaia s-a dovedit a fi exact ceea ce îmi dorisem. Dealuri verzi, cu păduri de foioase şi câţiva brazi din loc în loc. Nişte mesteceni cu trunchiuri albe în lungul

unor drumuri forestiere. Pajişti presărate cu brânduşe timpurii de toamnă pe care păşteau vacile sătenilor din jur. Murmurul neobosit al Bârzavei, care curgea în apropierea hotelului.

În faţa clădirii era o esplanadă largă, cu bănci şi scaune împrăştiate ici şi colo, pentru puţinii vizitatori.

Dimineaţa făceam, toate patru, mici plimbări şi Mama Mi înainta vitejeşte, sprijinindu-se în baston. Ne-am aventurat chiar pe drumul spre „Vila Klaus”, dar bunica şi mama s-au oprit la jumătate, lăsându-mă să ajung doar cu fetiţa, până la o cochetă vilă ascunsă de copaci uriaşi.

După amiaza, în timp ce mama îşi făcea siesta în camera răcoroasă a hotelului, mă îndreptam spre o pajişte apropiată, cu câte o carte şi nelipsitul meu caiet. Fetiţa se juca în preajma mea, culegea flori şi pietricele colorate.

Bunica se instala într-unul din scaunele de pe esplanadă şi de acolo urmărea tot ce se petrecea, adică puţinul ce se petrecea în jurul ei, spre marea ei nemulţumire. Rareori venea câte o maşină cu localnici din zonă, dornici să ia o masă sau doar o cafea. O doamnă în vârstă îi ţinuse companie în prima zi a sosirii noastre, dar apoi plecase. Rămăsese, statornic pe esplanadă, doar un mare câine galben, care, după ce se învârtea pe la uşa de la bucătăria hotelului, se îndrepta spre scaunul bătrânei şi i se aşeza la picioare, obosit şi resemnat. Acum, îmi pare rău că în acele după amiezi călduţe de “indian summer”, nu mi-am tras unul din scaune alături de cel al bunicii mele. Să fi stat mai mult de vorbă cu ea, să fi băut împreună o ceaşcă de cafea, să-i fi ascultat multe din poveştile bine cunoscute, cu atenţie şi răbdare - poate le-aş mai fi ţinut minte până azi… Dar eram prea adâncită în gândurile mele şi o priveam de departe, din pajiştea în care căutam liniştea. Era o siluetă greoaie, cu părul alb strălucind în soarele blând de care nu se ferea, căci o încălzea. Când şi când se apleca să mângăie câinele galben, apoi se îndrepta, îşi potrivea ochelarii şi privea spre drum, în speranţa sosirii vreunor vizitatori.

În zilele de la Crivaia, bunica a tricotat două perechi de şosete pentru strănepoata ei şi a insistat să mă înveţe cum se face un „călcâi frumos”. Docilă, mi-am notat pe ultima pagină a caietului cu

însemnările din acea vacanţă ceea ce mi-a dictat Mama Mi, număr de ochiuri, trecerile de pe un ac pe altul, i-am cerut explicaţii suplimentare. Mulţumită, bunica mi-a zis: „Iată că ai învăţat de la mine un lucru util". Şi după o mică pauză, a adăugat, cu o urmă de patetism: „De acum înainte, ori de câte ori vei tricota o pereche de ciorapi, te vei gândi la mine". Am asigurat-o că aşa va fi. Dar şirul de femei din neamul nostru, început cine ştie cu cât timp în urmă, şi din care nu le cunoscusem decât pe Buna, pe Mama Mi şi pe mama împletind ciorapi, avea să se întrerupă la mine. Tot la Crivaia, Mama Mi a terminat de brodat o faţă de masă cu motive florale desenate de mama şi care era destinată strănepoatei ei. Mi-a spus: „Important este să-i placă fetiţei! Cine ştie ce mode vor mai fi pe când ea va fi mare, dar eu îi doresc să folosească această faţă de masă cu tot atât drag, cu cât am cusut-o eu!"

În căutarea ei de „societate", bunica a descoperit că bucătăreasa de la hotel era din Lugoj. O femeie de vreo patruzeci de ani, dornică şi ea să sporovăiască. Valeria i-a povestit cum în copilăria ei, pe la sfârşitul secolului al XIX-lea, băieţii de pe strada Timişoarei îi ameninţau mereu pe cei de pe strada Măgheruşului, dar nu s-au bătut niciodată. Bucătăreasa a confirmat, uimită, că acelaşi lucru se petrecuse şi în copilăria ei, cu peste cincizeci de ani de la povestirea bătrânei doamne. „Cât de mult m-am bucurat să aflu aceasta", a exclamat bunica şi ochii îi străluceau de emoţie. Abia acum înţeleg cum te poţi bucura de lucruri de nimic, de mărunte amănunte care te încredinţează că nimic nu s-a schimbat de ani, că lumea este aceeaşi…

Ştiu că sejurul la Crivaia, în acel loc singuratic la acea vreme, dincolo de lacul Văliug, compania noastră cam tăcută, nu au fost chiar pe gustul bătrânei mele bunici, dar a fost unul din puţinele daruri pe care i le-am oferit şi ea a fost fericită. Când şi când, privindu-ne cu un zâmbet care îl amintea pe cel de neuitat al Bunei, ne spunea: „Dragele mele fete, cât de mult vă iubesc şi cât de bine este că putem fi împreună".

De mai multe ori am vorbit cu unchiul meu Valeriu despre felul în care Valeria privea timpul, mai ales în anii în care ea ajunsese deja

la o vârstă înaintată. Fiul ei, care a fost, cu întreruperi neînsemnate, martorul tandru al existenţei mamei sale, obişnuia să spună că Mama Mi avusese o relaţie „agreabilă” cu timpul, de mare înţelegere. Timpul îi fusese dat pentru a se bucura de tot felul de lucruri importante sau mărunte, pentru a-şi iubi copiii, pentru a accepta viaţa cu toate întâmplările ei. Timpul o ajuta să uite neplăcerile şi suferinţele. I se părea mereu că timpul îi rezerva surprize nebănuit de plăcute. Cita de multe ori un vers dintr-o poezie învăţată la şcoală şi care îi dădea curaj: „Es muss doch Frühling werden”. Doct şi preţios, universitarul Valeriu Pintea constata: „Mama a aplicat neabătut în viaţa ei virtuţile capitale: credinţă, iubire, răbdare”. A fost la înălţimea fiecăreia din aceste virtuţi, fapt de care ne-am dat seama prea târziu. Cu toate pretenţiile noastre de cultură făcută din cărţi şi călătorii, nici Valeriu, nici mama, nici eu nu am reuşit să ne sprijinim, neîntrerupt şi firesc, pe cele trei virtuţi a căror enumerare pare atât de simplă. Credinţa ne-a fost multă vreme şovăielnică şi nu am devenit niciodată cu adevărat practicanţi. Ne-am pus la îndoială iubirile şi de multe ne-am temut. În ceea ce mă priveşte, poate că am avut doar răbdare, virtutea cea mai umilă din toate, dar altfel de răbdare decât cea a bunicii mele. Pentru ea răbdarea a fost o aşteptare înţeleaptă a rezolvării, a împlinirii unor lucruri dorite sau a uitării unui necaz. Răbdarea ei a fost senină. Pentru mine a fost neputinţă, a fost unica soluţie pentru a nu dispera, o răbdare lipsită de speranţă.

Valeria Pintea a fost încredinţată că va avea o viaţă lungă şi, la 83 de ani ne scria, în timpul unei epidemii de gripă de la Timişoara, că se îngrijea cu atenţie, căci: „nu am nicio grabă să fac vreo boală care să mă trimită, eventual, în lumea celor drepţi”.

Dorinţa ei de viaţă o extindea şi cunoscuţilor şi atunci când Veronka neni, pe care o ştia de la începutul secolului, a închis ochii la aproape 96 de ani, bunica a spus despre bătrâna ei prietenă că „ar mai fi putut să trăiască”, crezând cu fermitate aceasta. „O regret din inimă - ne-a scris - mi-a fost întotdeauna o bună sfătuitoare şi mi-a dat mult curaj în viaţă”.

Veronka neni, una din cele mai originale femei pe care le-am cunoscut, o nemţoaică robustă pe care nicio amărăciune a vieţii ei

chinuite n-a înfrânt-o, merită câteva cuvinte în aceste pagini despre Mama Mi. A fost o prezenţă constantă şi tonică în cotidianul Valeriei şi amândouă se simţeau legate prin optimismul cu care priveau viaţa. Nemţoaica avea o casă modestă, pe la capătul „Căii Şagului”, în mijlocul unei grădini care mi se păruse imensă în vremea copilăriei. Desigur, era doar „mărişoară” şi foarte îngrijită, cu straturi de căpşuni şi mulţi pomi fructiferi.

Veronka se căsătorise târziu, cu un mic funcţionar şi rămăsese repede văduvă, cu puţine amintiri şi o pensie de urmaş derizorie. A început să închirieze două camere din cele trei ale căsuţei, la studenţi nevoiaşi care se mulţumeau cu un confort precar. „Die Buben”, după cum îi numea cu tandreţe, nu aveau mereu bani pentru chirie, dar Veronka îi păsuia *sine die* şi se bucura de simpla lor prezenţă. Îi plăcea să-i audă vorbind şi ei îi povesteau tot ce li se întâmpla, astfel încât, ani de zile, Veronka neni a cunoscut tot ce mişca la Politehnica timişoreană şi la Institutul Agronomic. Apela şi ea la bunica mea pentru câte un „sprijin” la examenele protejaţilor ei, pentru câte o notă mai mare, nădăjduind că Valeriu, pe care îl cunoştea de când se născuse, avea să fie sensibil la rugămintea ei. În astfel de situaţii, se referea la el ca la „Herr Professor” şi nu simplu, ca la Puiu, când vorbea despre el cu Valeria. La rândul lor, „die Buben” erau recunoscători, chiar dacă rău platnici, şi o ajutau pe bătrână la îngrijitul grădinii, cărau îngrăşăminte şi răsaduri, pliveau, culegeau fructele pe care ea le valorifica în pagubă şi la întâmplare, cu o nepăsare voioasă şi cu zâmbetul pe buze. Seară de seară, asculta la vechiul ei aparat de radio, împreună cu studenţii, postul Europa Liberă, fără nicio teamă, căci nu avea vecini în imediata apropiere. În 1956, când cu evenimentele din Ungaria, mai mulţi din studenţii manifestanţi s-au ascuns în casa din mijlocul grădinii şi ea i-a găzduit, i-a hrănit, până ce pericolul să fie arestaţi a trecut.

Altfel, Veronka neni găsea că lumea, cu succesiunea anotimpurilor şi cu lumina fiecărei zile era de o rară frumuseţe şi în această privinţă se înţelegea perfect cu bunica. Iar greutăţile existenţei, bolile, bătrâneţea, singurătatea, le depăşea rostind, scurt, sintagma „Es muss gehn”, pe care şi noi o cităm acum, în amintirea ei.

Venea la Valeria mereu cu fructele de sezon, aşezate cu grijă pe un şervet care tapeta fundul coşuleţului din nuiele. Era un prilej ca cele două bătrâne să ia masa împreună şi nemţoaica, silită de împrejurări să se mulţumească cu mese frugale, aprecia strădaniile bunicii mele de a-i oferi un prânz mai consistent. Devenise o tradiţie ca în fiecare 24 noiembrie, când era aniversarea ei, Veronka neni să fie invitată la prânz în strada Gojdu. La rândul ei, Valeria o vizita pe Veronka neni mai ales vara, când petreceau ore îndelungate la umbra răcoroasă din grădină, vorbind despre trecutul care tot sporea în urma lor. Făceau şi planuri de viitor, de aceea bunica spusese cu seriozitate că Veronka neni ar mai fi trebuit să trăiască. Planurile de viitor priveau o bancă pe care ar fi dorit s-o amplaseze mai aproape de casă - cea existentă de ani fiind la capătul grădinii -, cei doi piersici pe care cineva i-i promisese pentru la primăvară, şi alte mărunte schimbări pe care le dorea pentru straturile ei de căpşuni şi pentru tufele de zmeură… Despre acestea îi vorbise bunicii mele aproape centenara Veronka neni înainte de a se stinge pe un pat de spital, cu un zâmbet pe buze, în timp ce o asistentă grijulie îi dădea să mănânce felii de portocală…

Fiindcă bătrâna nu avusese rude apropiate, Valeria a fost aceea care s-a îngrijit de mormântul ei, şi încă vreo câţiva ani s-a dus de ziua morţilor cu lumânări şi flori pentru ea, ca şi când ar fi făcut parte din familie. Când bunica mea nu s-a mai putut deplasa, de fiecare 2 noiembrie îi amintea lui Valeriu să n-o uite pe Veronka neni. El nu a uitat-o nici după ce bunica n-a mai fost…

Dacă am amintit-o pe Veronka neni este fiindcă ea nu a fost un caz singular de curaj, de acceptare a vieţii şi de încercare de a o înfrumuseţa, de curiozitate pentru oameni şi întâmplări de dincolo de împrejmuirea grădinii ei. Au existat în Timişoara mulţi oameni cu destine modeste, dar cu un potenţial de speranţă şi de încredere care, în multe cazuri, devenea contagios, îi ajuta şi pe alţii să supravieţuiască cu demnitate.

Nu mai ţin prea bine minte când în ritmul vieţii Valeriei Pintea a intervenit o oarecare oboseală mai accentuată. Aceasta s-a datorat şi

refuzului nostru de a accepta că Mama Mi s-ar fi putut schimba, că ea ar fi putut înceta să fie atât de prezentă în viaţa noastră, fără a ne cere vreodată să o ajutăm, ci doar dornică de a urmări tot ceea ce făceam, ceea ce ne doream. La început ne-a vorbit despre o slăbire a memoriei. Şi-a scos din raft volumele operelor lui Schiller şi Goethe, tipărite în l898, la Leipzig şi a început să-şi amintească poeziile învăţate cu decenii în urmă. S-a declarat mulţumită, constatând că reţinea textele la fel de uşor pe cât reţinuse rolurile pe vremea teatrului de amatori din Lugoj. Ne-a făcut, cu mare mândrie, demonstraţia recitării, fără greşeală a celor opt strofe din „Erlkönig”, cu intonaţia potrivită, începând cu întrebarea „Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? ” şi până la tragicul ultim vers: „In seinem Armen das Kind war tot”. Tot atunci a recitit „Zauberberg” de Thomas Mann şi a regretat că nu mai avea cărţile lui Victor Hugo, care o încântaseră cândva.

Dacă mintea îi rămăsese la fel de plină de curiozitate şi de prezentă, dacă memoria şi-o strunea neîncetat, puterile o lăsau. Trecuse de optzeci de ani, când mi-a scris: „Înainte de masă pot face multe, dar după masă trebuie să dorm o oră şi pe urmă mă mărginesc să-mi citesc Neuer Weg-ul şi să fac lucru de mână. Seara nu mai ies nicăieri. Uneori ascult la radio concerte care mă încântă”. Treptat, cam acesta a devenit programul ei zilnic.

Primea vizite cu cea mai mare bucurie şi toate prietenele mele mai bune, colege de birou, care au avut de lucru la Timişoara, în anii construirii „Porţilor de Fier”, au trecut pe la ea, s-au simţit bine în preajma ei, adeseori chiar au stat o zi-două în casa ei primitoare şi abia aşteptau mesele pregătite de Mama Mi, cu tot felul de specialităţi bănăţene, atât de „ciudate” pentru „regăţencele” obişnuite cu altă bucătărie. Supa de vişine, sosul de măcriş, friptura cu sos de coacăze, „caşul de gutui” şi multe altele, mai sunt şi azi amintite de prietenele mele, când vorbim despre cea care devenise şi pentru ele „Mama Mi”. Cu nedezminţita ei disponibilitate, bunica mea reţinuse tot ceea ce îi povesteau prietenele mele şi nu uita să mă întrebe în scrisori despre ele, copiii lor, le trimitea nasturi croşetaţi de ea, fericită de a-şi lărgi numărul cunoscuţilor cu oameni tineri. Şi astăzi încă, Nicole T. îşi aminteşte de popasurile ei în locuinţa din strada Gojdu nr. 2 şi aflu

de la ea mici întâmplări înduioşătoare, dovezi ale bucuriei cu care bunica mea îşi primea oaspeţii.

Până pe la 90 de ani, Mama Mi ne-a tot trimis pachete de sărbători, de zilele aniversare, pline de cadouri încântătoare, uneori emoţionante prin modestia şi inventivitatea lor. Pe lângă „specialităţile" ei, cum au fost neuitatul „caş de gutui" şi gemul de măceşe (din măceşele pe care i le aducea, gata curăţate, Frau Eva), a adăugat cu regularitate, de la o vreme, câte un pachet de napolitane „Carmen" şi o pungă din vestitul ceai Krovitzki, după reţeta farmacistului timişorean cu acest nume. Cu aproape jumătate de veac în urmă, mi-a trimis într-un colet poştal o crenguţă din planta decorativă numită „telegraf", pusă în două jumătăţi de cartof care au hrănit-o şi au păstrat-o proaspătă până ce a sosit pachetul. Am plantat-o într-un ghiveci, s-a prins, a crescut foarte viguroasă şi am tot prăsit-o, în timp. Şi astăzi „urmaşe" ale acelei crenguţe decorează terasa mea.

Bunica ne trimitea, aproape cu încăpăţânare, reţete frumos caligrafiate, ale prăjiturilor ei complicate, pe care noi nu le-am făcut niciodată sau, dacă am încercat să le facem, nu ne-au ieşit nici pe departe la fel cu cele făcute de ea. Ne dădea cantităţile în „deca", untul nu trebuia înlocuit cu margarină, sub niciun motiv, ne atrăgea atenţia să respectăm cu stricteţe reţetele, să nu „abdicăm" de la precizia cantităţilor şi să nu ne luăm după reţetele din Regat în care apăreau măsuri ca paharul, lingura, vârful de cuţit, o părere de, o idee de, cât cuprinde, cât se cere, după gust etc. Faptul că, deşi am cântărit cu precizie ingredientele şi am respectat toate indicaţiile, nu am reuşit niciodată nici faimoasele ei „ischlere", nici acele delicioase „Honigpusserli", cred că i-a dat o nemărturisită satisfacţie. A deţinut, astfel, până la capăt, supremaţia unor dulciuri inegalabile pentru care am lăudat-o fără rezerve. Poate că astfel a înţeles-o peste zeci de ani pe soacra ei, preoteasa din Satulung, care a păstrat secretul tortului de nucă…

Fiindcă bunica era tot mai dornică să ne ofere ceva, oricât de neînsemnat şi de care puterile ei mai erau în stare, după ce am avut de la ea nasturi de aţă pentru încă două generaţii, i-am cerut să croşeteze danteluţe mai înguste, mai late, din aţă albă sau colorată, pentru a le

pune la marginile feţelor de masă şi şervetelor cumpărate din magazin şi a le „înnobila” astfel. Mama Mi a început să croşeteze cu plăcere şi râvnă, ne cerea dimensiunile dorite şi a avut o ocupaţie neobositoare şi care o distra chiar. Ne-a trimis o mulţime de „role” de danteluţe, cu modele ingenioase, în tot felul de culori. Multe din ele ne-au folosit, altele au rămas în punga de „cimiri” a Bunei, care ascunde astfel eşantioane croşetate timp de un veac, de Buna şi de fiica ei Valeria.

După cum am mai spus, sărbătorile şi aniversările au fost întotdeauna momente importante din viaţa bunicii mele şi, pe măsură ce anii treceau, ea s-a străduit mai mult să le sublinieze. Le aştepta, le pregătea, le trăia cu bucurie, ni le descria pe larg în scrisorile ei săptămânale şi noi ne miram de încăpăţânarea cu care ea continua un anume fel de a trăi în anii tot mai grei ai comunismului, când entuziasmul pentru orice plăcere scădea vertiginos.

N-a existat niciun an fără coroniţa de Advent, prinsă cu panglici roşii de lampă, fără un bråduţ cât de mic pentru Crăciun. Măcar Valeriu şi cu Andrei erau alături de ea în seara de Ajun, în cei din urmă ani ai ei. Ea le pregătea mici daruri, pacheţele învelite în foiţă, legate cu şnur roşu şi cu o mică crenguţă de brad deasupra, ca decor.

„Aseară - ne-a scris ea pe când se apropia de 90 de ani - Andrei cu taică-său au împodobit bradul, au aprins lumânărelele din pom şi de la Advent şi am cântat colinde toţi trei. Am avut peşte şi tăieţei cu nucă, iar în locul tradiţionalei supe de vin, un ceai bun, englezesc. La plecare, Andrei mi-a spus: «Es war ein echtes Weihnachts Stimmung»”.

Micile constatări în limba germană ale lui Andrei o umpleau de mulţumire pe bunica noastră şi reprezentau dovada strădaniilor ei încununate de succes. Faptul că ni le transmitea în scrisori era şi un punct în plus pentru Andrei, faţă de mine, care, după Mama Mi, „nu ştiam germana atât de bine”. De fapt, nu o ştiam aproape deloc, dar bunica mea nu ar fi spus cu brutalitate un astfel de adevăr umilitor.

Ani de zile, scrisorile Valeriei au cuprins înşiruirea musafirilor ei din zilele aniversare sau de sărbătoare şi lista completă a trataţiei cu care îi aştepta. „Au fost la mine, la prânz: Natali, Tavi, Nely, Lia şi Valeriu, Tita cu Jupp, Andrei. Am servit pastă de peşte, choux de

Bruxelles în maioneză, cârnaţi cu sos de hrean şi la urmă o salată de fructe. Valeriu a adus şi o sticlă de vin spumos pe care a deschis-o Andrei cu oarece ceremonial… Spre seară au venit şi Mihaela cu Hilda, soţii Butean. El, la cei 9l de ani, este încă atât de bine şi de „lustig”… ”

În timp ce viaţa noastră din Bucureşti era tot mai închisă şi întâlnirile cu puţinii prieteni tot mai rare, bunica mea reuşea să ţină în jurul ei familia, cunoscuţii apropiaţi, se bucura de orice reuniune în care păstra atmosfera dintr-o Timişoară a tinereţii ei, nu se lăsa învinsă de vremurile noi.

După cum nu accepta schimbările din societate, păstrându-şi zâmbetul liniştitor şi plăcut, tot aşa, Valeria nu accepta nici propriile eşecuri. A încercat din răsputeri să ascundă faţă de ceilalţi şi chiar faţă de ea însăşi cât de grea era viaţa fiului ei iubit şi cât de mult suferea ea din această pricină. Spre sfârşitul vieţii ei, amarul izbucnea în scrisori, în care se plângea de cât de cicălitoare devenise Lia, de apatia în care cădea uneori Valeriu, de jignirile pe care le îndura din partea nurorii, de tensiunile permanente din casa fiului ei. Acolo erau mereu discuţii din fleacuri, pornite şi orchestrate de Lia, cu o neobosită insistenţă, şi cu o nemulţumire crescândă faţă de reacţiile celor din jurul ei: Natali se adâncea în câte o lectură, Tavi pleca de acasă, după ce-i făcea fiicei sale semn că era nebună, Valeriu încerca justificări şi împăcări anemice, Andrei se închidea în camera lui. Dacă era de faţă şi Valeria, care ajungea să izbucnească în lacrimi, Lia savura o trecătoare victorie.

Cu toată imensa dragoste pe care şi-o purtau unul altuia, cu toată dorinţa de a fi împreună cât mai mult şi de a-şi vorbi, Valeria nu a fost confidenta de care fiul ei ar fi avut nevoie şi nici confidenta pe care ea s-a străduit să fie. Au fost îngrădiţi de o educaţie care nu le permitea să se destăinuie în deplină libertate, erau prizonierii unor convenţii pe care le simţeau împovărătoare, dar pe care nu au vrut să le calce. Când şi când, povestind Valeriu, în treacăt, despre neînţelegerile din familia sa, în momente în care era cu totul depăşit şi îşi dădea seama

că nu avea să se bucure niciodată de o armonie aşa cum şi-o imaginase el din lecturi, Valeria nu putea spune mai mult decât un duios „Puiul mamei”… Îşi privea fiul cu o tristeţe fără margini şi îi mângâia creştetul, aşa cum făcea în vremea în care el era băieţelul plăpând, cu ochelari, care trebuia protejat.

În după amiezile în care Valeriu o vizita pe mama sa, ei îşi savurau o cafea şi o ţigară, iar ceea ce vorbeau privea mai ales viaţa profesională a fiului. Valeria nu se plictisea niciodată să audă proiectele, succesele şi îndoielile profesorului universitar care devenea un şcolar în faţa ei, înşirând cu o naivă sinceritate toţi paşii făcuţi la catedră. Bunica mea asculta cu mare răbdare discursurile de deschidere şi de închidere ale anilor universitari, pe care unchiul meu i le citea în ciornă şi pe care le completa în liniştea casei din strada Gojdu. Era mândră de fiul ei şi i-o spunea. Erau amândoi fericiţi în acele după amieze semi-clandestine de care Lia nu prea avea cunoştinţă. Singurele umbre ce se iveau se datorau faptului că Valeria, ştiind când avea cursurile fiul ei, în ce săli, câţi studenţi avea, nu ezita să-i strecoare mici bileţele cu numele câte unui protejat al ei care avusese toate motivele din lume să nu se poată pregăti pentru examene. După cum am mai spus, acestea erau motive de mici conflicte, fostul şef de promoţie neputând înţelege de unde atâta înţelegere a unei mame de foşti premianţi, pentru „les cancres de la classe”.

Valeria şi-a încurajat fiul în scrierea tratatului de fiziologie pe care acesta îl începuse din primii săi ani de profesorat. N-a fost doar orgoliul ei de a-şi vedea băiatul autor de tratat şi propulsat, astfel, mai sus în elita universitară timişoreană, ci intuiţia că această lucrare era foarte importantă pentru autorul ei. Trebuia să cuprindă prea mult acel tratat, proiectul a fost ambiţios, i-ar fi cerut concentrare şi continuitate în lucru lui Valeriu, dar timpul său a fost gestionat de Lia, care nu vedea nicio utilitate a volumului şi niciun avantaj material care să justifice efortul. Tratatul rămas în stadiu de manuscris şi incomplet a fost o durere aproape la fel de mare pentru bunica mea, cât şi pentru unchiul meu. „N-aş vrea să mor înainte de a vedea tratatul tipărit”, ne scria Mama Mi în ultimele ei scrisori, silindu-se, cu optimismul ei nedesminţit, să mai spere.

Istovit după o îndelungată suferinţă a Liei, după ce îi aşezase la locurile de veci, pe rând, pe Natali, Tavi, Valeria şi pe Lia, după ce fiul cu familia sa se stabilise în Suedia, după ce fusese pensionat, unchiul meu atât de iubit, ajuns la vârsta senectuţii, mi-a mărturisit cu un zâmbet stingher că ar dori să-şi revadă manuscrisul şi poate să-l finiseze. „Biata mama, cât de mult ar fi dorit să pot duce la bun sfârşit această lucrare”, a mai zis şi privirea sa de miop, vagă şi nesigură, a părut să caute în încăpere umbra încurajatoare a Valeriei. Peste câteva luni, avea să se stingă şi el.

Chiar şi fără destăinuirile pe care înclinăm să le credem astăzi fireşti şi care poate că le-ar fi făcut inima mai uşoară atât mamei cât şi fiului, Valeria ne-a mărturisit într-una din scrisori: „Eu, dacă mai curând sau mai târziu, nu voi mai fi între cei vii, fiind bătrână şi „reef für das ewige Leben”, n-aş vrea să pornesc pe drumul din urmă atât de amărâtă pentru băiatul meu…”

Pe măsură ce înainta în vârstă, cercul preocupărilor Valeriei se îngusta şi ea ne amintea foarte adeseori, discret, dar cu urme de umor, despre greutăţile cotidianului: „În toamnă, când vântul şi ploaia au despuiat castanii din grădina Elite, am început să mă tem de o iarnă grea…Mie îmi este teamă de frig, când mă gândesc la bucătăria mea friguroasă, dar: „nach einer jeder Dezember folgt wieder ein Mai”…

În fiecare an erau probleme cu aprovizionarea cu lemne. Depozitul era în Fratelia, se ajungea cu greu şi Valeriu nu reuşea s-o ajute întotdeauna. Dar când avea lemnele în pivniţă, cartofii şi ceapa în cămară, alături de rafturile ei bine garnisite, ne scria cu satisfacţie: „Acum, bin ich eingewintert”.

Despre anii de sfârşit ai Mamei Mi am scris cu destulă fidelitate în schiţa „Ultima întâlnire” care încheie volumul „Tereza Vengrovici şi alte povestiri”. De fapt, încă în timp ce scriam despre felul în care Valeria Pintea se apropia de ieşirea din scenă, în camera ei plină de amintiri din strada Gojdu, am avut gândul de a-i povesti întreaga viaţă, s-o cuprind într-un roman familial, fără nicio pretenţie.

O fractură nefericită, fractura de col femural atât de gravă pentru bătrâni, a întunecat sfârşitul bunicii mele, deşi ea ne tot liniştea că

„are vrere, dacă nu şi putere”, şi că se va strădui să nu ne fie o povară.

Din spital, unde a stat mai multe luni, apoi de acasă, unde a avut o supraveghetoare permanentă în persoana unei Nane Iuliana, ea n-a încetat să scrie scrisorile ei săptămânale.

„Medicii spun că peste un an voi fi pe deplin restabilită şi atunci, scumpa mea, sper să ajung pe terasa ta şi cu voi toate trei, să bem un ceai sau o cafea…”

Înduioşătoare speranţă. Poate a scris astfel doar pentru a da aparenţe de normalitate stării ei, poate că optimismul ei mai avea tresăriri trecătoare.

„În trei luni de spital - constata bunica mea - în salon s-au perindat peste treizeci de persoane, fel de fel. Am învăţat multe din discuţiile cu ele. Totul e bun la ceva, chiar şi un accident…” Înconjurată de lume, disponibilă pentru poveşti de toate felurile, ascultătoare şi povestitoare neobosită, bunica mea a făcut astfel încât şi statul în spital să-i fie suportabil.

Revenită acasă, a fost nerăbdătoare să se deplaseze: „Merg greu cu cadrul - ne scria - dar îmi zic *langsam, langsam aber sicher* sau mereuţ, mereuţ, cum spunea Buna”.

Treptat, cu multă voinţă şi răbdare, a început să se plimbe cu cadrul pe coridor, cu escale în dreptul fiecărui apartament de unde, negreşit, ieşea câte un locatar cu care schimba câteva vorbe, căruia îi spunea câte ceva plăcut, plină de acea dragoste faţă de oameni care nu a părăsit-o niciodată. Aceste plimbări zilnice pe coridor, vizitele fiului şi ale nepotului, productivitatea de botoşei pentru noi-născuţi şi de nasturi de aţă, i-au adus o mare bucurie. „Lumea nu m-a uitat - constata ea - şi am comenzi serioase. De când am ieşit din spital am lucrat l65 de nasturi”.

După multe exerciţii, ne-a anunţat cu mândrie: „Acum umblu singură, numai cu ajutorul unui baston, dar trebuie să fie cineva lângă mine, nu pentru sprijin, ci pentru siguranţă. Aşa că având eu curaj şi o doză mare de optimism, sper ca până la primăvară să fie totul ca înainte”.

Dar Valeria avea aproape nouăzeci de ani şi nimic nu a mai putut fi ca înainte. Ea s-a reîntors la deplasările cu cadru, din ce în ce mai

scurte şi mai anevoioase. În acea vreme a declinului ei a avut mângâierea vizitelor frecvente a două fiinţe de excepţie: Scumpa Dobrin, veche şi statornică prietenă, mai tânără decât ea, şi Turicuţa Ţenchea, cea pe care o numea în scrisorile ei „die gute Seele”. Aceasta din urmă avea vârsta Valentinei, dar se apropiase de Mama Mi după moartea în 1971 a mamei ei, pe care bunica mea o cunoscuse bine. Îl cunoscuse şi pe tatăl Turicuţei, naturalistul Alexandru Borza, care îi prezentase, cu mulţi ani în urmă, Grădina Botanică din Cluj al cărui director fusese. Cu memoria ei prodigioasă, Mama Mi îşi amintea ceea ce îi povestise profesorul despre vizita sa în parcul natural Yellowstone şi cu astfel de povestiri o bucura pe delicata şi sensibila Turicuţa.

Nana Iuliana, care o îngrijea, era o femeie cumsecade, dar la modul ei. O ţărancă grasă, destul de în vârstă şi ea, venită dintr-o apropiată comună bănăţeană, izgonită de necazuri şi supărări de toate felurile. „Este dură cu mine”, se plângea bunica. Alteori, reuşea să-şi regăsească buna dispoziţie: „Iuliana are un vocabular mai puţin „Salonmassig”, dar nu este angajată ca „Gesellschaftsdame”, ci ca să mă îngrijească”.

Când Nana Iuliana lipsea de lângă bunica mea, fie că se ducea la piaţă, fie că era după treburi ale ei, lăsa uşa deschisă, astfel ca oricare dintre vecini sau vreun vizitator să poată intra. Am aflat acest amănunt târziu şi mi s-a părut ceva foarte trist, era ca şi când am fi părăsit-o cu toţii doar în grija Nanei Iuliana, căreia puţin îi păsa.

În acel timp, în fiecare scrisoare au început să vină veşti despre moartea câte cuiva dintre apropiaţii Valeriei. S-au dus, rând pe rând, foste prietene din Lugoj, cu care ţinuse legătura, Olga Butean, la „abia” 81 de ani, poeta Adriana Savii, nepotul Emiluţ, mult iubita ei Hilda Drăgan, care rezistase până în cel de al 95-lea an de viaţă, Trude Barta stabilită în Austria şi cu care îşi scria lungi scrisori, Zinuţa rămasă atât de înţeleaptă până la capăt. Cercul prietenilor se îngusta. „Aud că sâmbătă a fost înmormântarea doctorului Butean – a scris ea într-un februarie friguros - şi bun înţeles că nu am putut fi prezentă, dat fiind situaţia mea. Mi s-a spus că doar opt persoane l-au condus pe ultimul

drum, doar opt…A uitat oare lumea de mesele, de petrecerile din casa Butean, când toate încăperile erau pline de musafiri?” Dragă Mama Mi…ea era cea care uitase că lumea care fusese invitată odinioară în casa Butean nu mai exista şi puţinii supravieţuitori în stare să meargă până la cimitir nu erau mai mult de opt… Pe Valeria a început s-o cuprindă o tristeţe temătoare. Îmi scria: „De multe ori, când sunt singură, simt cei aproape 90 de ani. Şuruburile şi rotiţele sunt prea tare uzate şi nu se găsesc piese de schimb… Aş vrea să mai ajung să împlinesc cei 90 de ani, dar dacă nu va fi să fie, a fost de ajuns şi cât a fost…” Alteori lipsea orice ironie: „Ştii, scumpa mea, sunt de multe ori lucruri ori supărări, necazuri, pe care nu le poţi spune nimănui şi parcă ţi-e teamă să ţi le mărturiseşti ţie însăţi. Dar totuşi, dacă aş putea să încerc să vi le împărtăşesc, să fiu alături de voi, mi-ar fi mai uşor”… Sau, altă dată: „Când nu mă vede nimeni, plâng amarnic. Niciodată n-am suferit aşa de mult de DOR ca şi acum. De ce este Bucureştiul atât de departe şi eu nu mă mai pot mişca?”

Bucureştiul era departe, avea dreptate, şi dacă ea nu se mai putea mişca, ar fi fost firesc ca noi să venim s-o vedem. Îi scriam uneori şi câte două scrisori pe săptămână, dar nu am luat trenul pentru a mă duce să petrec câteva zile cu ea. Aveam tot felul de motive, niciodată nu era momentul potrivit, aveam mult de lucru, nu-mi puteam lua concediu, era nu ştiu ce eveniment la şcoala fetiţei…

În pragul celor 90 de ani, bunica aştepta cu multă răbdare surâzătoare ca în după amiezile de iarnă s-o viziteze fiul sau nepotul, să treacă pe la ea o prietenă sau cel puţin o vecină, să primească o scrisoare. Cu scrisul ei citeţ, dar devenit tremurat pe alocuri, ea îmi mărturisea: „…nu se prea întâmplă ceva ce mi-aş dori, dar se întâmplă alte lucruri plăcute şi ele, astfel încât timpul nu trece apăsător. Mulţumesc Ceriului că vă am pe voi şi că vă pot iubi atât de mult…”

Cu câtă uşurinţă treceam peste astfel de fragmente din scrisorile ei! Abia acum, ajunsă la o anumită vârstă înţeleg în ce fel se simţea bunica mea, stând în fotoliul de lângă fereastră, aşteptând un semn din partea celor pe care îi iubea, abia acum înţeleg nevoia aproape umilă de tandreţe a bătrânilor, răbdarea lor îngăduitoare, acum când

petrec şi eu ore îndelungate într-un fotoliu, înconjurată de unele obiecte care au fost în locuinţa din strada Gojdu nr. 2 şi privesc în urmă cu nostalgie spre imaginea de odinioară a bunicii mele.

La aniversarea celor nouăzeci de ani ai Valeriei Pintea, mama s-a dus la Timişoara şi bătrâna a fost sărbătorită chiar peste aşteptări. În cele câteva zile în care a primit o mulţime de musafiri şi de felicitări, bunica şi-a regăsit ceva din ţinuta dreaptă de odinioară şi din verva pentru care fusese îndrăgită de toţi. La încheierea „festivităţilor" a întrebat-o pe mama dacă „fusese demnă". Nu dorise să lase o imagine penibilă celor care o sărbătoriseră şi a reuşit.

Mama a mai vizitat-o cu câteva luni înainte de sfârşit, dar atunci a fost deja prea târziu chiar şi pentru ultime cuvinte.

Când eu am văzut-o pentru ultima dată, pe fugă, fiind între două trenuri, se mai putea vorbi cu ea, aproape ca în trecut, dar chipul ei avea trăsăturile îngroşate, pleoapele erau căzute peste ochii cu o privire ternă. M-am străduit mereu să alung acea ultimă înfăţişare a ei şi să mi-o amintesc aşa cum fusese în copilăria mea, o femeie înaltă, încă frumoasă, care la cei cincizeci de ani părea în plină putere.

Cu puţin înainte de a fi imobilizată la pat, cărţile postale au luat locul scrisorilor, cu câteva cuvinte scrise de ea sau dictate lui Valeriu. A mai avut puterea să scrie, cu un ultim efort trădat de literele care nu mai aveau frumuseţea uşor demodată cu care mă obişnuisem, un rămas bun oarecum solemn şi de o înţelepciune resemnată: „Când eu nu voi mai fi, să mergeţi la Sfânta Biserică, să mulţumiţi bunului Dumnezeu că mi-a dăruit atâtea zile şi că pe cele grele le-am putut duce iar de cele frumoase m-am putut bucura".

Dorind să ne mai asigure de marea ei iubire, a mai început o carte postală, pe care impetuoasa Iuliana a dus-o la poştă, fără ca Valeria s-o fi terminat, astfel încât nouă ne-a ajuns emoţionantul mesaj: „Voi sunteţi pentru mine întregul Univ…"

După ce trecuse de 91 de ani şi nu mai putea părăsi patul, apropierea sfârşitului Mamei Mi devenise evidentă şi acest gând mă speria. Dar, după cele constatate de fiul ei, pentru Valeria era vorba despre încheierea unui capitol doar. Ea era încredinţată că avea să părăsească această lume pentru alta, că drumul ei nu se termina şi era

pregătită pentru o ultimă călătorie, care avea să fie, poate, cea mai fascinantă din toate pe care le făcuse cu atâta plăcere până atunci. De aceea pe chipul ei nu se vedea suferinţa infirmităţilor vârstei, ci doar un calm surâzător. Ea avusese de mult o idee, poate foarte schematică, despre timpul trăit şi eternitate - dar o avusese, ceea ce, din nou, o aşeza pe un loc privilegiat faţă de noi.

În ultimele luni, ne-a spus Valeriu, declinul a fost vizibil, de la o zi la alta. Bunica îşi exprima dorinţele în limba germană sau maghiară şi, surprinzător, se străduia să rostească fraze în limba franceză. I-a cerut fiului ei să-i citească, cu voce tare, „Le petit Prince" şi a ascultat cu o încântare de nedescris. Dar acest interes nu a durat decât puţin. „Sunt ore ale săptămânii - ne scria Valeriu, martorul sfârşitului - când se pare că mama aparţine mai degrabă lumii de dincolo. Rareori, un fel de luciditate reziduală dă o vagă impresie de acceptare a situaţiei… Uneori îşi fac loc amintiri cu Prota baci din Lugoj, evocări de persoane de mult răposate, ca Mariţi şi Gheorghe Fleşeriu, Luţian… stările de mare confuzie conţin nuclee reale, mai reuşeşte să zâmbească, dar cui?"

Mama s-a dus s-o vadă pe Mama Mi şi aceasta a recunoscut-o şi i-a spus cu un zâmbet vag: „Mă bucur că ai venit să mă vezi încă în viaţă…" Frază grea, tulburătoare, ce arată că Mama Mi înţelesese că fiica ei sosise pentru a-şi lua rămas bun.

Într-una din ultimele clipe de luciditate, a murmurat privindu-şi fiul cu o nesfârşită dragoste: *„Es ist genug!*" Valeriu a înţeles aceste cuvinte din cantata lui Bach rostite de mama sa ca fiind acceptarea de către ea a morţii, ca eliberare.

S-a stins din viaţă în dimineaţa zilei de 1 iunie 1984, singură fiind, cu privirile spre fereastra în dreptul căreia se afla imensa azalee pe care o avea de 13 ani şi care era plină de flori. Poate că a luat cu ea această ultimă imagine, poate că a văzut cu totul altceva.

Slujba de înmormântare a fost oficiată de părintele Reinholtz, duhovnicul ei. Tot el a ţinut şi recviemurile, de care, an de an s-a îngrijit Valeriu să aibă loc la începutul lunii iunie.

De toate lucrurile aflate în locuinţa din strada Gojdu nr. 2 s-a

ocupat Lia, fără sentimentalisme, doar cu simţul ei practic de care a fost mereu mândră şi de care familia Pintea a fost mereu lipsită. În momentul despărţirii de mama lor, atât Valentina cât şi Valeriu au fost cu totul absorbiţi de durere, regrete, s-au întors în trecutul în care au fost copiii foarte protejaţi ai unei familii în care o mamă iubitoare, dar plină de autoritate le-a oferit tot ceea ce ei i se păruse a fi mai important pentru viaţa lor viitoare. Cei doi fraţi s-au plimbat prin Timişoara pe care Valeria o iubise atât de mult, au zăbovit prin parcurile pline încă de parfumul trandafirilor de vară, vorbind îndelung despre mama a cărei absenţă o simţeau deja. În acest timp, neobosita şi eficienta Lia organizase vânzări şi depozitări de mobile, sortase obiectele pe categorii, fără emoţii sau duioşii pentru amintirea Bunei sau a Mamei Mi, aruncase tot ce i se păruse inutilizabil sau lipsit de valoare în ochii ei.

Mama s-a întors în Bucureşti cu volumele de opere complete ale lui Schiller şi Goethe, cele tipărite la Leipzig, cu litere gotice, pe la sfârşitul secolului al XIX-lea şi cu micul coş de rafie în care bunica păstrase o parte din corespondenţa ei. A mai adus şi un pacheţel de hârtii de diverse mărimi, toate îngălbenite şi de pe care rândurile scrise cu creionul se şterseseră. Valeriu le găsise într-un colţ al comodei Biedermeier şi le pusese într-un plic de format mare pe care a scris: *Manuscrise Mama*. Am încercat zadarnic să le descifrez. Păreau să fie fragmente din ceea ce ar fi fost un jurnal al Valeriei, din 1910, dată abia vizibilă pe o pagină. Să fi fost cuprinse în acele hârtii secrete ale tinerei fete de la începutul secolului XX? Nici nu vreau să ştiu. Dar au fost însemnări la care, desigur, ea ţinea, dacă le păstrase atât amar de ani, chiar dacă nici ea nu le-ar mai fi putut reciti…

De-a lungul întregii sale vieţi, Valeria s-a povestit pe sine multora dintre cei apropiaţi sau chiar mai puţin apropiaţi - poate că dorea, astfel, să lase o urmă, o amintire despre ea în fiecare. A fost felul ei de a-şi pregăti posteritatea. În îndelungatele după-amiezi în care i-am ascultat unele povestioare atât de meşteşugit alcătuite încât nici nu păreau confidenţe, mă gândeam că i-ar fi plăcut să-i duc mai departe povestea, şi nu neapărat s-o scriu. Acest gând al ei - să nu uit o serie de lucruri despre ea - a fost mereu prezent în scrisori.

Mai târziu, după ce nici Lia, nici Valeriu n-au mai existat, Andrei şi cu mine ne-am împărţit din obiectele evocatoare ale casei din strada Gojdu, unde şi el, şi eu petrecusem ore atât de fericite.

Valeriu, fiul mult iubit, care nu i-a supravieţuit mamei sale decât doisprezece ani, nu a încetat să consemneze, în scrisorile sale din tot acest răstimp, amintiri despre Valeria. Se învinovăţea că îşi exteriorizase prea puţin sentimentele, că îi refuzase adeseori, bătrânei, mângâieri şi îmbrăţişări de care era nespus de avidă, mai ales în ultimele luni de viaţă, când, semi-conştientă, întinsă în pat, ridica braţele spre el, murmurându-i numele. Şi-o amintea şi din anii ei buni, aşezată în dreptul uneia din ferestrele camerei mari din strada Gojdu nr. 2 şi aşteptându-l să vină după amiaza, ori de câte ori el îi promitea aceasta. Şi de câte ori promisese fără a reuşi să mai ajungă la ea…„Nu mi-a reproşat nimic niciodată. Mă aştepta cu „Inka” sau „Vitakava”, surogate de cafea pe care le freca cu un strop de apă şi cu multă răbdare, pentru ca să „spumeze”. Azi, când mă gândesc la cele câteva minute de vizită, o emoţie firească mă cuprinde…”

La sfârşitul lunii mai a anului 1994, Valeriu ne-a scris: „De 1 iunie se împlineşte un deceniu de când, în vârstă de 91 de ani şi trei luni, Mama noastră s-a despărţit de această lume pe care a iubit-o mult, deşi prea adeseori i-a fost vitregă”. A reluat filmul trist al ultimelor zile de viaţă ale Valeriei, dezvăluind momente ale agoniei despre care nu aş fi vrut să ştiu. „Tu, care ai fost corespondenta consecventă a Mamei Mi, timp de decenii - mi s-a adresat unchiul meu - se cuvine să afli un scenariu aparte al sfârşitului bunicii tale. Ce sera pour une autre fois”.

Nu a mai apucat să-mi comunice acel alt scenariu, considerat de el că mi s-ar fi cuvenit. De ce oare? Fiindcă fusesem atâţia ani corespondenta ei? Sau se gândise că, până la urmă, eu voi fi aceea care va scrie o poveste a familiei şi că voi avea nevoie, pentru moartea Mamei Mi, de altceva decât amintirea unei triste şi penibile agonii?

Dacă unchiul meu ar mai fi trăit, această carte ar fi fost cu totul altfel, fără îndoială. Într-un fel, mi-ar fi plăcut să o fi scris împreună.

Acum, mă întreb dacă el ar fi găsit-o la înălţimea personajului real şi dacă nu am alunecat prea adeseori în amintiri mărunte, omiţând lucruri importante. Recitind tot ce am scris, aproape la fiecare pagină, îmi mai răsare în memorie câte un amănunt, care mi se pare, brusc, important. Constat că am dat uitării nenumărate imagini, personaje, întâmplări, întâlniri asupra cărora nu voi mai reveni niciodată şi care, toate, au avut legătură cu Valeria. Am lăsat multe lucruri abia schiţate, am presupus altele, am şovăit, am mai şi inventat puţin, foarte puţin. Dar nu este grav. Nu este vorba despre o familie care să trebuiască să rămână în istorie, ci doar în amintirea binevoitoare a puţinilor urmaşi şi a celor şi mai puţini care au cunoscut-o şi i-au supravieţuit.

~ ~ ~

Olga Coşariu în 1880

Olga Coşariu în 1884

Olga Chiriţa laTimişoara în 1941

Olga şi Isidor Chiriţa ca tineri căsătoriţi în 1986

Olga şi Isidor Chiriţa la Lugoj în 1890

Silvia Şepeţean şi Valeria Pintea (la pian), Lugoj, 1906

Valeria Chiriţa, Lugoj, 1912

Valeria Chiriţa pe vremea când juca în teatrul de amatori din Lugoj

Familia preotului Simion Pintea în anul 1912.
De la stânga la dreapta, în picioare: fiul Valentin şi fiul cel mic Romul;
aşezaţi: Eugenia (soţia lui Augustin), preoteasa Ecaterina, fiul Vasile,
preotul Simion, fiul cel mare Augustin

Biserica Greco-catolică din Satulung în care a slujit Simion Pintea şi, după el, fiul Valentin Pintea, azi biserică ortodoxă. Renovată şi cu un mozaic la intrare, prin grija Volumniei Pintea, nora preotului Valentin Pintea.

Satulung: mormintele lui Simion şi al Ecaterinei, al lui Valentin şi al Irinuţei, refăcute de Volumnia Pintea.

Valeria şi Vasile Pintea la Lugoj, în 1914

Valentina Pintea în 1916

Familia Pintea în 1916

Crăciun în familie la Lugoj, 1916. De la stânga la dreapta,
în picioare: Victor Chiriţa cu soţia Viorica, Valeria şi Vasile Pintea;
aşezaţi: Olga şi Isidor Chiriţa cu micuţa Valentina între ei.

Familia Pintea, Crăciun 1916

Valeria şi Vasile Pintea cu Valentina în 1919

Valentina şi Valeriu, 1922

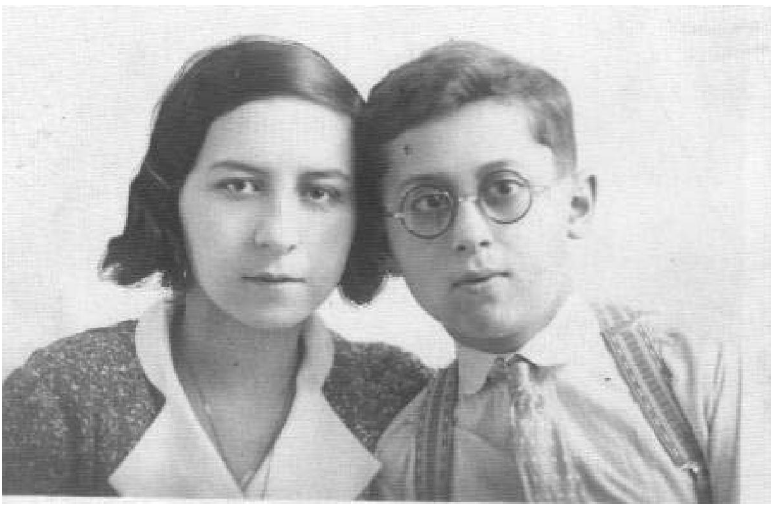
Isidor Chiriţa cu cei doi nepoţi

Familia doctor Vasile Pintea cu cei doi copii, Valentina şi Valeriu, în 1923.

Valentina şi Valeriu în 1924

Valeriu şcolar, 1927

Valentina şi Valeriu, 1931

Preotul Valentin Pintea şi soţia Irina în 1930

În cimitirul din Satulung, la mormântul preotului Simion Pintea şi al soţiei Ecaterina, în 1933. De la stânga la dreapta: Vasile, Valeriu, Romulus, Irina, Valentin şi Remus Pintea

Logodna Valentinei Pintea cu Ştefan Gomboşiu, 1 ianuarie 1937.
De la stânga la dreapta, în picioare: Coriolan Peştean, Valeriu Pintea, Valeria Pintea, Valentina Pintea, Ştefan Gomboşiu; aşezat: Vasile Pintea

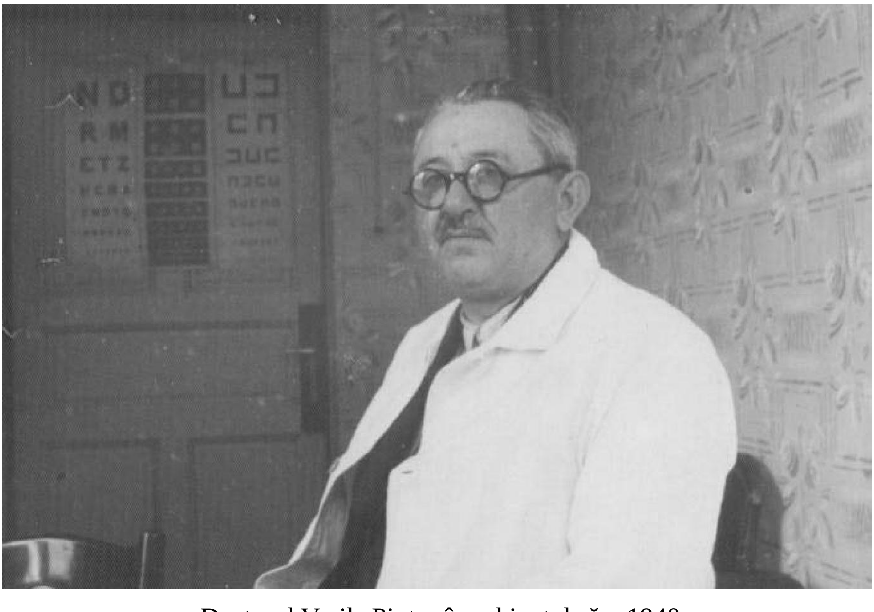
Valentina şi Ştefan Gomboşiu în mai 1937

Vasile Pintea, 1939

Valeria Pintea, 1939

Doctorul Vasile Pintea în cabinetul său, 1940

4 generaţii.
Stânga: Timişoara 1940; Olga Chiriţa, Valeria Pintea,
Valentina Gomboşiu şi strănepoata Olgăi Liana Maria.
Dreapta: Bucureşti 1973; Valeria Pintea, Valentina şi Liana Gomboşiu
şi strănepoata Valeriei Alexandra-Maria

Valeria Pintea cu nepoata Liana Maria în 1942

În refugiu la Săvârşin, vara anului 1944.
De la stânga la dreapta: Valentina şi Ştefan Gomboşiu, Valeria Pintea, Liana Maria Gomboşiu, Lia Pop, Olga Chiriţa şi Valeriu Pintea

Valeria Pintea şi Natalia Pop pe o stradă din Timişoara în 1945

Nepotul lor Andrei (fiul lui Valeriu Pintea şi al Liei Pop) în 1958

Valeria Pintea cu fiica la Bucureşti în 1964 (sus) şi în 1975 (jos)

